

ƏLİ HƏSƏNOV

**Azərbaycanlılara qarşı etnik təmizləmə və soyqırımı
siyasətinin mərhələləri**

ALİ HASANOV

**Azerbaycanlılara qarşı etnik arındırma ve soyqırımı
politikasının aşamaları**

АЛИ ГАСАНОВ

**Этапы политики этнической чистки и геноцида
против Азербайджанцев**

ALI HASANOV

**Stages of ethnic cleansing and genocide
against the Azerbaijanis**

ALI HASSANOV

**Les étapes de la politique d'épuration ethnique et
génocidaire contre les Azerbaïdjanais**

ALI HASANOV

**Etappen der ethnischen säuberungs-und genozid-politik
gegen Aserbaidshaner**

علي حسنوف

مراحل سياسة التطهير العرقي والابادة الجماعية ضد الازربيجانيين

阿里·哈桑诺夫

亚美尼亚对阿塞拜疆实施的种族清洗和大屠杀政策的各个阶段

Bakı - 2017

Buraxılışa məsul: **Aslan Aslanov**
Azərbaycan Dövlət İnformasiya
Agentliyinin (AZƏRTAC)
baş direktoru

Elmi redaktor: **Elçin Əhmədov**
siyasi elmlər doktoru

Ə.M.HƏSƏNOV. Azərbaycanlılara qarşı etnik təmizləmə və soyqırımı siyasətinin mərhələləri. (Azərbaycan, türk, rus, ingilis, fransız, alman, ərəb və Çin dillərində). Bakı, “Zərdabi LTD”, 2017, 400 s.

Kitabda son iki əsrdə azərbaycanlılara qarşı erməni millətçiləri tərəfindən məqsədyönlü şəkildə həyata keçirilən etnik təmizləmə, soyqırımı və təcavüzkarlıq siyasətinin ayrı-ayrı mərhələləri araşdırılır. Erməni millətçilərinin təcavüzkar siyasəti nəticəsində XX əsrdə azərbaycanlıların 4 dəfə – 1905-1906-cı, 1918-1920-ci, 1948-1953-cü və 1988-1993-cü illərdə soyqırımı və etnik təmizləmələrə məruz qalması mənbələrə əsasən təhlil edilir. Kitabda 1918-1920-ci illərdə ermənilər tərəfindən törədilmiş soyqırımların Bakı, Quba, Şamaxı ilə yanaşı, Şuşada, İrəvan quberniyası ərazisində, Zəngəzurda, Naxçıvanda, Şərurda, Ordubadda, Qarsda və başqa bölgələrdə davam etdirilməsi nəticəsində on minlərlə azərbaycanlının qətlə yetirilməsi faktlara əsasən tədqiq edilir. Bununla yanaşı, 1988-1993-cü illərdə Ermənistanın Azərbaycana qarşı hərbi təcavüzü və işğalçılıq siyasətinin ağır nəticələri araşdırılır, xüsusilə, XX əsrin sonunda ermənilərin Xocalıda törətdikləri soyqırımı bütün insanlığa və bəşəriyyətə qarşı yönəldilmiş ən ağır cinayətlərdən biri kimi qiymətləndirilir.

Kitabda Azərbaycan tarixinin müxtəlif dövrlərinə dair sənədlər və xəritələr, münaqişənin nizama salınmasına dair BMT Təhlükəsizlik Şurasının qəbul etdiyi qətnamələr, Ermənistan silahlı qüvvələri tərəfindən Azərbaycanın işğal olunmuş əraziləri haqqında məlumatlar və fotolar da verilmişdir. Kitab xarici siyasət məsələləri ilə məşğul olan mütəxəssislər, həmçinin geniş oxucu auditoriyası üçün nəzərdə tutulmuşdur.

ISBN 978 9952 504 32 3

© Həsənov Ə.M., 2017

© “Zərdabi LTD” MMC, 2017

MÜƏLLİFDƏN

Azərbaycan xalqı son 200 il ərzində erməni millətçilərinin davamlı olaraq etnik təmizləmə, soyqırımı və təcavüzkarlıq siyasətinə məruz qalaraq, öz tarixi torpaqlarından didərgin salınmış, qaçqın və məcburi köçkünə çevrilmişlər. “Böyük Ermənistan” ideyası ilə yaşayan ermənilər öz məqsədlərinə çatmaq üçün xarici himayədarların köməyi ilə müxtəlif vaxtlarda azərbaycanlılara qarşı terror və soyqırımı həyata keçirməklə etnik təmizləmə siyasəti aparmışlar. Təkcə XX əsrdə azərbaycanlılar 4 dəfə – 1905-1906-cı, 1918-1920-ci, 1948-1953-cü və 1988-1993-cü illərdə soyqırımı və etnik təmizləmələrə məruz qalmışdır.

Son illərdə Ermənistanın Azərbaycana qarşı təcavüzünün nəticələri, Azərbaycanın əzəli torpaqlarında Ermənistan dövlətinin yaradılması, xalqımızın milli mədəniyyət nümunələrinin, toponimlərinin ermənilər tərəfindən özününküləşdirilməsi barədə tarixi faktlara əsaslanan qiymətli əsərlərin yazılaraq çap olunması çox əhəmiyyətlidir. Bu baxımdan bir sıra dəyərli əsərlər yazılmışdır ki, bunun nəticəsində XIX əsrin sonu-XX əsrin əvvəllərinə qədər ermənilərin nəinki Qarabağ və Zəngəzurda, hətta İrəvanın özündə də heç vaxt etnik çoxluq təşkil etmədikləri faktlarla sübuta yetirilmişdir.

Səkkiz dildə oxuculara təqdim edilən “Azərbaycanlılara qarşı etnik təmizləmə və soyqırımı siyasətinin mərhələləri”

adlı kitabın əsas məqsədi son iki əsrdə azərbaycanlılara qarşı erməni millətçiləri tərəfindən məqsədyönlü şəkildə həyata keçirilən etnik təmizləmə, soyqırımı və təcavüzkarlıq siyasəti, eləcə də bu millətçi-şovinst siyasətin əsas mahiyyətinin öyrənilməsidir. Həmçinin XX əsrin 80-ci illərinin ikinci yarısından başlayaraq Ermənistanın Azərbaycana qarşı ərazi iddiaları və işğalçılıq siyasəti, o cümlədən 1988-1993-cü illərdə azərbaycanlılara qarşı etnik təmizləmə, dövlət terrorizmi və soyqırımı siyasətinin sistemli şəkildə tədqiq edilərək ictimaiyyətə çatdırılmasıdır.

Bununla yanaşı, Azərbaycan, türk, rus, ingilis, fransız, alman, ərəb və Çin dillərində nəşr edilmiş kitabın sonunda xarici dillərdə Azərbaycanın tarixinə dair sənədlər və xəritələr, Ermənistanın Azərbaycana qarşı təcavüzünün nəticələri əks olunan fotolar da verilmişdir ki, bu da xarici siyasət problemləri ilə məşğul olan institutlar və mütəxəssislər, həmçinin geniş oxucu auditoriyası üçün faydalı olacaqdır.

İnanırıq ki, kitab müasir dövrdə Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsi ilə daha yaxından tanış olmaq istəyən hər bir tədqiqatçıda real təsəvvür yaradacaq. Xüsusilə, 25 illik müstəqillik tariximizdə Ermənistanın Azərbaycana təcavüzü ilə bağlı aparılan tədqiqatların kompleks şəkildə öyrənilməsi üçün mühüm mənbə rolunu oynayacaq.

**Azərbaycanlılara qarşı etnik təmizləmə
və soyqırımı siyasətinin mərhələləri**

Ermənilərin Azərbaycan torpaqlarına köçürülməsi

Son iki əsrdə xalqımıza qarşı erməni millətçiləri tərəfindən məqsədyönlü şəkildə həyata keçirilən etnik təmizləmə, soyqırımı və təcavüzkarlıq siyasəti Azərbaycan tarixinin faciələrlə, o cümlədən qanlı hadisələrlə dolu çox ağırlı mərhələlərini təşkil edir. Bu millətçi-şovinst siyasətin əsas məqsədi azərbaycanlıları öz tarixi torpaqlarından qovmaqla əzəli Azərbaycan ərazilərində ermənilərin uydurduqları “Böyük Ermənistan” dövləti yaratmaq olmuşdur. Tarixi faktlar göstərir ki, strateji baxımdan mühüm əhəmiyyətə malik olan Azərbaycanın Qarabağ bölgəsinin dağlıq hissəsinə İrandan və Türkiyədən çoxlu sayda erməni əhalisinin köçürülməsinə XIX əsrin əvvəllərində başlanmışdır. Bu dövrdə regionun zəngin təbii sərvətləri üzərində nəzarəti ələ keçirmək istəyən çar Rusiyası XVIII əsrin sonu XIX əsrin əvvəllərində Türkiyəyə və İrana qarşı müharibə apararkən “erməni amili”ndən siyasi alət kimi istifadə etmişdir.

XIX əsrin əvvəllərində Qafqazdakı rus qoşunlarının baş komandanı P.D.Sisianov Gəncəni tutduqdan sonra 1805-ci il 22 may tarixli, 19 nömrəli raportunda yazırdı ki, Qarabağ özünün coğrafi mövqeyinə görə Azərbaycanın, eləcə də İranın qapısı hesab edilir, buna görə də onu itətdə saxlamalı və burada mövqeyimizi möhkəmlətməyə daha çox cəhd göstərməliyik (11, s.16). Belə bir məqsəd tezliklə həyata keçirildi. 1805-ci il mayın 14-də Qarabağ xanı İbrahim xanla general Sisianov arasında müqavilə imzalandı. Qarabağ xanlığı Ru-

siyanın tərkibinə daxil olan kimi P.D.Sisianov dərhal Qarabağda çarizmin mövqeyini möhkəmlətmək üçün Cənubi Qafqazın digər əyalətlərindən erməniləri bura köçürməyə başladı (2, s.271-272).

Qarabağ əhalisinin sayı və etnik tərkibi haqqında ətraflı məlumat verən mühüm sənəd olan və çar məmurları Yermolov və Mogilyovski tərəfindən tərtib edilən “Qarabağ əyalətinin təsviri”nə görə, 1823-cü ildə Qarabağ əyalətində 20 min 95 ailə, o cümlədən 15 min 729 azərbaycanlı və 4 min 366 erməni ailəsi olmuşdur. Yəni, hələ 1823-cü ilə qədər Qarabağa köçürülən ermənilərin hesabına əyalətdə erməni ailələrinin sayı artıb 4 min 366-ya çatmışdır (11, s.17). Qarabağın dağlıq hissəsində erməni əhalisinin xeyli dərəcədə çoxaldılması XIX əsrin 20-ci illərində, xüsusilə Cənubi Qafqazın Rusiya tərəfindən işğal edilməsindən sonra baş vermişdir. 1804-1813-cü, 1826-1828-ci illər Rusiya-İran və 1828-1829-cu illər Rusiya-Türkiyə müharibələrinin gedişində, həm də sonralar ermənilərin İran, Türkiyə və Cənubi Azərbaycandan kütləvi surətdə Cənubi Qafqaza, o cümlədən Qarabağa köçürülməsi nəticəsində burada onların sayı ilbəl artmağa başladı.

Çar Rusiyasının Qafqazı işğal etməsini N.N.Şavrov açıq söyləyir və bu məqsədlə həmin əraziyə ilk dəfə başqa millətlərin köçürülməsini yazırdı: “Biz müstəmləkəçilik fəaliyyətimizə Qafqaza rus əhalisinin deyil, xaricilərin köçürülməsindən başladığımız. Vətəndə arzu edilməz ünsürlər sayılan bu kolonistlərdən Tiflis və Yelizavetpol (Gəncə) quberniyalarında koloniyalar yaratdıq. Onlara ən yaxşı torpaqlar ayrıldı və müxtəlif imtiyazlar verildi” (27, s.63).

Qarabağın dağlıq hissəsinə əvvəlcə rəsmən 124 min, daha

sonra isə qeyri-rəsmi olaraq xeyli erməni köçürülmüşdür. Ümumiyyətlə, 1828-1830-cu illər ərzində Qarabağın dağlıq hissəsinə 200 mindən çox erməni köçürülmüşdür. Bu faktları N.N.Şavrov belə təsvir edir: “1828-1830-cu illər müharibəsi qurtarıqdan sonra biz 40 mindən çox İran və 84 min Türkiyə ermənisini köçürüb onları, demək olar ki, ermənilər yaşamayan Yelizavetpol və İrəvan quberniyalarında, Tiflis, Borçalı, Axalsix, Axalkələk qəzalarının ən yaxşı dövlət torpaqlarında yerləşdirdik. Onların məskunlaşması üçün 200.000 desyatindən çox xəzinə torpağı ayrılmış və habelə bu məqsədlə müsəlmanlardan 2 milyon manatlıqdan çox xüsusi sahibkar torpağı satın alınmışdı. Həmin ermənilər Yelizavetpol quberniyasının dağlıq hissəsi (Qarabağın dağlıq hissəsi nəzərdə tutulur) və Göyçə gölünün sahillərində məskunlaşdırıldılar. Bunu da nəzərə almaq lazımdır ki, rəsmi olaraq köçürülən 124 min ermənidən başqa, buraya qeyri-rəsmi köçənlərlə birlikdə onların sayı 200 min nəfərdən çoxdur” (27, s.63).

Bu fakt onu göstərir ki, köçürülən ermənilər, əsasən ermənilər yaşamayan və ya az erməni yaşayan ərazilərdə yerləşdirildilər. Buradan belə məlum olur ki, XIX əsrin əvvəllərinə, xüsusilə Türkmənçay müqaviləsinə qədər Azərbaycanın Gəncə və İrəvan quberniyalarında ermənilərin sayı çox az olmuşdur. Beləliklə, Türkmənçay müqaviləsindən sonrakı iki ildə çar Rusiyasının himayədarlığı nəticəsində ermənilər Azərbaycanın müxtəlif yerlərində, o cümlədən Qarabağın dağlıq hissəsində məskunlaşmağa nail oldular. Çarizmin ermənilərə olan bu himayədarlığı sonrakı illərdə də özünü göstərirdi.

XIX əsrin sonu-XX əsrin əvvəllərində Cənubi Qafqaza

ermənilərin köçürülməsi davam etdirildi. Təkcə 1896-cı ildən 1908-ci ilədək - 13 ildə Zaqafqaziyaya 400 min erməni köçürülmüşdü. Bu barədə N.N.Şavrov yazır: “1896-cı ildə general-adyutant Şeremetyev Zaqafqaziyada yaşayan ermənilər haqqında məlumatında onların sayının 900 min nəfər olduğunu göstərmişdir. 1908-ci ildə isə onların sayı 1 milyon 300 min nəfərə çatmışdır, yəni bu müddət ərzində ermənilər 400 min nəfərdən artıq çoxalmışlar. Hal-hazırda Zaqafqaziyada yaşayan 1 milyon 300 min ermənidən 1 milyon nəfəri diyarın köklü sakinləri deyil. Onları buraya biz köçürmüşük” (27, s.63).

Ümumiyyətlə, Qarabağın dağlıq hissəsinə ermənilərin köçürülməsi bölgədə demoqrafik vəziyyətə ciddi təsir göstərirdi. 1897-ci ildə əhalinin siyahıyaalınması zamanı Qarabağda yaşayan 54 min 841 ailədən 29 min 350-nin azərbaycanlı, 18 min 616-nın isə erməni ailəsi olduğu bildirilir. 1917-ci ildə isə Qarabağda ermənilərin sayı gəlmələrin hesabına artaraq ümumi əhalinin 46 faizini, azərbaycanlılar isə 51 faizini təşkil etmişdir (11, s.19).

1917-ci ilin “Kavkazski kalendar” məcmuəsinin yazdığına görə, Qarabağda 199 min azərbaycanlı (58,3 faiz) və 142 min erməni (41,7 faiz) yaşayırdı. Göründüyü kimi, çar Rusiyasının himayəsi sayəsində süni surətdə ermənilərin mərhələ-mərhələ köçürülüb Qarabağda yerləşdirilməsinə baxmayaraq, azərbaycanlılar həmin torpaqların əzəli sakinləri olmaqla yanaşı, bütün dövrlərdə çoxluq təşkil etmişlər. “Kavkazski kalendar”ın salnamələrində verilən statistik məlumatlar sübut edir ki, Ermənistanın indiki ərazisində də

əvvəllər azərbaycanlılar ermənilərdən xeyli çox olmuşdur. Məsələn, 1886-cı ildə Gəncə (Yelizavetpol) quberniyasının Zəngəzur qəzasındakı 326 kənddən 154-ü azərbaycanlı kəndi (45,7 faiz), 91-i kürd kəndi (27,8 faiz) və yalnız 81-i erməni kəndi (24,8 faiz) olmuşdur.

1889-cu ildə Zəngəzur qəzasının azərbaycanlı əhalisi ermənilərdən 1500 nəfər çox olmuşdur. 1897-ci ildə isə Zəngəzurun əhalisi 142 min nəfər olmuşdur ki, onlardan 71,2 mini (50,1 faiz) azərbaycanlı, 63,6 min nəfəri isə (44,8 faiz) erməni olmuşdur (15, s.23). Ermənistan Mərkəzi Statistika İdarəsinin 1962-ci ildə nəşr olunmuş statistik məcmuəsində göstərilir ki, 1831-ci ildə İrəvan şəhərinin 18 min 766 nəfər əhalisinin 15 min 992 nəfəri, 1866-cı ildə isə 27 min 246 nəfərdən 23 min 627 nəfəri azərbaycanlı olmuşdur (yəni əhalinin 85,2 faizi) (14, s.25).

Z.Korkodyanın 1932-ci ildə İrəvanda nəşr olunmuş “Sovet Ermənistanının əhalisi 1831-1931” kitabında da qeyd edilir ki, İrəvan quberniyasının İrəvan, Eçmiədzin, Yeni Bəyazid, Aleksandropol qəzalarında, Yelizavetpol (Gəncə) quberniyasının Zəngəzur və Qazax-Dilican qəzalarında, Tiflis quberniyasının Lori-Pəmbək (Borçalı mahalı) qəzasında 2310 yaşayış məntəqəsindən 2000-i azərbaycanlılara məxsus olmuşdur. İrəvanda yaşayan 10 min nəfər əhalinin 7 min nəfəri azərbaycanlı olmaqla yanaşı, eləcə də xanlıqı idarə edən 40 nəfərin hamısı azərbaycanlılar olmuşdur (15, s.22).

İrəvan quberniyasının 1920-ci ilədək Azərbaycanın tərkibində olan qəzalarında, xüsusilə İrəvan qəzasında azərbaycanlı əhalinin sayı xeyli çox olmuşdur. Məsələn, qəzada olan

99 min nəfərdən 62,6 mini azərbaycanlı (66 faiz), 36,4 min nəfəri erməni (34 faiz) olmuşdur (15, s.22).

İrəvan quberniyasının Eçmiədzin, Yeni Bəyazid, Sürməli qəzalarında isə azərbaycanlılar əhalinin üçdəbirini təşkil etmişdir. 1916-cı il yanvarın 1-nə olan məlumata görə, bu ölkələrdə əhalinin etnik tərkibi yenə azərbaycanlıların xeyrinə çoxluq təşkil edirdi. İrəvan qəzasında 74,2 min nəfər və ya 48 faiz, Zəngəzur qəzasında 119,5 min və ya 53,3 faiz, Yeni Bəyazid qəzasında 50,7 min nəfər, Sürməli qəzasında 45 min nəfər azərbaycanlı olmuşdur. Bu rəqəmlər əyani surətdə sübut edir ki, XIX və XX əsrlərin əvvəllərində indiki Ermənistanın ərazisində yerli əhali olan azərbaycanlılar əksəriyyət təşkil etmişlər (15, s.23).

Erməni millətçiləri XIX əsrin sonlarında - 1885-ci ildə Marseldə “Armenakan”, 1887-ci ildə Cenevrədə “Qnçaq”, 1890-cı ildə isə Tiflisdə “Daşnaksütyun” partiyalarını yaratdılar. Bundan sonra ermənilərin “Böyük Ermənistan” yaratmaq iddiaları yeni mərhələyə qədəm qoydu.

XX əsrin əvvəllərində ermənilərin azərbaycanlılara qarşı etnik təmizləmə və soyqırımı siyasəti

Çar Rusiyasının müstəmləkəçilik siyasətinin tərkib hissəsi olan köçürülmə prosesi bütün XIX əsr boyunca davam etdirilmiş və nəticədə regionda demoqrafik vəziyyətə təsir göstərmişdir. Ermənilərin bu bölgədə süni surətdə çoxaldılması onların XX əsrin əvvəllərindən başlayaraq Azərbaycana qarşı ərazi iddiaları və təcavüzkarlıq siyasətinin baş qaldırmasına səbəb olmuşdur.

XX əsrin əvvəllərində erməni millətçiləri “Daşnaksütyun” partiyasının proqramında irəli sürülən “Böyük Ermənistan” ideyasını reallaşdırmaq istiqamətində fəaliyyətini genişləndirərək öz tarixi torpaqlarında yaşayan azərbaycanlıları planlı surətdə doğma yurdlarından qovmaqla etnik təmizləmə və soyqırımı siyasətini həyata keçirməyə başladılar. Belə ki, 1905-1906-cı illərdə ermənilər Bakıda, Gəncədə, Qarabağda, İrəvanda, Naxçıvanda, Ordubadda, Şərur-Dərələyəzdə, Tiflisdə, Zəngəzurda, Qazaxda və başqa yerlərdə dinc azərbaycanlılara qarşı qırğınlar törətmiş, əhali amansızlıqla qətlə yetirilmiş, şəhər və kəndlər yandırılmış və dağıdılmışdır. Erməni silahlı dəstələri Şuşa, Zəngəzur və Cəbrayıl qəzalarında, İrəvan və Gəncə quberniyalarında azərbaycanlılar yaşayan 200-dən artıq yaşayış məntəqəsini viran qoymuş, on minlərlə soydaşımız öz doğma yurdlarından qaçqın və məcburi köçkün düşmüşlər (5, s.14). Ermənilər 200 mindən artıq azərbaycanlı (uşaq, qadın, qoca) fərq qoymadan qətlə yetirməklə həmin ərazilərdə çar Rusiyasının onlara vəd etdiyi “Ermənistan dövləti”ni qurmaq üçün etnik təmizləmə aparmışlar. Belə ki, Birinci Dünya müharibəsi illərində də çarizmin himayəsinə sığınan ermənilər azərbaycanlılara qarşı qırğınları davam etdirməyə başladılar.

1917-ci ildə Rusiyada baş verən fevral və oktyabr hadisələrindən sonra “Daşnaksütyun” partiyası və Erməni Milli Konqresi daha geniş fəaliyyətə başladılar. Eyni zamanda, V.Lenin tərəfindən 1917-ci ilin dekabrında Qafqaz işləri üzrə müvəqqəti fəvqəladə komissar təyin edilən S.Şaumyan azərbaycanlıların kütləvi qırğınının təşkilatçısı və rəhbərinə

çevrildi (3, s.34). Erməni silahlı qüvvələri tərəfindən 1917-ci ilin əvvəllərindən 1918-ci ilin mart ayına qədər olan dövrdə İrəvan quberniyasında 197 kənd, Zəngəzur qəzasında 109, Qarabağda 157 kənd dağıdılmış, digər bölgələrdə 60 yaşayış məskəni məhv edilmiş, yandırılmış və viran qoyulmuşdur.

1918-ci ilin əvvəllərində, yəni, mart qırğını ərəfəsində bilavasitə Şaumyana tabe olan erməni silahlı qüvvələrinin sayı 20 minə yaxın idi. Bolşeviklərin, o cümlədən Leninin himayəsi altında Şaumyan Bakı Kommunasının rəhbəri oldu. Həmin il martın 30-da erməni-bolşevik birləşmələri Bakı şəhərini gəmilərdən yaylım atəşinə tutdular. Bunun ardınca isə silahlı daşnaklar azərbaycanlıların evlərinə hücum edərək amansız qətlər törətdilər. Martın 31-də və aprelin ilk günlərində qırğınlar kütləvi xarakter aldı. Minlərlə dinc azərbaycanlı yalnız milli mənsubiyyətinə görə məhv edildi. Həmin günlərdə erməni-bolşevik birləşmələri Bakıda 12 min dinc azərbaycanlıyı qətlə yetirdilər. Bu qanlı hadisələr zamanı insanlar evlərində diri-diri yandırılmış, eləcə də xüsusi işgəncələrlə və amansızlıqla öldürülmüşdür (4, s.176).

Ermənilərin silahlı hücumu nəticəsində 1918-ci ilin ilk beş ayı ərzində Quba qəzasında 16 mindən çox insan xüsusi qəddarlıqla qətlə yetirilmiş, 167 kənd dağıdılmışdır ki, onlardan 35-i hazırda mövcud deyil (14, s.47). Erməni-daşnak dəstələrinin Quba qəzasında azərbaycanlıları kütləvi şəkildə qətlə yetirmələrinə dair aşkar edilmiş faktlar son vaxtlar bir daha sübuta yetirilmişdir. Belə ki, 2007-ci ildə Quba şəhərində kütləvi məzarlıqların aşkar edilməsi erməni vandalizmini təsdiqləyən faktlardır. Məzarlığın tədqiqi zamanı

1918-ci ildə erməni silahlı birləşmələrinin Qubaya hücumu zamanı insanların hər cür zorakılığa məruz qalaraq qəddarlıqla qətlə yetirilməsi və həmin məzarlığın sonradan kütləvi şəkildə basdırılmış yerli sakinlərə məxsus olduğu müəyyən edilmişdir. Onu da qeyd etmək lazımdır ki, Amazaspin rəhbərliyi ilə erməni hərbi birləşmələri Qubada türk-müsəlman əhalisi ilə yanaşı, yəhudilərə qarşı da qırğınlar törətmişlər. Aparılan tədqiqatlar nəticəsində məlum olmuşdur ki, 1918-1919-cu illərdə Qubada ermənilər tərəfindən 3 min nəfərə qədər yəhudi qətlə yetirilmişdir (19, s.26).

Bundan əlavə, Azərbaycanın yüzlərlə yaşayış məntəqəsi, o cümlədən Qarabağda 150-dən çox kənd dağıdılmış və yandırılmış, eləcə də Şuşada azərbaycanlılara qarşı amansız qırğınlar törədilmişdir. Erməni daşnakları tərəfindən 1918-ci ilin mart-aprel aylarında Bakıda və digər Azərbaycan ərazilərində 50 minə yaxın insan xüsusi işgəncələrlə qətlə yetirilmişdir. Zəngəzur qəzasında 10 mindən çox, Şamaxı qəzasında 10 min 270 nəfər, Şəhərlə birlikdə isə 18 min 270 nəfər azərbaycanlı amansızlıqla öldürülmüşdür (8, s.25).

1918-1920-ci illərdə indiki Ermənistan ərazisində yaşamış 575 min azərbaycanlının 565 min nəfəri öldürülmüş və doğma torpağından didərgin salınmışdır. Bu rəqəmi Z.Korkodyan özünün “Sovet Ermənistanının əhalisi 1831-1931” adlı kitabında təsdiq edərək yazır ki, “1920-ci ildə sovet hökumətinə daşnaklardan cəmi 10 min nəfərdən bir qədər artıq türk (azərbaycanlı) əhali qalmışdır. 1922-ci ildə 60 min qaçqın geri qayıtdıqdan sonra azərbaycanlılar burada 72 min 596 nəfər, 1931-ci ildə isə 105 min 838 nəfər olmuşdur”

(15, s.33). 1919-cu ilin son iki ayında İrəvan quberniyasının Eçmiədzin və Sürməli qəzalarında 96 kənd, İrəvan qəzasının isə bütün kəndləri məhv edilmiş, İrəvan quberniyasında 132 min azərbaycanlı qətlə yetirilmişdir (14, s.35).

Ümumilikdə, 1918-1920-ci illərdə ermənilər tərəfindən törədilmiş kütləvi qırğınların Bakı, Quba, Şamaxı, Kürdəmir, Lənkəranla yanaşı, Şuşada, İrəvan quberniyası ərazisində, Zəngəzurda, Naxçıvanda, Şərurda, Ordubadda, Qarsda və başqa bölgələrdə amansız şəkildə davam etdirilməsi nəticəsində on minlərlə azərbaycanlı ən qəddar üsullarla qətlə yetirilmiş, bir milyondan çox əhali öz doğma torpaqlarından didərgin salınmışdır. Tarixi Azərbaycan torpaqlarında ermənilər tərəfindən bu vəhşiliklər törədilərkən məktəblər, məscidlər yandırılmış, maddi-mədəniyyət nümunələri məhv edilmişdir.

1918-ci il mayın 28-də Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti qurulduqdan sonra Fövqəladə Təhqiqat Komissiyası yaradılmış və ermənilərin törətdikləri cinayətlər araşdırılmağa başlanmışdır. Hökumətin qərarı ilə hər il (1919-cu və 1920-ci il martın 31-də Ümummillə Matəm Günü kimi qeyd edilmişdir) mart ayının 31-nin Matəm Günü kimi qeyd edilməsi qərara alınmışdı. Lakin Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin süqutu bu işi başa çatdırmağa imkan vermədi (5, s.8). Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti yaradılarkən regionda mövcud olan geosiyasi vəziyyət 1918-ci il mayın 29-da İrəvan şəhərinin ermənilərə siyasi mərkəz kimi verilməsinə səbəb oldu. Beləliklə, 1918-ci ildə Azərbaycan torpaqlarında - keçmiş İrəvan xanlığının ərazisində Ermənistan Respublikası yaradıldı.

Çar Rusiyasının müstəmləkəçilik siyasətinin tərkib hissəsi olan və bütün XIX əsr boyunca davam etdirilmiş köçürülmə prosesi nəticəsində ermənilərin Qarabağın dağlıq hissəsində süni surətdə çoxaldılması onların XX əsrin əvvəllərindən başlayaraq Azərbaycana qarşı ərazi iddiaları və təcavüzkarlıq siyasətinin baş qaldırmasına səbəb olmuşdur. Ermənilərin ən böyük iddiası Qarabağı və Zəngəzuru ələ keçirmək idi. Ermənistan hökuməti işğal planlarını həyata keçirmək məqsədilə oraya silahlı qüvvələr göndərdi. Nəticədə, Qarabağ torpaqlarını ələ keçirməyə can atan erməni silahlı qüvvələri yüzlərlə yaşayış məntəqəsini dağıtdı, minlərlə dinc azərbaycanlı əhalisini qəddarcasına məhv etdi.

1919-cu ilin yanvarında daşnak Ermənistan hökuməti Qarabağla əlaqədar Azərbaycana qarşı ərazi iddiası irəli sürdü. Bununla da, Qarabağın dağlıq hissəsinin Ermənistana birləşdirilməsi üçün ilk rəsmi cəhd edildi. Problemi dinc vasitələrlə həll etmək üçün Azərbaycan hökuməti dəfələrlə təkliflərlə çıxış etsə də, daşnakların tutduğu mövqe bu təkliflərin həyata keçməsinə mane oldu.

Ərazi bütövlüyünü qoruyub saxlamağı və öz vətəndaşlarının təhlükəsizliyini təmin etməyi özünün başlıca vəzifəsi hesab edən Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti Ermənistan Respublikasının ərazi iddialarını qəti şəkildə rədd etdi. Azərbaycan parlamenti “Qarabağ” məsələsini müzakirə edərək separatçılıq hərəkatının qarşısını almaq üçün əməli tədbirlər həyata keçirməyə başladı. Bu məqsədlə Azərbaycan hökuməti 1919-cu il yanvarın 15-də Şuşa, Cəbrayıl, Cavanşir və Zəngəzur qəzalarını Gəncə quberniyasından ayıraraq, mərkəzi Şuşa şəhəri olmaqla həmin qəzalardan ibarət Qarabağ general-qubernatorluğunu

yaratdı və Xosrov bəy Sultanov general-qubernator təyin edildi. Azərbaycan hökuməti ona tapşırırdı ki, orada qayda-qanun yaratsın və yerli hakimiyyəti təşkil etsin (8, s.27).

Azərbaycan hökumətinin gərgin səyi nəticəsində 1919-cu il noyabrın 23-də Tiflisdə ABŞ nümayəndəliyinin vasitəçiliyi ilə Azərbaycan və Ermənistan respublikaları arasında müqavilə imzalandı (16, s.46). İmzalanan müqaviləyə görə, toqquşmalar dayandırılmalı, mübahisəli məsələlər, o cümlədən də sərhəd məsələləri danışıqlar yolu ilə həll edilməli idi. Lakin Ermənistan tərəfi bu sazişi kobud surətdə pozmuş və Azərbaycan ərazilərinə öz qoşunlarını göndərərək azərbaycanlılara qarşı dəhşətli qırğınlar törətmişdir. Bütün bunlara baxmayaraq, Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin mövcud olduğu dövrdə Ermənistanın Qarabağı diplomatik və hərbi vasitələrlə ələ keçirmək cəhdlərinin qarşısı qətiyyətlə alındı. Lakin Xalq Cümhuriyyətinin süqutunda da az rol oynamayan daşnakların bu ərazi iddiaları Azərbaycan sovetləşəndən sonra yenidən ortaya atıldı.

Cənubi Qafqazın sovetləşməsindən öz məqsədləri üçün istifadə edən ermənilər 1920-ci ildə Zəngəzuru və Azərbaycanın bir sıra torpaqlarını Ermənistan SSR-yə daxil etməyə nail oldular. Bununla da, Naxçıvanın Azərbaycandan ayrı salınması və quru əlaqələrin kəsilməsi baş vermişdir. Sonrakı dövrlərdə isə ermənilər Ermənistana verilmiş Zəngəzurda və digər ərazilərdə də tarixən yaşamış azərbaycanlıların deportasiya edilməsi siyasətini daha da genişləndirdilər.

Bu siyasətin davamı olaraq Azərbaycanın Qarabağ bölgəsinin dağlıq hissəsinə XIX əsrdə köçürülən ermənilərə 1923-cü il iyulun 7-də muxtar vilayət statusu verildi (18,

s.152-153). Bu qərar sovet Rusiyasının himayəsi və iştirakı ilə həyata keçirildi. Halbuki, keçmiş SSRİ məkanındakı digər respublikalarda Qarabağda yaşayan ermənilərdən daha çox erməni yaşayırdı. Bundan başqa, Ermənistanda tarixən yaşayan azərbaycanlıların sayının Qarabağ ermənilərindən dəfələrlə çox olmasına baxmayaraq, Azərbaycan onlar üçün Ermənistandan milli-dövlət qurumu yaradılmasını heç vaxt tələb etməmişdi.

Bununla yanaşı, DQMV yaradılan zaman Azərbaycanın 1923-cü ilə qədərki inzibati-ərazi bölgüsü kobudcasına pozulmuş və qəbul edilən qərara görə, Cavanşir, Qubadlı, Şuşa qəzalarının əraziləri bölünüb DQMV yaradılmışdır. “Əsasnamə”yə görə, Şuşa qəzasından Şuşa, Xankəndi və 115 kənd, Cavanşir qəzasından 52 kənd, Qaryagin qəzasından 30 kənd, Qubadlı qəzasından isə Qaladərəsi DQMV-yə verilmişdir (18, s.268-269).

Nəticədə, Azərbaycanın ayrılmaz tərkib hissəsi olan Qarabağ süni şəkildə arın və dağlıq hissələrinə bölünmüş və Azərbaycan rəhbərliyi Qarabağın dağlıq hissəsində sonradan məskunlaşmış ermənilərə muxtariyyət statusu verməyə məcbur edilmişdi. Eyni zamanda, bu muxtariyyət statusu Dağlıq Qarabağda tarixən yaşayan azərbaycanlıların rəyi nəzərə alınmadan və onların hüquqları kobudcasına pozularaq həyata keçirilmişdi.

Bu hadisə təkcə Azərbaycanın inzibati-ərazi bölgüsünün pozulması deyil, həm də ermənilərin ölkəmizə qarşı gələcək ərazi iddiaları üçün bir vasitə olmuş və elə o vaxtdan da Dağlıq Qarabağ termini meydana çıxmışdır. Muxtariyyətin yaradılması haqqında qəbul edilən dekretdə vilayət mər-

kəzinin Xankəndi olması göstərilə də, az sonra 1923-cü il sentyabrın 18-də Dağlıq Qarabağ vilayət partiya komitəsinin qərarı ilə Xankəndinin adı dəyişdirilib S.Şaumyanın şərəfinə Stepanakert adlandırıldı (18, s.187-188). Bununla da, Qarabağda Azərbaycanın tarixi yerlərinin, mahal, rayon və kənd adlarının dəyişdirilməsinin təmali qoyuldu.

Sovet dövründə Azərbaycanın Qarabağ bölgəsinin dağlıq hissəsində yaşayan erməni icması bütün siyasi, iqtisadi, sosial və mədəni məsələləri əhatə edən muxtariyyətə malik olsa da, Ermənistan öz ərazi iddialarını bir neçə dəfə ortaya atmış, ancaq istəyinə nail ola bilməmişdir. Lakin bunun əvəzində 1947-ci il dekabrın 23-də SSRİ Nazirlər Sovetinin “Ermənistan SSR-dən kolxozçu və digər azərbaycanlı əhəlinin Azərbaycan SSR-in Kür-Araz ovalığına köçürülməsi haqqında” qərarına əsasən 1948-53-cü illərdə azərbaycanlıların tarixi torpaqlarından, xüsusilə də İrəvan və onun ətraf rayonlarından kütləvi şəkildə deportasiya olunması nəticəsində 150 minə yaxın soydaşımız zorakılıqla Azərbaycanın aran rayonlarına köçürülmüşdür (21, 22).

XX əsrin sonlarında Ermənistanın Azərbaycana qarşı ərazi iddiaları və hərbi təcavüzü

XX əsrin 80-ci illərinin ikinci yarısında ermənilər özlərinin yaxın və uzaq xaricdəki himayədarlarının köməkliliyi ilə “Böyük Ermənistan” ideyasını həyata keçirmək üçün yaranmış vəziyyətdən istifadə edərək yenidən Azərbaycanın Dağlıq Qarabağ bölgəsinə dair ərazi iddiaları irəli sürdülər. Hər dəfə Qarabağa dair ərazi iddiaları kənardan, məhz Ermənis-

tanın təbliği, təhriki və təzyiqi ilə ortaya atılırdı. Heç şübhəsiz, ermənilərin bu ərazi iddiaları birdən-birə deyil, Yerevanda və Qərbdə olan himayədarları tərəfindən hələ xeyli əvvəl diqqətlə, eləcə də hərtərəfli plan əsasında hazırlanmışdı. Sovet dövründə mərkəzi hakimiyyət orqanlarının himayədarlığı ilə Azərbaycan əleyhinə məqsədyönlü şəkildə təbliğat kampaniyası aparılmış və nəticədə, neqativ ictimai fikir formalaşdırılmışdı. Erməni ideoloqları və onların ilhamvericiləri Azərbaycanın tarixi, sosial-iqtisadi inkişafı haqqında faktları açıq-aşkar saxtalaşdıraraq bütün İttifaq miqyasında yaymışdılar (24, s.9-16).

1988-ci il hadisələri başlananda ilk vaxtlar vəziyyəti son dərəcə gərginləşdirməyə, ictimai rəyi öz tərəflərinə çəkməyə çalışan erməni siyasətçiləri və onların himayədarları tərəfindən vilayətin iqtisadi geriliyi pərdəsi altında Dağlıq Qarabağın Ermənistana birləşdirilməsi üçün uzun müddətdən bəri hazırlanmış plan üzrə Xankəndidə və Yerevanda davamlı tətillər keçirilir, müəssisələr dayandırılır və kütləvi mitinqlər təşkil edilirdi. Lakin baş verən sonrakı hadisələr DQMV-nin sosial-iqtisadi geriliyi barədə erməni siyasətçiləri və onların Mərkəzdəki himayədarlarının irəli sürdükləri bu saxta tezisə yalnız bəhanə, əsas məqsədin isə Ermənistanın Azərbaycana qarşı ərazi iddiası olduğunu göstərdi.

Artıq ilin ikinci yarısında vəziyyət o qədər mürəkkəbləşdi ki, DQMV-nin azərbaycanlı əhalisinə qarşı silahlı təcavüz oldu. Belə ki, avqustun axırı və sentyabrın əvvəllərində Kərkicahan və Xocalı üzərinə ermənilərin kütləvi hücumu baş verdi. Sentyabrın 18-də ermənilər Xankəndidə

yaşayan 15 minə qədər azərbaycanlını şəhərdən zorakılıqla çıxardılar, onların evləri yandırıldı (8, s.57).

1989-cu il dekabrın 1-də Ermənistan SSR Ali Soveti Azərbaycanın suverenliyini kobud surətdə pozaraq DQMV-nin Ermənistan SSR-ə birləşdirilməsi haqqında Konstitusiyaya zidd qərar qəbul etdi. DQMV-nin müəssisələri Ermənistanın müvafiq nazirlik və idarələrinin tabeliyinə verildi. Birbaşa sovet rəhbərliyinin fəaliyyətsizliyi, bəzən isə açıq himayədarlığı sayəsində DQMV iqtisadiyyatının və digər sahələrinin, faktiki olaraq, Azərbaycandan ayrılması və Ermənistanla birləşdirilməsi baş verdi. Bütün rayon partiya komitələri Ermənistan KP-nin tərkibinə daxil edildi. DQMV ərazisində Ermənistanın bayrağı qaldırıldı. Sovet rəhbərliyinin çox ciddi və bağışlanılmaz səhvləri və ermənipərəst siyasəti 1990-cı ilin sonu-1991-ci ilin əvvəllərində vəziyyətin getdikcə kəskinləşməsinə gətirib çıxardı, DQMV və Azərbaycanın Ermənistanla həmsərhəd bölgələrində erməni təcavüzü daha geniş miqyas aldı.

Bu illərdə Moskva-Bakı sərneşin qatarlarında, Tbilisi-Bakı, Tbilisi-Ağdam, Ağdam-Şuşa, Ağdam-Xocalı marşrutları üzrə avtomobillərdə törədilən terror aktları nəticəsində yüzlərlə azərbaycanlının həyatına son qoyuldu. Minlərlə azərbaycanlı SSRİ-nin hakim dairələri tərəfindən himayə edilən ermənilərin işğalçılıq siyasətinin qurbanı oldu. Təəsüf ki, hadisələrin başlanğıcında erməni separatçılarının qarşısının alınmaması vəziyyəti get-gedə kəskinləşdirirdi. Nəticədə, ermənilər Azərbaycan hökuməti tərəfindən nəzarət olunmayan vilayətdə Ermənistandan göndərilən silahlı dəs-

tələr və hərbi texnikanın köməyi ilə azərbaycanlılara qarşı daha qanlı cinayətlər törətdilər ki, bu da münaqişənin böyüyüb irimiqyaslı müharibəyə çevrilməsinə səbəb oldu.

1991-ci ildən Qarabağın dağlıq hissəsində baş verən hadisələrin gərginliyi get-gedə artırdı. Artıq ictimai-siyasi vəziyyət böyük fəlakətin yaxınlaşmasından xəbər verirdi. Həmin ilin iyun-dekabr aylarında erməni silahlı qüvvələrinin Xocavəndin Qaradağlı və Əsgəran rayonunun Meşəli kəndinə hücumu nəticəsində 12 nəfər öldürüldü, 15 nəfər isə yaralandı (8, s.87). Həmin ilin avqust və sentyabr aylarında Şuşa-Cəmilli, Ağdam-Xocavənd və Ağdam-Qaradağlı avtobuslarının erməni silahlı dəstələri tərəfindən atəşə tutulması nəticəsində 17 nəfər həlak oldu, 90 nəfərə qədər azərbaycanlı yaralandı (8, s.77-78). 1991-ci il oktyabrın sonunda və noyabr ayı ərzində Qarabağın dağlıq hissəsindəki 30-dan çox yaşayış məntəqəsi, o cümlədən Tuğ, İmarət-Qərvənd, Sırxavənd, Meşəli, Cəmilli, Umudlu, Qaradağlı, Kərkicahan və s. bu kimi digər strateji əhəmiyyətə malik kəndlərimiz ermənilər tərəfindən yandırıldı, dağıdıldı və talan edildi.

Ümumiyyətlə, 1988-1991-ci illərdə, yəni hadisələrin başlanğıcından SSRİ-nin süqutuna qədər olan dövrdə İttifaqın hakim dairələri tərəfindən himayə edilən Ermənistan Azərbaycana qarşı açıq-aşkar təcavüzkarlıq siyasəti yeritmiş, nəticədə dinc sakinlər qətlə yetirilmiş, yaşayış məntəqələri dağıdılmış, talan edilmiş və yandırılmışdır. Dağlıq Qarabağ bölgəsində yaşayan ermənilərə Azərbaycandan ayrılaraq Ermənistanla birləşməyin zəruriliyinə nail olmaq ideyasını süni surətdə qəbul etdirən təcavüzkar dövlət buna

nail olmaq üçün Dağlıq Qarabağdan 50 min azərbaycanlı soyqırımına və təcavüzə məruz qoyub didərgin salmışdır. Bu illər ərzində Dağlıq Qarabağda ermənilər tərəfindən törədilmiş 2559 toqquşma, 315 silahlı basqın, 1388 atəşə tutma halları qeydə alınmışdır ki, bunların da nəticəsində 514 nəfər həlak olmuş, 1318 nəfər yaralanmışdır (8, s.88-89).

Eyni zamanda, bu dövrdə etnik təmizləmə nəticəsində Ermənistandakı 185 azərbaycanlı kəndindən 250 min nəfərə qədər azərbaycanlı təcavüzə məruz qalaraq zorakılıqla doğma yurdlarından qovuldu. Nəticədə, Ermənistanı azərbaycanlılardan təmizləmək aksiyası həyata keçirilərək 216 azərbaycanlı vəhşicəsinə qətlə yetirilmiş, minlərlə qadın, uşaq və qoca bədən xəsarəti almış, on minlərlə ailənin əmlakı qarət olunmuşdur (3, s.68).

1992-ci ilin əvvəllərindən başlayaraq Ermənistan ordusu bir-birinin ardınca yuxarı Qarabağda azərbaycanlılar yaşayan sonuncu yaşayış məntəqələrini də işğal etdi. Belə ki, fevral ayının 12-də Şuşanın Malıbəyli və Quşçular kəndləri Ermənistan silahlı qüvvələri tərəfindən zəbt olundu. Fevralın 13-dən 17-dək Xocavənd rayonunun Qaradağlı kəndinə silahlı hücum zamanı 118 nəfər (uşaq, qadın, qoca) əsir götürülmüş, 33 nəfər ermənilər tərəfindən güllələnmiş eyni zamanda, öldürülən və yaralı halda olanları bir yerdə təsərrüfat quyusuna tökərək basdırmışlar. Əsir götürülənlərdən 68 nəfəri amansızlıqla öldürülmüş, 50 nəfəri isə böyük çətinliklə əsirlikdən azad edilmişdir. Azad olunanların 18 nəfəri aldıkları sağalmaz yaralardan sonra vəfat etmişdir. Əsirlikdə saxlanılanlara qarşı vəhşi, vandalizm hərəkətləri ilə davranılması, insanların baş-

larının kəsilməsi, diri-diri basdırılması, dişlərinin zorla çıxarılması, ac-susuz saxlanması, işgəncə verilərək öldürülməsi insanlığa qarşı törədilmiş ən ağır cinayət hadisəsi idi. Qaradağlı kəndində 2 ailənin hər birindən 4 nəfər öldürülmüş, 42 ailə öz başçısını itirmiş, 140-a yaxın uşaq yetim qalmışdır. Ümumilikdə, əhalisi ermənilər tərəfindən əsl soyqırımına məruz qalmış bu kənddə 91 nəfər, yəni kənd sakinlərinin hər 10 nəfərindən biri qətlə yetirilmişdir (8, s.93).

1992-ci il fevralın 25-dən 26-na keçən gecə Ermənistan silahlı qüvvələri Xankəndidə yerləşən sovet ordusundan qalmış 366-cı motoatıcı alayın 180 nəfər hərbi mütəxəssisi və ağır texnikasının iştirakı ilə Xocalı şəhərinə hücum edərək şəhəri yerlə-yeksan etdilər. Çoxsaylı ağır texnika ilə şəhər tamamilə dağıdıldı, yandırıldı və insanlar xüsusi qəddarlıqla qətlə yetirildi (26, s.8). Bu soyqırımı nəticəsində rəsmi rəqəmlərə görə, 613 nəfər öldürülmüşdü ki, onlardan 63 nəfəri uşaq, 106 nəfəri qadın, 70 nəfəri isə qoca idi. 8 ailə tamamilə məhv edilmişdi. 487 nəfər şikəst olmuşdu ki, onlardan da 76-sı uşaqdır. Bundan əlavə, 1275 nəfər əsir götürülmüş, 150 nəfərin taleyi indiyə kimi naməlumdur (23, s.235).

Xocalıya hücum zamanı 366-cı motoatıcı alayın 3-cü batalyonunda onlarca erməni zabiti və giziri iştirak etmişdir. Xocalı soyqırımında izləri itirmək üçün 1992-ci il martın 2-də sovetlərdən qalma 366-cı motoatıcı alay Gürcüstanın Vaziani şəhərinə köçürüldü, martın 10-da isə həmin alay ləğv edilərək, şəxsi heyəti və hərbi texnikası başqa hərbi hissələrə paylandı (10, s.145).

1992-ci il mayın 8-də İranın təşəbbüsü ilə Tehranda Azər-

baycan və Ermənistan rəhbərləri arasında üçtərəfli görüş keçirildi. Elə həmin gün Şuşa işğal edildi. Sonralar aydın oldu ki, görüş zamanı Azərbaycan-Ermənistan sərhədi boyu və Qarabağın dağlıq hissəsində atəşin dayandırılmasından erməni tərəfi, əslində, başqa məqsəd güdürmüş. Məhz bu görüş Ermənistanı beynəlxalq ictimaiyyətdən öz niyyətlərini gizlətmək üçün lazım idi. Şübhəsiz ki, Ermənistan rəhbərliyi hazırlanmış hücum əməliyyatından əvvəlcədən xəbərdar olmuşdur. Çünki Şuşanın işğalı Ermənistan rəhbərliyinin Tehrandə danışıqlar apardığı vaxtla üst-üstə düşür və bağlanan sülh müqaviləsi mürəkkəbin qurduğu ana qədər qüvvədə qalmışdır. Bununla yanaşı, ermənilər, həmişə olduğu kimi, hücum ərəfəsində bütün dünyaya Şuşadan Xankəndiyə güclü hücumlar edilməsi barədə dezinformasiya yaymışdılar.

Beləliklə, ən müasir texnika hesabına 289 kvadratkilometr ərazisi, 24 000 nəfər əhalisi, 1 şəhər və 30 kənddən ibarət olan Şuşa rayonu Ermənistan silahlı qüvvələri tərəfindən işğal edildi. Şuşa uğrunda döyüşlərdə 195 nəfər şəhid oldu, 165 nəfər isə yaralandı, 58 nəfər itkin düşdü (8, s.106). Bu hadisə mütəmadi şəkildə BMT Nizamnaməsini və ATƏT-in prinsiplərini kobud şəkildə pozaraq Qarabağın dağlıq hissəsini zorla Ermənistanı ilhaq etməyə çalışan Ermənistan hökumətinin beynəlxalq hüquq normaları ilə bir araya sığmayan təcavüzkar siyasət yeritdiyini bir daha təsdiq etdi. Şuşanın işğalı sonralar digər Azərbaycan ərazilərinin itirilməsində əsas rol oynadı. Azərbaycanın qədim musiqi və mədəniyyət mərkəzi Şuşa şəhərinin işğalından sonra erməni hərbi qüvvələri Şuşa-Laçın yolunu bağlayaraq birbaşa Er-

mənistan Respublikası ərazisindən Laçın şəhərini güclü top atəşinə tutdular. Erməni hərbi qüvvələrinin məqsədi işğal etdikləri Azərbaycan torpaqlarında möhkəmlənmək, Qarabağın dağlıq hissəsini Ermənistan Respublikasına birləşdirmək üçün onların arasında dəhliz açmaq idi.

Şuşa işğal edildikdən az sonra ermənilər qısa müddət ərzində, yəni mayın 18-də Dağlıq Qarabağdan kənarında yerləşən qədim Azərbaycan şəhəri Laçını da zəbt etdilər. Nəticədə, 1835 kvadratkilometr ərazisi, 71 000 nəfər əhalisi və 120 kəndi olan Laçın rayonu Ermənistan silahlı qüvvələri tərəfindən işğal olundu (8, s.108). Heç şübhəsiz ki, Azərbaycan Respublikasının Dağlıq Qarabağ bölgəsinin erməni icması, hətta istəsəydi belə, kənardan çox böyük kömək olmadan Azərbaycan ərazilərini işğal edə bilməzdi. Beləliklə, “öz müqəddəratını təyin etmək” ideyasını reallaşdırmaq adı altında Azərbaycanın Dağlıq Qarabağ bölgəsini Ermənistanla birləşdirən dəhliz silah gücünə ələ keçirildi. Laçının işğalı müharibənin Dağlıq Qarabağ hüdüdlərindən çıxdığını və Ermənistanın hərbi işğalçılıq niyyətinin böyük olduğunu göstərdi. Ermənilərin “humanitar dəhliz” adlandırdığı bu yol ilə Dağlıq Qarabağa külli miqdarda silah, döyüş sursatı və hərbi qüvvə gətirildi.

Nəticədə, monoetnik dövlət yaratmağa nail olan Ermənistan silahlı qüvvələri ona himayədarlıq edən dövlətlərin köməyindən istifadə edərək Dağlıq Qarabağ bölgəsinin (4,4 min kvadratkilometr) hüdüdlərindən kənarında yerləşən və onun ərazisindən 4 dəfə böyük olan Laçın, Kəlbəcər, Ağdam, Füzuli, Cəbrayıl, Qubadlı və Zəngilan bölgə-

lərini işğal etdi (28, s.4-6). Bütün bu ərazilər ermənilər tərəfindən etnik təmizlənməyə məruz qalmışdır. Belə ki, Ermənistanın ərazi iddiası obyektı olan Dağlıq Qarabağın erməni icmasının öz müqəddəratını təyin etmək cəhdi kimi qələmə verdiyi bu proses Azərbaycanın işğal olunmuş ərazilərindən 1 milyondan çox azərbaycanlı əhalinin öz torpağında qaçqın vəziyyətinə düşməsinə gətirib çıxardı.

Hazırda Azərbaycan ərazisinin 20 faizdən çox hissəsi Ermənistan silahlı qüvvələrinin işğalı altındadır. İşğal nəticəsində 900-ə yaxın yaşayış məntəqəsi, 22 muzey və 4 rəsm qalereyası, tarixi əhəmiyyəti olan 9 saray, nadir tarixi əhəmiyyətli 40 min muzey sərəvəti və eksponatı, 44 məbəd və 9 məscid dağıdılmış, talan edilmiş və yandırılmışdır. Bundan əlavə, 927 kitabxanada 4,6 milyon kitab və qiymətli tarixi əlyazmalar məhv edilmişdir (8, s.147).

Eyni zamanda, dövlət terrorizmi və soyqırımı siyasəti yeridən Ermənistan və işğal olunmuş ərazilərdəki separatçı rejim tərəfindən ümumilikdə, müxtəlif səpkili (sərnişin avtobuslarında, sərnişin və yük qatarlarında, Bakı Metropolitenində, hava nəqliyyatında, sərnişin daşıyan dəniz bərəsində, yaşayış məntəqələrində, mülki və dövlət obyektlərində) 373 terror aktı törədilmişdir ki, nəticədə 1200 nəfər həlak olmuş, 1705 nəfər yaralanmışdır (6, s.158-159).

Bütün dövrlərdə olduğu kimi, ermənilərin həyata keçirdiyi bu işğalçılıq siyasəti kütləvi qırğınlarla müşayiət olunmuşdur. Belə ki, 1988-1993-cü illərdə Ermənistanın hərbi təcavüzü nəticəsində 20 000 nəfərdən çox azərbaycanlı həlak olmuş, 100 000 nəfərdən çoxu yaralanmış, 50 000 nəfər

isə müxtəlif dərəcəli xəsarət alaraq əlil olmuşdur. Münaqişə dövründə 4853 nəfər itkin düşmüş, onlardan 1357 nəfəri əsirlikdən azad edilmiş, 783 nəfəri isə hələ də Ermənistanda əsirlikdədir. Beynəlxalq Qırmızı Xaç Komitəsinin məlumatına görə, 439 nəfər əsirlikdə öldürülmüşdür (10, s.157).

XX əsrin sonunda ermənilərin Xocalıda törətdikləri soyqırımını bütün insanlığa və bəşəriyyətə qarşı yönəldilmiş ən ağır cinayətlərdən biri kimi qiymətləndirilir. Dünya tarixində Xocalı faciəsi tarixi yaddaşlardan heç vaxt silinməyən Xatın, Xirosima, Naqasaki, Sonqmi, Ruanda, Srebrenitsa və Holokost kimi dəhşətli faciələrdən heç də geri qalmır. Adıçəkilən hadisələr müharibələr tarixinə dinc əhalinin soyqırımını olaraq daxil olmuş və bütün dünyada geniş əks-səda doğurmuşdur.

Bütün dünyanın gözü qarşısında baş verən bu dəhşətli soyqırımının əsl mahiyyəti yalnız ümummilli lider Heydər Əliyev 1993-cü ildə siyasi hakimiyyətə yenidən qayıtdıqdan sonra açıqlanmış, 1994-cü ilin fevralında Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi Xocalı soyqırımına siyasi-hüquqi qiymət vermişdir. Bundan əlavə, ermənilərin azərbaycanlılara qarşı zaman-zaman törətdikləri soyqırımını ilə əlaqədar ümummilli lider Heydər Əliyevin 1998-ci il martın 26-da imzaladığı Fərmanla 31 mart Azərbaycanlıların Soyqırımı Günü elan edilmişdir.

Ümummilli Liderin “1948-1953-cü illərdə azərbaycanlıların Ermənistan SSR ərazisindəki tarixi-etnik torpaqlarından kütləvi surətdə deportasiyası haqqında” 1997-ci il 18 dekabr tarixli Fərmanı Ermənistan SSR ərazisindən azərbaycanlıların deportasiyasının hərtərəfli tədqiq edilməsi, bu

cinayətə hüquqi-siyasi qiymət verilməsi və onun beynəlxalq ictimaiyyətə çatdırılması baxımından mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Bu fərmanlar təkcə tariximizin qanlı səhifələrinin öyrənilməsi baxımından deyil, eləcə də erməni şovinizmi və terrorizminin ifşa olunması baxımından da əhəmiyyətlidir.

Beynəlxalq hüquqa görə, soyqırımı sülh və insanlıq əleyhinə yönələn əməldir və ən ağır cinayət hesab edilir. Bu barədə BMT Baş Məclisinin 1948-ci il 9 dekabr tarixli 260 (III) sayılı qətnaməsi qəbul edilmiş və 1951-ci ildən qüvvəyə minən “Soyqırımı cinayətinin qarşısının alınması və cəzalandırılması haqqında” Konvensiyada soyqırımı cinayətinin hüquqi əsası təsbit olunmuşdur. Ermənistanın Azərbaycana qarşı təcavüzü zamanı həmin konvensiyada təsbit edilmiş soyqırımı cinayətini təşkil edən bütün əməllər azərbaycanlılara qarşı tətbiq olunmuşdur.

Ermənistanın bu cinayətkar siyasətinin davamlılığını sübut edən faktlardan biri də budur ki, təkcə XX əsrdə azərbaycanlılar 4 dəfə - 1905-1906-cı, 1918-1920-ci, 1948-1953-cü və nəhayət, 1988-1993-cü illərdə erməni millətçiləri tərəfindən törədilən soyqırımı və etnik təmizlənmələrə məruz qalmışdır. Bu işğalçı dövlətin yürütdüyü təcavüzkarlıq siyasəti 20 ildən artıqdır ki, dünya ictimaiyyətinin gözü qarşısında baş verir. Ona görə də Azərbaycan Respublikası bu konvensiyanı rəhbər tutaraq Ermənistan Respublikasına qarşı BMT-nin beynəlxalq məhkəməsində iddia qaldırmaq üçün bütün hüquqi əsaslara malikdir.

Münaqişənin nizama salınması üçün aparılan danışıqlarda da təcavüzkar Ermənistan qeyri-konstruktiv mövqedən çıxış edərək işğalçılıq siyasətindən əl çəkmir. Digər tərəfdən

isə, BMT və ATƏT kimi beynəlxalq təşkilatların öz təklif və qətnamələrini həyata keçirmək üçün konkret fəaliyyət göstərməməsi danışıqlar prosesində irəliləyişin əldə olunmasına maneə törədir. Bununla yanaşı, keçən dövr ərzində ATƏT çərçivəsində yaradılan Minsk qrupu və bu qrupa həmsədrlik edən dövlətlər “ikili standartlar” prinsipindən çıxış edərək, münaqişənin ədalətli həll olunmasında məsuliyyət daşımamış və təcavüzkar qarşı heç bir təzyiq göstərmək niyyətində olmamışlar. Bundan əlavə, təcavüzkar Ermənistan qarşı heç bir əməli tədbirin görülməməsi ATƏT-in nüfuzuna xələl gətirməklə bərabər, onun tərkibində yaradılan Minsk qrupuna olan ümidləri də heçə endirmişdir.

Buna baxmayaraq, Azərbaycan dövləti beynəlxalq təşkilatların, xüsusilə də münaqişəni dinc vasitələrlə nizama salmaq üçün fəaliyyət göstərən ATƏT-in sülhyaratma təkliflərinə hörmətlə yanaşaraq onun işində müntəzəm və əməli şəkildə iştirak edir. Bu da münaqişənin nizama salınması istiqamətində aparılan danışıqlarda Azərbaycanın ilk növbədə sülh variantına üstünlük verdiyinə sübutdur.

Münaqişənin nizama salınmasında Azərbaycanın tutduğu mövqe birmənalıdır. Yəni, problem yalnız Azərbaycanın ərazi bütövlüyü və ölkəmizin beynəlxalq səviyyədə tanınmış sərhədləri çərçivəsində həllini tapmalıdır. Bu mövqe beynəlxalq hüquq normaları və prinsipləri, BMT Nizamnaməsi, Helsinki Yekun Aktı və münaqişənin nizamlanması istiqamətində qəbul edilmiş çoxsaylı beynəlxalq sənədlərə əsaslanır. Eyni zamanda, münaqişənin dinc vasitələrlə nizama salınması istiqamətində bütün beynəlxalq təşkilatların qəbul

etdiyi sənədlər Azərbaycanın mövqeyinin bir daha gücləndirilməsi və məsələnin beynəlxalq hüquq prinsipləri əsasında həllinin təsdiqlənməsi deməkdir. Bu baxımdan BMT Təhlükəsizlik Şurasının qəbul etdiyi 4 qətnamə (822, 853, 874, 884), ATƏT, Avropa Şurası və İslam Əməkdaşlıq Təşkilatının qərarları da əhəmiyyətlidir və Azərbaycanın ədalətli mövqeyinin beynəlxalq səviyyədə müdafiəsi üçün hüquqi əsasdır. Son zamanlar isə, Avropa Parlamenti və NATO-nun Zirvə toplantılarında qəbul olunan qərarlarda birmənalı şəkildə Azərbaycanın ərazi bütövlüyü dəstəklənilir və işğala son qoyulması bildirilir.

Ona görə də böyük dövlətlər müasir beynəlxalq münasibətlər üçün təhlükəli olan təcavüzkarın qarşısını almalı, BMT Nizamnaməsinin VII fəslinə müvafiq surətdə qəti praktik addımlar atmalı və Ermənistanı beynəlxalq birliyin iradəsinə tabe etdirməlidirlər.

**Azerbaycanlılara karşı etnik arındırma
ve soykırımı politikasının aşamaları**

Ermenilerin Azerbaycan Topraklarına Göç Ettirilmesi

Son iki yüzyılda Azerbaycan halkına karşı Ermeni faşistleri tarafından bilinçli bir şekilde gerçekleştirilen etnik arındırma, soykırım ve saldırganlık politikası, Azerbaycan tarihinin felaketlerle ve bu arada kanlı olaylarla dolu çok acıklı aşamalarını oluşturmaktadır. Bu faşizan ve şovenist politikaların öncelikli amacı Azerbaycanlıları tarihî yurtlarından kovup çıkarmakla, bu ezeli Azerbaycan topraklarında Ermenilerce uydurulan “Büyük Ermenistan” devletini kurmak olmuştur. Tarihî belgeler, Azerbaycan’ın Karabağ bölgesinin stratejik açıdan büyük önem taşıyan yüksek rakımlı (dağlık) alanlarına İran ve Türkiye’den büyük kalabalıklar halinde Ermeni nüfusun göç ettirilmesi sürecinin 19. yüzyıl başlarında başlamış olduğunu ortaya koymaktadır. Aynı dönemde, bölgenin zengin doğal kaynakları üzerinde kontrolü ele geçirmeye çalışan Çarlık Rusya’sı 18. yüzyıl sonu ve 19. yüzyıl başlarında Türkiye ve İran’la savaşırken “Ermeni etkenini” politik bir araç olarak kullanmıştır.

19. yüzyıl başlarında Kafkasya’daki Rus ordularının Başkomutanı General Pavel Sisyanov Gence’yi işgalinin akabinde yazdığı 22 Mayıs 1805 tarihli raporunda, coğrafi konumuna binaen Karabağ’ın hem Azerbaycan’ın, hem de İran’ın kapısı olarak kabul edilmesi gerektiğini, bu nedenle söz konusu bölgeyi kontrol altında tutmanın ve buraya sağlamca yerleşmek için daha fazla gayret göstermenin

elzem olduğunu vurgulamaktadır (11, s. 16). Bu amaç kısa zamanda gerçekleştirilmiştir. 14 Mayıs 1805 tarihinde Karabağ Hanı İbrahim Han'la General Sisyanov arasında bir anlaşma imzalandı. Karabağ Hanlığı Rusya'ya ilhak edilince, General Sisyanov, Çarlık Rusya'sının Karabağ'daki konumunu pekiştirmek amacıyla Güney Kafkasya'nın diğer bölgelerinden Ermeni nüfusu buraya göç ettirmeye başladı (2, s. 271-272).

Karabağ nüfusunun sayısı ve etnik yapısı konusunda ayrıntılı bilgiler içeren önemli bir belge olan ve Çarlık Rusya'sının devlet memurları Yermolov ve Mogilevski tarafından düzenlenen "*Karabağ Eyaleti Tavsifi*"ne bakılırsa, 1823 yılında Karabağ Eyaleti'nde 20 bin 95 hane bulunmaktadır ki bunlardan 15 bin 729'u Azerbaycanlı, 4 bin 366'sı Ermeni hanesidir. Demek oluyor ki daha 1823 yılında Karabağ'ın Ermeni nüfusu, buraya göç ettirilen Ermeniler sayesinde arttırılarak 4 bin 366 haneye vardırılmıştır (11, s. 17). Karabağ'ın dağlık bölgelerinde Ermeni nüfusun sayısının önemli ölçüde arttırılması 19. yüzyılın 20'li yıllarında, özellikle Güney Kafkasya'nın Rusya tarafından işgalinden sonra olmuştur. 1804-1813 ve 1826-1828 yılları arasında süren Rus-İran savaşları ve 1828-1829 yılları arasında cereyan eden Rus-Türk savaşı süresince ve bunların sonrasında Ermeniler İran, Türkiye ve Güney Azerbaycan'dan büyük kitleler halinde Güney Kafkasya'ya ve bu arada Karabağ'a göç ettirilmiştir ki sonuçta bu bölgelerde Ermeni nüfusun sayısı her geçen sene artış göstermiştir.

Çar Rusya'sının Kafkasya'yı işgalini açıkça anlatan N. N. Şavrov, bu amaç doğrultusunda bölgeye başka halkların

göç ettirilmesinden ilk bahsedendir: “Sömürge çalışmaları-mıza Kafkasya’ya Rusların değil, yabancıların yerleştirilme-siyle başladık. Memleketlerinde istenmeyen unsurlar olarak görülen bu unsurlardan Tiflis ve Yelizavetpol (Gence) guberniyalarında (vilayetlerinde) koloniler oluşturduk. Kendilerine en iyi topraklar tahsis edildi ve çeşitli imtiyazlar verildi.” (27, s. 63).

Karabağ’ın dağlık bölgelerine önce resmî olarak 124 bin Ermeni, daha sonra ise gayriresmî uygulamalarla epey sayıda daha Ermeni nüfus göç ettirilmiştir. 1828-1830 yılları arasında Karabağ’ın dağlık bölgesine toplamda 200 bin kişiden fazla Ermeni göç ettirilmiştir. N.N. Şavrov bu gerçeklikleri şöyle anlatır: “1828-1830 savaşı bitince biz İran’dan 40 bin küsur ve Türkiye’den 84 bin Ermeni’yi, daha önce Ermenilerin hemen hemen hiç bulunmadıkları Yelizavetpol ve İrevan gurbeniyalarına, Tiflis, Borçalı, Ahıska, Ahılkelek kazalarının en iyi hazine topraklarına yerleştirdik. Bu Ermenilerin yerleşmesi için 200 bin desyatınadan (1 desyatına = 1.09 hektar) fazla hazine toprağı tahsis edildi, diğer yandan aynı amaç için Müslümanlardan değeri 2 milyon rubleden fazla olan özel mülk satın alındı. Bu Ermeniler Yelizavetpol Guberniyası’nın dağlık bölge-sinde (Karabağ’ın dağlık bölgesi kastedilmektedir) ve Gökçe Gölü’nün kıyılarına yerleştirildi. Şunu da göz önünde tut-mak gerekir ki, resmen yerleştirilen 124 bin Ermeni dışında, gayriresmî göç edenlerle beraber Ermenilerin sayısı 200 bin kişiyi geçmiştir.” (27, s. 63)

Bu verilerden de görüldüğü gibi, göç ettirilen Ermeniler çoğunlukla daha önce Ermenilerin hiç yaşamadığı ya da çok

az sayıda Ermeni'nin yaşadığı bölgelere yerleştirilmişlerdir. Yine buradan anlaşılmaktadır ki 19. yüzyıl başlarına kadar, özellikle Türkmençay Antlaşması öncesinde Azerbaycan'ın Gence ve İrevan guberniyalarında oldukça az sayıda Ermeni yaşamaktaydı. Türkmençay Antlaşması'nı takip eden iki yılda Ermeniler Çarlık Rusya'sının himayesi altında Azerbaycan'ın çeşitli bölgelerine ve bu arada Karabağ'ın dağlık kesimlerine yerleşmeyi başarmışlardır. Çarlık Rusya'sının bu Ermeni himayeciliği daha sonraki yıllarda da kendini göstermiştir.

19. yüzyıl sonunda ve 20. yüzyıl başlarında Ermenilerin Güney Kafkasya'ya göç ettirilerek yerleştirilmesi süreci devam etmiştir. 1896 ila 1908 arasındaki 13 yılda Güney Kafkasya'ya 400 bin Ermeni göç ettirildi. N. N. Şavrov bu hususta şöyle yazar: “Yaver General Şeremetyev 1896 yılında Güney Kafkasya'da meskûn Ermeniler konulu raporunda bunların sayısının 900 bin kişi olduğunu belirtir. 1908 yılında ise bu sayı 1 milyon 300 bin kişiye ulaşmıştır. Yani aradan geçen bu sürede Ermenilerin sayısı 400 bin küsurdan fazla artmıştır. Hâlihazırda Güney Kafkasya'da meskûn 1 milyon 300 bin Ermeni'den 1 milyonu buranın yerlisi değildir. Bunları bu topraklara biz yerleştirdik.” (27, s. 63)

Karabağ'ın dağlık kesimlerine Ermenilerin göç ettirilmesi, bölgenin genel demografik durumu üzerinde de ciddi ölçüde etkili olmuştur. 1897 yılında yapılan nüfus sayımı sırasında Karabağ'da mevcut 54 bin 841 haneden 29 bin 350'si Azerbaycanlı, 18 bin 616'sı Ermeni'dir. 1917 yılına gelindikte ise Karabağ'daki Ermeni nüfus, göç ettirilenler sayesinde arttırılarak toplam nüfusun %46'sına ulaştırılmıştır,

bu arada Azerbaycanlılar %51'i oluŐturmaktadır (11, s. 19).

“*Kavkazskiy Kalendar*” mecmuasının 1917 yılında yazdığına bakılırsa, Karabağ'da 199 bin Azerbaycanlı (%58.3) ve 142 bin Ermeni (%41.7) bulunmuŐtur. Görüleceđi üzere, Çarlık Rusya'sının himayesiyle Ermenilerin aŐamalarla Karabağ'a göç ettirilmesi ve yerleŐtirilmesi politikasına rađmen, Azerbaycanlı nüfus bu toprakların yerlisi olarak bütün dönemlerde çođunluđu oluŐturmaktadır. “*Kavkazskiy Kalendar*”ın sayfalarındaki istatistiksel veriler, bugünkü Ermenistan topraklarında da o tarihlerde Azerbaycanlıların Ermenilere kıyasla büyük bir çođunluk teŐkil ettiklerini gözler önüne sermektedir. Mesela 1886 yılında Gence (Yelizavetpol) Guberniyası Zengezur Kazası'nda mevcut 326 köyden 154'ü (%45.7) Azerbaycanlı, 91'i (%27.8) Kürt ve yalnızca 81'i (%24.8) Ermeni köyüdür.

1889 yılında Zengezur Kazası'nda Azerbaycanlı nüfus Ermeni nüfusa kıyasla 1500 kiŐi fazladır. 1897 yılında ise Zengezur'un nüfusu 142 bin kiŐidir ki bunların 71 bin 200'ü (%50.1) Azerbaycanlı, 63 bin 600'ü (%44.8) Ermeni'dir (15, s. 23). Ermenistan Merkezî İstatistik Kurumu'nun 1962 yılında bastıđı istatistik verilerde de ifade edilmiŐ olduđu üzere, 1831 yılında İrevan kentinin 18 bin 766 kiŐi olan toplam nüfusunun 15 bin 922'si, 1866 yılında ise 27 bin 246 kiŐilik toplam nüfusun 23 bin 627'si (demek oluyor ki toplam nüfusun %85.2'si) Azerbaycanlılardır (14, s. 25).

Z.Korkodyan'ın 1932 yılında Erivan'da basılan “*Sovyet Ermenistan'ının Nüfusu: 1831-1931*” isimli kitabında da deđinilmiŐ olduđu üzere İrevan Guberniyası'nın İrevan, Eçmiadzin, Yeni Beyazıt, Aleksandropol kazalarında, Yeliza-

vetpol (Gence) Guberniyası'nın Zengezur ve Gazah-Dilican kazalarında, Tiflis Guberniyası'nın Lori-Pembek (Borçalı) Kazası'nda 2310 yerleşim biriminden 2000'i Azerbaycanlılara ait bulunmaktadır. İrevan'daki 10 bin nüfusun 7 bini Azerbaycanlı olmakla beraber, Hanlık yöneticileri olan 40 kişinin tamamı da yine Azerbaycanlılardır (15, s. 22).

İrevan Guberniyası'nın 1920 yılına gelinceye kadar Azerbaycan'a bağlı bulunan kazalarında, özellikle İrevan Kazası'nda da Azerbaycanlı nüfus büyük bir çoğunluk teşkil etmekteydi. Mesela, İrevan Kazası'nın 99 bin nüfusundan 62 bin 600 kişi (%66) Azerbaycanlı, 36 bin 400 kişi (%34) Ermeni'ydi (15, s. 22).

İrevan Guberniyası'nın Eçmiadzin, Yeni Beyazıt, Sürmeli kazalarında ise Azerbaycanlılar nüfusun üçte birlik bölümünü oluşturmuştur. 1 Ocak 1916 tarihli verilere nazaran bu bölgelerdeki nüfusun etnik yapısında Azerbaycanlılar yine çoğunluğu oluşturmuştur. Azerbaycanlılar İrevan Kazası'nda 74 bin 200 kişi ya da %48, Zengezur Kazası'nda 119 bin 500 kişi ya da %53.3, Yeni Beyazıt Kazası'nda 50 bin 700 kişi, Sürmeli Kazası'nda 45 bin kişiydi. Bugünkü Ermenistan topraklarında 19. yüzyılda ve 20. yüzyıl başlarında bölgenin yerli halkı olan Azerbaycanlıların çoğunluğu oluşturduğu gerçeği, bu rakamlardan bir kez daha açıkça görülebilmektedir (15, s. 23).

Ermeni faşistler 19. yüzyıl sonlarında, 1885 yılında Marsilya'da Armenakan, 1887 yılında Cenevre'de Hınçak ve 1890 yılında Tiflis'te Taşnak partilerini kurmuşlardır. Bu dönemin ardından Ermenilerin "Büyük Ermenistan"ı kurma iddiaları yeni bir aşamaya adım atmıştır.

20. Yüzyıl BaŐlarında Ermenilerin Azerbaycanlılara KarŐı Etnik Arındırma ve Soykırımı Siyaseti

Çarlık Rusya'sının sömürge politikasının mütemmim cüzü olan göçler 19. yüzyıl boyunca sürdürölmüş ve sonuç itibariyle bölgenin demografik yapısını önemli ölçüde etkilemiştir. Ermenilerin bölgede yapay yöntemlerle artırılması, 20. yüzyıl baŐlarından itibaren Azerbaycan aleyhinde toprak iddialarında bulunmalarına ve saldırgan bir politika takip etmelerine sebebiyet vermiştir.

Ermeni faşistleri, TaŐnak Partisi'nin programında ortaya konan Büyük Ermenistan'ın kurulması hedefi doğrultusundaki çalışmalarını 20. yüzyıl baŐlarında daha da genişleterek Azerbaycanlı nüfusu kendi tarihî yurtlarından planlı bir şekilde kovup çıkarmak suretiyle etnik arındırma ve soykırım politikasını uygulamışlardır. 1905-1906 yıllarında Ermeniler Bakü, Gence, Karabağ, İrevan, Nahçıvan, Ordubad, Şerur-Dereleyez, Tiflis, Zengezur, Gazah ve diğeri bölgelerde sivil Azerbaycanlı nüfusa katliamlar uygulamış, kentler ve köyler yakılıp yıkılırken, bu kentlerin ve köylerin halkı da acımasızca katledilmiştir. Silahlı Ermeni çeteleri Şuşa, Zengezur ve Cebrail kazalarında, İrevan ve Gence guberniyalarında Azerbaycanlıların meskûn bulunduğu 200'den fazla yerleşim birimini harabeye çevirmiş, on binlerce Azerbaycanlı ata yurdunu terk ederek zorunlu göçmen ve mülteci durumuna düşmüştür (5, s. 14). Ermeniler Azerbaycanlı halktan 200 binden fazla insanı çocuk, kadın ve yaşlı ayrımı yapmadan katletmek suretiyle, bu bölgelerde kendilerine Çarlık Rusya'sınca vaat edilen Erme-

nistan Devleti'ni kurmak amacıyla etnik arındırma gerçekleştirilmişlerdir. Birinci Dünya Savaşı yıllarında da Ermeniler Azerbaycanlı nüfusa uyguladıkları katliamları yine Çarlık Rusya'sının himayesinde sürdürmüşlerdir.

1917 yılında Rusya'da cereyan eden Şubat ve Ekim olaylarının ardından Taşnak Partisi ve Ermeni Milli Kongresi, etkinliklerini daha fazla genişletmişlerdir. Diğer yandan, 1917 yılı Aralık ayında Lenin'in Kafkasya İşleri Geçici Olağanüstü Komiser'i görevine atadığı S. Şaumyan, Azerbaycanlıların toplu katliamlarının organizatörü ve lideri rolüne soyunmuştur (3, s. 34). Silahlı Ermeni çeteleri tarafından, 1917 yılı başlarından 1918 yılının Mart ayına kadar geçen sürede İrevan Guberniyası'nda 197, Zengezur Kazası'nda 109, Karabağ'da 157 köy yakılıp yıkılmış, bunların dışındaki bölgelerde daha 60 yerleşim birimi tahrip edilerek harabeye dönüştürülmüştür.

1918 yılı başlarında, yani Mart Katliamı öncesinde doğrudan Şaumyan'a bağlı bulunan silahlı Ermeni çetelerindeki asker sayısı 20 bine yaklaşmıştı. Bolşeviklerin ve bu arada Lenin'in himayesi altında Şaumyan, Bakü Komünü Başkanı olmuştur. Aynı yılın 30 Mart tarihinde Ermeni-Bolşevik birlikleri Bakü'ye gemilerden yayılım ateşi açmışlardır. Bunun arkasından silahlı Taşnak çeteleri Azerbaycanlı nüfusun evlerine saldırarak amansızcasına katliama girişmişlerdir. Mart'ın 31'inde ve Nisan'ın ilk günlerinde katliamlar daha kitlesel bir karakter kazanmıştır. Binlerce sivil Azerbaycanlı, yalnızca milli mensubiyeti nedeniyle katledilmiştir. Aynı günlerde Bakü'de Ermeni-Bolşevik çeteleri tarafından 12 bin sivil Azerbaycanlı öldürülmüştür. Kanlı olaylar sırasında

insanlar evlerinde canlı canlı yakılmış, insanlık dıŐı iŐkencele-
rin kurbanına çevrilmiŐlerdir (4, s. 176).

Ermenilerin silahlı saldırıları sonucunda 1918 yılının ilk beŐ ayında Guba Kazası'nda 16 bini aŐkın insan sıra dıŐı amansızlıkla katledilmiş, 167 köy yakılıp yıkılmıştır ki bu köylerden 35'i günümüzde mevcudiyetini sürdürmemektedir (14, s. 47). Ermeni TaŐnak etelerinin Guba Kazası'nda Azerbaycanlı nüfusa kitlesel katliam uyguladıĐı gerçeĐi son dönemlerde tespit edilen yeni delillerle bir kez daha kanıtlanmıŐtır. Őöyle ki 2007 yılında Guba kentinde toplu mezarlıkların ortaya çıkarılması Ermeni vahŐetini kanıtlayan delillerdendir. Mezarlıkta yapılan araŐtırmalar sırasında, 1918 yılında silahlı Ermeni etelerinin Guba'ya saldırması sonucunda buradaki sivil nüfusun her türlü amansız iŐken-
ceye maruz kaldıktan sonra toplu olarak katledildiĐi ve söz konusu toplu mezarlıĐın, bu katliamların kurbanına dönüŐen yerli halka ait olduĐu tespit edilmiŐtir. Bir gerçeĐin daha ifade edilmesi gerekmektedir: Hamazasp baŐkanlıĐındaki Ermeni eteleri Guba'da Müslüman Türk nüfusla beraber burada meskûn Yahudileri de topluca katletmiŐlerdir. Yapılan araŐtırmalar, 1918-1919 yıllarında Guba'da 3 bin kiŐi kadar Yahudi'nin Ermeniler tarafından katledildiĐini açıĐa çıkarmıŐtır (19, s. 26).

Bunların dıŐında, Azerbaycan'da yüzlerce yerleŐim birimi ve bu arada KarabaĐ'ın 150'yi aŐkın köyü tahrip edilmiŐ, yakılmış ve ŐuŐa'da da Azerbaycanlı nüfusa karŐı özellikle amansız bir katliam gerçekleŐtirilmiŐtir. 1918 yılının Mart-Nisan aylarında TaŐnak Ermeniler Bak'de ve Azerbaycan'ın diĐer bölgelerinde yaklaŐık 50 bin kiŐiyi

işkenceyle öldürmüştür. Zengezur Kazası'nda 10 bini aşkın, Şamahı Kazası'nda 10 bin 270, kent nüfusu da dâhil olmakla 18 bin 270 kişi acımasızca katledilmiştir (8, s. 25).

1918-1920 yıllarında bugünkü Ermenistan sınırları içinde yaşayan 575 bin Azerbaycanlı nüfusun 565 bini öldürülmüş ya da tarihî ata yurtlarından kovulmuştur. Z. Korkodyan bu rakamı “*Sovyet Ermenistan'ının Nüfusu: 1831-1931*” isimli kitabında doğrularak şöyle der: “1920 yılında Taşnaklar Sovyet yönetimine topu topu 10 bini azıcık aşkın Türk (Azerbaycanlı) nüfus devretmiştir. 1922 yılında 60 bin zorunlu göçmenin geri dönüşünün ardından burada Azerbaycanlıların sayısı 72 bin 596 kişi, 1931 yılında ise 105 bin 838 kişi olmuştur.” (15, s. 33). 1919 yılının son iki ayında İrevan Guberniyası'nın Eçmiadzin ve Sürmeli Kazaları'nın 96 köyü, İrevan Kazası'nın ise bütün köyleri tahrip edilmiş, İrevan Guberniyası'nda 132 bin Azerbaycanlı katledilmiştir (14, s. 35).

Ermenilerin uyguladıkları toplu katliamların 1918-1920 yıllarında Bakü, Guba, Şamahı, Kürdemir ve Lenkeran'la beraber, Şuşa'da, İrevan Guberniyası sınırlarında, Zengezur'da, Nahçıvan'da, Şerur'da, Ordubad'da, Kars'ta ve diğer bölgelerde amansızlıkla sürdürülmesi sonucunda toplamda on binlerce Azerbaycanlı en acımasız yöntemlerle katledilmiş, 1 milyonu aşkın insan ata yurdunu terk etmek zorunda bırakılmıştır. Tarihî Azerbaycan topraklarında Ermeniler tarafından gerçekleştirilen bu vahşetler sırasında okullar ve camiler de yakılmış, kültür anıtları da mahvedilmiştir.

1918 yılının 28 Mayıs tarihinde Azerbaycan Cumhuriyeti'nin ilanının ardından Olağanüstü Araştırma Komisyonu

kurulmuş ve Ermenilerin işledikleri cinayetlerin tetkik edilmesine başlanmıştır. Hükümet, 31 Mart tarihini Ulusal Matem Günü olarak anma kararı almıştır (1919 ve 1920 yıllarının 31 Mart'ı Ulusal Matem Günü olarak anılmıştır). Fakat Azerbaycan Cumhuriyeti'nin sukutu Olağanüstü Araştırma Komisyonu'nun kendi çalışmalarını bir sonuca vordırmasına olanak vermemiştir (5, s. 8). Azerbaycan Cumhuriyeti'nin ilanı sırasında bölgede mevcut jeopolitik durum 29 Mayıs 1918 tarihinde İrevan kentinin siyasi merkez olarak Ermenilere verilmesine neden olmuştur. Sonuç itibariyle tarihî Azerbaycan toprakları üzerinde, eski İrevan Hanlığı sınırları içinde Ermenistan Cumhuriyeti tesis edilmiştir.

Çarlık Rusya'sının sömürge politikasının mütemmim cüzü olan ve 19. yüzyıl boyunca sürdürölen göç hareketleri sonucunda, Karabağ'ın dağlık kesimlerinde Ermeni nüfusun sayısının yapay olarak arttırılması, 20. yüzyılın başlarından itibaren Ermenilerin Azerbaycan'a karşı toprak iddiasında bulunmasına ve saldırgan bir politika takip etmesine sebep olmuştur. Ermenilerin en büyük iddiaları Karabağ ve Zengezur'un ele geçirilmesinden ibaret olmuştur. İşgal planını gerçekleştirmek amacıyla Ermenistan Hükümeti bu bölgelere silahlı kuvvetler göndermiştir. Sonuçta, Karabağ topraklarını işgal etmeye çalışan Ermeni Silahlı Kuvvetleri yüzlerce yerleşim birimini tahrip etmiş, Azerbaycanlı nüfustan binlerce sivili acımasızca katletmiştir.

1919 yılı Ocak ayında Taşnak Ermenistan Hükümeti Azerbaycan'a karşı Karabağ üzerinde hak iddia etmiştir. Bu adım, Karabağ'ın dağlık kesiminin Ermenistan'a ilhakına

yönelik ilk resmî girişim olmuştur. Sorunu barışçı yollardan çözüme kavuşturmak amacıyla Azerbaycan Hükümeti defalarca çeşitli önerilerde bulunmuş, fakat Taşnak yönetiminin tutumu bu önerilerin gerçekleştirilmesine mani olmuştur.

Toprak bütünlüğünü korumayı ve yurttaşlarının güvenliğini sağlamayı öncelikli görev addeden Azerbaycan Cumhuriyeti'ni, Ermenistan'ın toprak iddialarını kesin bir dille reddetmiştir. Azerbaycan Cumhuriyeti Parlamentosu Karabağ konusunu gündeme alarak, ayrılıkçı hareketlerin önlenmesi amacıyla pratik önlemlere başvurmaya başlamıştır. Bu amaçla Azerbaycan Hükümeti 15 Ocak 1919 tarihinde Şuşa, Cebail, Cevanşir ve Zengezur kazalarını Gence Guberniyası'ndan ayırarak, Şuşa kenti merkez olmakla, bu kazalardan oluşan bir Karabağ Guberniyası tesis etmiş ve Hüsrev Bey Sultanov'u da Karabağ Genel Gubernatörü (Genel Valisi) olarak atamıştır. Hüsrev Bey Sultanov'a, Genel Vali olarak söz konusu bölgede düzeni sağlama ve yerel yönetimi tesis etme yükümlülüğü verilmiştir (8, s. 27).

Azerbaycan Hükümeti'nin büyük gayretleri sonucunda 23 Kasım 1919 tarihinde Tiflis'te ABD Temsilciliği'nin arabuluculuğunda Azerbaycan ve Ermenistan Cumhuriyetleri arasında antlaşma imzalanmıştır (16, s. 46). Bu antlaşmanın hükümlerinde çatışmalara son verilmesi, tartışmalı konuların ve bu arada sınır sorunlarının da müzakereler aracılığıyla çözümlenmesi gerektiği yer almıştır. Fakat Ermenistan tarafı bu antlaşmayı oldukça kaba bir biçimde ihlal ederek ordularını Azerbaycan topraklarına sokmuş ve Azerbaycanlı sivil nüfusa karşı korkunç katliamlar gerçek-

dayalı bir ayrıcalık tanınmasını hiçbir zaman istemiş değildi.

Üstelik Dağlık Karabağ Otonom Vilayeti'nin (DKOV) oluşturulması sırasında Azerbaycan'ın 1923 yılına kadarki mülki yönetim yapısı kaba bir şekilde ihlal edilmiş, Cevanşir, Gubatlı, Şuşa kazalarının toprakları bölünerek DKOV tesis edilmiştir. İlgili karar doğrultusunda Şuşa Kazası'na bağlı Şuşa, Hankendi ve 115 köy, Cevanşir Kazası'na bağlı 52 köy, Garyagin Kazası'na bağlı 30 köy ve Gubatlı Kazası'na bağlı Kaladeresi DKOV'ye verilmiştir (18, s. 268-269).

Sonuç itibariyle, Azerbaycan'ın ayrılmaz bir parçası olan Karabağ, yapay bir şekilde ovalık ve dağlık bölgelere ayrılmış, Azerbaycan yönetimi Karabağ'ın dağlık kesimlerine sonradan göç ettirilen Ermenilere muhtariyet statüsü tanımaya mecbur edilmiştir. Üstelik bu muhtariyet uygulaması, Dağlık Karabağ'da tarih boyu meskûn bulunan Azerbaycanlı nüfusun reyini dikkate alınmadan ve hakları en kaba biçimde ihlal edilerek gerçekleştirilmiştir.

Bu durum yalnızca Azerbaycan'ın mülki yönetim yapısının bozulması değil, Ermenilerin Azerbaycan'a karşı gelecekteki toprak iddiaları için bir araç olma anlamına da gelmekteydi, nitekim "Dağlık Karabağ" terimi aynı dönemden itibaren ortaya atılarak kullanılır olmuştur. Otonom Vilayet'in oluşturulmasına ilişkin resmî kararda vilayet merkezi olan Hankendi kabul edilmiş, fakat kısa bir süre sonra, 18 Eylül 1923 tarihinde Dağlık Karabağ Vilayet Parti Komitesi'nin aldığı bir kararla Hankendi'nin ismi değiştirilerek Stepan Şaumyan onuruna Stepanakert yapılmıştır (18, s. 187-188). Bu kararla, Karabağ'da Azerbaycan'ın

tarihî yerleşim birimlerinin, kaza, kent ve köy adlarının değiştirilmesi süreci başlamıştır.

Sovyet döneminde Azerbaycan'ın Karabağ bölgesinin dağlık kesiminde yerleşik bulunan Ermenilerin siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel alanlardaki tüm meseleleri kapsayan bir muhtariyete sahip bulunmalarına rağmen, Ermenistan Azerbaycan'a karşı toprak iddialarını birkaç defa daha ortaya atmış, fakat amacına ulaşamamıştır. Bunun yerine, SSCB Bakanlar Kurulu'nun 23 Aralık 1947 tarihinde aldığı "Ermenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nden Kolhozlara Bağlı ve Diğer Azerbaycanlı Nüfusun Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin Kura-Aras Ovasına Göç Ettirilmesine İlişkin Karar" doğrultusunda 1948-1953 yılları arasında Azerbaycanlı nüfus tarihî ata yurtlarından, özellikle İrevan'dan ve etraf bölgelerinden kitleler halinde göç ettirilmiş ve sonuçta 150 bin civarında Azerbaycanlı nüfus, Azerbaycan'ın ovalık bölgelerine sürülmüştür (21, 22).

20. Yüzyıl Sonlarında Ermenistan'ın Azerbaycan'a Karşı Toprak İddiaları ve Askerî Saldırganlığı

20. yüzyılın 80'li yıllarının ikinci yarısında Ermeniler, "Büyük Ermenistan" hülyasını gerçekleştirmek amacıyla, mevcut şartları kullanmak, yakın ve uzak yurtdışındaki himayecilerinden yardım almak suretiyle Azerbaycan'ın Dağlık Karabağ bölgesi üzerinde hak iddia etmeye başladılar. Karabağ üzerindeki toprak iddiaları her defasında dışarıdan, Ermenistan'ın propagandası, kışkırtması ve baskılarıyla ortaya atılmıştır. Şüphesiz ki Ermenilerin bu

toprak iddiası ani bir çıkış olmayıp, hem Erivan'da, hem de Batılı himayecileri nezdinde uzunca zamandan beri dikkatlice ölçülüp biçilerek yapılan bir plana dayanmaktaydı. Sovyet döneminde merkez yönetim kurumlarının desteğinde Azerbaycan aleyhinde kasıtlı bir propaganda faaliyeti sürdürülmüş ve sonuç itibariyle Azerbaycan'a dair olumsuz bir kamuoyu oluşturulmuştur. Ermeni ideologlar ve bunların esin kaynağı olan çevreler Azerbaycan'ın tarihine, sosyal ve ekonomik gelişmesine ilişkin verileri açıkça tahrif etmek suretiyle SSCB çapında yaymışlardır (24, s. 9-16).

1988 olaylarının başlangıcında ortamı daha fazla germeğe ve kamuoyunu kendi arkalarına almaya çalışan Ermeni politikacılar ve bunların destekçileri tarafından Dağlık Karabağ'ın geri kalmışlığı bahanesi altında buranın Ermenistan'a ilhakı amacıyla uzunca zamandan beri hazırlanmış olan plan doğrultusunda Hankendi ve Erivan'da grevler yapılmakta, işyerleri durmakta ve büyük katılımlı mitingler teşkil edilmekteydi. Fakat olayların daha sonraki gelişimi DKÖV'nin sosyal ve ekonomik açılardan geri kalmışlığına ilişkin olarak Ermeni politikacıların ve bunların Moskova'daki himayecilerinin ortaya attıkları iddiaların birer asılsız bahanedен ibaret olduğunu, başlıca gayenin Ermenistan'ın Azerbaycan'a karşı toprak iddiasının desteklenmesinden ibaret bulunduğunu gözler önüne sermiştir.

1988 yılının ikinci yarısında ortam fazlaca gerilmiş ve DKOV'nin Azerbaycanlı nüfusuna silahlı saldırılar gerçekleştirilmeye başlanmıştır. Şöyle ki Ağustos sonu ve Eylül başlarında Ermenilerin Kerkicahan ve Hocalı'ya kalabalık saldırıları gerçekleşmiştir. 18 Eylül'de Ermeniler Hanken-

di'nde meşkûn yaklaşık 15 bin kişilik Azerbaycanlı nüfusu kentten zorla sürmüş ve evlerini ateşe vermişlerdir (8, s. 57).

Ermenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Yüksek Konseyi 1 Aralık 1989 tarihinde Azerbaycan'ın egemenlik haklarını kabaca ihlal etmek ve Anayasa'yı çiğnemek suretiyle DKOV'nin Ermenistan'a ilhakına ilişkin bir karar almıştır. DKOV'nin kurumları Ermenistan'ın ilgili Bakanlıklarına ve diğer kamu kurumlarına bağlanmıştır. SSCB yönetiminin etkisizliği ve zaman zaman açıkça desteği sayesinde DKOV ekonomisinin ve diğer yaşam alanlarının uygulamada Azerbaycan'dan kopararak Ermenistan'a bağlanması süreci gerçekleşmiştir. DKOV'nin tüm Parti teşkilatları Ermenistan Komünist Partisi'ne bağlanmıştır. DKOV'de Ermenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti bayrağı çekilmiştir. SSCB yönetiminin oldukça ciddi ve asla affedilemeyecek hataları ve Ermeni yanlısı politikaları 1990 sonunda ve 1991 başında durumun iyice çığırından çıkmasına neden olmuş, DKOV'de ve Azerbaycan'ın Ermenistan'la sınır bölgelerinde Ermeni saldırganlığı daha geniş boyutlar kazanmıştır.

Bu yıllarda Moskova-Bakü yolcu trenlerinde, Tiflis-Bakü, Tiflis-Ağdam, Ağdam-Şuşa, Ağdam-Hocalı güzergâhlarında hareket eden taşıtlarda gerçekleştirilen terör eylemleri sonucunda Azerbaycanlı nüfustan yüzlerce kişinin hayatına son verilmiştir. Binlerce Azerbaycanlı, SSCB'nin yönetim çevreleri tarafından himaye edilen Ermeni işgal politikalarının kurbanına dönüşmüştür. Olayların henüz başında Ermeni ayrılıkçıların etkisiz hale getirilmemesi, durumun gitgide daha da kötüye gitmesine yol açmıştır.

Sonuç itibariyle Ermeniler, Azerbaycan Hükümeti'nin kontrolü dışında kalan vilayette, Ermenistan'dan gönderilen silahlı çeteler ve askerî araçlar yardımıyla Azerbaycanlı nüfusa karşı hep daha fazla kanlı cinayetler işlemeye hız vermişlerdir ki bu durum da çatışmanın büyüyerek geniş ölçekli bir savaşa dönüşmesine yol açmıştır.

Karabağ'ın dağlık bölgesinde cereyan eden gerilim 1991 yılında daha fazla artmıştır. Mevcut toplumsal ve siyasal durum, büyük bir felaketin yaklaşmakta olduğunun habercisiydi. Aynı yılın Haziran-Aralık ayları arasında Ermeni silahlı kuvvetlerinin Hocavend'in Karadağlı ve Asgeran'ın Meşeli köylerine saldırıları sonucunda 12 kişi katledilmiş, 15 kişi yaralanmıştır (8, s. 87). Yine aynı senenin Ağustos ve Eylül aylarında Şuşa-Cemilli, Ağdam-Hocavend ve Ağdam-Karadağlı güzergâhlarında hareket eden otobüslerin silahlı Ermeni çetelerince ateşe tutulması sonucunda 17 kişi hayatını yitirmiş, yaklaşık 90 Azerbaycanlı ise yaralanmıştır (8, s. 77-78). 1991 yılının Ekim ayı sonunda ve Kasım ayı süresince Karabağ'ın dağlık bölgelerindeki 30'u aşkın yerleşim birimi, bu arada Tuğ, İmaret-Garvend, Sırhavend, Meşeli, Cemilli, Umudlu, Karadağlı, Kerkicahan ve bunlar gibi stratejik öneme sahip çok sayıda Azerbaycan köyü Ermeniler tarafından tahrip edilmiş, yakılıp yıkılmış ve yağmalanmıştır.

1988-1991 yıllarında, yani olayların başlangıcından SSCB'nin çöküşüne kadarki süreçte Sovyetler Birliği'nin yönetici çevreleri tarafından himaye edilen Ermenistan Azerbaycan'a karşı saldırgan politikasını açıkça yürütmüş, bu politikanın sonucunda sivil halk katledilmiş, yerleşim

birimleri yakılıp yıkılmış, yağmalanmıştır. Dađlık Karabađ bölgesinde meskûn Ermenilere, Azerbaycan'dan koparak Ermenistan'la birleşmenin her ne suretle olursa olsun gerçekleştirilmesi gerektiđi inancını yapay olarak kabullendiren saldırgan devlet, bu gayesine ulaşabilmek için 50 bin kişilik bir Azerbaycanlı nüfusu soykırımına ve saldırılara maruz bırakmak suretiyle, Dađlık Karabađ'dan zorla sürmeyi başarmıştır. Bu yıllar zarfında Dađlık Karabađ'da Ermenilerin sebebiyet verdiği 2559 çatışma, 315 silahlı gasp, 1388 ateşe tutma olayı kayda geçmiştir ki tüm bunların sonucunda 514 kişi hayatını kaybederken, 1318 kişi de yaralanmıştır (8, s. 88-89).

Diđer yandan, yine aynı dönemde etnik arındırma politikası sonucunda Ermenistan'da Azerbaycanlıların yaşadığı 185 köyden 250 bin kişi saldırılar karşısında çaresiz kalarak ata yurtlarını bırakıp gitmeye mecbur olmuşlardır. Sonuç itibariyle Ermenistan'ın Azerbaycanlı nüfustan arındırılması eylemleri gerçekleştirilirken, 216 Azerbaycanlı vahşice katledilmiş, binlerce kadın, çocuk ve yaşlı yara almış, on binlerce hanenin mal ve mülkü yağmalanmıştır (3, s. 68).

1992 yılı başlarından itibaren Ermenistan ordusu Dađlık Karabađ'da Azerbaycanlı nüfusun meskûn bulunduğu son yerleşim birimlerini de birbiri ardından işgal etmiştir. Şöyle ki 12 Şubat'ta Şuşa'nın Malıbeyli ve Kuşçular köyleri Ermeni silahlı kuvvetlerince işgal edilmiştir. Karadađlı köyüne yapılan ve 13-17 Şubat tarihleri arasında devam eden silahlı saldırılarda 118 kişi (çocuklar, kadınlar ve yaşlılar) esir edilmiş, 33 kişi Ermeniler tarafından kurşuna dizilmiş, diđer yandan katledilenler ve yaralılar topluca bir

sanayi kuyusuna atılarak üzerleri kapatılmıştır. Esirlerden 68 kişi amansızca öldürülmüş, 50 kişi ise büyük güçlükler pahasına esirlikten kurtarılmıştır. Kurtarılanlardan 18'i aldıkları iyileşmez yaralar sonucunda daha sonra ölmüştür. Tutsak edilenlere vahşice, insanlık dışı muamele edildiği, insanların kafasının kesildiği, canlı gömüldüğü, dişlerinin söküldüğü, aç susuz bırakıldığı, işkencelerle öldürüldüğü durumlar Ermenilerin insanlık aleyhinde işledikleri ağır cinayetlerin bir bölümüydü. Karadağlı köyünde iki aileden 4'er dişi katledilmiş, 42 aile, reisini kaybetmiş, 140 kadar çocuk öksüz kalmıştır. Halkı Ermenilerce gerçek bir soykırıma maruz bırakılan bu köylerde toplamda 91 kişi, yani her 10 kişiden biri katledilmiştir (8, s. 93).

1992 yılının 25 Şubat'ını 26'sına bağlayan gece Ermenistan Silahlı Kuvvetleri, Hankendi'nde konuşlandırılan Kızıl Ordu'dan kalma 366 numaralı motorize alaya mensup 180 askerî uzmanın katılımı ve ağır savaş araçlarının desteği ile Hocalı kentine saldırarak burayı yerle bir etmişlerdir. Çok sayıda ağır askerî gerecin kullanılması sonucunda kent büsbütün tahrip edilmiş, yakılıp yıkılmış, kent nüfusu ise olağanüstü bir acımasızlıkla katledilmiştir (26, s. 8). Bu soykırımı eylemi sonucunda resmî verilere göre 613 kişi katledilmiştir ki bunlardan 63'ü çocuklar, 106'sı kadınlar, 70'si ise yaşlılardır. 8 aile tamamen mahvedilmiştir. 487 kişi sakat bırakılmıştır ki bunlardan da 76'sı çocuklardır. Bunların dışında, 1275 kişi esir edilmiştir ve esirlerden 150'sinin akıbeti halen bilinmemektedir (23, s. 235).

Hocalı saldırısına 366 numaralı motorize alayın 3 numaralı taburunda görevli onlarca Ermeni subay ve erbaş da

katılmıştır. Hocalı soykırımının izlerinin kaybettirilmesi amacıyla Kızıl Ordu'dan kalma 366 numaralı motorize alay 2 Mart 1992 tarihinde Gürcistan'ın Vaziani kentine nakledilmiş, 10 Mart'ta ise bu alay bütünüyle ilga edilerek heyeti ve askerî araçları diğer birliklere dağıtılmıştır (10, s.145).

8 Mayıs 1992 tarihinde İran'ın girişimleriyle Tahran'da Azerbaycan ve Ermenistan yöneticilerinin ve İranlı yöneticilerin katılımıyla üçlü görüşme gerçekleşmiştir. Ne var ki aynı gün Azerbaycan'ın Şuşa kenti Ermenilerce işgal edilmiştir. Bu görüşme sırasında Azerbaycan-Ermenistan sınırında ve Karabağ'ın dağlık bölgesinde ateşkes yapılmasından Ermeni tarafının aslında bambaşka bir amaç güttüğü daha sonra açığa çıkacaktır. Aslî amacını uluslararası kamuoyunun dikkatinden uzak tutmak için Ermenistan tarafının bu görüşmeye ihtiyacı bulunuyordu. Ermenistan yöneticilerinin planlanan saldırı operasyonundan önceden haberdar olduğu kuşkusuzdur. Çünkü Şuşa'nın işgali Ermenistan yöneticilerinin Tahran'da müzakereye katıldığı zamanla bütünüyle örtüşmektedir ve imzalanan barış antlaşması yalnızca mürekkebi kuruyuncaya kadar yürürlükte kalmıştır. Bununla beraber Ermeniler, her zaman yaptıkları üzere, saldırı öncesinde, Şuşa'dan Hankendi'ne ağır saldırı yapıldığı konusunda dünya kamuoyunu yanıltma amaçlı dezenformasyon çalışmalarını da hızlandırmışlardır.

289 kilometrekare yüzölçümü, 24 bin nüfusu, 1 kenti ve 30 köyü bulunan Şuşa bölgesi en modern askerî araçların desteğiyle Ermenistan Silahlı Kuvvetleri tarafından işgal edilmiştir. Şuşa'yı savunmak için verilen mücadelede 195 kişi şehit olmuş, 165 kişi yaralanmış, 58 kişi kaybolmuştur

(8, s.106). Bu olay, BM Antlaşması'nı ve AGİT ilkelerini kabaca çiğneyerek Karabağ'ın dağlık kesimini Ermenistan'a zorla ilhak etmeye çalışan Ermenistan Hükümeti'nin, uluslararası hukuk normlarıyla asla uyuşmayan saldırganlık politikası takip ettiğini bir kez daha kanıtlamıştır. Şuşa'nın işgali, daha sonra diğer Azerbaycan topraklarının kaybedilmesinde başlıca etken olmuştur. Azerbaycan'ın tarihî müzik ve kültür merkezi olan Şuşa kentinin işgalinin ardından Ermeni Silahlı Kuvvetleri Şuşa-Laçın yolunu kapatmış ve Laçın kentini doğrudan Ermenistan Cumhuriyeti'nden olmak üzere yoğun top atışlarına maruz bırakmışlardır. Ermenistan Silahlı Kuvvetleri'nin amacı, işgal ettikleri Azerbaycan topraklarında kendi konumlarını pekiştirmekten, Karabağ'ın dağlık bölgelerini Ermenistan Cumhuriyeti'ne ilhak edebilmek için bu ikisi arasında bir koridor oluşturmaktan ibaretti.

Ermeniler Şuşa'nın işgalinin ardından kısa bir süre sonra, yani 18 Mayıs tarihinde Azerbaycan'la Ermenistan arasında bulunan tarihî Azerbaycan kenti Laçın'ı de işgal etmişlerdir. Sonuçta 1835 kilometrekare yüzölçümü, 71 bin kişilik nüfusu ve 120 köyü olan Laçın bölgesi Ermenistan Silahlı Kuvvetleri'nce işgal edildi (8, s.108). Azerbaycan Cumhuriyeti'ne bağlı Dağlık Karabağ'ın Ermeni halkının, istese bile, dışarıdan çok büyük bir destek almadan Azerbaycan topraklarını işgal edemeyeceği kuşkusuzdur. Bu suretle, "kendi kaderini belirleme" düşüncesini gerçekleştirme perdesi altında Azerbaycan'ın Dağlık Karabağ bölgesini Ermenistan'a birleştiren koridor da silah zoruyla Ermeniler tarafından işgal edilmiştir. Laçın'ın işgali, savaşın Dağlık Karabağ sınırlarının dışına taşıdığını ve Ermenistan'ın

askerî iŐgal niyetlerinin çok büyük olduėunu gözler önüne sermiŐtir. Ermenilerin “insani koridor” adını verdikleri bu yoldan Daėlık Karabaė’a çok sayıda silah, savaŐ aracı ve askerî gc nakledilmiŐtir.

Sonuç itibariyle tek milletli bir devlet kurmayı baŐaran Ermenistan Silahlı Kuvvetleri ve dıŐ destekçileri Daėlık Karabaė’ın (4.4 bin kilometrekare) sınırları dıŐında kalan, Daėlık Karabaė’ın yüzölçümünün 4 katı büyüklüėünde yüzölçümüne sahip bulunan Laçin, Kelbecer, Aėdam, Fuzuli, Cebrail, Gubatlı ve Zengilan bölgelerini iŐgal etmiŐlerdir (28, s.4-6). Tüm bu topraklarda Ermeniler tarafından etnik arındırma politikası uygulanmıŐtır. Őöyle ki, Ermenistan’ın toprak iddialarının konusu olan ve Ermeni nüfusun kendi kaderini belirleme hakkı olarak sunulan bu süreçte, Azerbaycan’ın iŐgal edilen bölgelerinden 1 milyonu aŐkın Azerbaycanlı nüfus kendi yurtlarını terk ederek sıėınmacı konumuna dŐmŐtir.

Günümüzde Azerbaycan Cumhuriyeti topraklarının %20’den fazla bölümü Ermenistan Silahlı Kuvvetleri’nin iŐgali altında bulunmaktadır. İŐgal sonucunda 900 civarında yerleŐim birimi, 22 müze ve 4 resim galerisi, tarihî onemi haiz 9 saray, nadir tarihî onemi haiz bulunan 40 bin müze eŐyası, 44 mabet ve 9 cami tahrip edilmiŐ, yaėmalanmıŐ, ateŐe verilmiŐtir. Bunların dıŐında, bölgede bulunan 927 kütüphanede 4.6 milyon adet kitap ve deėerli yazma mahvedilmiŐtir (8, s.147).

Öte yandan, devlet terörü ve soykırım politikası uygulayan Ermenistan rejimi ve iŐgal edilen Azerbaycan topraklarındaki ayrılıkçı rejim tarafından, çeŐitli (yolcu otobüs-

lerinde, yolcu ve yük trenlerinde, Bakü Metrosu'nda, hava taşımacılığında, yolcu feribotlarında, yerleşim birimlerinde, sivil kurumlarda ve kamu kurumlarında) toplamda 373 adet terör eylemi gerçekleştirilmiş, bu eylemler sonucunda 1200 kişi hayatını yitirmiş, 1705 kişi yaralanmıştır (6, s.158-159).

Ermenilerin gerçekleştirdiği bu işgal politikasına, bütün dönemlerde olduğu gibi, kitlesel katliamlar eşlik etmiştir. Şöyle ki 1988-1993 yılları arasında Ermenistan'ın askerî saldırıları sonucunda 20 bini aşkın Azerbaycanlı nüfus katledilmiş, 100 bin kişiden aşkın insan yaralanmış, 50 bin kişi ise çeşitli bedensel yaralar nedeniyle sakat kalmıştır. Çatışma döneminde 4835 kişi kaybolmuş, bunlardan 1357'si esirlikten kurtarılmıştır, 783 kişi ise halen Ermenistan'da esir olarak bulunmaktadır. Uluslararası Kızıl Haç Örgütü'nün verilerine nazaran, 439 kişi esirlikte öldürülmüştür (10, s.157).

20. yüzyılın sonunda Ermenilerin Hocalı'da gerçekleştirdikleri soykırım tüm insanlığa karşı işlenen en ağır cinayetlerden biri olarak değerlendirilmektedir. Hocalı Soykırımı'nın, dünya tarihinde hafızalardan asla silinmeyen Hatın, Hiroşima, Nagazaki, My Lai, Ruanda, Srebrenitsa ve Holokost gibi korkunç felaketlerden geri kalır yanı yoktur. Zikredilen bu olaylar da savaşlar tarihine sivil halka yönelik uygulanan soykırımlar olarak girmiş ve tüm dünyada büyük bir yankı uyandırmıştır.

Tüm dünyanın gözleri önünde gerçekleşen bu korkunç soykırımın gerçek mahiyeti yalnızca Ulusal Önder Haydar Aliyev'in 1993 yılında Azerbaycan'da tekrar iktidara gelişinin ardından açıklığa kavuşturulmuş, 1994 yılının Şubat ayında Azerbaycan Cumhuriyeti Milli Meclisi Hocalı

Soykırımı'nı siyasal ve hukuki açılardan tanımlanmıştır. Bunun dışında, Ermenilerin Azerbaycanlı nüfusa karşı zaman zaman uyguladıkları soykırımı eylemlerine ilişkin olarak da Ulusal Önder Haydar Aliyev, 26 Mart 1998 tarihinde imzaladığı bir kararnameyle 31 Mart gününü Azerbaycanlı Soykırımı Günü olarak ilan etmiştir.

Ulusal Önder'in 1948-1953 yıllarında Azerbaycanlıların Ermenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti sınırları içindeki tarihî ata yurtlarından göç ettirilmesine ilişkin 18 Aralık 1997 tarihli kararnamesi de Azerbaycanlıların Ermenistan'dan toplu olarak sürülmesi işleminin her açıdan tetkiki ve bu suçun siyasal ve hukuki açılardan tanımlanması, uluslararası kamuoyuna duyurulması bakımından büyük önem taşımaktadır. Bu kararnameler yalnızca tarihimizin kanlı sayfalarının araştırılması açısından değil, Ermeni şovenizminin ve terörizminin ifşası açısından da önemlidir.

Uluslararası hukuka nazaran, soykırımı barış ve insanlık karşıtı işlenen bir suçtur ve en ağır cinayet olarak kabul edilmektedir. BM Genel Kurulu bu konuda 9 Aralık 1948 tarihinde 260 (III) numaraları kararını onaylamış ve 1951 yılından itibaren yürürlük kazanan Soykırım Suçlarının Önlmesi ve Cezalandırılması Konvansiyonu'nda soykırım suçunun hukuki temeli tespit edilmiştir. Ermenistan'ın Azerbaycan'a karşı saldırganlığı sırasında, bu Konvansiyon'da tespit edilen ve soykırım cinayetini oluşturan tüm tanımlar tatbik edilmiştir.

Ermenistan'ın bu canice siyasetinin sürdüğünü kanıtlayan delillerden biri de, yalnızca 20. yüzyılda Azerbaycanlıların 4 kez: 1905-1906, 1918-1920, 1948-1953 ve nihayet 1988-

1993 yıllarında Ermeni faşistleri tarafından işlenen soykırımın ve etnik arındırmanın hedefine çevrilmiş olmasıdır. İşgalci Ermenistan Devleti'nin takip ettiği saldırganlık politikası 20 yılı aşkındır dünya kamuoyunun gözleri önünde cereyan etmektedir. Bu nedenledir ki Azerbaycan Devleti, söz konusu Konvansiyonu esas kabul ederek, Ermenistan Cumhuriyeti aleyhinde Uluslararası Ceza Mahkemesi'nde dava açmak için tüm hukuki dayanaklara sahip bulunmaktadır.

Çatışmanın sonlandırılması amacıyla yürütülen müzakerelerde saldırgan Ermenistan yapıcı olmayan bir tutum sergilemeyi sürdürerek işgal politikasından vazgeçmemektedir. Diğer yandan BM ve AGİT gibi uluslararası örgütlerin, kendi öneri ve kararlarını gerçekleştirmeye yönelik somut adımlar atmaması, müzakere sürecinde ilerleme kaydedilmesine engel olmaktadır. Üstelik aradan geçen sürede AGİT çerçevesinde oluşturulan Minsk Grubu ve grubun eşbaşkanı olan ülkeler “çifte standart” sergileyerek çatışmanın adaletli bir şekilde sonlandırılması için sorumluluk almaktan kaçınmış ve saldırgan tarafa herhangi bir şekilde baskı uygulama niyetinde bulunmamışlardır. İlaveten, saldırgan Ermenistan'a yönelik olarak hiçbir pratik önlemin alınmaması hem AGİT'in nüfuzunu zedelemiş, hem de bu kurum çerçevesinde oluşturulan Minsk Grubu'na yönelik ümitleri boşa çıkarmıştır.

Her şeye rağmen Azerbaycan Devleti uluslararası örgütlerin ve özellikle çatışmanın barışçı yöntemlerle sonlandırılması için çalışan AGİT'in barışı sağlamaya yönelik tekliflerine saygı duyarak, bu kurumun çalışmalarına düzenli ve yapıcı bir şekilde katılmaktadır. Bu husus, sorunun sonlandırılmasına yönelik müzakere sürecinde

Azerbaycan'ın öncelikle barışçı yöntemi tercih ettiğinin bir kanıtıdır.

Çatışmanın sona erdirilmesi yolunda Azerbaycan'ın tutumu açık ve nettir. Sorun, yalnızca Azerbaycan'ın toprak bütünlüğü ve uluslararası düzeyde tanınan sınırları çerçevesinde çözüme kavuşturulabilir. Azerbaycan'ın bu tutumu uluslararası hukuk norm ve ilkelerine, BM Antlaşması'na, Helsinki Nihaî Senedi'ne ve sorunun çözümüne yönelik olarak düzenlenen çok sayıda uluslararası belgeye dayanmaktadır. Çatışmanın barışçı yollarla çözümlendirilmesine yönelik olarak tüm uluslararası örgütlerin onayladığı belgeler, Azerbaycan'ın bu tutumunu desteklemekte ve çatışmanın uluslararası hukuk ilkelerine göre çözülmesi gerektiğini doğrulamaktadır. Bu açıdan, BM Güvenlik Konseyi'nin aldığı 4 karar (822, 853, 874, 884), AGİT, Avrupa Konseyi ve İslam İşbirliği Örgütü'nün kararları da önemlidir ve Azerbaycan'ın haklı tutumunun uluslararası arenada desteklenmesine hukuki zemin oluşturmaktadır. Son zamanlarda Avrupa Parlamentosu ve NATO Zirvelerinde alınan kararlarda da Azerbaycan'ın toprak bütünlüğü kesin bir dille desteklenmekte, işgale son verilmesi gerektiği ifade edilmektedir.

Bu nedenledir ki büyük devletler, modern uluslararası ilişkiler açısından tehlike arz eden saldırganı önlemek, BM Antlaşması'nın VII. Bölümü doğrultusunda kesin pratik adımlar atmak ve Ermenistan'ı uluslararası birliğin iradesine boyun eğdirmek zorundadırlar.

Этапы политики этнической чистки и геноцида против Азербайджанцев

Переселение армян на азербайджанские земли

Политика этнической чистки, геноцида и агрессии, целенаправленно осуществляемая армянскими националистами против нашего народа на протяжении двух последних столетий составляет крайне болезненные этапы истории Азербайджана, полные трагедий, в том числе кровавых событий. Основная цель этой националистической, шовинистской политики заключалась в изгнании азербайджанцев с их исконных земель и создании на азербайджанских территориях вымышленного армянами государства «Великая Армения».

Исторические факты свидетельствуют о том, что переселение многочисленного армянского населения из Ирана и Турции в нагорную часть Карабахского региона Азербайджана, представлявшего важное значение в стратегическом отношении, стало осуществляться с начала XIX века. В этот период царская Россия, стремившаяся установить контроль за богатыми природными ресурсами региона, использовала в качестве политического инструмента «армянский фактор» в войне с Турцией и Ираном в конце XVIII – начале XIX века.

В начале XIX столетия главнокомандующий русскими войсками на Кавказе П.Д.Цицианов, заняв Гянджу, писал в своем рапорте от 22 мая 1805 года за номером 19, что Карабах по своему географическому положению считается воротами Азербайджана, а также Ирана, по-

этому «нам необходимо держать его в подчинении и приложить больше усилий для укрепления здесь наших позиций» (11, с.16). Такая цель в скором времени была достигнута. 14 мая 1805 года был подписан договор между карабахским ханом Ибрагим ханом и генералом Цициановым. Как только Карабахское ханство вошло в состав России П.Д.Цицианов для укрепления позиций царизма в Карабахе тут же стал переселять сюда армян из других провинций Южного Кавказа (2, с.271-272).

Согласно составленному царскими чиновниками Ермоловым и Могилевским «Описанию Карабахской провинции», являющемуся важным документом, подробно информирующем о численности и этническом составе населения Карабаха, в 1823 году в Карабахской провинции проживали 20 тысяч 95 семей, в том числе 15 тысяч 729 азербайджанских и 4 тысячи 366 армянских семей. То есть еще до 1823 года число армянских семей в провинции возросло за счет переселенных в Карабах армян и достигло 4 тысяч 366 (11, с.17).

Значительное увеличение числа армянского населения в нагорной части Карабаха произошло в 20-е годы XIX столетия, в особенности после оккупации Россией Южного Кавказа. В результате массового переселения армян в ходе русско-иранской войны 1804-1813, 1826-1828 годов и русско-турецкой войны 1828-1829 годов, а также впоследствии— из Ирана, Турции и Южного Азербайджана на Южный Кавказ их число здесь с каждым годом стало увеличиваться.

Н.Н.Шавров открыто говорит об оккупации Кавказа

царской Россией и пишет о переселении впервые с этой целью на данные территории представителей других национальностей: «Свою колониальную деятельность мы начали с переселения на Кавказ не русского населения, а иностранцев. Из этих колонистов, считающихся нежелательными на родине элементами, мы создали колонии в Тифлисской и Елизаветпольской (Гянджинской) губерниях. Для них были выделены лучшие земли и предоставлены различные привилегии» (27, с.63).

В нагорную часть Карабаха вначале официально было переселено 124 тысячи, а затем неофициально большее число армян. В целом, в 1828-1830-е годы в Нагорную часть Карабаха было переселено более 200 тысяч армян. Н.Н.Шавров так описывает эти факты: «По окончании войны 1828-1830-х годов мы переселили более 40 тысяч иранских и 84 тысячи турецких армян и разместили их в Елизаветпольской и Иреванской губерниях и на лучших государственных землях Тифлисского, Борчалинского, Ахалцихского и Ахалкалакского уездов, где армяне, можно сказать, не жили. Для их расселения было выделено более 200.000 десятин казенных земель, а также у мусульман с этой целью были приобретены специальные хозяйские земли на сумму свыше 2 миллионов рублей. Эти армяне были расселены в нагорной части Елизаветпольской губернии (имеется в виду нагорная часть Карабаха) и на берегах озера Гейча. Следует также учесть, что помимо официально переселенных 124 тысяч армян, их число вместе с неофициально переселенными сюда превышает 200 тысяч человек» (27, с.63).

Этот факт свидетельствует о том, что переселенные армяне были расселены в основном на территориях, где армяне не проживали или их число было незначительным. Отсюда становится ясно, что до начала XIX века, в частности, до заключения Туркменчайского договора, число армян в Гянджинской и Иреванской губерниях было весьма незначительным.

Таким образом, в последующие после Туркменчайского договора два года армянам в результате покровительства царской России удалось поселиться в различных регионах Азербайджана, в том числе в нагорной части Карабаха. Это покровительство царизма армянам проявлялось и в последующие годы.

В конце XIX - начале XX века переселение армян на Южный Кавказ продолжалось. Только за 13 лет – с 1896-го по 1908-й год в Закавказье было переселено 400 тысяч армян. Н.Н.Шавров об этом пишет: «В 1896 году генерал-адъютант Шереметьев в своей справке о проживающих в Закавказье армянах указал, что их число здесь составляет 900 тысяч человек. А в 1908 году численность их достигла 1 миллиона 300 тысяч человек, то есть за этот период армян стало больше, чем на 400 тысяч человек. Из проживающих в настоящее время в Закавказье одного миллиона 300 тысяч армян 1 миллион человек не являются коренными жителями края. Их сюда переселили мы» (27, с.63).

В целом, переселение армян в нагорную часть Карабаха серьезно отразилось на демографической ситуации в регионе. Отмечается, что во время переписи

населения 1897 года из проживающей в Карабахе 54 тысяч 841 семьи 29 тысяч 350 являлись азербайджанскими, а 18 тысяч 616 – армянскими. А в 1917 году число армян в Карабахе увеличилось за счет пришлых и составило 46 процентов, а число азербайджанцев – 51 процент от общего числа населения (11, с.19).

В 1917 году сборник «Кавказский календарь» писал, что в Карабахе проживают 199 тысяч азербайджанцев (58,3 процента) и 142 тысячи армян (41,7 процента). Как видно, несмотря на то, что благодаря покровительству царской России армяне поэтапно искусственно переселялись и размещались в Карабахе, азербайджанцы, являясь исконными жителями этих земель, во все времена составляли большинство.

Статистические данные, приведенные в летописях «Кавказский календарь», доказывают, что прежде азербайджанцев было значительно больше армян и на нынешней территории Армении. К примеру в 1886 году из 326 сел в Зангезурском уезде Гянджинской (Елизаветпольской) губернии 154 являлись азербайджанскими (45,7 процента), 91 – курдским (27,8 процента), и лишь 81 – армянским (24,8 процента) селами. В 1889 году азербайджанское население Зангезурского уезда на 1500 человек превышало численность армян. А в 1897 году население Зангезура составляло 142 тысячи человек, в том числе 71,2 тысячи (50,1 процента) азербайджанцев и 63,6 тысячи (44,8 процента) армян (15, с.23).

В изданном в 1962 году статистическом сборнике Центрального статистического управления Армении

указано, что в 1831 году из 18 тысяч 766 человек 15 тысяч 992, а в 1866 году из 27 тысяч 246 человек населения города Иреван 23 тысячи 627 составляли азербайджанцы (то есть 85,2 процента населения) (14, с.25). В изданной в 1932 году в Иреване книге З.Коркодяна «Население Советской Армении 1831-1931» также отмечается, что из 2310 населенных пунктов в Иреванском, Эчмиадзинском, Ени-Баязидском, Александропольском уездах Иреванской губернии, Зангезурском и Газах-Дилижанском уездах Елизаветпольской (Гянджинской губернии), Лори-Пембекском (Борчалинский махал) Тифлисской губернии 2000 принадлежали азербайджанцам. Из проживавшего в Иреване 10-тысячного населения 7 тысяч человек являлись азербайджанцами, причем азербайджанцами являлись и все 40 человек, управлявших ханством (15, с.22).

В уездах Иреванской губернии, находившихся до 1920 года в составе Азербайджана, в частности Иреванском уезде, численность азербайджанского населения была значительно большей. К примеру, из 99-тысячного населения уезда 62,6 тысячи (66 процентов) являлись азербайджанцами, а 36,4 тысячи – армянами (34 процента) (15, с.22).

А в Эчмиадзинском, Ени-Баязидском, Сюрмелинском уездах Иреванской губернии азербайджанцы составляли треть населения. По данным на 1 января 1916 года, этнический состав населения в этих странах вновь составлял большинство в пользу азербайджанцев. В Иреванском уезде проживали 74,2 тысячи или 48 процентов,

в Зангезурском уезде – 119,5 тысячи или 53,3 процента, в Ени-Баязидском уезде – 50,7 тысячи, в Сюрмелинском уезде – 45 тысяч азербайджанцев (15, с.23). Эти цифры наглядно подтверждают, что в XIX и начале XX столетий азербайджанцы составляли большинство местного населения на территории нынешней Армении.

В конце XIX века – в 1885 году армянские националисты создали в Марселе партию «Арменакан», в 1887 году в Женеве - «Гнчаг», а в 1890 году в Тифлисе – «Дашнакцутюн». Вслед за этим притязания армян на создание «Великой Армении» вступили в новый этап.

Политика этнической чистки и геноцида армян против азербайджанцев в начале XX века

Процесс переселения, являвшийся составной частью колониальной политики царской России, продолжался на протяжении всего XIX века и в итоге повлиял на демографическую ситуацию в регионе. Искусственное увеличение числа армян в этом регионе способствовало тому, что с начала XX столетия они стали выдвигать территориальные притязания и проводить агрессивную политику против Азербайджана.

В начале XX века, армянские националисты, расширив свою деятельность по реализации идеи «Великой Армении», выдвинутой в программе партии «Дашнакцутюн», планомерно изгоняя азербайджанцев, проживавших на своих исторических землях, из родных очагов, приступили к осуществлению политики этнической

чистки и геноцида. Так, в 1905-1906 годах армяне совершили погромы против мирных азербайджанцев в Баку, Гяндже, Карабахе, Иреване, Нахчыване, Ордубаде, Шарур-Даралаязе, Тифлисе, Зангезуре, Газахе и других местах, учинили беспощадную расправу над населением, сожгли и разрушили города и села. Армянские вооруженные отряды разгромили более 200 азербайджанских населенных пунктов в Шушинском, Зангезурском и Джебраильском уездах, Иреванской и Гянджинской губерниях, десятки тысяч наших соотечественников были изгнаны из родных очагов и стали беженцами и вынужденными переселенцами. Совершив без разбору убийство более 200 тысяч азербайджанцев (детей, женщин, стариков), армяне провели этническую чистку для создания на этих территориях обещанного им царской Россией «Армянского государства» (5, с.14). Так, армяне, пользовавшиеся покровительством царизма и в годы Первой мировой войны, продолжали чинить расправы над азербайджанцами.

После произошедших в 1917 году в России февральских и октябрьских событий партия «Дашнакцутюн» и Армянский национальный конгресс развернули более широкую деятельность. В то же время С.Шаумян, назначенный В.Лениным в декабре 1917 года временным чрезвычайным комиссаром по делам Кавказа, стал организатором и руководителем массового истребления азербайджанцев (3, с.34).

В начале 1918 года, то есть накануне мартовской бойни, численность армянских вооруженных формирова-

ний, непосредственно подчинявшихся Шаумяну, составляла почти 20 тысяч человек. При поддержке большевиков, в том числе Ленина, Шаумян стал руководителем Бакинской коммуны. 30 марта того года армяно-большевистские соединения подвергли город Баку залповому огню с кораблей. А вслед за этим вооруженные дашнаки напали на дома азербайджанцев и устроили беспощадную бойню. 31 марта и в первые дни апреля бойня приобрела массовый характер. Тысячи мирных азербайджанцев были убиты только из-за своей национальной принадлежности. В те дни армяно-большевистские соединения истребили в Баку 12 тысяч мирных азербайджанцев. Во время этих кровавых событий людей заживо сжигали в их домах, а также убивали с особой жестокостью, подвергая невиданным пыткам (4, с.176).

В результате вооруженного нападения со стороны армян в течение первых пяти месяцев 1918 года в Губинском уезде с особой жестокостью было убито более 16 тысяч человек, разрушено 167 сел, из которых 35 не существуют и в настоящее время (14, с.47). Выявленные факты о массовом истреблении армяно-дашнакскими бандами азербайджанцев в Губинском уезде в последнее время были доказаны в очередной раз. Так, обнаружение в 2007 году в городе Губа массовых захоронений является фактом, подтверждающим армянский вандализм.

В ходе изучения захоронений было установлено, что во время нападения армянских вооруженных формирований на Губу в 1918 году людей подвергали невиданному насилию и убивали с особой жестокостью, что в

этом захоронении находятся останки массово погребенных местных жителей. Также следует отметить, что армянские вооруженные формирования под командованием Амазаспа, наряду с тюркско-мусульманским населением, устроили в Губе бойню и в отношении евреев. В результате проведенных исследований стало известно, что в 1918-1919 годах армяне истребили в Губе около 3-х тысяч евреев (19, с.26).

Кроме того, были разрушены и сожжены сотни населенных пунктов Азербайджана, в том числе более 150 сел в Карабахе, а также устроена беспощадная бойня азербайджанцев в Шуше. В марте-апреле 1918 года армянскими дашнаками с применением особых пыток были истреблены около 50 тысяч людей в Баку и на других территориях Азербайджана. В Зангезурском уезде было беспощадно истреблено более 10 тысяч, в Шамахинском уезде – 10 тысяч 270, а вместе с самим городом – 18 тысяч 270 азербайджанцев (8, с.25).

В 1918-1920 годах из 375 тысяч азербайджанцев, живших на территории нынешней Армении, были убиты и изгнаны из родных земель 365 тысяч человек. Подтверждая эту цифру в своей книге под названием «Население Советской Армении 1831-1931», З.Коркодян пишет, что «в 1920 году советской власти от дашнаков досталось чуть более 10 тысяч тюркского (азербайджанского) населения. В 1922 году после возвращения 60 тысяч беженцев азербайджанцев здесь стало 72 тысячи 596 человек, а в 1931 году – 105 тысяч 838 человек» (15, с.33). В последние два месяца 1919 года в

Эчмиадзинском и Сурмалинском уездах Иреванской (Эриваньской) губернии было уничтожено 96 сел, а в Иреванском уезде – все села, в Иреванской губернии было истреблено 132 тысячи азербайджанцев (14, с.35).

В целом, в результате беспощадного продолжения массовой бойни, устроенной армянами в 1918-1920 годах, наряду с Баку, Губой, Шамахой, Кюрдамиром и Лянкяраном, также в Шуше, на территории Эриваньской губернии, в Зангезуре, Нахчыване, Шаруре, Ордубаде, Карсе и других регионах были самыми жестокими методами убиты десятки тысяч азербайджанцев, более одного миллиона человек изгнаны с родных земель. При совершении армянами этих злодеяний на исторических азербайджанских землях были сожжены школы и мечети, уничтожены образцы материальной культуры.

После образования 28 мая 1918 года Азербайджанской Демократической Республики была создана Чрезвычайная следственная комиссия, стали расследоваться совершенные армянами преступления. Постановлением правительства было решено отмечать 31 марта каждого года как День траура (31 марта 1919 и 1920 годов отмечался как День общенационального траура). Однако падение Азербайджанской Демократической Республики не позволило завершить эту работу (5, с.8). Геополитическая ситуация, существовавшая в регионе при образовании Азербайджанской Демократической Республики, стала причиной передачи 29 мая 1918 года города Иреван армянам в качестве политического центра. Таким образом, в 1918 году на азербайджанских землях

– на территории бывшего Иреванского ханства была образована Республика Армения.

Искусственное увеличение численности армян в нагорной части Карабаха в результате процесса переселения, который был составной частью колонизаторской политики царской России и продолжался на протяжении всего XIX века, привело к тому, что с начала XX века они стали выдвигать территориальные притязания к Азербайджану и проводить захватническую политику. Самое большое притязание армян заключалось в захвате Карабаха и Зангезура. Правительство Армении в целях осуществления своих агрессивных планов направило туда вооруженные силы. В результате армянские вооруженные силы, стремившиеся захватить земли Карабаха, разрушили сотни населенных пунктов, беспощадно истребили тысячи мирных азербайджанцев.

В январе 1919 года дашнакское правительство Армении выдвинуло к Азербайджану территориальное притязание, связанное с Карабахом. Тем самым была предпринята первая официальная попытка присоединить нагорную часть Карабаха к Армении. Правительство Азербайджана неоднократно выступало с предложениями, чтобы решить проблему мирными средствами. Но занятая дашнаками позиция воспрепятствовала осуществлению этих предложений.

Азербайджанская Демократическая Республика, считавшая сохранение территориальной целостности и обеспечение безопасности граждан своей главной обязанностью, категорически отвергла территориальные

притязания Республики Армения. Обсудив «карабахский» вопрос, парламент Азербайджана приступил к осуществлению конкретных мер по пресечению сепаратистского движения. С этой целью правительство Азербайджана 15 января 1919 года отделило Шушинский, Джебраильский, Джаванширский и Зангезурский уезды от Гянджинской губернии, образовало из этих уездов Карабахское генерал-губернаторство с центром в городе Шуша и назначило генерал-губернатором Хосров бека Султанова. Правительство Азербайджана поручило ему установить там порядок и организовать местную власть (8, с.27).

Благодаря напряженным усилиям правительства Азербайджана 23 ноября 1919 года в Тифлисе при посредничестве представительства США между Азербайджанской Республикой и Республикой Армения был подписан договор (16, с.46). Согласно подписанному договору, столкновения должны были быть приостановлены, спорные вопросы, в том числе пограничные, должны были решаться путем переговоров. Однако армянская сторона грубо нарушила это соглашение и, направив свои войска в азербайджанские территории, устроила чудовищную бойню азербайджанцев. Несмотря на все это, в период существования Азербайджанской Демократической Республики попытки Армении захватить Карабах дипломатическими и военными средствами были решительно пресечены. Однако после советизации Азербайджана эти территориальные притязания дашнаков, сыгравших немалую роль и в падении Азербайджанской Демократической Республики, появились вновь.

Армянам, использовавшим советизацию Южного Кавказа в своих целях, удалось включить в 1920 году Зангезур и ряд азербайджанских земель в состав Армянской ССР. Тем самым Нахчыван оказался оторван от Азербайджана, и сухопутное сообщение прервалось. Впоследствии армяне еще более расширили политику депортации азербайджанцев, исторически проживавших в Зенгезуре и на других территориях, переданных Армении.

Как продолжение данной политики, 7 июля 1923 года армянам, переселенным в XIX веке в нагорную часть Карабахского региона Азербайджана, был предоставлен статус автономной области (18, с.152-153). Данное решение было принято под покровительством и с участием советской России. При том, что в других республиках на пространстве бывшего СССР проживало больше армян, чем в Карабахе. Кроме того, несмотря на то, что азербайджанцев, исторически проживавших в Армении, было во много раз больше, чем карабахских армян, Азербайджан никогда не требовал от Армении создания для них национально-государственного образования.

Наряду с этим, во время создания НКАО было грубо нарушено действовавшее до 1923 года административно-территориальное деление Азербайджана, в соответствии с принятым решением, территории Джаванширского, Губадлинского, Шушинского уездов были разделены и создана НКАО. Согласно «Положению» Шуша, Ханкенди и 115 сел из Шушинского уезда, 52 села из Джаванширского уезда, 30 сел из Гарьягинского

уезда и Галадереси из Губадлинского уезда были переданы НКАО (18, с. 268-269).

В результате Карабах, являющийся неотъемлемой составной частью Азербайджана, был искусственно разделен на низменную и нагорную части, а руководство Азербайджана принуждено предоставить армянам, расселенным впоследствии в нагорной части Карабаха, статус автономии. В то же время данный статус автономии был предоставлен без учета мнения исторически проживавших в Нагорном Карабахе азербайджанцев и с грубым нарушением их прав.

Это событие явилось не только нарушением административно-территориального деления Азербайджана, но и своего рода средством для дальнейших территориальных притязаний армян против нашей страны, и с того времени появился термин «Нагорный Карабах». Хотя в принятом декрете о создании автономии было указано, что центром области является Ханкенди, спустя некоторое время, 18 сентября 1923 года решением Нагорно-Карабахского областного комитета партии Ханкенди был переименован в Степанакерт в честь С.Шаумяна (18, с. 187-188). Таким образом, в Карабахе была заложена основа переименования исторических азербайджанских мест, махалов, районов и сел.

В советское время, хотя армянская община, жившая в нагорной части Карабахского региона Азербайджана, и обладала автономией, которая охватывала все политические, экономические, социальные и культурные вопросы, Армения несколько раз выдвигала свои терри-

ториальные притязания, однако не сумела добиться желаемого. Взамен этого в результате массовой депортации в 1948-1953 годах азербайджанцев из их исторических земель, в частности из Иревана и прилегающих к нему районов, в соответствии с постановлением Совета Министров СССР от 23 декабря 1947 года «О переселении колхозного и другого азербайджанского населения из Армянской ССР в Кура-Аразскую низменность Азербайджанской ССР» около 150 тысяч наших соотечественников были насильственно переселены в низменные районы Азербайджана (21, 22).

Территориальные притязания и военная агрессия Армении против Азербайджана в конце XX века

Во второй половине 80-х годов XX века армяне при помощи своих покровителей в ближнем и дальнем зарубежье, используя сложившуюся ситуацию для осуществления идеи о «великой Армении», вновь выдвинули территориальные притязания на Нагорно-Карабахский регион Азербайджана.

Всякий раз территориальные притязания на Карабах выдвигались извне, именно под влиянием пропаганды, подстрекательства и давления со стороны Армении. Вне всякого сомнения, эти территориальные притязания армян возникли не сразу, а были еще до этого предусмотрительно подготовлены их покровителями в Ереване и на Западе, к тому же на основе всестороннего плана. В советское время при пособничестве центральных орга-

нов власти была развернута целенаправленная пропагандистская кампания против Азербайджана, в результате чего было сформировано негативное общественное мнение. Армянские идеологи и их вдохновители нагло подтасовывали и распространяли в масштабах всего Союза факты об истории и социально-экономическом развитии Азербайджана (24, с.9-16).

Когда начались события 1988 года, в первое время в соответствии с долго вынашивавшимся армянскими политиками и их покровителями в Центре, которые пытались крайне обострить ситуацию и склонить общественное мнение на свою сторону, планом по присоединению Нагорного Карабаха к Армении под предлогом экономического отставания области в Ханкенди и Ереване проводились длительные забастовки, останавливались предприятия, организовывались массовые митинги. Однако последующие события показали, что выдвинутый армянскими политиками и их покровителями в Центре лживый тезис о социально-экономическом отставании НКАО являлся лишь предлогом, а основной целью были территориальные притязания Армении к Азербайджану.

Уже во втором полугодии ситуация настолько обострилась, что началась вооруженная агрессия против азербайджанского населения НКАО. Так, в конце августа и начале сентября имело место массовое нападение армян на Кяркиджахан и Ходжалы. 18 сентября армяне изгнали из Ханкенди почти 15 тысяч азербайджанцев, проживавших в городе, и сожгли их дома (8, с.57).

1 декабря 1989 года Верховный Совет Армянской

ССР, грубо нарушив суверенитет Азербайджана, принял противоречащее Конституции постановление о присоединении НКАО к Армянской ССР. Предприятия НКАО были переданы в подчинение соответствующих министерств и ведомств Армении. В результате прямого бездействия, а порой и открытого покровительства советского руководства фактически произошло отделение от Азербайджана и присоединение к Армении экономики и других сфер жизни НКАО. Все районные комитеты партии были включены в состав КП Армении. На территории НКАО был поднят флаг Армении. Очень серьезные и непростительные ошибки, проармянская политика советского руководства привела к обострению ситуации в конце 1990-го – начале 1991 годов, в НКАО и граничащих с Арменией регионах Азербайджана армянская агрессия приняла более широкий масштаб.

В результате террористических актов, совершенных в эти годы в пассажирском поезде Баку-Москва, автобусах, следовавших по маршрутам Тбилиси-Баку, Тбилиси-Агдам, Агдам-Шуша, Агдам-Ходжалы, погибли сотни азербайджанцев. Тысячи азербайджанцев стали жертвами захватнической политики армян, которым покровительствовали правящие круги СССР.

К сожалению, армянские сепаратисты не были остановлены в начале событий, что постепенно обостряло ситуацию. В итоге армяне с помощью направленных из Армении вооруженных отрядов и военной техники совершили в неконтролируемой правительством Азербайджана области еще более кровавые преступления

против азербайджанцев, что привело к дальнейшему разрастанию конфликта и превращению его в крупномасштабную войну.

С 1991 года напряженность в нагорной части Карабаха постепенно обострилась. Общественно-политическая ситуация уже предвещала приближение большого бедствия. В июне-декабре 1991 года в результате нападения армянских вооруженных сил на ходжавендское село Гарадаглы и село Мешели Аскеранского района были убиты 12 и ранены 15 человек (8, с.87). В августе и сентябре того же года в результате обстрела армянскими вооруженными отрядами автобусов, следовавших по маршрутам Шуша-Джамилли, Агдам-Ходжавенд и Агдам-Гарадаглы, были убиты 17 и ранены около 90 азербайджанцев (8, с.77-78). В конце октября и в ноябре 1991 года армяне сожгли, разрушили и разграбили в нагорной части Карабаха более 30 населенных пунктов, в том числе такие имевшие стратегическое значение наши села, как Туг, Имарет-Гервенд, Сырхавенд, Мешели, Джамилли, Умудлу, Гарадаглы, Кяркиджахан и др.

В целом, в 1988-1991 годах, то есть, в период с начала событий до распада СССР, Армения, которой покровительствовали правящие круги Союза, открыто проводила против Азербайджана агрессивную политику, в результате чего были убиты мирные жители, разрушены, разграблены и сожжены населенные пункты. Агрессивное государство, искусственно прививавшее армянам, проживающим в Нагорно-Карабахском регионе, идею необходимости отделения от Азербайджана

и присоединения к Армении, для достижения этой цели подвергло геноциду и насилию 50 тысяч азербайджанцев Нагорного Карабаха, изгнав их из родных очагов. В эти годы в Нагорном Карабахе было зарегистрированы совершенные армянами 2559 столкновений, 315 вооруженных нападений, 1388 обстрелов, в результате чего погибли 514 и получили ранения 1318 человек (8, с.88-89).

Одновременно в этот период в результате этнической чистки в 185 азербайджанских селах в Армении подверглись агрессии и были насильственно изгнаны из родных очагов до 250 тысяч азербайджанцев. В итоге была осуществлена акция очистки Армении от азербайджанцев, в ходе которой были зверски убиты 216 азербайджанцев, тысячи женщин, детей и стариков получили увечья, разграблено имущество десятков тысяч семей (3, с.68).

С начала 1992 года армянская армия оккупировала одно за другим также последние азербайджанские населенные пункты в верхнем Карабахе. Так, 12 февраля вооруженные силы Армении захватили шушинские села Малыбейли и Гушчулар. В ходе вооруженного нападения на село Гарадаглы Ходжавендского района с 13 по 17 февраля 118 человек (детей, женщин, стариков) были захвачены в плен, 33 человека расстреляны армянами, которые зарыли убитых и раненых вместе в одной хозяйственной яме. Из захваченных в плен 68 человек были безжалостно убиты, а 50 человек с большим трудом вызволены из плена. 18 освобожденных впоследствии скончались от полученных ран. Применение в отношении содержащихся в плену крайне жестоких, ван-

далистских действий, отсечение голов, захоронение заживо, насильственное вырывание зубов, содержание без воды и хлеба, убийство под пытками было самым тяжким преступлением против человечности. В селе Гарадаглы были убиты по 4 человека из двух семей, 42 семьи потеряли кормильца, около 140 детей остались сиротами. В целом, в этом селе, население которого подверглось армянами настоящему геноциду, был убит 91 человек, то есть каждый десятый житель (8, с.93).

В ночь с 25 на 26 февраля 1992 года вооруженные силы Армении с участием 180 военных специалистов и тяжелой техники дислоцированного в Ханкенди 366-го мотострелкового полка бывшей советской армии, совершив нападение на город, сжигали его с землей. С помощью многочисленной тяжелой техники город был полностью разрушен, сожжен, а люди убиты с особой жестокостью (26, с.8). По официальным данным, в результате этого геноцида были убиты 613 человек, в том числе 63 ребенка, 106 женщин, 70 стариков. 8 семей были полностью уничтожены. 487 человек, в том числе 76 детей, получили увечья. Кроме того, 1275 человек были захвачены в плен, судьба 150 человек до сих пор неизвестна (23, с.235).

Во время нападения на Ходжалы в составе 3-го батальона 366-го мотострелкового полка были десятки офицеров и прапорщиков армянской национальности. Для сокрытия следов Ходжалинского геноцида 2 марта 1992 года 366-й мотострелковый полк был переведен в грузинский город Вазиани, а 10 марта данный полк был

ликвидирован, его личный состав и военная техника распределены по другим воинским частям (10, с.145).

8 мая 1992 года по инициативе Ирана в Тегеране состоялась трехсторонняя встреча руководителей Азербайджана и Армении. В тот же день была оккупирована Шуша. Впоследствии выяснилось, что армянская сторона, на самом деле, преследовала иную цель в прекращении огня вдоль азербайджано-армянской границы и в нагорной части Карабаха. Эта встреча была нужна Армении для сокрытия своих намерений от международной общественности. Руководству Армении, несомненно, заранее было известно о подготовленной наступательной операции, так как оккупация Шуши совпадает по времени с проведением руководством Армении переговоров в Тегеране, а заключенное мирное соглашение действовало до того момента, как высохли чернила. Вместе с тем, армяне, как всегда, накануне наступления распространили на весь мир дезинформацию о мощных атаках из Шуши на Ханкенди.

Таким образом, за счет самой современной техники Шушинский район с территорией 289 квадратных километров и населением 24 000 человек, состоящий из 1 города и 30 сел, был захвачен вооруженными силами Армении. В боях за Шушу стали шехидами 195, были ранены 165, пропали без вести 58 человек (8, с.106). Это событие еще раз подтвердило, что правительство Армении, систематически и грубо нарушая Устав ООН и принципы ОБСЕ, пытается насильственно присоединить нагорную часть Карабаха к Армении, проводит агрес-

сивную политику, несовместимую с нормами международного права. Захват Шуши впоследствии сыграл главную роль в потере других азербайджанских территорий. После оккупации города Шуша, древнего центра азербайджанской музыки и культуры, армянские вооруженные силы перекрыли дорогу Шуша-Лачин, стали прямо с территории Республики Армения подвергать город Лачин мощному артиллерийскому обстрелу. Целью армянских вооруженных формирований было закрепление на захваченных азербайджанских землях, для присоединения нагорной части Карабаха к Республике Армения открытие коридора между ними.

Через некоторое время после захвата Шуши армяне в короткие сроки, то есть 18 мая захватили также старинный азербайджанский город Лачин, расположенный между двумя республиками. В результате Лачинский район с территорией 1385 квадратных километров, населением 71 000 человек и 120 селами был оккупирован вооруженными силами Армении (8, с.108). Без всякого сомнения, армянская община Нагорно-Карабахского региона Азербайджанской Республики при всем желании не сумела бы без большой помощи со стороны оккупировать азербайджанские территории. Таким образом, под предлогом реализации идеи «самоопределения» силой оружия был захвачен коридор, соединяющий Нагорно-Карабахский регион Азербайджана с Арменией. Оккупация Лачина показала, что война вышла за пределы Нагорного Карабаха и что захватнические устремления Армении велики. По этой дороге, которую

армяне назвали «гуманитарным коридором», в Нагорный Карабах завозилось огромное количество оружия, боеприпасов и военной силы.

В итоге вооруженные силы Армении, добившейся создания моноэтнического государства, используя помощь покровительствующих ей государств, оккупировали Лачинский, Кяльбаджарский, Агдамский, Физулинский, Джебраильский, Губадлинский и Зангиланский районы, которые располагаются за пределами Нагорно-Карабахского региона (4,4 тысячи квадратных километров) и общая территория которых в четыре раза превышает территорию этого региона (28, с.4-6). Все эти территории подверглись этнической чистке со стороны армян. Так, этот процесс, который армянская община Нагорного Карабаха, являющегося объектом территориальных притязаний Армении, пытается преподнести как самоопределение, привел к тому, что более 1 миллиона азербайджанцев с оккупированных территорий Азербайджана оказались в положении беженцев на своей земле.

В настоящее время более 20 процентов территории Азербайджана находится под оккупацией вооруженных сил Армении. В результате оккупации были разрушены, разграблены и сожжены около 900 населенных пунктов, 22 музея и 4 художественные галереи, 9 дворцов исторического значения, 40 тысяч музейных экспонатов уникального исторического значения, 44 храма и 9 мечетей. Кроме того, были уничтожены 4,6 миллиона книг и ценные исторические рукописи, хранившиеся в 927 библиотеках (8, с.147).

В то же время Арменией, проводящей политику государственного терроризма и геноцида, и сепаратистским режимом на оккупированных территориях были осуществлены 373 различных террористических акта (в пассажирских автобусах, пассажирских и товарных поездах, Бакинском метрополитене, на воздушном транспорте, в перевозившем пассажиров морском пароме, населенных пунктах, на гражданских и государственных объектах), в результате которых погибло 1200 и было ранено 1705 человек (6, с.158-159).

Как и во все времена, проводимая захватническая политика сопровождалась массовой бойней. Так, в 1988-1993 годах в результате военной агрессии со стороны Армении погибло более 20 000 азербайджанцев, было ранено свыше 100 000 человек, а 50 000 человек получили увечья разной степени и стали инвалидами. В период конфликта пропали без вести 4853 человека, из которых 1357 были освобождены, а 783 все еще находятся в плену в Армении. По информации Международного Комитета Красного Креста, 439 человек были убиты в плену (10, с.157).

Геноцид, учиненный армянами в конце XX века в Ходжалы, расценивается как одно из самых тяжких преступлений против всего человечества и цивилизации. В мировой истории Ходжалинская трагедия стоит в одном ряду с чудовищными трагедиями в Хатыни, Хиросиме, Нагасаки, Сонгми, Руанде, Сребренице, а также Холокостом, которые никогда не сотрутся из исторической памяти. Упомянутые события вошли в

историю войн как акты геноцида против мирного населения и вызвали широкий резонанс в мире.

Подлинная суть этого чудовищного геноцида, произошедшего на глазах у всего мира, была раскрыта лишь после возвращения общенационального лидера Гейдара Алиева к политической власти в 1993 году, в феврале 1994 года Милли Меджлис Азербайджанской Республики дал Ходжалинскому геноциду политико-правовую оценку. Кроме того, в соответствии с Указом, подписанным общенациональным лидером Гейдаром Алиевым 26 марта 1998 года в связи с актами геноцида, периодически совершавшимися армянами против азербайджанцев, 31 марта было объявлено Днем геноцида азербайджанцев.

Указ общенационального лидера от 18 декабря 1997 года «О массовой депортации азербайджанцев с их историко-этнических земель на территории Армянской ССР в 1948-1953 годах» имеет важное значение с точки зрения всестороннего изучения депортации азербайджанцев с территории Армянской ССР, дачи политико-правовой оценки этому преступлению и доведения его до внимания международной общественности. Эти указы важны с точки зрения не только изучения кровавых страниц нашей истории, но и разоблачения армянского шовинизма и терроризма.

Согласно международному праву, геноцид является деянием, направленным против мира и человечности, и считается самым тяжким преступлением. Об этом принята резолюция Генеральной Ассамблеи ООН от 9 де-

кабря 1948 года номер 260 (III), а во вступившей в силу с 1951 года Конвенции «О предупреждении преступления геноцида и наказании за него» закреплены правовые основы преступления геноцида. В ходе агрессии Армении против Азербайджана все деяния, составляющие закрепленное в данной конвенции преступление геноцида, были применены в отношении азербайджанцев.

Еще один из фактов, подтверждающих устойчивый характер преступной политики Армении, заключается в том, что только в XX веке азербайджанцы 4 раза – в 1905-1907, 1918-1920, 1948-1953 и, наконец, в 1988-1993 годах – подвергались геноциду и этнической чистке, совершавшимися армянскими националистами.

Проводимая государством-агрессором захватническая политика уже более 20 лет происходит на глазах у всего мира. Поэтому Азербайджанская Республика, руководствуясь упомянутой конвенцией, имеет все правовые основания для возбуждения иска против Республики Армения в Международном суде ООН.

Агрессивная Армения, занимая неконструктивную позицию и на переговорах по урегулированию конфликта, не желает отказываться от захватнической политики. С другой стороны, такие международные организации, как ООН и ОБСЕ, не принимают конкретных мер для реализации своих предложений и резолюций, что препятствует достижению подвижек в переговорном процессе. Одновременно, созданная в минувший период в рамках ОБСЕ Минская группа и сопредседательствующие в этой группе государства, выступая с позиции

принципа «двойных стандартов», не несли ответственности за справедливое урегулирование конфликта и не намерены были оказывать какого бы то ни было давления на агрессора. Кроме того, отсутствие всяких практических мер в отношении агрессивной Армении, наряду с подрывом авторитета ОБСЕ, свело на нет надежды на созданную в ее составе Минскую группу.

Несмотря на это, Азербайджанское государство, с уважением подходя к миротворческим предложениям международных организаций, в особенности, ОБСЕ, осуществляющей деятельность для мирного урегулирования конфликтов, регулярно принимает практическое участие в их работе. Это служит подтверждением того, что на переговорах по урегулированию конфликта Азербайджан, в первую очередь, отдает предпочтение мирному варианту.

Позиция Азербайджана в урегулировании конфликта однозначна. То есть проблема должна найти решение только в рамках территориальной целостности Азербайджана и признанных на международном уровне границ нашей страны. Эта позиция основана на нормах и принципах международного права, Уставе ООН, Хельсинкском Заключительном акте и многочисленных международных документах, принятых в связи с урегулированием конфликта. Одновременно принятые всеми международными организациями документы, направленные на мирное урегулирование конфликта, укрепляют позицию Азербайджана и подтверждают необходимость решения проблемы на основе принципов международного права. С этой точки зрения, принятые

Советом Безопасности ООН четыре резолюции (822, 853, 874, 884), постановления ОБСЕ, Совета Европы и Организации исламского сотрудничества также значимы и являются правовой основой для отстаивания справедливой позиции Азербайджана на международном уровне. А в решениях, принятых в последнее время на саммитах Европейского парламента и НАТО, однозначно выражена поддержка территориальной целостности Азербайджана и выдвигается требование положить конец оккупации.

Поэтому крупные государства должны поставить заслон перед агрессором, представляющим угрозу современным международным отношениям, предпринять решительные практические шаги в соответствии с главой VII Устава ООН и заставить Армению подчиниться воле международного сообщества.

**Stages of ethnic cleansing and genocide
against the Azerbaijanis**

Resettlement of the Armenians to Azerbaijani lands

The policy of ethnic cleansing, genocide and aggression deliberately carried out by Armenian nationalists against our people over the past two centuries represents extremely painful and tragic stages in the history of Azerbaijan, including bloody events. The main objective of this nationalist and chauvinist policy was to oust the Azerbaijanis from their ancestral lands and to create a fictional state of "Great Armenia" on Azerbaijani territories. Historical facts indicate that the resettlement of numerous Armenians from Iran and Turkey to the mountainous part of Karabakh region of Azerbaijan, which represented tremendous importance in strategic terms, was carried out from the beginning of the 19th century. Over this period, the Imperial Russia, which sought to establish control over the region's vast natural resources, used the "Armenian factor" as a political tool in the war against Turkey and Iran in the late 19th and early 19th century.

At the beginning of the 19th century, the commander-in-chief of the Russian troops in the Caucasus, P.D.Tsitsianov, having occupied Ganja, wrote in his report No 19 dated 22 May 1805 that in terms of its geographical location Karabakh is considered the gateway of Azerbaijan and Iran, therefore, "we need to keep it under control and apply even more effort to strengthening our positions here" (11, p.16). This goal was soon achieved. On 14 May 1805, an agreement

was signed between Karabakh Khan Ibrahim and General Tsitsianov. As soon as the Karabakh khanate became part of Russia, P. D. Tsitsianov immediately began to resettle the Armenians from other provinces of the South Caucasus in order to strengthen the positions of czarism in Karabakh (2, p.271-272).

According to the "Description of the Karabakh province", an important document prepared by royal officials Yermolov and Mogilev and providing detailed information on the ethnic composition of the Karabakh population, the Karabakh province in 1823 was home to 20,095 families, including 15,729 Azerbaijanis and 4,366 Armenians. In other words, before 1823 the number of Armenian families in the province was increased on the account of settlers to reach 4,366 (11, p.17).

A significant increase in the number of the Armenians in the mountainous part of Karabakh took place in the 1920s, especially after the Russian occupation of the South Caucasus. As a result of mass resettlement of the Armenians in the Russian-Iranian war of 1804-1813 and 1826-1828, the Russian-Turkish war of 1828-1829, and then from Iran, Turkey and South Azerbaijan to the South Caucasus, their numbers here started to increase with every year. N.N.Shavrov openly talks about the occupation of the Caucasus by czarist Russia and writes about the first resettlement to these territories of representatives of other nationalities: "We started our colonial activities with the relocation not of the Russian population, but foreigners to the Caucasus. Of these colonists, who were unwelcome elements

at home, we created colonies in Tiflis and Yelizavetpol (Ganja) provinces. The best lands were allocated to them and various privileges provided" (27, p.63).

A total of 124,000 Armenians were initially resettled to the mountainous part of Karabakh officially, followed by a large number of those resettled unofficially. Overall, more than 200,000 Armenians were resettled to the mountainous part of Karabakh in 1828-1830s. This is how N. N. Shavrov describes these facts: "After the war of 1828-1830s we moved more than 40,000 Iranian and 84,000 Turkish Armenians and settled them in Yelizavetpol and Erivan provinces, as well as the best public lands of Tiflis, Borchali, Akhaltsikhe and Akhalkalaki districts, where the Armenians practically did not live. More than 200,000 tithes of state lands were allocated for their resettlement. Besides, special farming lands worth in excess of 2 million rubles were acquired from the Muslims. These Armenians were settled in the mountainous part of the Yelizavetpol province (the mountainous part of Karabakh is implied) and on the shores of Lake Goycha. It should also be noted that the number of Armenian settlers together with those resettled unofficially exceeded 200,000 people" (27, p.63).

This fact indicates that the Armenians were mainly settled in areas where the Armenians did not live or their number was insignificant. Hence it is clear that before the beginning of the 19th century, in particular before the conclusion of the Treaty of Turkmenchay, the number of Armenians in Ganja and Erivan provinces was negligible. Thus, in the two years following the signing of the Treaty of

Turkmenchay, the Armenians, thanks to the patronage of czarist Russia, managed to settle in different regions of Azerbaijan, including the mountainous part of Karabakh. This czarist patronage of the Armenians manifested itself in subsequent years as well.

At the end of the 19th and beginning of the 20th centuries, the resettlement of Armenians to the South Caucasus was continued. In 13 years from 1896 to 1908, a total of 400,000 Armenians were resettled to the Caucasus. N. N. Shavrov writes about this: "In 1896, Adjutant-General Sheremetyev wrote in a note about the Armenians living in the Caucasus that their number was around 900,000 people. In 1908, their number reached 1,300,000, i.e. over this period the number of Armenians increased by more than 400,000 people. Of 1,300,000 Armenians living in the Caucasus at the moment, one million people are not indigenous to the region. They were resettled here by us" (27, p.63).

In general, the resettlement of Armenians to the mountainous part of Karabakh had a huge impact on the demographic situation in the region. It is noted that the public census carried out in 1897 revealed that of 54,841 families living in Karabakh 29, 350 families were Azerbaijani and 18,616 Armenian. In 1917, the number of Armenians in Karabakh increased at the expense of settlers to reach 46 per cent, while the Azerbaijanis accounted for 51 per cent of the total population (11, p.19).

In 1917, the "Caucasian Calendar" digest wrote that Karabakh was home to 199,000 Azerbaijanis (58.3 per cent) and 142,000 Armenians (41.7 per cent). As can be seen,

despite the fact that thanks to the patronage of czarist Russia the Armenians were artificially resettled to and placed in Karabakh in stages, the Azerbaijanis as original inhabitants of these lands always formed the majority. The statistics provided in the "Caucasian Calendar" proves that the number of Azerbaijanis by far exceeded that of the Armenians even on the present-day territory of Armenia. For example, in 1886, of 326 villages in Zangezour district of Ganja (Yelizavetpol) province 154 were Azerbaijani (45.7 per cent), 91 Kurdish (27.8 per cent) and only 81 Armenian (24.8 per cent).

In 1889, the Azerbaijani population of Zangezour district exceeded that of Armenians by 1,500 people. In 1897, the population of Zangezour was 142,000 people, including 71,200 of Azerbaijanis (50.1 per cent) and 63,600 Armenians (44.8 per cent) (15, p.23). The statistical digest of the Central Statistical Office of Armenia published in 1962 states that out of 18,766 people living in Erivan in 1831 as many as 15,992 and out of 27,246 inhabitants of Erivan in 1866 23,627 people were Azerbaijanis (i.e. 85.2 per cent of the population) (14, p.25).

The book titled "The Population of Soviet Armenia in 1831-1931" published by Z. Korkodyan in Erivan in 1932 also notes that out of 2,310 settlements of Erivan, Echmiadzin, Yeni-Bayazid and Alexandropol areas of Erevan province, Zangezour and Gazakh-Dilijan areas of Yelizavetpol (Ganja Province) and Lori-Pembek area (Borchali district) of Tiflis province, 2,000 were Azerbaijanis. Of 10,000 people living in Erivan, 7,000 people were Azerbaijanis, including all 40 people who ran the Khanate (15, p.22).

In the districts of Erivan province that were part of Azerbaijan until 1920, in particular the Erivan district, the Azerbaijani population was much greater. For example, of 99,000 residents of the district 62,600 (66 per cent) were Azerbaijanis and 36,400 Armenians (34 per cent) (15, p.22).

In Echmiadzin, Yeni-Bayazid and Surmeli districts of Erivan province the Azerbaijanis accounted for a third of the population. As of 1 January 1916, the ethnic composition of the population in these districts was still in favor of the Azerbaijanis. Erivan district was home to 74,200, or 48 per cent, Zangezur district to 119,500, or 53.3 per cent, Yeni-Bayazid to 50,700 and Surmeli to 45,000 Azerbaijanis (15, p.23). These figures clearly show that in the 19th and early 20th centuries Azerbaijanis formed the majority of the local population on the territory of the present-day Armenia.

At the end of the 19th century, in 1885, Armenian nationalists established the "Armenakan" Party in Marseille, "Gnchag" in Geneva in 1887 and "Dashnaktsutyun" in Tbilisi in 1890. Following this, Armenian efforts to create a "Great Armenia" entered a new stage.

Armenian policy of ethnic cleansing and genocide against the Azerbaijanis in the early 20th century

The process of resettlement, which was an integral part of the colonial policy of czarist Russia, continued throughout the 19th century and eventually influenced the demographic situation in the region. The artificial increase of the number of Armenians in the region contributed to the

fact that starting from the beginning of the 20th century they began to put forward territorial claims and pursue an aggressive policy against Azerbaijan.

In the early 20th century, Armenian nationalists expanded their activities towards the idea of a "Great Armenia" put forward by the "Dashnaktsutyun" Party, systematically expelled Azerbaijanis from their historical lands and native homes and embarked on a policy of ethnic cleansing and genocide. For example, in 1905-1906 the Armenians committed massacres against Azerbaijani civilians in Baku, Ganja, Karabakh, Erivan, Nakhchivan, Ordubad, Sharur-Daralayaz, Tiflis, Zangezur, Gazakh and other places, perpetrated ruthless massacres against the local population, burned and destroyed cities and villages. Armenian armed forces destroyed more than 200 Azerbaijani villages in Shusha, Zangezur and Jabrayil district, Erivan and Ganja provinces, tens of thousands of our compatriots were expelled from their homes and became refugees and IDPs. After indiscriminately killing more than 200,000 Azerbaijanis (children, women and the elderly), the Armenians carried out ethnic cleansing to create an "Armenian state" on these territories promised to them by czarist Russia (5, p.14). Thus, the Armenians who also enjoyed the patronage of czarism during World War One, continued to inflict punishment on Azerbaijanis.

After the developments that occurred in Russia in February and October of 1917, the "Dashnaktsutyun" Party and the Armenian National Congress launched even wider activities. At the same time, S. Shaumyan, who was appointed as temporary emergency commissioner on the

Caucasus by V. Lenin in December 1917, organized and led a campaign of mass extermination of the Azerbaijanis (3, p.34). In the time period from April 1917 to March 1918, Armenian armed forces destroyed 197 villages in Erivan province, 109 villages in Zangezur district and 157 villages in Karabakh, and destroyed, burned and razed to the ground 60 settlements in other regions.

In early 1918, i.e. on the eve of the March massacre, the number of Armenian armed forces that reported directly to the Shaumyan constituted nearly 20,000 people. With the support of the Bolsheviks, including Lenin, Shaumyan became the leader of the Baku Commune. On 30 March of that year, Armenian-Bolshevik units subjected Baku to volley fire from ships. Then armed Dashnaks attacked the homes of Azerbaijanis and staged merciless slaughter. On 31 March and in the first days of April, the carnage became even more ruthless. Thousands of Azerbaijani civilians were killed only because of their ethnicity. In those days, Armenian-Bolshevik units destroyed 12,000 Azerbaijani civilians in Baku (4, p.176). During those bloody events people were burned in their homes, killed and tortured with unparalleled cruelty.

As a result of an armed attack by the Armenians, more than 16,000 people were killed with utmost cruelty in Guba province in the first five months of 1918, a total of 167 villages were destroyed, of which 35 do not exist to this day (14, p.47). The facts of mass extermination of the Azerbaijanis of Guba district by Armenian-Dashnak gangs have been recently proven again. Thus, the discovery in

2007 of mass graves in Guba is a fact confirming Armenian vandalism. The study of the burial site has revealed that during an Armenian armed attack on Guba in 1918 people were subjected to unprecedented violence and killed with cruelty. The grave contains remains of mass burials of local residents. It should also be noted that Armenian armed forces under the command of Amazasp also slaughtered the local Jews along with the Turkic-Muslim population. The research has established that in 1918-1919 the Armenians massacred about 3,000 Jews in Guba (19, p.26).

In addition, hundreds of settlements were destroyed and burned in Azerbaijan, including more than 150 villages in Karabakh. A ruthless massacre of the Azerbaijanis was perpetrated in Shusha. In March-April 1918, Armenian Dashnaks tortured and killed about 50,000 people in Baku and other regions of Azerbaijan. More than 10,000 people were ruthlessly slaughtered in Zangezur district, 10,270 in Shamakhi district and 18,270 Azerbaijanis in the city of Shamakhi (8, p.25).

In 1918-1920, of the 575,000 Azerbaijanis living on the territory of the present-day Armenia, 565,000 people were killed and expelled from their native lands. Confirming this figure in a book called "Population of Soviet Armenia in 1831-1931", Z. Korkodyan writes that "in 1920 the Soviet government inherited a little more than 10,000 Turkic (Azerbaijani) population from the Dashnaks. In 1922, after the return of 60,000 Azerbaijanis refugees there were 72,596 people and 105,838 in 1931 (15, p.33)." In the last two months of 1919, a total of 96 villages were

destroyed in Echmiadzin and Surmali districts, all villages in Erivan district and 132,000 Azerbaijanis in Erivan province (14, p.35).

Overall, as a result of the incessant and ruthless massacres unleashed by the Armenians in 1918-1920, tens of thousands of Azerbaijanis were killed and more than a million people were expelled from their native lands in Baku, Guba, Shamakhi, Lankaran, Kurdamir and Shusha, on the territory of Erivan province, Zangezur, Nakhchivan, Sharur, Ordubad, Kars and other regions. When committing these atrocities on historical Azerbaijani lands, the Armenians burned schools and mosques and destroyed samples of material culture.

After formation of the Azerbaijan Democratic Republic on 28 May 1918, the Extraordinary Commission of Inquiry was established to investigate the crimes committed by the Armenians. By a resolution of the Government it was decided to mark 31 March of each year as a day of mourning (31 March 1919 and 1920 was marked as a national day of mourning). However, the fall of the Azerbaijan Democratic Republic prevented completion of this work (5, p.8). The geopolitical situation that existed in the region during the formation of the Azerbaijan Democratic Republic led to the transfer, on 29 May 1918, of the city of Erivan to the Armenians as a political center. Thereby, the Republic of Armenia was formed on Azerbaijani lands, on the territory of the former Erivan khanate, in 1918.

The artificial increase of the number of Armenians in the mountainous part of Karabakh as a result of the

resettlement, which was part of a colonial policy of czarist Russia that continued throughout the 19th century, led to the fact that in early 20th century they began to put forward territorial claims and conduct aggressive policy against Azerbaijan. The biggest claim of the Armenians was on Karabakh and Zangezur. The Armenian government, seeking to implement these aggressive plans, sent armed forces there. As a result, the Armenian armed forces seeking to capture Karabakh destroyed hundreds of settlements and mercilessly massacred thousands of innocent Azerbaijanis. In January 1919, the Dashnak government of Armenia leveled another claim related to Karabakh against Azerbaijan. This represented the first official attempt to attach the mountainous part of Karabakh to Armenia. The Azerbaijani government made repeated proposals to resolve the problem by peaceful means. But the position of Dashnaks prevented their realization.

The Azerbaijan Democratic Republic, which considered preservation of the territorial integrity and security of citizens its main duty, categorically rejected the territorial claims of the Republic of Armenia. After discussing the Karabakh issue, the Parliament of Azerbaijan started the implementation of specific measures to curb separatist movement. To this end, the Government of Azerbaijan on 15 January 1919 separated Shusha, Jabrayil, Javanshir and Zangezur districts from the Ganja province, formed the Karabakh governor-generalship with a center in the city of Shusha and appointed Khosrov Sultanov as Governor General. The Azerbaijani government instructed him to

establish order there and set up local authorities (8, p.27).

Thanks to the strenuous efforts of the government of Azerbaijan, with the mediation of the United States Mission, Azerbaijan and Armenia signed a treaty in Tbilisi on 23 November 1919 (16, p.46). According to the signed agreement, clashes were to be suspended, controversial issues, including those related to border issues, should be resolved through negotiations. However, the Armenian side grossly violated the agreement, sent troops to Azerbaijani territories and arranged a monstrous massacre of Azerbaijanis. Despite all this, during the existence of the Azerbaijan Democratic Republic, Armenian attempts to seize Karabakh in diplomatic and military means were strongly suppressed. However, after the sovietization of Azerbaijan, these territorial claims of Dashnaks, who played a significant role in the fall of Azerbaijan Democratic Republic, resurfaced again. Using the sovietization of the South Caucasus in their own interests, the Armenians in 1920 declared Zangezur and a number of other Azerbaijani lands as being part of the Armenian SSR. In subsequent periods they further extended the policy of deportation of Azerbaijanis who had historically lived in these areas.

The Armenians, who used the sovietization of the South Caucasus in their own interests, managed to include Zangazur and a number of Azerbaijani territories in the Armenian SSR. Thus, Nakhchivan was geographically separated from Azerbaijan, and its land communications with the country were cut. In the following years the Armenians extended the policy of deporting Azerbaijanis

from Zangazur, which was given to Armenia, and from the other areas where the Azerbaijanis have historically lived.

As a continuation of this policy, on July 7, 1923 the Armenians who were resettled in the mountainous part of the Karabakh region in the 19th century, were given the status of an autonomous region (18, p.152-153). This decision was implemented under the auspices and with the involvement of the Soviet Russia. However, many more Armenians were living in other Soviet republics than in Karabakh. Moreover, despite the fact that the number of Azerbaijanis historically living in Armenia exceeded the number of Karabakh Armenians several times, Azerbaijan never demanded Armenia to establish a national or state organization for them. Besides, when the NKAO was established, the administrative and territorial division of Azerbaijan, which existed before 1923, was grossly violated and in accordance with the decision, NKAO was established through division of the territories of Javanshir, Gubadli, Shusha districts.

Under the "Statute", Shusha, Khankandi and 115 villages in Shusha district, 52 villages in Javanshir district, 30 villages in Garyagin district, and Galadarasi from Gubadli district were included in NKAO (18, p.268-269).

As a result, Karabakh, an integral part of Azerbaijan, was artificially divided into lowland and mountainous areas and the Azerbaijani leadership was forced to grant the Armenians, who were settled in the mountainous part of Karabakh, the status of autonomy. At the same time this status of autonomy was implemented without taking into

account the opinion of the Azerbaijanis historically living in Nagorno-Karabakh and by grossly violating their rights.

This event was not only a violation of the administrative and territorial division of Azerbaijan, but also became a tool for future territorial claims of Armenia against Azerbaijan and since then the term of "Nagorno-Karabakh" has appeared. Although a decree on the establishment of autonomy showed Khankandi as the regional center, shortly after that on September 18, 1923 by the decision of the Nagorno-Karabakh regional party committee Knankandi was renamed Stepanakert in honor of Sergey Shaumyan (18, p.187-188). Thus, the foundation was laid for the renaming historical Azerbaijani places, towns, districts and villages in Karabakh.

Although in Soviet times, the Armenian community of the Nagorno-Karabakh region of Azerbaijan enjoyed autonomy, covering all political, economic, social and cultural issues, Armenia repeatedly put forward territorial claims, but failed to achieve its goal. Instead, as a result of the mass deportation of Azerbaijanis in 1948-1953 from their historical lands, particularly from Yerevan and the surrounding areas, in accordance with the 23 December 1947 decree of the Council of Ministers "On the resettlement of collective farmers and other Azerbaijani population from the Armenian SSR to the Kur-Araz lowland of Azerbaijan SSR" about 150,000 of our compatriots were forcibly resettled in low-lying areas of Azerbaijan (21, 22).

Territorial claims and military aggression of Armenia against Azerbaijan in the late 20th century

In the late 1980s the Armenians with the help of their patrons in the near and far abroad and using the situation to implement the idea of "Great Armenia", made territorial claims to the Nagorno-Karabakh region of Azerbaijan. Whenever territorial claims to Karabakh were brought forth from the outside under the influence of propaganda, incitement and pressure by the Armenian side, they did not occur immediately, but even before that were prudently prepared by supporters in Yerevan and in the West, also on the basis of a comprehensive plan.

In Soviet times, central authorities have launched a deliberate propaganda campaign against Azerbaijan, which formed a negative public opinion. Armenian ideologists and their inspirers brazenly manipulated information about the history and socio-economic development of Azerbaijan (24, p.9-16). When the events of 1988 just started, long rallies and demonstrations were organized, the work of enterprises was halted in Khankendi and Yerevan under a deliberate plan to annex the Nagorno-Karabakh to Armenia under the pretext of economic backwardness of the region which was elaborated by Armenian politicians, who were trying to aggravate the situation and mislead the public opinion, and their patrons in the center.

However, subsequent events showed that a false thesis on the socio-economic plight of the Nagorno-Karabakh

professed by Armenian politicians and their patrons in the center, was just a pretext, while the main goal was the territorial claims of Armenia against Azerbaijan. Armenian-Azerbaijani ethnic hostilities escalated in the second half of 1980, when the Azerbaijani community of the Nagorno-Karabakh was brutally attacked. So, in late August and early September, the Armenians attacked Khojaly and Kyarkidzhahan. On September 18 nearly 15,000 Azerbaijanis were driven out from Khankendi by Armenians. Their homes were burned out (8, p.57).

On December 1 1989 the Supreme Soviet of the Armenian SSR contrary to the Constitution took a decision to annex the Nagorno-Karabakh, grossly violating the sovereignty of Azerbaijan. Enterprises of the Nagorno-Karabakh were subordinated to the relevant ministries and departments of Armenia. As a direct result of inaction and even open patronage of the Soviet leadership the Nagorno-Karabakh's economy and other spheres actually seceded from Azerbaijan and joined Armenia. All party district committees were included in the Communist Party of Armenia. The flag of Armenia was raised in the Nagorno-Karabakh. Very serious and inexcusable errors, pro-Armenian policy of the Soviet leadership led to the aggravation of the situation in late 1990 - early 1991 when Armenian aggression took a broader scale in the Nagorno-Karabakh and adjacent regions of Azerbaijan. Hundreds of Azerbaijanis were killed in a Baku-Moscow train and Tbilisi-Baku, Tbilisi-Agdam, Agdam-Shusha, Agdam, Khojaly bus terrorist attacks. Thousands of

Azerbaijanis became victims of Armenian policy of aggression, which was patronized by the USSR establishment.

Unfortunately, nobody stopped the Armenian separatists at the beginning, and it just escalated the situation. As a result, receiving both Armenian and Russian material and military support, Armenians committed mass killings of Azerbaijani civilians and these bloody crimes against the Azerbaijanis led to a further widening of the conflict and its expansion into a full-fledged war.

In 1991 the tension in the mountainous part of Karabakh started to gradually worsen. Socio-political situation has already foreshadowed the approach of a major disaster. In June and December of 1991 Armenian armed forces killed 12 and wounded 15 Azerbaijanis in the village of Garadagli in Khojavand region and Meshali village in Askaran region (8, p.87). In August and September of the same year, 17 Azerbaijanis were killed and 90 injured when the Armenian armed detachments shelled buses en route Shusha-Jamilli, Agdam-Khojavend and Agdam-Garadagli (8, p.77-78).

At the end of October and in November 1991 the Armenians burned, destroyed and looted more than 30 settlements in the mountainous part of Karabakh, including Tyr, Imaret-Gervend, Syrkhavend, Meshali, Jamilli, Umudlu, Garadagli, Karkijakhan and other villages of strategic importance.

In general, from 1988 to 1991, that is, from the beginning of the events until the collapse of the Soviet Union, patronized by the ruling circles of the USSR, Armenia pursued an aggressive policy against Azerbaijan. As a result

of this policy, the Azerbaijani civilians were killed, their villages were destroyed, burned and looted. Aggressive state artificially instilled Armenians living in Nagorno-Karabakh region the idea of separation from Azerbaijan and unification with Armenia. To achieve this goal the Armenians subjected to genocide 50,000 Azerbaijanis of Nagorno-Karabakh and forced them to leave their homeland. During these years, Armenians committed 2,559 clashes, 315 armed attacks and 1,388 fires, killing 514 and injuring 1,318 people in the Nagorno-Karabakh (8, p.88-89).

At the same time during this period as a result of ethnic cleansing an estimated 250,000 civilians living in 185 Azerbaijani villages in Armenia were subjected to aggression and were forced to leave their homes. It was an action of ethnic cleansing, 216 Azerbaijanis were savagely killed, thousands of women, children and old people were injured and property was looted (3, p.68).

In the beginning of 1992, the Armenian army occupied the last Azerbaijani villages in the Nagorno-Karabakh. On February 12 1992 the Armenian armed forces occupied Malibeyli and Gushchular suburbs of Shusha. On February 13–17 an armed attack on Garadagli village of Khojavend region 118 people (including children, women, the elderly) were captured, 33 people were shot by the Armenians, who then buried the dead in a single hole. Some 68 of captured Azerbaijanis were ruthlessly killed and 50 people rescued from captivity (later on 18 of them died of fatal wounds). Torture of captives, extremely cruel, barbarous actions

against them, beheading, burial alive, forcible tooth extraction, forced famine – is serious crime against humanity. In Garadagli village, 4 people from two families were killed, 42 families lost their breadwinner; about 140 children became orphans. The population of this village was subjected to a real genocide – every tenth villager here was killed (91 people in total) (8, p.93).

On February 25-26 1992, assisted by the 366th Motorized Infantry Regiment of the former Soviet army comprised of 180 militants and heavy military equipment, the Armenians brutally attacked the Nagorno-Karabakh town of Khojaly populated by Azerbaijanis, and razed it to the ground. The town was completely destroyed, burned out and people were killed with extreme cruelty. According to official data, as a result of the genocide 613 Azerbaijanis were killed, including 106 women, 63 children, and 70 elderly (26, p.8). Eight families were completely destroyed, 487 people, including 76 children were injured. In addition, 1,275 people were captured, with fate of 150 still unknown (23, p.235).

Dozens of Armenian officers and warrant officers were involved in the attack on Khojaly as part of the 3rd Battalion of the 366th Regiment. To hide the trace of Khojaly crime, on March 2 1992, the 366th Motorized Infantry Regiment was transferred to Vaziani, Georgia, and on March 10 this regiment was abolished and its personnel and military equipment were assigned to other military units (10, p.145).

A trilateral meeting of the leaders of Armenia and Azerbaijan took place on May 8, 1992 in Tehran on Iran's

initiative. Shusha was occupied on the same day. Later it turned out that the Armenian side, in fact, persuaded a different purpose seeking a ceasefire along the Azerbaijani-Armenian border and in the mountainous part of Karabakh. This meeting was just a camouflage for Armenia to disguise its intentions from the international community. The Armenian leadership undoubtedly knew in advance about the offensive operation since the occupation of Shusha coincided with the Tehran talks, which fell apart even before the ink dried. The Armenians, as always, on the eve of the offensive operation spread disinformation about the attacks from Shusha to Khankendi.

So using the advanced military equipment, the Armenian armed forces seized Shusha, which covered a territory of 289 square kilometers, had a population of 24,000 people and as many as 30 villages. Some 195 people were killed, 165 were wounded and 58 went missing in the battle of Shusha (8, p.106). This tragedy once again confirmed that the Armenian government violated the UN Charter and OSCE principles, trying to forcibly annex the mountainous part of Karabakh to Armenia and pursuing an aggressive policy in beach of the international law. Annexation of Shusha subsequently played a major role in the loss of other Azerbaijani territories. After the occupation of Shusha, the ancient center of Azerbaijani music and culture, the Armenian armed forces closed Shusha-Lachin road and exposed the town of Lachin to a powerful artillery fire directly from the territory of the Republic of Armenia. The

goal of Armenian armed forces was annexation of the Nagorno-Karabakh and opening of a corridor between the occupied Azerbaijani territories and Armenia.

After some time following the occupation of Shusha, the Armenians on May 18 seized the ancient Azerbaijani town of Lachin located between Azerbaijan and Armenia. Lachin, with the territory of 1385 square kilometers, population of 71,000 people and 120 villages was also occupied by Armenian armed forces (8, p.108). No doubt that the Armenian community of the Nagorno-Karabakh region of Azerbaijan could never occupy Azerbaijani territories without the assistance from abroad. Thus, under the pretext of implementing the idea of "self-determination" Armenians seized a corridor linking the Nagorno-Karabakh region of Azerbaijan with Armenia. The occupation of Lachin demonstrated that the war moved beyond the territory of the Nagorno-Karabakh and that annexation ambitions of Armenia are high. Through this road, which the Armenians called "a humanitarian corridor" to the Nagorno-Karabakh, they transported huge quantity of arms, ammunition and military force.

The Armenian armed forces, helped by their sponsors, managed to create a mono-ethnic state and in addition to the Nagorno-Karabakh occupied Lachin, Kalbajar, Agdam, Fizuli, Jabrail, Gubadli and Zangilan regions of Azerbaijan, which are located outside of the Nagorno-Karabakh region (4,400 square kilometers) and whose total area is four times bigger than the area of the Nagorno-Karabakh region

(28,p.4-6). All these territories were ethnically cleansed. Thus, though the Armenian community of the Nagorno-Karabakh region is trying to present this process as self-determination, it led to the fact that one million Azerbaijanis were forced to leave their homes and become refugees in their own land.

Currently, more than 20 percent of Azerbaijani territory is under occupation of the Armenian armed forces. As a result of the occupation about 900 settlements, 22 museums and 4 art galleries, 9 palaces of historical significance, 40,000 museum exhibits of unique historical significance, 44 temples and 9 mosques were destroyed, looted and burned. In addition, the Armenians destroyed 4.6 million books and valuable historical manuscripts kept in 927 libraries (8, p.147).

At the same time, Armenia, pursuing the policy of state terrorism and genocide, and the separatists in the occupied territories of Azerbaijan carried out 373 terrorist attacks (in passenger buses, passenger and freight trains, Baku Metro, air transport, maritime transport, settlements, civil and public facilities). These terrorist attacks killed 1,200 and injured 1,705 people (6, p.158-159).

The aggressive policy of the Armenian armed forces was accompanied by mass slaughters. Thus, in the years 1988-1993 as a result of a military aggression of Armenia more than 20,000 Azerbaijanis were killed, over 100,000 people were injured and 50,000 people became disabled. During the conflict 4,853 people went missing, 1,357 of them were released and 783 are still in captivity in Armenia. According

to the International Committee of the Red Cross, 439 people were killed in captivity (10, p.157).

Genocide committed by Armenians in the late 20th century in Khojaly, is regarded as one of the most serious crimes against humanity and civilization. In the history of humanity, the Khojaly tragedy is comparable to tragedies in Khatyn, Hiroshima, Nagasaki, My Lai, Rwanda, Srebrenica, as well as the Holocaust, which will never be erased from historical memory. These massacres are considered the acts of genocide against the civilian population and caused a wide resonance in the world.

The true nature of this monstrous genocide was discovered only after the return of national leader Heydar Aliyev to political power in 1993. In February 1994, the Milli Majlis of the Azerbaijan Republic gave Khojaly genocide a legal and political assessment. In addition, in accordance with March 26 1998 decree of national leader Heydar Aliyev, March 31 was declared the Day of Genocide of Azerbaijanis, commemorating the numerous acts of genocide committed by Armenians against the people of Azerbaijan.

December 18 1997 decree of the national leader "On the mass deportation of Azerbaijanis from their historical and ethnic lands in the territory of the Armenian SSR in 1948-1953" is important from the standpoint of a comprehensively studying the deportation of Azerbaijanis from the territory of the Armenian SSR, giving a political and legal assessment to this crime and bringing it to the

attention of the international community. These decrees are important both for the study of the bloody pages of our history, and also for the exposure of Armenian nationalism and terrorism.

Under the international law, genocide is the act against peace and humanity, and is considered the most serious crime. This was recognized by the UN General Assembly resolution 260 (III) on December 9, 1948 and the 1951 Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide, which secured the legal basis of the crime of genocide. During the Armenian aggression against Azerbaijan all acts of genocide reflected in the Convention were applied to the Azerbaijanis.

Another fact supporting the sustainability of the criminal policy of Armenia, in the 20th century alone the Azerbaijanis were subjected to genocide and ethnic cleansing committed by Armenian nationalists four times - in 1905-1907, 1918-1920, 1948-1953, and finally, in 1988-1993. The aggressor state has been conducting the expansionist policy for more than 20 years before the eyes of the whole world. Therefore, the Republic of Azerbaijan, guided by the abovementioned Convention, has all legal grounds to sue the Republic of Armenia in the UN International Court of Justice.

The aggressor Armenia took a non-constructive attitude to the negotiations on the settlement of the conflict and does not abandon its policy of occupation. On the other hand, inactivity of international organizations such as UN and

OSCE in ensuring the fulfillment of their own proposals and resolutions impedes progress in the talks. In addition, over these years the OSCE Minsk Group and its co-chair countries have had a double standard and irresponsible approach to the conflict and never intended to exert any pressure on the aggressor. The fact that no practical measures have been taken to stop the aggressor Armenia both undermined the OSCE's image and dashed all hopes on its Minsk Group.

Despite all these facts the Azerbaijani state respects peace-building proposals of international organizations, especially the OSCE, which works to find a peaceful solution to the dispute, and the country is regularly and practically involved in its activities. This testifies to Azerbaijan's giving preference to a peaceful option in the negotiations to solve the conflict.

Azerbaijan's stance in the settlement of the conflict is unambiguous. That is, the problem must be resolved only within Azerbaijan's territorial integrity and internationally recognized borders of the country. This position is based on the principles and norms of international law, the UN Charter, the Helsinki Final Act and a number of international documents on the conflict. At the same time, the documents of all international organizations on a peaceful settlement of the conflict cement Azerbaijan's position and confirm that the problem must be solved based on the principles of international law. In this respect, four UN Security Council resolutions (822, 853, 874, 884) and

the decisions of the OSCE, Council of Europe and the Organization of Islamic Cooperation are also of pivotal importance, and lay a legal framework for the protection of Azerbaijan's fair stance on the international level. However, the decisions recently made at the meetings of the European Parliament and the NATO Summit unequivocally support the territorial integrity of Azerbaijan, and demand putting an end to the occupation.

Therefore, super powers must prevent the aggressor, who threatens modern international relations, take resolute practical steps in accordance with the Chapter 7 of the UN Charter and force Armenia to follow the will of the international community.

**Les étapes de la politique d'épuration
ethnique et génocidaire contre les Azerbaïdjanais**

Le transfert des Arméniens sur les terres azerbaïdjanaises

La politique d'épuration ethnique, d'agression et génocidaire menée délibérément par les nationalistes arméniens contre le peuple azerbaïdjanais durant les deux derniers siècles constitue les étapes très douloureuses de l'histoire azerbaïdjanaise, marquées par des tragédies, ainsi que des événements sanglants. Le principal objectif de cette politique chauvine a été de construire, en expulsant les Azerbaïdjanais de leurs terres historiques, un Etat de «Grande Arménie», inventé par les nationalistes et les idéologues arméniens, sur les terres qui étaient azerbaïdjanaises depuis les temps les plus reculés. Les faits historiques montrent que le transfert en grande quantité de la population arménienne depuis l'Iran et la Turquie dans la partie montagneuse de la région du Karabagh de l'Azerbaïdjan, stratégiquement importante, a été entamé au début du XIXe siècle. L'Empire russe, voulant prendre le contrôle des ressources naturelles de la région à cette époque-là, a fait recours au «facteur arménien» en tant qu'instrument politique dans les guerres face à la Russie, à la fin du XVIIIe siècle, et à la Turquie, au début du XIXe siècle.

Après avoir pris Gandja au début du XIXe siècle, le prince P. D. Tsitsianov, commandant des forces armées russes présentes dans le Caucase, a informé l'Empereur de Russie dans sa lettre du 22 mai 1805 que le Karabagh était considéré, par sa position géographique, comme la porte de

l'Azerbaïdjan ainsi que de l'Iran, et pour cette raison il fallait le tenir sous contrôle et tâcher beaucoup plus d'y renforcer leur propre position (11, p.16). Un tel objectif s'est bientôt réalisé. Le 14 mai 1805, un traité a été signé entre Ibrahim Khalil-khan, le khan du Karabagh, et le général Tsitsianov. Par la suite de l'annexion du khanat du Karabagh à la Russie, P. D. Tsitsianov s'est immédiatement mis à transférer les Arméniens des autres provinces du Caucase du Sud au Karabagh pour y renforcer la position de la Russie tsariste (2, p.271-272).

D'après la «Description de la province du Karabagh», un document important relatant largement le nombre et la composition ethnique de la population du Karabagh et dressé par les fonctionnaires tsaristes Yermolov et Moguiliovski, en 1823, il y a eu dans la province du Karabagh 20.095 familles, dont 15.729 d'origine azerbaïdjanaise et 4.366 d'origine arménienne. C'est-à-dire, le nombre des familles arméniennes avait atteint 4.366 dans la province grâce aux Arméniens transférés au Karabagh encore avant 1823 (11, p. 17). L'accroissement considérable de la population arménienne dans la partie montagneuse du Karabagh s'est produit dans les années 20 du XIXe siècle, notamment après l'occupation du Caucase du Sud par la Russie. Le transfert massif des Arméniens de Perse, de Turquie et d'Azerbaïdjan du Sud dans le Caucase du Sud, y compris le Karabagh, au cours des guerres russo-iraniennes, en 1804-1813 et 1826-1828, et russo-turques en 1828-1829, même après, les a rendus plus nombreux dans cette région.

L'historien et ethnographe N. N. Chavrov indique

clairement l'occupation du Caucase par la Russie tsariste et, à cet égard, il parlait du transfert pour la première fois des autres nationalités sur ce territoire: «Nous avons commencé notre œuvre de colonisation, non par l'installation de Russes en Transcaucasie, mais par celle d'étrangers. Nous les avons installés sur les meilleures terres des gouvernements de Tiflis et Elizavetpol (Gandja). De différents privilèges leur ont été attribués» (27, p. 63).

Selon l'historien N. N. Chavrov, entre 1828-1830, près de 200.000 Arméniens ont été transférés dans la partie montagneuse du Karabagh. Il décrit : «A la fin de la guerre de 1826-1828 et pendant deux ans, de 1828 à 1830, nous avons transféré en Transcaucasie plus de 40.000 Arméniens de Perse et de plus de 84.000 Arméniens de Turquie ; nous les avons installé sur les meilleures terres dans les gouvernements d'Elizavetpol et d'Irévan, les districts de Tiflis, Bortchali, Akhaltsikh, Akhalkalakhi. Plus de 200.000 dessiatines de terre appartenant à l'Etat ont été allouées à leur installation et plus de 2.000.000 roubles ont été déboursés pour acquérir des terres privées de musulmans. La partie montagneuse du gouvernement d'Elizavetpol (le Haut-Karabagh actuel) et les rives du lac Göytcha (aujourd'hui le lac Sevan) sont peuplées de ces Arméniens. Il ne faut pas perdre de vue qu'outre les 124.000 Arméniens officiellement transférés, il y a eu une immigration non officielle, de sorte que le nombre d'immigrants dépasse de loin les 200.000 personnes» (27, p. 63).

Ce fait montre que les Arméniens transférés ont été installés surtout sur les terres où ils étaient absents et peu

nombreux. Il devient évident que les Arméniens ont été beaucoup moins nombreux dans les gouvernements azerbaïdjanais de Gandja et d'Irévan jusqu'au début du XIXe siècle, notamment avant le traité de Turkmentchaï. Ainsi, durant les deux années postérieures au traité de Turkmentchaï, les Arméniens ont réussi, sous le protectorat de la Russie tsariste, à s'installer dans les différentes localités azerbaïdjanaises. Cette protection de la Russie tsariste envers les Arméniens s'est fait sentir aussi dans les années suivantes.

Le transfert des Arméniens dans le Caucase du Sud s'est poursuivi à la fin du XIXe siècle et au début du XXe siècle. Pendant seulement 13 ans, de 1896 à 1908, 400.000 Arméniens ont été transférés en Transcaucasie. «En 1896, dans son rapport sur les Arméniens vivant en Transcaucasie, l'adjudant-général Cheremetiev a écrit qu'ils constituaient 900.000 personnes. Mais en 1908, leur nombre a atteint 1.300.000 personnes, c'est-à-dire que les Arméniens se sont accrus de plus de 400.000 pendant cette période. Aujourd'hui, sur 1.300.000 Arméniens vivant en Transcaucasie, 1.000.000 ne sont pas des habitants autochtones de la région et y ont été installés par nous» (27, p. 63), selon le témoignage apporté par l'historien russe N. N. Chavrov.

En général, le transfert des Arméniens dans la partie montagneuse du Karabagh a eu une sérieuse influence sur la situation démographique de la région. Selon les résultats du recensement de la population, en 1897, le Karabagh a compté 54.841 familles, dont 29.350 azerbaïdjanaises et 18.616 arméniennes. Tandis qu'en 1917, le nombre des

Arméniens a constitué 46 pour cent, s'étant accru grâce aux immigrants, et celui des Azerbaïdjanais 51 pour cent de la population (11, p.19).

La collection annuelle «Kavkazski kalendar» de 1917 a publié que 199.000 (58,3 pour cent) Azerbaïdjanais et 142.000 Arméniens (41,7 pour cent) vivaient au Karabagh. Comme on le voit, malgré le transfert artificiel par étapes des Arméniens au Karabagh, grâce à la protection de la Russie tsariste, les Azerbaïdjanais ont été non seulement des habitants autochtones de ces terres, mais également ils ont constitué la majorité de la population à toutes les époques. Les données statistiques reflétées dans les chroniques de la collection «Kavkazski kalendar» prouvent qu'auparavant les Azerbaïdjanais ont été beaucoup plus nombreux que les Arméniens même sur le territoire actuel de l'Arménie. Par exemple, en 1886, le district de Zanguézour du gouvernement de Gandja (Elizavetpol) a compté 326 villages, dont 154 azerbaïdjanais (45,7 pour cent), 91 kurdes (27,8 pour cent) et seules 81 arméniens (24,8 pour cent).

En 1889, la population azerbaïdjanaise du district de Zanguézour a dépassé de 1.500 personnes celle arménienne. Pourtant, en 1897, Zanguézour a compté 142.000 habitants, dont 71.200 (50,1 pour cent) ont été azerbaïdjanais et 63.600 (44,8 pour cent) arméniens (15, p.23). Dans le recueil statistique publié par la Direction centrale de la Statistique de l'Arménie en 1962, il est noté qu'en 1831, la ville d'Irévan a eu 18.766 habitants, dont 15.992 ont été azerbaïdjanais, tandis qu'en 1866 elle en a compté 27.246, dont 23.627 azerbaïdjanais (soit 85,2 pour cent de la population) (14, p.25).

Dans son livre intitulé «La population de l'Arménie soviétique 1831-1931», publié à Irévan en 1932, Z. Korkodian note que dans les districts d'Irévan, Etchmiadzin, Yeni Beyazit, Alexandropol du gouvernement d'Irévan, dans ceux de Zanguézour et Gazakh-Dilijan du gouvernement d'Elizavetpol (Gandja), dans celui de Lori-Pambak (le Bortchali) du gouvernement de Tiflis, 2.000 localités sur 2.310 ont appartenu aux Azerbaïdjanais. 7.000 personnes sur 10.000 habitants vivant à Irévan, de même que toutes les 40 personnes qui gouvernaient le khanat étaient des Azerbaïdjanais (15, p.22).

Dans les districts du gouvernement d'Irévan, faisant partie de l'Azerbaïdjan jusqu'à 1920, notamment dans celui d'Irévan, la population azerbaïdjanaise avait constitué la majorité. Par exemple, la population totale du district avait compté 99.000 habitants, dont 62.600 (66 pour cent) Azerbaïdjanais et 36.400 (34 pour cent) Arméniens (15, p.22).

Cependant, les Azerbaïdjanais avaient constitué le tiers de la population totale dans les districts d'Etchmiadzin, Yeni Beyazit et Surmeli du gouvernement d'Irévan. D'après les statistiques pour le 1er janvier 1916, la composition ethnique de la population de ces pays aussi était majoritairement azerbaïdjanaise. Les Azerbaïdjanais avaient constitué 74.200 personnes, soit 48 pour cent, dans le district d'Irévan, 119.500 personnes, soit 53,3 pour cent, dans celui de Zanguézour, 50.700 personnes dans celui de Yeni Beyazit et 45.000 personnes dans celui de Surmeli. Ces chiffres prouvent d'une manière claire qu'au début des XIXe et XXe siècles, les Azerbaïdjanais, population autochtone, avaient

constitué la majorité de la population dans le territoire de l'actuelle Arménie (15, p.23).

Les nationalistes arméniens ont créé, à la fin du XIXe siècle, les partis « Armenakan » à Marseille en 1885, « Hentchak » à Genève en 1887 et « Dachnaksutioun » à Tiflis en 1890. Par la suite, les ambitions des Arméniens de créer la « Grande Arménie » sont entrées dans une nouvelle phase.

La politique d'épuration ethnique et génocidaire des Arméniens contre les Azerbaïdjanais au début du XXe siècle

Le processus de transfert, partie intégrante de la politique de colonisation de la Russie tsariste, a été poursuivi tout le long du XIXe siècle et a eu de l'influence sur la situation démographique de la région. L'immigration artificielle des Arméniens dans cette région a causé, depuis le début du XXe siècle, des revendications territoriales et une politique d'agression contre l'Azerbaïdjan.

Au début du XXe siècle, les nationalistes arméniens ont lancé la mise en œuvre de leur politique d'épuration ethnique et génocidaire par l'expulsion planifiée des Azerbaïdjanais de leurs terres historiques, en élargissant leurs activités pour réaliser leur idée de la «Grande Arménie», mise en avant dans le programme du parti Dachnaksutioun. Ainsi, en 1905-1906, les Arméniens ont commis des massacres contre les Azerbaïdjanais à Bakou, à Gandja, au Karabagh, à Irévan, au Nakhtchivan, à Ordoubad, à Chérour-Dereleyez, à Tiflis, au Zanguézour, à

Gazakh et dans d'autres localités où la population civile a été brutalement assassinée, des villes et des villages incendiés et détruits. Les troupes arméniennes ont dévasté plus de 200 localités peuplées d'Azerbaïdjanais, dans les districts de Choucha, Zanguézour et Djabraïl, dans les gouvernements d'Irévan et Gandja, des milliers de nos compatriotes sont devenus des réfugiés et des déplacés (5, p.14). Les Arméniens ont mené un nettoyage ethnique en exterminant sans distinction plus de 200.000 Azerbaïdjanais (dont les enfants, les femmes et les personnes âgées) pour construire dans ces territoires « l'Etat d'Arménie », promis par la Russie tsariste. Ainsi, les Arméniens, toujours protégés par le tsarisme, ont poursuivi même pendant la Première Guerre mondiale les massacres contre le peuple azerbaïdjanais.

Par la suite des événements de février et d'octobre survenus en 1917 en Russie, le parti Dachnaksoutioun et le Congrès national arménien ont élargi encore plus leurs activités. Dans le même temps, S. Chaoumian, nommé par V. Lénine commissaire extraordinaire par intérim pour le Caucase, en décembre 1917, est devenu organisateur et dirigeant des massacres des Azerbaïdjanais (3, p.34). Pendant la période allant du début 1917 au mars 1918, les troupes arméniennes ont détruit 197 villages dans le gouvernement d'Irévan, 109 villages dans le district de Zanguézour, 157 villages au Karabagh, ont incendié et dévasté 60 localités dans les autres régions.

Le nombre des troupes arméniennes, sous le commandement direct de Chaoumian, était de près de

20.000 au début de l'année 1918. Chaoumian, protégé aussi bien par les Bolchéviques que Lénine, est devenu le chef de la Commune de Bakou. Le 30 mars de la même année, les troupes de Bolchéviques arméniens ont bombardé Bakou en tirant des salves d'artillerie depuis des navires. Par la suite, les dachnaks armés se sont mis à attaquer les maisons des Azerbaïdjanais et ont commis des meurtres impitoyables. Les massacres ont eu un caractère massif le 31 mars et pendant les premiers jours du mois d'avril. Des milliers d'Azerbaïdjanais innocents n'ont été tués qu'en raison de leur appartenance nationale. Ces jours-là, les troupes de Bolchéviques arméniens ont exterminé 12.000 Azerbaïdjanais innocents. Pendant ces événements sanglants, les gens ont été brûlés vifs, ainsi que tués après avoir subi de nombreuses tortures et avec une atrocité spéciale dans leurs foyers (4, p.176).

Pendant les cinq premiers mois de l'année 1918, à la suite de l'attaque armée des Arméniens dans le district de Gouba, plus de 16.000 personnes ont été assassinées avec cruauté, 167 villages ont été incendiés, dont 35 n'existent pas de nos jours (14, p.47). Les faits découverts en matière de massacre massif des Azerbaïdjanais par les groupes de dachnaks arméniens dans le district de Gouba ont été prouvés une fois de plus pendant les derniers temps. Ainsi, la découverte des fosses communes dans la ville de Gouba, en 2007, constituent un fait confirmant le vandalisme arménien. Pendant l'étude des fosses communes, il s'est révélé que des gens avaient été tués avec cruauté au cours de l'attaque des troupes armées arméniennes à Gouba en 1918

et que ces fosses appartenait aux habitants autochtones collectivement enterrés. Il est à noter aussi que les troupes armées arméniennes, en collaboration avec les dirigeants d'Hamazasp, ont commis des massacres non seulement contre la population musulmane, mais aussi contre les Juifs à Gouba. Selon les résultats des études menées, il est devenu évident qu'environ 3.000 Juifs ont été tués par les Arméniens à Gouba en 1918-1919 (19, p.26).

En plus, des centaines de localités azerbaïdjanaises, dont 150 villages au Karabagh, ont été détruites et incendiées, de même que des massacres impitoyables ont été perpétrés contre les Azerbaïdjanais à Choucha. En mars-avril 1918, près de 50.000 personnes ont été tuées avec cruauté par les dachnaks arméniens à Bakou et dans les autres régions azerbaïdjanaises. Plus de 10.000 personnes ont été massacrées dans le district de Zanguézour, 10.270 personnes dans celui de Chamakhy (Chamakhi), au total 18.270 personnes avec la ville (8, p.25).

Dans les années 1918-1920, sur 575.000 Azerbaïdjanais qui vivaient dans le territoire de l'Arménie actuelle, 565.000 ont été tués et expulsés de leurs terres natales. Ce chiffre est mentionné dans le livre intitulé « La population de l'Arménie soviétique 1831-1931 » de Z. Korkodian, qui confirme que « les dachnaks ont laissé une population turque (azerbaïdjanaise) comptant seulement un peu plus de 10.000 personnes au gouvernement soviétique en 1920. A la suite du retour des 60.000 réfugiés en 1922, les Azerbaïdjanais y ont constitué 72.596 personnes, tandis qu'en 1931 la population azerbaïdjanaise y a compté 105.838 personnes » (15, p.33).

Pendant les deux derniers mois de l'année 1919, 96 villages ont été détruits dans les districts d'Etchmiadzin et Surmeli du gouvernement d'Irévan, alors que tous les villages du district d'Irévan ont été dévastés, 132.000 Azerbaïdjanais massacrés dans le gouvernement d'Irévan (14, p.35).

En général, la poursuite des massacres perpétrés par les Arméniens dans les années 1918-1920 à Bakou, Gouba, Chamakhy, Kurdemir, Lenkoran, ainsi qu'à Choucha, dans le gouvernement d'Irévan, au Zanguézour, au Nakhtchivan, à Cherour, Ordoubad, Kars et dans les autres régions a causé l'extermination par les moyens les plus cruels des centaines de milliers d'Azerbaïdjanais et l'expulsion de plus d'un million de personnes de leurs terres natales. En commettant ces sauvageries dans les terres historiques azerbaïdjanaises, les Arméniens ont brûlé des écoles et des mosquées, ont détruit des éléments culturels matériels.

La Commission extraordinaire d'enquête, mise en place à la suite de la fondation de la République démocratique d'Azerbaïdjan, le 28 mai 1918, s'est mise à enquêter sur les crimes perpétrés par les Arméniens. Avec un décret du gouvernement, le 31 mars a été célébré chaque année comme Journée de deuil (célébré comme Journée de deuil national le 31 mars 1919 et 1920). Cependant, la chute de la République démocratique d'Azerbaïdjan a empêché d'achever cette affaire (5, p.8). Lors de la fondation de la République démocratique d'Azerbaïdjan, la situation géopolitique existant dans la région a conduit à l'octroi de la ville d'Irévan aux Arméniens en tant que centre politique. Ainsi, en 1918, sur le territoire de l'ancien khanat d'Irévan,

les terres azerbaïdjanaises, a été fondée la République d'Arménie.

L'accroissement artificiel des Arméniens dans la partie montagneuse du Karabagh, suite au processus de transfert faisant partie de la politique de colonisation de la Russie tsariste et poursuivie tout au long du XIXe siècle, a causé depuis le début du XXe siècle l'apparition de leurs ambitions territoriales et de leur politique d'agression contre l'Azerbaïdjan. La plus grande ambition des Arméniens était de s'emparer du Karabagh et du Zanguézour. En vue de réaliser ses plans d'occupation, le gouvernement de l'Arménie y a envoyé des troupes armées. Donc, les troupes arméniennes aspirant à s'emparer des terres du Karabagh ont dévasté des centaines de localités, ont anéanti avec cruauté des milliers de civils parmi la population azerbaïdjanaise.

En janvier 1919, le gouvernement dachnak arménien a mis en avant une revendication territoriale concernant le Karabagh contre l'Azerbaïdjan. Aussi une première tentative officielle a-t-elle été effectuée pour rattacher la partie montagneuse du Karabagh à l'Arménie. Le gouvernement azerbaïdjanais a maintes fois proposé de régler le problème par des moyens pacifiques, mais la position prise par les dachnaks a empêché la réalisation de ces propositions.

La République démocratique d'Azerbaïdjan qui considérait le maintien de l'intégrité territoriale et l'assurance de la sécurité de ses citoyens comme son objectif prioritaire a fermement rejeté les revendications territoriales de la République d'Arménie. Le parlement azerbaïdjanais,

ayant délibéré sur la question du « Karabagh », s'est mis à réaliser des mesures pratiques pour prévenir le mouvement séparatiste. A cette fin, le gouvernement azerbaïdjanais a détaché, le 15 janvier 1919, les districts de Choucha, Djabraïl, Djavanchir et Zanguézour du gouvernement de Gandja et en a fondé le gouvernement général du Karabagh, dont le centre a été Choucha et le gouverneur général Khosrov bey Soultanov. Ce dernier a été chargé par le gouvernement azerbaïdjanais d'y établir l'ordre et de former les autorités locales (8, p.27).

Grâce aux efforts intensifs déployés par le gouvernement azerbaïdjanais, avec la médiation des représentants des Etats-Unis d'Amérique, un contrat a été conclu le 23 novembre 1919, à Tiflis, entre les républiques d'Azerbaïdjan et d'Arménie (16, p.46). Conformément au contrat conclu, les affrontements devaient être arrêtés, les questions litigieuses, dont les questions frontalières, devaient être réglées par voie de négociation. Pourtant, la partie arménienne a brutalement violé cet accord et commis des massacres terribles contre les Azerbaïdjanais en envoyant ses troupes sur les terres azerbaïdjanaises. Mais, à cette époque où la République démocratique d'Azerbaïdjan existait, les tentatives de l'Arménie de s'emparer du Karabagh par des moyens diplomatiques et militaires ont été résolument empêchées. Mais, ces ambitions territoriales des dachnaks qui ont également joué un rôle important dans la chute de la République démocratique ont réapparu après la soviétisation de l'Azerbaïdjan.

Profitant de la soviétisation du Caucase pour la réalisation de leurs propres objectifs, les Arméniens ont réussi, en 1920, à faire entrer le Zanguézour et certaines terres azerbaïdjanaises au sein de la République soviétique socialiste d'Arménie. Ainsi, le Nakhtchivan s'est vu coupé de l'ensemble de l'Azerbaïdjan, ses communications terrestres étant interrompues avec le reste du pays. En plus, dans les années suivantes, les Arméniens ont élargi encore plus la politique de déportation de la population azerbaïdjanaise dans le Zanguézour et d'autres régions, où les Azerbaïdjanais vivaient depuis les temps les plus anciens.

Comme suite à cette politique, la date du 7 juillet 1923 a été marquée par l'attribution du statut de province autonome aux Arméniens transférés au XIXe siècle dans la partie montagneuse du Karabagh de l'Azerbaïdjan (18, p.152-153). Cette décision s'est réalisée sous les auspices et avec la participation de la Russie soviétique. Néanmoins, les autres républiques de l'ancienne URSS comptaient plus d'Arméniens que le Karabagh. De plus, bien que les Azerbaïdjanais vivant depuis les temps les plus reculés en Arménie aient été quelques fois plus nombreux que les Arméniens du Karabagh, l'Azerbaïdjan n'avait jamais revendiqué à l'Arménie la fondation d'une entité étatique pour eux.

En outre, lors de la fondation de la Province autonome du Haut-Karabagh (PAHK), la division administrative territoriale précédant l'année 1923 a été violée et, selon la décision prise, les territoires des districts de Djavanchir,

Goubadly et Choucha ont été divisés pour reformer la PAHK. D'après la « réglementation », Choucha, Khankendi et 115 villages du district de Choucha, 52 villages du district de Djavanchir, 30 villages du district de Garyaguine et Galaderessi du district de Goubadly ont été rattachés à la PAHK (18, p.268-269).

En conséquence, le Karabagh, partie intégrante de l'Azerbaïdjan, a été divisé en deux parties, celles d'Aran et de montagne, et le gouvernement azerbaïdjanais a été contraint d'accorder le statut d'autonomie aux Arméniens installés plus tard dans la partie montagneuse du Karabagh. Dans le même temps, ce statut d'autonomie s'est réalisé sans prendre en considération l'opinion des Azerbaïdjanais vivant depuis les temps les plus anciens dans le Haut-Karabagh et au détriment de leurs droits.

Ça n'a pas été seulement la violation de la division territoriale administrative de l'Azerbaïdjan, mais aussi cela a été un moyen pour les prochaines revendications territoriales des Arméniens contre l'Azerbaïdjan, d'où est apparu le terme le Haut-Karabagh. Bien que le décret adopté en matière d'établissement de l'autonomie ait mentionné que Khankendi était le chef-lieu de la province, un peu plus tard, le 18 septembre 1923, conformément à la décision du comité de parti de la province du Haut-Karabagh, Khankendi a été rebaptisé Stepanakert en l'honneur de S. Chaoumian (18, p.187-188), ce qui a jeté les fondements de la modification des appellations toponymiques azerbaïdjanaises au Karabagh.

Bien que la population arménienne, vivant dans la partie montagneuse du Karabagh de l'Azerbaïdjan, disposasse d'une autonomie politique, économique, sociale et culturelle sous l'époque soviétique, l'Arménie a quelques fois mis en avant ses prétentions territoriales, mais elle n'a pas réussi à atteindre son intention. En revanche, dans les années 1948-1953, environ 150.000 Azerbaïdjanais ont forcément été déplacés dans les districts azerbaïdjanais d'Aran, dans le cadre du transfert massif des Azerbaïdjanais depuis leurs terres ancestrales, notamment depuis Irévan et les districts adjacents, conformément au décret du 23 décembre 1947 du Conseil des ministres de l'URSS sur « le transfert des kolkhoziens et des autres Azerbaïdjanais depuis la République socialiste soviétique d'Arménie vers la plaine des fleuves Koura et Araxe de la République socialiste soviétique d'Azerbaïdjan (21, 22).

Les revendications territoriales et l'agression militaire de l'Arménie contre l'Azerbaïdjan à la fin du XXe siècle

Dans la seconde moitié des années 80 du XXe siècle, les Arméniens ont de nouveau mis en avant les revendications territoriales contre l'Azerbaïdjan, en profitant de la situation pour réaliser leur rêve de la «Grande Arménie» à l'aide de leurs protecteurs étrangers proches et lointains. Chaque fois, ces revendications territoriales étaient mises en avant depuis

l'extérieur avec la promotion, à l'instigation et sous la pression de l'Arménie. Sans aucun doute, ces revendications territoriales des Arméniens n'ont pas surgi tout d'un coup, elles avaient été préparées bien avant attentivement et sur la base d'un plan global par leurs protecteurs. A l'époque soviétique, une campagne de propagande contre l'Azerbaïdjan avait été délibérément menée sous les auspices des autorités centrales, ce qui a abouti à la formation d'une opinion publique négative. Les idéologues arméniens et leurs inspireurs avaient falsifié effrontément les faits sur l'histoire, le développement social et économique de l'Azerbaïdjan avant de les avoir diffusés partout dans l'Union (24, p 9-16).

Lors du début des événements de 1988, des grèves régulières et des rassemblements massifs étaient organisés, l'activité des entreprises était interrompue à Khankendi et Erevan conformément à un plan élaboré depuis longtemps pour l'annexion du Haut-Karabagh à l'Arménie sous le couvert du retard économique de la région par des politiciens arméniens et leurs protecteurs, qui tentaient, au début, d'aggraver extrêmement la situation et de gagner l'opinion publique. Mais les événements ultérieurs ont démontré que cette fausse thèse sur le retard socio-économique de la Province autonome du Haut-Karabagh (PAHK), avancée par les politiciens arméniens et leurs protecteurs haut placés au pouvoir central, n'était qu'un prétexte, tandis que l'objectif prioritaire était la revendication territoriale de l'Arménie contre l'Azerbaïdjan.

Dans la deuxième moitié de l'année, la situation est devenue si compliquée qu'une agression armée a été lancée contre la population azerbaïdjanaise de la PAHK. Les Arméniens ont lancé une offensive massive contre Kerkidjahan et Khodjaly fin août et début septembre. Le 18 septembre, les Arméniens ont expulsé environ 15.000 Azerbaïdjanaïses vivant à Khankendi, leurs maisons ont été incendiées (8, p.57).

Le 1er décembre 1989, le Soviet suprême de la RSS d'Arménie a pris, en violant gravement la souveraineté de l'Azerbaïdjan, une décision contradictoire avec la Constitution sur l'annexion de la PAHK à la RSS d'Arménie. Toutes les institutions de la PAHK sont passées sous la subordination des ministères et organismes compétents de l'Arménie. Grâce à l'inactivité directe des dirigeants soviétiques, même parfois sous leurs auspices, l'économie et les autres domaines de la PAHK ont été détachés de l'Azerbaïdjan pour être rattachés à l'Arménie. Tous les bureaux régionaux du Parti communiste ont été inclus dans celui de l'Arménie. Le drapeau arménien a été hissé dans le territoire de la PAHK. Les erreurs très sérieuses et impardonnables, la politique pro-arménienne du pouvoir soviétique ont conduit à l'aggravation de la situation fin 1990 et début 1991, l'agression arménienne a pris de l'envergure dans les régions frontalières de la PAHK et de l'Azerbaïdjan avec l'Arménie.

Au cours de ces années, des centaines d'Azerbaïdjanaïses ont été tués à la suite des attentats terroristes perpétrés dans

les trains Moscou-Bakou, les bus Tbilissi-Bakou, Tbilissi-Aghdam, Aghdam-Choucha, Aghdam-Khodjaly. Des milliers d'Azerbaïdjanais ont été victimes de la politique d'agression des Arméniens soutenus par les milieux dirigeants de l'URSS. Malheureusement, comme les Arméniens n'ont pas été empêchés au début de ces événements, la situation s'aggravait de plus en plus. En conséquence, à l'aide des groupes armés et des équipements militaires envoyés depuis l'Arménie, les Arméniens ont commis des crimes encore plus sanglants contre les Azerbaïdjanais dans la région qui n'était plus contrôlée par le gouvernement azerbaïdjanais, ce qui a conduit à une guerre à grande échelle.

Depuis 1991, la tension des événements dans la partie montagneuse du Karabagh montait progressivement. La situation sociale et politique annonçait déjà l'approche d'une grande catastrophe. La même année, entre juin et décembre, 12 personnes ont été tuées et 15 autres blessées suite à une attaque des forces armées arméniennes contre le village de Garadaghly de Khodjavend et le village de Mechali de la région d'Asgueran (8, p 87). En août et septembre 1991, 17 personnes ont perdu la vie et environ 90 Azerbaïdjanais ont été blessés suite aux tirs des groupes armés arméniens visant les bus Choucha-Djamilli, Aghdam-Khodjavend et Aghdam Garadaghly (8, p. 77-78). Plus de 30 localités dans la partie montagneuse du Karabagh, dont les villages de Tough, Imaret-Guervend, Syrkhavend, Mechali, Djamilli, Oumoudlou, Garadaghly, Kerkidjahan, etc., qui étaient stratégiquement importants, ont été incendiés, détruits et

pillés par les Arméniens fin octobre et en novembre 1991.

En général, en 1988-1991, depuis le début des événements jusqu'à l'effondrement de l'URSS, l'Arménie, soutenue par les milieux dirigeants de l'Union, a clairement mené une politique d'agression contre l'Azerbaïdjan suite à laquelle des civils ont été tués, des villages ont été dévastés, pillés et brûlés. L'Etat agresseur, ayant artificiellement instillé aux Arméniens vivant dans la région du Haut-Karabagh l'idée de l'importance de parvenir à se séparer de l'Azerbaïdjan afin de se rattacher à l'Arménie, a expulsé 50.000 Azerbaïdjanais du Haut-Karabagh en commettant un acte génocidaire et d'agression contre eux. Au cours de ces années, dans le Haut-Karabagh ont été enregistrés 2.559 affrontements, 315 attaques armées, 1.388 accrochages commis par les Arméniens, faisant 514 morts et 1318 blessés (8, p.88-89).

Dans le même temps, environ 250.000 Azerbaïdjanais résidant dans 185 villages azerbaïdjanais en Arménie, ayant subi une agression, ont été expulsés de leurs foyers. En conséquence, 216 Azerbaïdjanais ont été tués brutalement, des milliers de femmes, enfants et personnes âgées ont subi des dommages corporels, les biens des dizaines de milliers de familles ont été pillés suite à une campagne de nettoyage de l'Arménie des Azerbaïdjanais (3, p. 68).

Depuis le début de l'année 1992, l'armée arménienne a occupé l'un après l'autre les derniers villages peuplés d'Azerbaïdjanais dans le Haut-Karabagh. Ainsi, le 12 février, les villages de Malybeyli et Gouchtchoular de

Choucha ont été envahis par les forces armées arméniennes. Du 13 au 17 février, dans une attaque armée contre le village de Garadaghly du district de Khodjavend, 118 personnes (enfants, femmes et personnes âgées) ont été prises en otages, 33 personnes tuées par les Arméniens, qui ont enterré les morts et les blessés dans une même fosse méngère. 68 personnes prises en otage ont été brutalement assassinées, tandis que 50 autres ont été sauvées de la captivité avec grande difficulté, dont 18 sont mortes suite à leurs blessures incurables. Les actes de cruauté et de vandalisme sur les captifs, la décapitation, l'enterrement vivant, l'arrachement forcé de leurs dents, la sous-alimentation, l'assassinat sous la torture étaient le crime le plus grave commis contre l'humanité. Quatre membres de chacune des 2 familles ont été tués, 42 familles ont perdu leur chef de famille, environ 140 enfants sont devenus orphelins dans le village de Garadaghly. En général, 91 personnes, soit un habitant sur 10 ont été assassinés dans ce village dont la population a subi un véritable génocide par les Arméniens.

Dans la nuit du 25 au 26 février 1992, les forces armées arméniennes ont attaqué Khodjaly et rasé la ville à l'aide de 180 spécialistes militaires et des équipements militaires du 366ème régiment motorisé de l'armée soviétique installé à Khankendi. La ville a été entièrement détruite, brûlée et ses habitants assassinés avec une cruauté particulière par des véhicules militaires lourds (26, p .8). Selon les chiffres officiels, 613 civils dont 63 enfants, 106 femmes et 70

personnes ont été tués lors de ce génocide. Huit familles ont été exterminées, 487 personnes gravement blessées, dont 76 enfants. En plus, 1275 personnes ont été prises en otage, le sort de 150 personnes est toujours inconnu (23, p.235).

Des dizaines d'officiers et sous-officiers du 3e bataillon du 366e régiment motorisé ont participé dans l'attaque à Khodjaly. Le 2 mars 1992, le 366e régiment motorisé de l'Union soviétique a été réinstallé dans la ville de Vaziani, en Géorgie, afin de perdre la trace du génocide de Khodjaly, et il a été dissous le 10 mars, son personnel et ses engins militaires étant distribués à d'autres unités militaires (10, p.145)

Le 8 mai 1992, à l'initiative de l'Iran une rencontre tripartite s'est tenue entre les dirigeants d'Azerbaïdjan et d'Arménie à Téhéran. Le même jour, Choucha a été occupé. Plus tard, il est devenu claire que le côté arménien visait, en fait, un autre but par la conclusion d'un cessez-le-feu le long de la frontière azerbaïdjano-arménienne et dans la partie montagneuse du Karabagh. L'Arménie avait besoin de cette rencontre pour cacher son intention à la communauté internationale. Sans doute, les dirigeants arméniens étaient au courant de cette attaque préparée à l'avance. Car l'occupation de Choucha coïncide avec les négociations des dirigeants arméniens à Téhéran et l'accord conclu n'est resté en vigueur que pendant un court laps de temps. En outre, comme toujours, à la veille de cette offensive, les Arméniens avaient diffusé partout dans le monde de fausses informations sur les prétendues attaques violentes depuis Choucha sur Khankendi.

Ainsi, grâce aux équipements militaires les plus modernes, les forces armées arméniennes ont occupé la région de Choucha qui comptait 24.000 habitants, avait une superficie de 289 km² et était composée d'un chef-lieu et de 30 villages. 195 personnes sont tombées en martyrs, 165 personnes ont été blessées et 58 autres portées disparues lors des combats pour Choucha. (8, p.106). Cette occupation a confirmé une fois de plus que le gouvernement arménien, qui tentait d'annexer la partie montagneuse du Karabagh à l'Arménie en violant brutalement la Charte des Nations Unies et les principes de l'OSCE, menait une politique d'agression en contradiction avec les normes du droit international. L'occupation de Choucha a joué un rôle clé pour la perte des autres territoires azerbaïdjanais. Après avoir envahi la ville de Choucha, ancien centre musical et culturel de l'Azerbaïdjan, les forces armées arméniennes ont fermé la route Choucha-Latchine et la ville de Latchine a subi de violents bombardements d'artillerie directement depuis le territoire de la République d'Arménie. L'objectif des forces armées arméniennes consistait à renforcer leurs positions dans les territoires azerbaïdjanais occupés et d'ouvrir un couloir pour annexer la partie montagneuse du Karabagh à la République d'Arménie.

Peu après l'occupation de Choucha, les Arméniens se sont emparés, dans un court laps de temps, le 18 mai, de Latchine, ancienne ville azerbaïdjanaise située entre deux républiques. Ainsi, le district de Latchine, ayant une superficie de 1.835 km², comptant 71.000 habitants et

composée de 120 villages, a été occupée par les forces armées arméniennes. (8, p.108). Sans aucun doute, la communauté arménienne de la région du Haut-Karabagh de la République d'Azerbaïdjan, même si elle le voulait, n'était pas capable d'occuper les territoires de l'Azerbaïdjan sans aide extérieure. Ainsi, le couloir reliant la région du Haut-Karabagh de l'Azerbaïdjan à l'Arménie a été pris par la force sous le prétexte de réaliser l'idée « d'assurer le droit à l'autodétermination ». L'envahissement de Latchine a démontré que la guerre a dépassé les limites du Haut-Karabagh et l'intention agressive de l'Arménie était immense. Une grande quantité d'armes, de munitions et de personnel ont été amenés au Haut-Karabagh à travers cette route, appelée «le corridor humanitaire» par les Arméniens.

En conséquence, les forces armées arméniennes, qui ont réussi à créer un Etat mono-ethnique, ont occupé, à l'aide des Etats qui les protégeaient, les districts de Latchine, Kelbedjer, Aghdam, Fuzouli, Djabraïl, Goubadly et Zenguilan, situés hors des frontières du Haut-Karabagh (4,4 mille km²) et 4 fois plus grand que son territoire (28, p.4-6). Tous ces territoires ont subi une épuration ethnique par les Arméniens. Donc, ce processus que la communauté arménienne du Haut-Karabagh, objet des revendications territoriales de l'Arménie, présentait comme la tentative d'assurer son droit à l'autodétermination, a conduit à l'expulsion de plus d'un million d'Azerbaïdjanais des territoires occupés de l'Azerbaïdjan.

Plus de 20% du territoire de l'Azerbaïdjan sont

actuellement sous l'occupation des forces armées arméniennes. Environ 900 localités, 22 musées et 4 galeries de peinture, 9 palais et 40.000 objets muséaux d'importance historique, 44 temples et 9 mosquées ont été dévastés, pillés et incendiés. En plus, 4,6 millions de livres et de manuscrits historiques précieux abrités dans 927 bibliothèques ont été détruits (8, p.147).

Dans le même temps, au total 373 attentats terroristes (dans les bus, les trains de passagers et de marchandises, le Métropolitain de Bakou, le transport aérien, le ferry à passagers, les localités, les installations civiles et publiques) ont été perpétrés par l'Arménie, qui menait la politique de terrorisme d'Etat et génocidaire, et le régime séparatiste établi dans les territoires occupés. Au moins 1.200 personnes ont été tuées et 1.705 blessées à la suite de ces actes terroristes (6, p.158-159).

Comme toujours, cette politique que menaient les Arméniens avait été accompagnée de massacres. Car, plus de 20.000 Azerbaïdjanais ont perdu la vie, plus de 100.000 personnes ont été blessées et 50.000 autres sont devenues handicapées suite à l'agression militaire de l'Arménie en 1988-1993. Durant le conflit, 4.853 personnes ont été portées disparues, 1.357 personnes ont été sauvées, 783 personnes sont toujours en captivité en Arménie. 439 personnes ont été tuées en captivité, selon le Comité international de la Croix-Rouge (10, p.157).

Le génocide que les Arméniens ont commis à Khodjaly à la fin du XXe siècle est considéré comme l'un des crimes

les plus graves contre toute l'humanité. La tragédie de Khodjaly est au même rang que celles de Khatyn, Hiroshima, Nagasaki, My Lai, Rwanda, Srebrenica et Holocauste. Toutes ces tragédies sont entrées dans l'histoire des guerres en tant que génocide de la population civile et ont trouvé un large écho au niveau international.

La véritable essence de ce génocide commis sous les yeux du monde entier n'a été révélée qu'après le retour du leader national Heydar Aliyev au pouvoir politique en 1993. En février 1994, le Milli Medjlis de la République d'Azerbaïdjan a évalué politiquement et juridiquement le génocide de Khodjaly. En plus, en vertu du décret concernant les actes génocidaires commis de temps en temps par les Arméniens contre les Azerbaïdjanais, signé le 26 mars 1998 par le leader national Heydar Aliyev, le 31 mars a été proclamé Journée du Génocide des Azerbaïdjanais.

Le décret du leader national daté du 18 décembre 1997 «Sur la déportation massive des Azerbaïdjanais de leurs terres historiques et ancestrales dans le territoire de la RSS d'Arménie en 1948-1953» revêt une importance particulière en vue d'étudier soigneusement la déportation des Azerbaïdjanais du territoire de la RSS d'Arménie, d'évaluer juridiquement et politiquement ce crime et de le transmettre à la communauté internationale. Ces décrets sont importants non seulement pour étudier les pages sanglantes de notre histoire, mais aussi pour dévoiler le chauvinisme et le terrorisme arméniens.

En vertu du droit international, le génocide est un acte

contre la paix et l'humanité et il est considéré comme le crime le plus grave. À cet égard, l'Assemblée générale de l'ONU a adopté la résolution №260 (III) en date du 9 décembre 1948 et la base juridique du crime de génocide a été définie dans la Convention pour la prévention et la répression du crime de génocide, entrée en vigueur depuis 1951. Tous les actes constituant le crime de génocide défini dans cette Convention ont été commis contre les Azerbaïdjanais durant l'agression de l'Arménie contre l'Azerbaïdjan.

L'un des faits confirmant le caractère durable de cette politique criminelle de l'Arménie est que seulement au XXe siècle, les Azerbaïdjanais ont subi quatre fois, en 1905-1906, 1918-1920, 1948-1953 et finalement en 1988-1993, des génocides et des nettoyages ethniques perpétrés par les nationalistes arméniens. Cet Etat agresseur poursuit sa politique d'agression sous les yeux de la communauté internationale depuis plus de 20 ans. Par conséquent, conformément à cette Convention, la République d'Azerbaïdjan a tous les motifs juridiques pour intenter une action en justice contre la République d'Arménie à la Cour internationale de Justice de l'ONU.

L'Arménie ne renonce pas à sa politique d'occupation en affichant une position non constructive dans les négociations visant à régler le conflit. D'autre part, l'inaction des organisations internationales telles que l'ONU et l'OSCE en matière de mise en œuvre de leurs décisions et résolutions empêche de parvenir à un avancement dans le processus de négociations. En outre, au cours de la période écoulée, le groupe de Minsk mis en place au sein de l'OSCE

et les pays coprésidant ce groupe n'ont pas porté de responsabilité et n'ont eu aucune volonté de faire pression sur l'agresseur pour le règlement équitable du conflit en faisant deux poids deux mesures. De plus, l'absence de toute mesure pratique contre l'Arménie, pays agresseur, a porté atteinte à la réputation de l'OSCE et a ruiné les espoirs placés dans le groupe de Minsk.

Malgré tout, l'Etat d'Azerbaïdjan respecte les propositions de paix des organisations internationales, notamment de l'OSCE qui s'engage à régler pacifiquement le conflit, et participe régulièrement et pratiquement dans son activité. Cela prouve que l'Azerbaïdjan préfère avant tout le règlement pacifique dans les négociations visant la résolution du conflit.

La position de l'Azerbaïdjan dans le règlement du conflit est claire. C'est-à-dire, le problème doit être résolu dans le cadre de l'intégrité territoriale de l'Azerbaïdjan et de ses frontières internationalement reconnues. Cette position se base sur les normes et principes du droit international, la Charte de l'ONU, l'Acte final d'Helsinki et de nombreux documents internationaux. Dans le même temps, les documents que toutes les organisations internationales ont adoptés pour le règlement pacifique du conflit signifient le renforcement davantage de la position de l'Azerbaïdjan et l'approbation de la résolution de cette question sur les principes du droit international. De ce point de vue, les quatre résolutions adoptées (822, 853, 874 et 884) par le Conseil de sécurité de l'ONU, les décisions de l'OSCE, du Conseil de l'Europe et de l'Organisation de la coopération islamique sont très importantes et constituent un cadre

juridique pour la protection de la position équitable de l'Azerbaïdjan au niveau international. Les décisions adoptées lors des récents sommets du Parlement européen et de l'OTAN soutiennent sans équivoque l'intégrité territoriale de l'Azerbaïdjan et revendiquent la fin de l'occupation.

Donc, les pays puissants doivent empêcher l'agresseur qui est dangereux pour les relations internationales contemporaines, prendre des mesures décisives et pratiques conformément au VIIe chapitre de la Charte de l'ONU et soumettre l'Arménie à la volonté de la communauté internationale.

Etappen der ethnischen Säuberungs-und Genozidpolitik gegen Aserbaidchaner

Ansiedlung von Armeniern in aserbajdschanischen Gebieten

Die in den vergangenen zwei Jahrhunderten von armenischen Nationalisten gegen unser Volk zielgerichtet verfolgte ethnische Säuberungs-, Genozid-, und Annexionspolitik ist äußerst schmerzhafteste Etappen der Geschichte Aserbaidschans voller Tragödien und blutiger Ereignisse.

Das Hauptziel dieser nationalistisch-chauvinistischen Politik war es, die Aserbaidschaner aus ihren historischen Gebieten zu vertreiben und in historisch von Aserbaidschanern bewohnten Gebieten den von Armeniern ausgedachten Staat "Großes Armenien" zu gründen.

Die historischen Fakten zeigen, dass die Ansiedlung zahlreicher Armenier aus dem Iran und der Türkei im gebirgigen Teil der strategisch wichtigen Region Karabach von Aserbaidschan am Anfang des 19. Jahrhunderts begann. Das zaristische Russland, das während dieser Zeit die reichen natürlichen Ressourcen der Region unter Kontrolle haben wollte, instrumentalisierte "armenischen Faktor" als politisches Mittel, als es am Ende des 18. Jahrhunderts und am Anfang des 19. Jahrhunderts einen Krieg gegen die Türkei und den Iran führte.

Nachdem der oberste Befehlshaber der russischen Truppen im Kaukasus P.D.Tsitsianov im 19. Jahrhundert Ganja eingenommen hatte, schrieb er in seinem Rapport Nr.19 vom 22. Mai 1805, dass Karabach hinsichtlich seiner geographischen Lage als Tür Aserbaidschans sowie des Iran

gilt. Daher müssen wir noch größere Anstrengungen machen, um dieses Gebiet unter ständiger Kontrolle zu halten (11, S. 16). Dieses Ziel wurde in kurzer Zeit erreicht. Am 14. Mai 1805 wurde zwischen dem General Tsitsianov und dem Khan von Karabach Ibrahim Khan ein Vertrag unterzeichnet.

Sobald das Karabach-Khanat ins Russland eintrat, begann P.D.Tsitsianov sofort die Armenier aus anderen Gebieten von Südkaukasus hierher anzusiedeln, um die Position des Zarismus in Karabach zu verstärken (2, S. 271-272).

Laut der von zaristischen Beamten Yermolov und Mogilevsky zusammengestellten "Beschreibung der Provinz Karabach", die als wichtiges Dokument über die Anzahl und die ethnische Zusammensetzung der Bevölkerung von Karabach gilt, lebten im Jahre 1823 in der Provinz Karabach 20 Tausend 95 Familien, einschließlich 15 Tausend 729 aserbaidshanische und 4366 armenische Familien. Bis 1823, das heißt, dass die Zahl der armenischen Familien in Karabach auf Kosten der hier angesiedelten Armenier stark zunahm und auf 4366 stieg (11, S. 17).

Ein deutlicher Anstieg der Zahl der armenischen Familien im gebirgigen Teil von Karabach fand in den 20-er Jahren des 19. Jahrhunderts, vor allem nach der russischen Eroberung Kaukasus statt. Als Ergebnis der Ansiedlung einer großen Anzahl von Armeniern aus dem benachbarten Persien, der Türkei und Süd-Aserbaidshan im Kaukasus während des russisch-iranischen Kriegs in den Jahren 1804-1813, 1826-1828 und während des russisch-türkischen Kriegs in den Jahren 1828 und 1829 sowie in späteren Jahren begann ihre Zahl von Jahr zu Jahr deutlich anzusteigen.

N.N.Schavrov sprach offen über die Eroberung Kaukasus durch das zaristische Russland und schrieb über die Ansiedlung von Vertretern anderer Nationalitäten in jenem Gebiet:

"Wir haben unsere koloniale Politik im Kaukasus mit der Ansiedlung von Vertretern anderer Nationalitäten begonnen. Und aus diesen Ansiedlern, die in unserem Land als unerwünschte Elemente gelten, haben wir in den Gouvernements Tiflis und Jelisawetpol (Ganja) mehrere Kolonien gebildet. Ihnen wurden die besten Böden zugewiesen, verschiedene Vorrechte gewährt (27, S. 63).

Im gebirgigen Teil von Karabach wurden zunächst offiziell 124.000 und dann informell sehr viele Armenier sesshaft gemacht. In den Jahren 1828-1830 wurden im gebirgigen Teil von Karabach insgesamt mehr als 200 Tausend Armenier angesiedelt.

N.N.Schavrov beschreibt diese Fakten so: "Nachdem der Krieg der 1828-1830-er Jahre beendet war, haben wir mehr als 40.000 iranische Armenier und 84.000 türkische Armenier in den von Armeniern nicht bewohnten Gouvernements Jelisawetpol und Iravan, einschließlich in den besten Staatsgebieten der Provinzen Tiflis, Borchali, Akhaltsikh und Achalkalak angesiedelt.

Dafür wurden ihnen mehr als 200.000 Desjatinen staatliche Böden zur Verfügung gestellt. Darüber hinaus wurde für diesen Zweck bei den Moslems durch Kauf privates Bodeneigentum in Höhe von 2 Millionen Rubel erlangt. Diese Armenier wurden im gebirgigen Teil des Gouvernements Jelisawetpol (d.h. gebirgiger Teil von Karabach) und am Ufer des Sees Gokcha angesiedelt. Hier muss auch erwähnt werden,

dass außer offiziell angesiedelten 124.000 Armeniern ihre Zahl zusammen mit hierher inoffiziell sesshaft gemachten Personen 200 Tausend Menschen übersteigt "(27, S. 63).

Diese Tatsache zeigt, dass die Armenier hauptsächlich in von Armeniern gar nicht besiedelten oder wenig armenisch bewohnten Gebieten angesiedelt worden waren. Es stellte sich heraus, dass bis Anfang des 19. Jahrhunderts, vor allem bis Frieden von Turkmantschai in den Gouvernements Iravan und Ganja sehr wenig Armenier lebten.

Solcherweise war es den Armeniern gelungen, in darauffolgenden zwei Jahren nach dem Frieden von Turkmantschai unter der Schirmherrschaft des zaristischen Russlands in verschiedenen Gebieten Aserbaidschans sowie im gebirgigen Teil von Karabach sesshaft zu werden. Diese Schirmherrschaft des zaristischen Russlands setzte sich auch in den nächsten Jahren fort.

Die Politik der Ansiedlung der Armenier im Kaukasus wurde auch Ende des 19. und Anfang 20. Jahrhunderts fortgeführt. Nur innerhalb von 13 Jahren also von 1896 bis 1908 wurden im Kaukasus insgesamt 400 Tausend Armenier angesiedelt. N.N.Schavrov schreibt: "Generaladjutant Scheremetyev teilte im Jahr 1896 in seinem Bericht über in Transkaukasien lebende Armenier mit, dass ihre Anzahl bereits auf 900 Tausend Menschen gestiegen war. Im Jahr 1908 erreichte ihre Zahl 1 Million 300 Tausend Menschen, das heißt, dass die Armenier sich in diesem Zeitraum um mehr als 400 Tausend Menschen erhöht haben. Derzeit leben in Transkaukasien 1 Million 300 Tausend Armenier, von denen 1 Million Menschen nicht altangesessene Einwohner sind." (27, S. 63).

Die Ansiedlung der Armenier im gebirgigen Teil von Karabach zeigte erhebliche Auswirkungen auf die demografische Lage der Region. Die Volkszählung von 1897 registrierte 54.841 Familien in Karabach, von denen 29 Tausend 350 aserbajdschanische, 18 Tausend 616 armenische Familien waren. Im Jahr 1917 stieg die Zahl der Armenier in Karabach aufgrund der starken Zuwanderung deutlich an. Zu diesem Zeitpunkt bildeten die Armenier 46 % und die Aserbajdschaner 51 % der Gesamtbevölkerung (11, S.19).

Wie der Sammelband "Kavkazski Kalendar" des Jahres 1917 schreibt, lebten in Karabach 199.000 (58,3 %) Aserbajdschaner und 142.000 Armenier (41,7 %). Hieraus ergibt sich, dass die Politik einer künstlichen Ansiedlung der Armenier in Karabach unter Schirmherrschaft des zaristischen Russlands etappenweise umgesetzt worden war. Trotzdem bildeten die Aserbajdschaner zu allen Zeiten der Geschichte die größte ethnische Bevölkerungsgruppe.

Statistische Daten, die in den Annalen von "Kavkazski Kalendar" (Kaukasischer Kalender) angegeben werden, bestätigen, dass die Aserbajdschaner auch auf dem heutigen armenischen Territorium einst die größte Ethnie stellten. Es gab z. B. im Jahr 1886 in der Provinz Sangesur des Gouvernements Ganja (Jelisawetpol) 326 Dörfer, von denen 154 (45,7%) aserbajdschanische, 91 kurdische (27,8 %) und nur 81 armenische Dörfer (24,8 %) waren.

Im Jahr 1889 war die Zahl der aserbajdschanischen Bevölkerung im Ujesd Sangesur um 1500 Menschen größer als Anzahl von Armeniern. Im Jahr 1897 zählte Sangesur 142.000 Einwohner, von denen 71.200 (50,1 %) Aserbajdschaner,

63.600 Menschen (44,8 %) Armenier waren (15, S. 23).

In einem statistischen Bericht der zentralen Statistikstelle Armeniens von 1962 wurde veröffentlicht, dass im Jahr 1831 in der Stadt Iravan insgesamt 18.766 Menschen lebten, von denen 15.992 Personen Aserbaidischer waren, und im Jahr 1866 27 Tausend 246 Menschen lebten, von denen 23 Tausend 627 Personen aserbaidische Wurzeln hatten. (d.h. 85,2 Prozent der Gesamtbevölkerung) (14, S. 25).

Im Buch "Bevölkerung des sowjetischen Armenien 1831-1931" von Z. Korkodyan, das im Jahre 1932 in Iravan veröffentlicht worden war, wird erwähnt, dass in den Ujesden (Verwaltungseinheit) Etschmiadsin, Yeni Bayazid, Aleksandropol des Gouvernements Iravan, in den Ujesden Sangesur und Gazakh-Dilijan des Gouvernements Jelisawetpol (Ganja) und im Ujesd Lori-Pambak (Bortschali Landschaft) des Gouvernements Tiflis 2310 Ortschaften vorhanden waren, von denen 2000 den Aserbaidischern gehörten. Fast 7000 Menschen von in Iravan lebenden 10 tausend Personen waren Aserbaidischer. Fast alle 40 Personen, die das Iravan Khanat regierten, waren auch Aserbaidischer (15, S. 22).

In den Ujesden des Gouvernements Iravan, die bis 1920 im Bestande Aserbaidischer waren, insbesondere im Ujesd Iravan bildeten die Aserbaidischer in allen Zeiten die größte Bevölkerungsgruppe. In diesem Ujesd lebten z. B. 99.000 Menschen, von denen 62.600 Aserbaidischer (66 %), 36.400 Armenier (34 %) (15, S. 22) waren.

In den Ujesden Etschmiadsin, Yeni Bayazid und Surali des Iravan Gouvernements bildeten die Aserbaidischer ein Drittel der Gesamtbevölkerung. Nach Angaben vom 1. Januar

1916 stellten die Aserbajdschaner in diesen Ländern die größte ethnische Bevölkerungsgruppe der Gesamtbevölkerung. Im Iravan Ujesd lebten 74,2 Tausend Aserbajdschaner, die etwa 48% der Gesamtbevölkerung bildeten. Im Ujesd Sangesur waren 119 Tausend 500 (53,3 %) und in der Verwaltungseinheit Yeni Bayazid 50,7 Tausend, im Ujesd Surali 45 Tausend Aserbajdschaner. Diese Zahlen beweisen eindeutig, dass zu Beginn der 19. und 20. Jahrhunderte auf dem heutigen Territorium Armeniens die Aserbajdschaner absolute Mehrheit bildeten (15, S. 23).

Ende des 19. Jahrhunderts gründeten armenische Nationalisten eine Reihe von Parteien- "Armenakan" 1885 in Marseille, "Qncaq" 1887 in Genf, "Daschnaktsutyun" 1890 in Tiflis. Damit traten die Ansprüche der Armenier, "Großes Armenien" zu gründen, in eine neue Phase ein.

Ethnischen Säuberungs-und Genozid-Politik gegen Aserbajdschaner zu Beginn des 20. Jahrhunderts

Der Ansiedlungsprozess, der einen Bestandteil der kolonialen Politik des zaristischen Russlands bildete, war während des ganzen 19. Jahrhunderts fortgesetzt und zeigte erhebliche Auswirkungen auf die demografische Lage der Region.

Die gekünstelte Zunahme der Zahl der Armenier in der Region hat dazu geführt, dass sie seit Beginn des 20. Jahrhunderts begonnen haben, gegen unser Land territoriale Ansprüche zu erheben und eine aggressive Politik zu betreiben.

Zu Beginn des 20. Jahrhunderts fingen die armenischen Nationalisten an, ihre Aktivitäten in Richtung Umsetzung der Idee "Großes Armenien", die auch im Programm der Partei "Daschnaktsutyun" vorgesehen ist, zu verstärken, ethnische Säuberungspolitik zu verfolgen, um die Aserbaidsschaner aus ihren historischen Gebieten systematisch zu vertreiben.

So richteten die Armenier in den Jahren 1905 und 1906 in Baku, Ganja, Karabach, Iravan, Nachitschewan, Ordubad, Sharur-Daralagezsky, Tiflis, Sangesur, Gazakh und an anderen Orten grausame Blutbäder an aserbaidsschanischen Zivilisten an. In jenen Gebieten wurde die aserbaidsschanische Bevölkerung mit unglaublicher Brutalität getötet, die Städte und Dörfer wurden zerstört, ausgeplündert und in Brand gesteckt. Die armenischen bewaffneten Einheiten machten mehr als 200 aserbaidsschanische Dörfer in den Ujesden Schusha, Jabrayil und Sangesur, in den Gouvernements Iravan und Ganja dem Erdbeben gleich. Zehntausende von Aserbaidsschanern wurden aus ihren historischen Gebieten vertrieben (5, S. 14). Die Armenier töteten mehr als 200 Tausend Aserbaidsschaner, einschließlich Kinder, Frauen, alte Menschen, verfolgten ethnische Säuberungspolitik, um in diesen Gebieten von dem zaristischen Russland ihnen versprochenen „armenischen Staat“ zu gründen. Solcherweise führten die Armenier diese Genozid-Politik gegen die Aserbaidsschaner unter der Schirmherrschaft des zaristischen Russland auch während des Ersten Weltkriegs fort.

Nach den Februar- und Oktoberereignissen 1917 in Russland, begann die Partei "Daschnaktsutyun" und der Armenische Nationalkongress ihre Aktivitäten deutlich zu

verstärken. Stepan Schahumjan, der von W. Lenin im Dezember 1917 zum Außerordentlichen Kommissar für den Kaukasus benannt worden war, wurde zum Organisator und Führer dieser Massenmorde an den Aserbajdschanern (3, S. 34).

In einem Zeitraum von Beginn des Jahres 1917 bis März 1918 wurden von armenischen bewaffneten Einheiten im Gouvernement Iravan 197 Dörfer, im Ujesd Sangesur 109, in Karabach 157 Siedlungen zerstört und noch weitere 60 Dörfer in anderen Regionen dem Erdbeben gleichgemacht, ausgeplündert und niedergebrannt.

Zu Beginn des Jahres 1918, d.h. am Vorabend des Märzgemetzels bildete die Zahl der armenischen Einheiten, die zu jener Zeit direkt Schahumjan untergeordnet waren, fast 20 Tausend Menschen. Mit Unterstützung von Bolschewiki und Lenin wurde Schahumjan zum Vorsitzenden der Bakuer Kommune gewählt.

Am 30. März dieses Jahres nahmen die armenisch-bolschewistischen Verbände zuerst die Stadt Baku unter Salvenfeuer von den Schiffen, dann griffen bewaffnete Daschnaken Häuser von Aserbajdschanern an, richteten ein graues Blutbad in der Stadt an. Am 31. März und in den ersten Tagen des Aprils nahm das Gemetzel einen Massencharakter an. Bei diesen blutigen Ereignissen wurden Tausende von friedlichen Aserbajdschanern nur wegen ihrer Nationalität getötet. In jenen Tagen töteten die armenisch-bolschewistischen Verbände 12 Tausend Aserbajdschaner allein in der Stadt Baku. Zahlreiche Menschen wurden in ihren Häusern bei lebendigem Leibe verbrannt und mit besonderer Brutalität getötet, auf besondere Folter gespannt (4, S. 176).

Beim bewaffneten Angriff der Armenier auf den Ujesd Guba wurden in den ersten fünf Monaten des Jahres 1918 an diesem Ort mehr als 16 Tausend Menschen brutal getötet. Darüber hinaus wurden 167 Dörfer ausgeplündert, von denen 35 nicht mehr existieren (14, S. 47).

Anhand von historischen Tatsachen wurde nochmals bewiesen, dass die armenischen Daschnaken im Ujesd Guba ein echtes Blutbad an den Aserbaidshanern angerichtet haben. Die Entdeckung eines Massengrabs im Jahre 2007 in Guba ist ein weiterer schlagender Beweis für armenischen Wandalismus.

Bei den Untersuchungen des Massengrabs wurde festgestellt, dass beim Angriff von armenischen bewaffneten Verbänden auf Guba im Jahre 1918 zahlreiche Zivilisten mit besonderer Grausamkeit getötet wurden. Es stellte sich heraus, dass zum Opfer gefallene Ortsbewohner gerade in diesem Massengrab beigesetzt worden waren. Es muss auch darauf hingewiesen werden, dass die armenischen Einheiten unter dem Kommando von Hamazasp einen Völkermord in Guba nicht nur an der muslimischen Bevölkerung, sondern auch an den Juden verübt haben. Die Untersuchungen haben ergeben, dass die Armenier in den Jahren 1918 und 1919 in Guba ca. 3 Tausend Juden getötet haben (19, S. 26).

Darüber hinaus wurden Hunderte von aserbaidshanischen Siedlungen, einschließlich mehr als 150 Dörfer in Karabach zerstört und niedergebrannt. Außerdem richteten die Armenier einen weiteren Massenmord an der friedlichen aserbaidshanischen Bevölkerung in Schuscha an. In den Monaten März und April des Jahres 1918 haben

armenische Daschnaken in Baku und an anderen aserbaidtschanischen Ortschaften insgesamt 50 Tausend Menschen brutal getötet. So wurden im Ujesd Sangesur 10 Tausend und im Ujesd Schemacha 10 Tausend 270, zusammen mit der Stadt insgesamt 18 Tausend 270 Menschen mit besonderer Grausamkeit getötet (8, S. 25).

In den Jahren 1918 und 1920 lebten auf dem heutigen armenischen Territorium schätzungsweise 575 Tausend Aserbaidtschaner, von denen 565 Tausend getötet oder aus ihren historischen Gebieten vertrieben worden waren.

Auch Z.Korkodyan bestätigt diese Zahl in seinem Buch "Bevölkerung des sowjetischen Armeniens 1831-1931" und schreibt, dass die Zahl der türkischen (aserbaidtschanischen) Bevölkerung im Jahre 1920 bei etwas mehr als 10 Tausend Menschen lag.

Nachdem im Jahre 1922 60.000 aserbaidtschanische Flüchtlinge zurückgekehrt waren, lag die Zahl der Aserbaidtschaner hier bei 72 Tausend 596 Menschen. Im Jahre 1931 bildete ihre Zahl schätzungsweise 105 Tausend 838 Menschen (15, S. 33). In den letzten zwei Monaten des Jahres 1919 wurden 96 Dörfer in den Ujesden Etschmiadsin und Surmali des Gouvernements Iravan und fast alle Dörfer im Ujesd Iravan zerstört. Darüber hinaus wurden im Gouvernement Iravan 132 Tausend Aserbaidtschaner getötet (14, S. 35).

Die Massenausrottung der Aserbaidtschaner durch Armenier setzte sich auch in den Jahren 1918 und 1920 fort. Bei diesen Massenmorden kamen in Baku, Guba, Schemacha, Lenkoran und Kurdamir in Schusha sowie im Gouvernement Iravan, Sangesur, Nachitschewan, Scharur, Ordubad, Kars und

in anderen Regionen Zehntausende von Aserbaidsschanern ums Leben, mehr als eine Million Menschen wurden aus ihren Heimatländern vertrieben. Darüber hinaus wurden in jenen historisch von Aserbaidsschanern bewohnten Gebieten zugleich alle Schulen und Moscheen in Schutt und Asche gelegt, Funde aus der Vorzeit völlig zerstört.

Nachdem die erste Aserbaidsschanische Demokratische Republik am 28. Mai 1918 gegründet worden war, wurde eine außerordentliche Untersuchungskommission eingesetzt, um diese von den Armeniern begangenen Verbrechen zu untersuchen. Laut Verordnung der Regierung wurde beschlossen, den 31. März jedes Jahres als Tag der Trauer (31. März 1919 und 1920 wurde als Volkstrauertag gefeiert) zu feiern. Aber der Fall der Aserbaidsschanischen Demokratischen Republik hatte nicht erlaubt, diese Arbeit zu Ende zu führen (5, S. 8). Die in der Region bestandene geopolitische Lage legte den Grund dazu, die Stadt Iravan am 29. Mai 1918 als politisches Zentrum an die Armenier zu übergeben. Solcherweise wurde im Jahre 1918 auf dem historischen aserbaidsschanischen Territorium -dem ehemaligen Iravan Khanat die Republik Armenien gegründet.

Die künstliche Zunahme der Armenier im gebirgigen Teil von Karabach auf Kosten der Ansiedlungen, die einen Teil der kolonialen Politik des zaristischen Russlands bildeten, setzte sich während des ganzen 19. Jahrhunderts fort und führte dazu, dass sie seit Beginn des 20. Jahrhunderts begannen, gegen Aserbaidsschan Gebietsansprüche zu erheben und eine Annexionspolitik zu verfolgen. Der größte Anspruch der Armenier war darauf gezielt, Karabach und Sangesur

einzunehmen. Daher schickte die armenische Regierung in diese Gebiete bewaffnete Truppen, um ihre aggressiven Pläne umzusetzen. Im Zuge dieser Okkupationspolitik wurden Hunderte von Siedlungen jener Regionen zerstört, Tausende von friedlichen Aserbajdschanern getötet.

In Bezug auf Karabach erhebt die dashnakische Regierung von Armenien im Januar des Jahres 1919 Gebietsanspruch gegen Aserbajdschan. Damit wurde der erste offizielle Versuch gemacht, den gebirgigen Teil von Karabach an Armenien anzuschließen. Die aserbajdschanische Regierung machte wiederholt Vorschläge, das Problem mit friedlichen Mitteln zu lösen. Jedoch hat die unfaire Position von Daschnaken die Umsetzung dieser Vorschläge verhindert.

Die Aserbajdschanische Demokratische Republik, die die Erhaltung der territorialen Integrität und die Gewährleistung der Sicherheit ihrer Bürger für eine ihrer Hauptaufgaben hielt, lehnte territoriale Ansprüche von Armenien kategorisch ab. Das aserbajdschanische Parlament diskutierte über die Frage "Karabach" und begann, konkrete Maßnahmen zu ergreifen, um die separatistische Bewegung zu verhindern. Zu diesem Zweck trennte die Regierung Aserbajdschans am 15. Januar 1919 die Ujesden Schusha, Jabrayil, Javanschir und Sangesur von Gouvernement Ganja ab und bildete aus diesen Verwaltungseinheiten das Generalgouvernement Karabach mit dem Zentrum der Schusha. Khosrov Bey Sultanov wurde zum Generalgouverneur ernannt. Die aserbajdschanische Regierung beauftragte ihn, um dort Ordnung zu schaffen und lokale Behörden zu organisieren (8, S. 27).

Dank großen Anstrengungen der aserbajdschanischen

Regierung wurde am 23. November 1919 in Tiflis durch Vermittlung von der Vertretung der Vereinigten Staaten zwischen Aserbaidschan und Armenien eine vertragliche Vereinbarung erzielt (16, S. 46). Laut Vertrag sollten die Auseinandersetzungen und Zusammenstöße beendet, strittige Fragen, einschließlich die Grenzfragen auf dem Verhandlungsweg gelöst werden. Jedoch verletzte die armenische Seite diese Vereinbarung grob und schickte seine Truppen in die aserbaidischen Gebiete, beging grausame Massenmorde an den Aserbaidschanern. Trotz allem wurde zu Zeit der Existenz der Aserbaidschanischen Demokratischen Republik die Versuche Armeniens, Karabach von Aserbaidschan mit diplomatischen und militärischen Mitteln abzutrennen, verhindert. Doch nach der Sowjetisierung Aserbaidschans wurden diese territorialen Ansprüche von Daschnaken, die keine geringe Rolle auch in dem Fall der Aserbaidschanischen Demokratischen Republik gespielt hatten, wieder aufs Tapet gebracht.

Es gelang den Armeniern, die die Sowjetisierung von Südkaukasus für ihre eigenen Zwecke ausnutzten, im Jahr 1920 Sangesur und eine Reihe von anderen aserbaidischen Gebieten an die armenische SSR anzuschließen. So wurde Nachitschewan von Aserbaidschan durch Grenzen räumlich abgetrennt. Damit war die Verbindung jener Region Aserbaidschans zum Festland unterbrochen. Und in der Folgezeit erweiterten die Armenier ihre Deportationspolitik gegen Aserbaidschaner in Sangesur und anderen von Aserbaidschanern bewohnten Gebieten, die als Teile Armeniens anerkannt wurden. Im Zuge dieser Politik

wurde den Armeniern, die im 19. Jahrhundert im gebirgigen Teil von Karabach angesiedelt wurden, am 7. Juli des Jahres 1923 der Status einer Autonomen Oblast verliehen (18, S. 152-153). Dieser Beschluss wurde unter Schirmherrschaft und mit Teilnahme von Russland gefasst. Jedoch lebten zu jener Zeit in anderen Republiken der UdSSR mehr Armenier als in Karabach. Obwohl die Zahl der historisch in Armenien gelebten Aserbajdschaner um Mehrfache größer als in Karabach lebende Armenier war, hatte Aserbajdschan von Armenien die Gründung einer national-staatlichen Einrichtung für sie nie gefordert.

Als die Autonome Oblast Bergkarabach (AOBK) gebildet worden war, wurde die administrativ-territoriale Gliederung Aserbajdschans im Jahr 1923 grob verletzt. Laut Beschluss wurden die Ujesden Javanshir, Gubadli, Schusha gespalten und als Ergebnis wurde die AOBK gegründet. "Laut Verordnung" wurden Schusha, Khankendi und 115 Dörfer aus dem Schusha Ujesd, einschließlich 52 Dörfer aus dem Ujesd Javanshir, 30 Dörfer aus der Verwaltungseinheit Garyagin und Galaderesi aus dem Gubadly Ujesd in die AOBK eingegliedert (18, S. 268-269).

Auf diese Art und Weise wurde Bergkarabach-der integrale Bestandteil Aserbajdschans künstlich in gebirgige und tiefliegende Teile aufgeteilt und die aserbajdschanische Führung wurde gezwungen, den Armeniern, die im gebirgigen Teil von Karabach angesiedelt worden waren, einen Autonomie-Status zu verleihen. Als dieser Autonomie-Status verliehen worden war, wurde die Stellungnahme von historisch in Berg-Karabach lebenden Aserbajdschanern gar

nicht berücksichtigt. Damit wurden ihre Rechte wieder grob verletzt.

Dieses Ereignis war nicht nur eine Verletzung der administrativ-territorialen Gliederung Aserbaidshans, sondern auch wurde als Mittel für die künftigen territorialen Ansprüche der Armenier gegen Aserbaidshan instrumentalisiert. Seit dieser Zeit entstand der Begriff Berg-Karabach. Obwohl Khankendi im Dekret über die Bildung einer Autonomen Oblast als Gebietszentrum gezeigt worden war, wurde sein Name kurz danach am 18. September 1923 auf Beschluss des Parteikomitees der Oblast Bergkarabach umbenannt und nach S. Schahumjan Stepanakert benannt (18, S. 187-188). Damit wurde begonnen, historische aserbaidshansische Orte, Ujesden, Bezirke und Dörfer in Karabach umzubenennen.

In der sowjetischen Zeit genoss die im gebirgigen Teil der Region Karabach Aserbaidshans lebende armenische Gemeinde weitgehende Autonomie und hatte alle gleichen Rechte für Politik, Wirtschaft, Soziales und Kultur, jedoch erhob sie mehrmals ihre territorialen Ansprüche. Jedoch konnten die Armenier dieses Ziel nicht erreichen. Stattdessen fasste der Ministerrat der UdSSR am 23. Dezember 1947 einen Beschluss über die "Umsiedlung eines großen Teils der aserbaidshansischen Kolchosbauern und Bevölkerung aus der armenischen SSR in das Talgebiet Kura-Araz" der aserbaidshansischen SSR. Nach diesem Erlass wurden in den Jahren von 1948 bis 1953 ca.150 Tausend Aserbaidshaner aus ihren historischen Gebieten, vor allem aus Iravan und den umliegenden Bezirken in tiefliegende Gelände von Aserbaidshan deportiert (21, 22).

Gebietsansprüche und militärische Aggression Armeniens an Aserbaidshon Ende des 20. Jahrhunderts

In der zweiten Hälfte des 20. Jahrhunderts nutzten die Armenier mit Hilfe ihrer Unterstützer im nahen und fernen Ausland die Gelegenheit für die Verwirklichung ihrer Idee „Großes Armenien“ aus und erhoben Gebietsansprüche auf die Region Berg-Karabach von Aserbaidshon. Jedes Mal wurden die Gebietsansprüche in Bezug auf Karabach von außen, auf Propaganda, Hetze und Druck von Armenien auf die Tagesordnung gebracht. Zweifellos tauchten diese Gebietsansprüche der Armenier nicht plötzlich auf, sondern wurden durch ihre Schirmherren in Jerewan und westlichen Ländern noch lange bevor sehr präzise und nach einem genauen Plan ausgearbeitet. In der Sowjetzeit wurde unter Schutz der zentralen Regierungsorgane eine gezielte Propagandakampagne gegen Aserbaidshon durchgeführt und als Ergebnis hat sich eine allgemein negative Meinung in der Gesellschaft gebildet. Armenische Ideologen und ihre Ideenväter manipulierten die Fakten über die Geschichte Aserbaidshons, seine sozialwirtschaftliche Entwicklung und verbreiteten diese Lügen in der gesamten Sowjetunion (24, S. 9-16).

Als die Ereignisse von 1988 begonnen hatten, wurden anfangs durch armenische Politiker und ihre Gönner, die an der Eskalation interessiert waren und öffentliche Meinung auf ihre Seite locken wollten, unter dem Vorwand der wirtschaftlichen Rückständigkeit der Oblast (Verwaltungsgebiet) zwecks des Anschlusses von Berg Karabach an Armenien in Khankendi und Jerewan dauerhaft

gestreikt, Betriebe stillgelegt und Massenkundgebungen organisiert. Aber spätere Ereignisse zeigten deutlich, dass die gefälschte These armenischer Politiker und ihrer Unterstützer in der Machtzentrale der Union über die Rückständigkeit der Autonomen Oblast Bergkarabach (AOBK) nur eine Farce war und das eigentliche Ziel dabei aus Gebietsansprüchen Armeniens gegenüber Aserbaidschan bestanden hatte.

Schon in der zweiten Hälfte des Jahres 1988 eskalierte die Lage dermaßen, dass bereits bewaffneter Angriff auf aserbaidsschanische Bevölkerung der AOBK stattfand. So unternahmen Armenier Ende August – Anfang September massenhaft Angriffe auf Karkijahan und Chodschali. Am 18. September vertrieben die Armenier 15.000 in Khankendi lebende Aserbaidschaner aus ihren Häusern und steckten die Häuser in Brand (8, S. 57).

Das Oberste Sowjet der Armenischen SSR fasste am 1. Dezember 1989 unter grober Verletzung der Souveränität von Aserbaidschan einen verfassungswidrigen Beschluss über den Anschluss der AOBK an die Armenische SSR. Alle Betriebe in der AOBK wurden an entsprechende Ministerien und Ämter in Armenien untergeordnet. Die Tatenlosigkeit der sowjetischen Führung, manchmal ihre offensichtliche Unterstützung führte dazu, dass die Wirtschaft und anderer Bereiche des Lebens faktisch von Aserbaidschan ausgelöst und an Armenien angeschlossen wurde. Alle Bezirksstellen der Kommunistischen Partei wurden in die Armenische Kommunistische Partei eingegliedert. Auf dem Gebiet der AOBK wurde die Flagge von Armenien gehisst. Ernsthafte und unverzeihbare Fehler der sowjetischen Führung und auch

ihre armenienfreundliche Politik verschärfte die Lage Ende 1990 – Anfang 1991 noch stärker, armenische Aggression in der AOBK und in Grenzregionen zwischen Aserbaidschan und Armenien nahm zu. In diesen Jahren kamen Hunderte von Menschen bei Terroranschlägen, die auf Personenzüge Moskau-Baku, Automobile zwischen Tbilissi-Baku, Tbilissi-Aghdam, Aghdam-Schuscha, Aghdam-Chodschali verübt wurden, ums Leben. Hunderte Aserbaidschaner fielen der armenischen Politik zum Opfer, die durch die Unterstützung der Staatsführung der UdSSR aserbaidschanische Gebiete zu okkupieren beabsichtigte.

Bedauerlicherweise verschärfte sich die Lage immer mehr, nachdem armenische Separatisten am Anfang der Ereignisse an ihren Aktivitäten nicht verhindert wurden. Als Ergebnis dieser Tatenlosigkeit führten die Armenier in der Region, die nicht mehr von der aserbaidschanischen Regierung kontrolliert werden konnte, mithilfe von bewaffneten Truppen und militärischer Technik aus Armenien blutige Verbrechen aus. Diese zunehmenden Verbrechen veränderten den Lauf der Ereignisse, ein Konflikt artete sich zu einem Krieg im großen Maßstab.

Ab dem Jahr 1991 nahm die Eskalation der Ereignisse im gebirgigen Teil Karabachs immer mehr zu. Die gesellschaftlich-politische Lage signalisierte schon das Herannahen einer großen Katastrophe. In den Monaten Juni-Dezember desselben Jahres kamen infolge der Angriffe armenischer bewaffneter Truppen auf das Dorf Garadaghly in Khojavand und das Dorf Mesheli im Bezirk Askeran 12 Personen um, 15 Personen wurden

verwundet (8, S. 77-78). Ende Oktober und im Laufe November des Jahres 1991 wurden mehr als 30 Wohnorte im gebirgigen Teil Karabachs sowie Tugh, Imaret-Garvand, Sirkhavend, Mesheli, Jamilli, Umudlu, Garadaghly, Kerkicahan und weitere strategisch wichtige Dörfer durch Armenier in Brand gesteckt, zerstört und geplündert.

Im Zeitraum zwischen 1988-1991, also vom Anfangsstadium der Ereignisse bis zur Auflösung der UdSSR verfolgte Armenien, das von der sowjetischen Staatsführung unterstützt wurde, gegenüber Aserbaidschan eine offene Politik der Aggression, in der Folge wurden Menschen in der Zivilbevölkerung umgebracht, Wohnorte zerstört, geplündert und in Brand gesteckt. Nachdem der Aggressorstaat armenische Bevölkerung des Bergkarabachs von der Notwendigkeit der Anschlussidee der Region an Armenien auf gekünstelte Art und Weise überzeugen konnte, wurden 50. 000 Aserbaidschaner aus Bergkarabach Völkermord und Gewalt ausgesetzt und aus ihrer Heimat vertrieben. In diesen Jahren wurden in Bergkarabach 2559 Zwischenfälle, 315 bewaffnete Überfälle, 1388 Mal Beschuss mit Feuerwaffen registriert, die durch die armenischen Truppen verübt wurden. Dabei kamen 514 Personen um und 1318 Personen verletzt (8, S. 88-89).

Durch ethnische Säuberungen in Armenien wurden 250. 000 Aserbaidschaner in 185 von Aserbaidschanern bewohnten Dörfern mit Gewalt vertrieben und mussten als Flüchtlinge in Aserbaidschan Schutz suchen. Während der „Säuberungsaktion“ Armeniens von Aserbaidschanern wurden 216 Aserbaidschaner grausam ermordet, tausende

Frauen, Kinder und alte Personen erlitten Körperverletzungen, die Eigentümer von tausenden Familien wurden ausgeplündert. (3, S. 68).

Ab Anfang 1992 okkupierte die Armee von Armenien nacheinander die letzten von Aserbaidshanern bewohnten Dörfer in Bergkarabach. So wurden am 12. Februar die Dörfer Malibeyli und Gushchular des Rayons Schusha von armenischen Streitkräften besetzt. Vom 13. bis 17. Februar wurden 118 Personen (Kinder, Frauen, alte Menschen) bei bewaffneten Angriffen auf das Dorf Garadaghly im Bezirk Khojavand Geisel genommen, 33 Personen durch Armenier umgebracht, gleichzeitig wurden die Verwundeten gemeinsam mit den Toten in einen Brunnen hineingeworfen und mit Erde verschüttet. 50 Menschen wurden mit großen Schwierigkeiten von der armenischen Gefangenschaft befreit. 18 Personen von entlassenen Menschen starben an ihren tödlichen Wunden.

Das war ein Wandalismus und schwerstes Verbrechen gegen die Menschlichkeit, dass friedliche Menschen, einschließlich Kinder, Frauen, alte Menschen, die gefangen genommen wurden, geköpft, bei lebendigem Leibe beigesetzt, mit besonderer Grausamkeit und Folter getötet, verbrannt, skalpiert, ausgehungert und ihnen die Augen ausgestochen, die Zähne gezogen wurden. Im Dorf Garadaghly kam es zu einem der schrecklichsten Massaker. Die beiden betroffenen Familien in diesem Dorf haben jeweils 4 Mitglieder verloren. Darüber hinaus haben 42 Familien ihre Ernährer verloren. Ca. 140 Kinder blieben als Waisen zurück. In Garadaghly wurden durch die armenischen bewaffneten Einheiten insgesamt 91

Menschen umgebracht, das heißt, dass jeder zehnte Mann der Dorfbevölkerung getötet wurde (8, S. 93).

In der Nacht vom 25. zum 26. Februar 1992 griffen die Streitkräfte Armeniens mit direkter Teilnahme von Einheiten und 180 Militärspezialisten des zu jenem Zeitpunkt in der Stadt Khankendi der Berg-Karabach Region der Republik Aserbaidschan stationierten alt-sowjetischen 366. Motorschützenregiments, die Stadt Chodschali in Bergkarabach an. Mit Hilfe der zu jener Zeit dem Regiment zur Verfügung stehenden schweren Militärtechnik machten die armenischen Soldaten die Stadt Chodschali dem Erdboden gleich. Die Stadt wurde völlig zerstört und niedergebrannt. In Chodschali wurde ein grausames Massaker des 20. Jahrhunderts angerichtet -Kinder, Frauen, alte Menschen, Kranke wurden mit unglaublicher Brutalität und Erbarmungslosigkeit getötet (26, S.8). Während dieses Blutbads wurden nach offiziellen Angaben insgesamt 613 Personen mit besonderer Grausamkeit und Folter getötet, darunter: 63 -Kinder, 106 –Frauen, 70 –alte Menschen. 8 Familien sind völlig liquidiert. Durch diese Tragödie sind 487 friedliche Bewohner, einschließlich 76 Kinder, verschiedenen Grades behindert. 1275 Zivilisten wurden gefangen genommen und erlitten schwere Demütigungen und Verletzungen in Gefangenschaft. Von 150 dieser Gefangenen fehlt bis heute jede Spur (23, S. 235).

Beim Sturm auf Chodschali waren im Bestande des 3. Bataillons des 366. Motorschützenregiments Dutzende von Offizieren und Unteroffizieren armenischer Nationalität. Um

den Völkermord an zu verheimlichen, wurde das 366. Motorschützenregiment am 2. März 1992 nach Wasiani (Georgien) disloziert. Am 10. März wurde das Regiment abgebaut und seine Militärtechnik an andere militärische Einheiten verteilt (10, S. 145).

Auf Initiative des Iran fand am 8. Mai 1992 in Teheran ein trilaterales Treffen von aserbaidischen und armenischen Leitern statt. Am selben Tag besetzten die armenischen Streitkräfte die aserbaidische Region Schuscha. Es stellte sich später heraus, dass die armenische Seite mit einer Feuereinstellung an der aserbaidisch-armenischen Grenze und im gebirgigen Teil von Karabach ganz anderes Ziel verfolgt hatte. Dieses Treffen war für armenische Seite von Belang, um ihre Absichten von der internationalen Gemeinschaft zu verstecken. Die armenische Führung wusste das gewiss vorher, dass eine Angriffsoperation vorbereitet worden war. Weil beide Termine der Besetzung von Schuscha und der von der armenischen Führung in Teheran geführten Verhandlungen zeitlich zusammenfallen. Und das Friedensabkommen blieb so lange in Kraft, bis die Tinte der Unterschrift trocken war. Zugleich verbreiteten die Armenier weltweit wie immer am Vorabend dieses Angriffs Desinformationen über heftige Attacken von Schuscha auf Khankendi.

Solcherweise wurden der 289 Quadratkilometer große Rayon Schuscha mit 24 Tausend Einwohnern und der gleichnamigen Stadt Schuscha, einschließlich 30 Dörfer jenes Bezirks mit Hilfe der modernsten Militärtechnik von armenischen Streitkräften besetzt. Bei den Kämpfen um

Schuscha kamen 195 Menschen ums Leben, 165 weitere Menschen wurden verletzt und 58 Personen sind vermisst (8, S. 106). Dieses Ereignis ist ein weiterer schlagender Beweis dafür, dass armenische Regierung eine Annexionspolitik betreibt, die Charta der Vereinten Nationen und die OSZE-Prinzipien systematisch und grob verletzt, ohne Rücksicht auf die Völkerrechte den gebirgigen Teil von Karabach mit Gewalt an Armenien anzuschließen versucht. Die Einnahme der Stadt Schuscha, eines der alten Zentren der aserbaidischen Musik und Kultur schuf später Grundlagen für die Besetzung von anderen aserbaidischen Gebieten. Der nächste Schritt war die Okkupation von Latschin, das als Korridor zwischen Berg-Karabach und Armenien dient. Nach der Besetzung von Schuscha sperrten die armenischen Streitkräfte den Weg Schuscha-Latschin und nahmen die Stadt Latschin unter schweren Artilleriebeschuss. Das Ziel der armenischen Streitkräfte war es, ihre Position in den besetzten aserbaidischen Gebieten zu stärken, zwischen Berg-Karabach und Armenien, eine Verbindung herzustellen.

Kurz nach der Besetzung von Schuscha nahmen die Armenier am 18. Mai die alte aserbaidische Stadt Latschin ein. So wurde der 1385 Quadratkilometer große Rayon Latschin mit 71 Tausend Einwohnern und 120 Dörfern von den armenischen Streitkräften besetzt (8, S. 108). Zweifellos hätte die armenische Gemeinde von Berg-Karabach ohne große fremde Hilfe aserbaidische Gebiete niemals besetzen können, und wenn sie es auch wollte. Solcherweise konnten die Armenier unter dem Vorwand der Umsetzung der Idee

“Selbstbestimmung“ den Latschin Korridor zwischen Berg-Karabach und Armenien durch Waffengewalt einzunehmen. Die Besetzung von Latschin zeigte, dass der Krieg weit über die Grenzen Berg-Karabachs hinausgedrungen ist und Armeniens Eroberungssucht noch größer ist. Durch diesen Korridor, den die Armenier als “humanitären Korridor“ betrachteten, wurden nach Karabach zahlreiche militärische Kräfte transportiert, große Menge von Waffen und Munitionen geliefert.

Im Zuge der Annexionspolitik okkupierten die armenischen Streitkräfte, die ihr Ziel erreichten, einen mono-ethnischen Staat zu gründen, mit Hilfe ihrer Unterstützer die aserbajdschanischen Rayons Latschin, Kalbajar, Aghdam, Fuzuli, Jabrayil, Gubadli und Zangilan, die außerhalb der Region Bergkarabach (4.400 Quadratkilometer) liegen und um Vierfache größer als ihr Territorium sind (28, S. 4-6). In allen diesen armenisch besetzten Gebieten wurde eine ethnische Säuberungspolitik verfolgt. Die Armenier instrumentalisieren Berg-Karabach als politisches Mittel für ihre territorialen Ansprüche und betrachteten diesen Prozess als Versuch der Selbstbestimmung der armenischen Gemeinde von Bergkarabach. Als Ergebnis wurden mehr als eine Million Aserbajdschaner zu Flüchtlingen und Binnenvertriebenen in ihrem eigenen Land.

Armenische Truppen halten noch immer 20 Prozent der Gebiete Aserbajdschans besetzt. Im Zuge dieser Besetzung wurden rund 900 Siedlungen, 22 Museen und 4 Kunstgalerien und 9 historische Paläste und 40 Tausend historische Museen, 44 Tempel und 9 Moscheen völlig zerstört, ausgeplündert und

niedergebrannt. Darüber hinaus wurden etwa 4,6 Millionen Bücher in den 927 Bibliotheken vernichtet (8, S. 147).

Im Zuge der Einschüchterungspolitik Armeniens, das den Staatsterrorismus fördert und die Genozid-Politik betreibt, wurden in Aserbaidschan von dem separatistischen Regime in den armenisch annektierten Gebieten 373 verschiedene Terrorakte (in Passagierbussen, Personen- und Güterzügen, der Bakuer U-Bahn, dem Luftverkehr, Passagierfähren, Siedlungen Zivilbauten und Staatsobjekten) verübt. Bei diesen Terroranschlägen starben 1200 Menschen, weitere 1705 Zivilisten wurden verletzt (6 S.158-159).

Diese Okkupationspolitik der Armenier war wie immer von Massenmord begleitet. Mehr als 20.000 Aserbaidschaner wurden Opfer des Okkupationskriegs Armeniens in den Jahren 1988-1993, ca. 100. 000 Menschen wurden verletzt, ca. 50 000 Menschen wurden behindert. Nach offiziellen Quellen wurden 4853 Aserbaidschaner gefangen genommen, von denen 1357 aus der Gefangenschaft entlassen wurden. 783 Personen sind noch in der armenischen Gefangenschaft. Nach Angaben des Internationalen Komitees vom Roten Kreuz wurden 439 Personen in der Gefangenschaft (10, S.157) getötet.

Der Völkermord, der von den Armeniern Ende des 20. zwanzigsten Jahrhunderts in der aserbaidschanischen Stadt Chodschali verübt wurde, ist eines der schwersten Verbrechen gegen die Menschlichkeit und Zivilisation. In der Weltgeschichte steht die Chodschaliner Tragödie in einer Reihe mit den schrecklichen Tragödien Chatyn, Hiroshima, Nagasaki, Ruanda, Srebrenica und Holocaust, die in der

Geschichte nicht vergessen werden. Die obenerwähnten Ereignisse gingen in die Geschichte der Kriege als Völkermorde an den Zivilisten ein und fanden eine große Resonanz in der Welt.

Nachdem Nationalleader Heydar Aliyev im Jahr 1993 in Aserbaidshan wieder an die Macht gekommen war, erhielt dieses fürchterliche Genozid, das sich vor den Augen der ganzen Welt ereignete, seine rechtspolitische Bewertung. Im Februar 1994 gab das aserbaidshanische Parlament eine rechtspolitische Bewertung des Völkermords von Chodschali ab. Darüber hinaus wurde der 31. März nach dem Erlass von Nationalleader Heydar Aliyev vom 26. März 1998 im Zusammenhang mit grauenhaften Massakern, die von Zeit zu Zeit von Armeniern an den Aserbaidshanern angerichtet wurden, zum Tag des Völkermords an den Aserbaidshanern erklärt.

Dekret von Nationalleader Heydar Aliyev vom 18. Dezember 1997 über die "massenhafte Vertreibung von Aserbaidshanern aus ihren historischen Gebieten in der armenischen SSR in den Jahren 1948-1953" ist im Hinblick auf eine groß angelegte Forschung der Deportation der aserbaidshanischen Bevölkerung aus den Gebieten der armenischen SSR und eine rechtspolitische Beurteilung dieses Verbrechens und die Vermittlung von Wahrheiten über diese Straftaten an die internationale Gemeinschaft von großer Bedeutung.

Gemäß internationalem Recht ist Völkermord eine verbrecherische Tat gegen den Frieden und die Menschlichkeit

und gilt als schwerstes Verbrechen. Am 9. Dezember 1948 beschloss die Generalversammlung der Vereinten Nationen in der Resolution 260 (III) die "Konvention über die Verhütung und Bestrafung des Völkermordes", die seit 1951 in Kraft trat. Im Zuge der Aggression von Armenien gegen Aserbaidschan wurden alle Taten, die in jener Konvention der Vereinten Nationen verankert sind, Verbrechen eines Völkermords bildet, gegen Aserbaidschaner begangen.

Eine weitere Tatsache, die die Nachhaltigkeit dieser verbrecherischen Politik Armeniens bestätigt, besteht darin, dass die Armenier allein im 20. Jahrhundert viermal - in den Jahren 1905-1907, 1918-1920, 1948-1953 und schließlich 1988-1993 die Völkermorde an den Aserbaidschanern verübt haben.

Dieser Aggressorstaat verfolgt die Aggressionspolitik seit mehr als 20 Jahren vor den Augen der Weltöffentlichkeit. Deshalb richtet sich die Republik Aserbaidschan nach der obenerwähnten UN-Konvention und behält sich alle Rechte vor, im Internationalen UN-Gerichtshof eine Klage gegen die Republik Armenien zu erheben.

In den Verhandlungen über die Beilegung des Konfliktes vertritt Armenien wie immer eine unkonstruktive Position und verzichtet nicht auf seine aggressive Politik. Aus diesem Grund haben die Verhandlungen bisher zu keinem konkreten Ergebnis auf dem Wege einer endgültigen Lösung des Konfliktes geführt. Auf der anderen Seite haben internationale Organisationen wie die Vereinten Nationen und die OSZE bisher noch keine notwendigen und konkreten Maßnahmen zur

Erfüllung ihrer Beschlüsse und Resolutionen ergriffen. Darüber hinaus ließen die Co-Vorsitzländer der OSZE Minsk-Gruppe in den verflissenen Jahren das Prinzip der „Doppelmoral“ gelten und trugen keine Verantwortung für eine gerechte Lösung des Konfliktes, und hatten nicht die Absicht, einen Druck gegen den Aggressor auszuüben. Die Durchführung keiner praktischen Maßnahmen gegen das Aggressorland Armenien hatte das Ansehen der OSZE geschadet, daneben aber auch all Hoffnungen auf ihre Minsk-Gruppe zunichte gemacht.

Trotzdem begrüßt Aserbaidshon die Vorschläge von internationalen Organisationen, insbesondere die Friedensbemühungen der OSZE und nimmt an ihrer Arbeit aktiv teil. Und das ist auch ein Beweis dafür, dass Aserbaidshon nach wie vor für eine friedliche Beilegung des Konfliktes eintritt.

Aserbaidshon hat eine klare Position in der Beilegung des Berg-Karabach-Konfliktes. Das heißt, dass Problem nur im Rahmen der territorialen Integrität Aserbaidshons und der international anerkannten Grenzen unseres Landes gelöst werden muss. Diese Position beruht auf den Normen und Grundsätzen des Völkerrechts, der UN-Charta, der Schlussakte von Helsinki und zahlreichen internationalen Dokumenten, die über die Lösung des Konfliktes angenommen worden sind.

Darüber hinaus trägt eine Reihe von Dokumenten von internationalen Organisationen über die friedliche Beilegung des Konfliktes zur Stärkung der Position Aserbaidshons bei und bestätigt nochmals, dass das Problem auf der Grundlage

der Prinzipien des internationalen Rechts gelöst werden soll. In dieser Hinsicht sind 4 Resolutionen des UN- Sicherheitsrates (822, 853, 874, 884) sowie die Beschlüsse der OSZE, des Europarats und der Organisation für Islamische Zusammenarbeit auch von Belang und bilden eine Rechtsgrundlage für den Schutz einer fairen Position Aserbaidshans auf internationaler Ebene. In den jüngsten Entschliefungen von Europäischem Parlament und NATO-Gipfeltreffen wird die territoriale Integrität Aserbaidshans ausdrücklich unterstützt und darauf hingewiesen, dass der Besatzung ein Ende gesetzt werden soll.

Deshalb müssen die Großmächte den Aggressor zurückhalten, der für internationale Beziehungen eine Gefahr darstellt, gemäß Kapitel VII der UN-Charta praktische Maßnahmen ergreifen und Armenien dem Willen der internationalen Gemeinschaft unterordnen.

مراحل سياسة التطهير العرقي والابادة الجماعية
ضد الأذربيجانيين

توطين الارمن في اراضي اذربيجان

شهد التاريخ الأذربيجاني مراحل أليمة موجعة مفعمة بالمآسي والاحداث الدموية الناتجة عن سياسة التطهير العرقي والابادة الجماعية والعدوان التي نفذها القوميون المتشددون من الارمن ضد شعبنا خلال القرنين الأخيرين. والهدف الرئيسي لهذه السياسة القومية المتشددة كان تشريد الأذربيجانيين من ديارهم التاريخية وإنشاء ما يزعمه الأرمن - دولة "أرمينيا الكبرى" على الأراضي الأذربيجانية القديمة.

والأدلة التاريخية تثبت ان عملية نزوح عدد كثير من الأرمن من إيران وتركيا وتوطينهم في الجزء الجبلي لمنطقة قراباغ الأذربيجانية ذات الالهية الاستراتيجية الكبيرة بدأت في اوائل القرن التاسع عشر.

وقد استفادت روسيا القيصرية التي كانت تسعى الى السيطرة على الثروات الطبيعية الغنية للمنطقة في هذه الفترة من "العامل الأرميني" كأداة سياسية في حربها على تركيا وإيران في نهاية القرن الثامن عشر وبداية القرن التاسع عشر.

كان ب.د.سيسيانوف القائد العام للجيش الروسي في القوقاز في أوائل القرن التاسع عشر يكتب في تقرير برقم ١٩ وبتاريخ ٢٢ مايو عام ١٨٠٥ أي بعد احتلاله كنج "ان قراباغ تعتبر بوابة لأذربيجان وكذلك لإيران من حيث موقعها الجغرافي، ما يجعلنا نسيطر عليها ونسعى كثيرا الى تعزيز هيمنتنا هنا" (١١، ص. ١٦)

ولم يلبث ان تحقق هذا الهدف. وتم التوقيع على معاهدة بين حاكم (خان) قراباغ إبراهيم خان والجنرال سيسيانوف في ١٤ مايو عام ١٨٠٥. عقب ضم إمارة قراباغ الى روسيا بدأ ب. د. سيسيانوف عملية توطين الأرمن النازحين من الأقاليم الأخرى لجنوب القوقاز في قراباغ، ذلك لتعزيز دعائم القيصرية هنا (٢، ص. ٢٧١-٢٧٢).

فيما يتعلق بالوثائق التاريخية التي تقدم معلومات مفصلة عن عدد سكان قراباغ وتركيبها القومية فأهمها هو "وصف إقليم قراباغ" الذي أعده يرمولوف وموكيليوفسكي الأمران المعينان من قبل القيصر. فالوثيقة تشير الى ان عدد العوائل

القاطنة في إقليم قراباغ عام ١٨٢٣ كان ٢٠ ألفا و٩٥ عائلة، منها ١٥ ألفا و٧٢٩ عائلة أذربيجانية و٤ آلاف و٣٦٦ عائلة أرمنية. أي زاد عدد العوائل الأرمينية في قراباغ ليصل الى ٤ آلاف و٣٦٦ عائلة على حساب الأرمين النازحين الى الإقليم حتى عام ١٨٢٣ (١١، ص. ١٧).

إن زيادة عدد السكان الأرمين الى درجة كبيرة في الجزء الجبلي لقراباغ حصلت في عشرينيات القرن التاسع عشر، لاسيما بعد احتلال جنوب القوقاز من قبل روسيا. وبدأ عدد الأرمين يزداد في جنوب القوقاز بما فيها في قراباغ عاما بعد عام نتيجة نزوحهم الجماعي المخطط وتوطينهم فيها من إيران وتركيا وأذربيجان الجنوبية إبان الحرب الروسية الإيرانية في أعوام ١٨٠٤-١٨١٣ و ١٨٢٦-١٨٢٨، والحرب الروسية التركية في عامي ١٨٢٨-١٨٢٩، كذلك في السنين التالية.

وكان ن.ن. شافروف لا يخفي واقع احتلال القوقاز من قبل روسيا القيصرية، بالتالي توطين ممثلي القوميات الأخرى في تلك الأراضي بقوله: "بدأنا نشاطنا الاستعماري بتوطين الأجانب في القوقاز، ولا بتوطين السكان الروس. وأنشأنا من هذه العناصر غير المرغوب فيها في الوطن مستوطنات في قضائي تفليس ويليذافيتبول (كنجه). وتم تخصيص أخصب الأراضي لهم وتقديم امتيازات مختلفة لهم" (٢٧، ص. ٦٣).

في البداية تم توطين ١٢٤ ألف أرميني رسميا وبل فيما بعد عدد أكبر منه بشكل غير رسمي في الجزء الجبلي لقراباغ. بشكل عام، تم نزوح أكثر من ٢٠٠ ألف أرميني الى الجزء الجبلي لقراباغ خلال فترة ما بين عامي ١٨٢٨-١٨٣٠.

هذا ونرى ن.ن. شافروف يتحدث عن تلك الاحداث هكذا: "أنا قمنا بتوطين أكثر من ٤٠ ألف أرميني من إيران و٨٤ ألف أرميني من تركيا بعد انتهاء الحرب الدائرة خلال فترة ما بين أعوام ١٨٢٨-١٨٣٠ في قضائي يليذافيتبول وإيروان غير المأهولين بالكاد بالأرمين حينذاك وفي أخصب الأراضي العامة لأقضية تفليس وبورجالي وأخالسيك وأخالكلك. وتم تخصيص أكثر من ٢٠٠ ألف ديسياتين من قطع أرض عامة لتوطينهم فيها، كذلك لهذا الغرض تم شراء قطع أرض كانت في الملكية الخاصة للمسلمين بعد دفع أكثر من مليوني مانات. وتم توطين هؤلاء الأرمين في الجزء الجبلي لقضاء يليذافيتبول (يقصد به الجزء الجبلي لقراباغ) وشواطئ بحيرة كويجه. كما يجب الأخذ بعين الاعتبار ان عدد الأرمين النازحين الى هنا بشكل رسمي علني يشكل ١٢٤ ألف أرميني، واجماليا

أكثر من ٢٠٠ ألف أرمني مع اعتبار عدد النازحين بشكل غير رسمي" (٢٧، ص.٦٣).

هذا دليل على ان المستوطنين الجدد من الأرمن تم إسكانهم في الأراضي غير المأهولة بالأرمن او المقطونة بأعداد قليلة منهم أساسا. ويتضح هنا ان الأرمن القاطنين في قضائي كنجه وإيروان لأذربيجان كان عددهم قليلا بكثير قبل أوائل القرن التاسع عشر، لاسيما حتى حين إبرام معاهدة تركمانتشاي. وخلال العامين المنصرمين من إبرام معاهدة تركمانتشاي تمكن الأرمن وبرعاية روسيا القيصرية من الاستيطان في الانحاء المختلفة لأذربيجان، بما فيها الجزء الجبلي لقرباغ. وشهدت السنين التالية مدى هذه الرعاية التي أحاطت القيصرية بها الأرمن.

واستمرت عملية توطين الأرمن في جنوب القوقاز خلال فترة نهاية القرن التاسع عشر وبداية القرن العشرين. وكان عدد الأرمن المستوطنين فيما وراء القوقاز في ١٣ سنة أي خلال فترة ما بين عامي ١٨٩٦ - ١٩٠٨ فقط ٤٠٠ ألف أرمني. فيكتب ن.ن. شافروف بهذا الشأن: "قال القائد العسكري شريميتيف عام ١٨٩٦ في تقريره عن الأرمن القاطنين فيما وراء القوقاز ان عددهم ٩٠٠ ألف أرمني. أما عددهم عام ١٩٠٨ فبلغ مليون و ٣٠٠ ألف نسمة، أي زاد عدد الأرمن أكثر من ٤٠٠ ألف شخص خلال هذه الفترة. إن مليون أرمني من إجمالي ١ مليون و ٣٠٠ ألف ساكن أرمني قاطن حاليا فيما وراء القوقاز ليسوا سكانا أصليين لهذه المنطقة. فنظمتنا نحن نزوحهم إليها" (٢٧، ص.٦٣).

بشكل عام، فإن توطين الأرمن في الجزء الجبلي لقرباغ أثر تأثيرا جوهريا على الوضع الديموغرافي في المنطقة. ويشار الى ان عدد العوائل الإجمالي القاطنة في قرباغ كان ٥٤ ألفا و ٨٤١ عائلة بناء على نتائج التعداد السكاني عام ١٨٩٧، حيث كان منها ٢٩ ألفا و ٣٥٠ عائلة اذربيجانية مقابل ١٨ ألفا و ٦١٦ عائلة أرمنية. اما نسبة الأرمن في قرباغ عام ١٩١٧ فازدادت على حساب المستوطنين الأرمن لتشكل ٤٦ في المائة من اجمالي عدد السكان فيها مقابل نسبة الأذربيجانيين التي كانت ٥١ في المائة (١١، ص.١٩).

وتكتب مجلة "كافكازسكي كاليندار" لعام ١٩١٧ ان قرباغ كان يقطنها حينذاك ١٩٩ ألف أذربيجاني (٥٨.٣ في المائة) و ١٤٢ ألف أرمني (٤١.٧ في المائة). على ما يبدو ان الأذربيجانيين باعتبارهم السكان الأصليين كانوا يشكلون اغلبية

السكان في قراباغ في كل الفترات رغم نزوح الأرمن خلال مراحل تحت حماية ورعاية روسيا القيصرية وتوطينهم في قراباغ. وتثبت المعطيات الواردة في صفحات " كافكازسكي كاليندار " ان الأراضي الحالية لأرمينيا كان عدد الأذربيجانيين فيها أكثر من الأرمن أنفسهم. على سبيل المثال، فإن عدد القرى الأذربيجانية كان ١٥٤ قرية (٤٥.٧ في المائة) من أصل ٣٢٦ قرية موجودة في قضاء زنكزور لمقاطعة كنجه (يلزافيتوبول) عام ١٨٨٦، وكان عدد القرى الكردية فيها ٩١ قرية (٢٧.٨ في المائة) الى جانب ٨١ قرية ارمنية (٢٤.٨ في المائة) موجودة فيها.

عام ١٨٨٩ كان عدد الأذربيجانيين أكثر بقدر ١٥٠٠ شخص من عدد الأرمن في قضاء زنكزور. اما عدد سكان زنكزور عام ١٨٩٧ فكان ١٤٢ ألف نسمة منهم ٧١.٢ ألف أذربيجاني (٥٠.١ في المائة) مقابل ٦٣.٦ ألف أرمني (٤٤.٨ في المائة) (١٥، ص. ٢٣). كما جاء في تقرير احصائي طبعته الإدارة المركزية للإحصاء في أرمينيا عام ١٩٦٢ أن عدد الأذربيجانيين في مدينة إيروان عام ١٨٣١ كان ١٥ ألفا و٩٩٢ شخصا من إجمالي سكانها البالغ عددهم ١٨ ألفا و٧٦٦ نسمة. اما في عام ١٨٦٦ فكان عدد الأذربيجانيين ٢٣ ألفا و٦٢٧ شخصا من أصل ٢٧ ألفا و٢٤٦ نسمة في المدينة (أي ٨٥.٢ في المائة للسكان) (١٤، ص. ٢٥).

ويكتب المؤلف الأرميني زاوين كوركوديان في كتابه المعنون "سكان أرمينيا السوفيتية في فترة ما بين سنوات ١٨٣١-١٩٣١" الصادر في إيروان عام ١٩٣٢ ان الأذربيجانيين كانوا يقطنون ٢٠٠٠ منطقة سكنية من المناطق السكنية البالغ عددها الاجمالي ٢٣١٠ في أفضية إيروان وإتشميدزين وبيني بيازيد وآلكساندروبول لمقاطعة إيروان، وأفضية زنكزور وقازاخ-ديليجان لمقاطعة يلزافيتوبول (كنجه) وقضاء لوري - بامباك (إقليم بورجالي) لمقاطعة تفليس. وكان يبلغ عدد الأذربيجانيين القاطنين في إيروان ٧ آلاف نسمة من إجمالي السكان البالغ عددهم ١٠ آلاف نسمة فيها. الى جانب ذلك، فإن جميع القياديين البالغ عددهم ٤٠ شخصا في الإمارة كانوا هم الأذربيجانيون (١٥، ص. ٢٢).

وكان الأذربيجانيون يشكلون أكثرية السكان في أفضية لمقاطعة إيروان، تابعة لأذربيجان حتى عام ١٩٢٠، لاسيما في قضاء إيروان. على سبيل المثال، كان

يبلغ عدد الأذربيجانيين في القضاء ٦٢.٦ ألف شخص (٦٦ في المائة) من أصل ٩٩ ألف نسمة، وكان عدد الأرمن ٣٦.٤ ألف شخص (٣٤ في المائة) (١٥، ص. ٢٢).

فكان الأذربيجانيون يشكلون ثلث سكان أفضية إنشيمدزين ويني بيازيد وسورمالي لمقاطعة إيروان. حسب معلومات ١ يناير عام ١٩١٦، فكان الأذربيجانيون يشكلون معظم السكان في تلك المناطق. وكان عدد الأذربيجانيين في قضاء إيروان ٧٤.٢ ألف شخص أو ٤٨ في المائة من إجمالي عدد السكان فيه، وفي قضاء زنكزور ١١٩.٥ ألف شخص أو ٥٣.٣ في المائة، وفي قضاء يني بيازيد ٥٠.٧ ألف شخص، وفي قضاء سورمالي ٤٥ ألف شخص. وتثبت هذه الأرقام بشكل سافر ان الأذربيجانيين باعتبارهم السكان الأصليين كانوا يشكلون معظم السكان في أراضي أرمينيا الحالية في أوائل القرنين التاسع عشر والعشرين (١٥، ص. ٢٣).

أنشأ القوميون الأرمن حزب "أرميناكانا" في مارسيل في أواخر القرن التاسع عشر - عام ١٨٨٥، وحزب "قبنجاك" في جنيف عام ١٨٨٧، وحزب "طاشناقسوتيون" في تفليس عام ١٨٩٠. بعد ذلك، دخلت المزايم الأرمينية المتعلقة بإنشاء "أرمينيا الكبرى" في المرحلة الجديدة.

السياسة الأرمينية الهادفة الى الإبادة الجماعية والتطهير العرقي ضد الأذربيجانيين

ان سياسة الاستيطان والتهجير التي كانت جزءا لا يتجزأ من السياسة الاستعمارية لروسيا القيصرية استمرت على مدى القرن التاسع عشر، بالتالي أدت الى تغيير التركيبة الديموغرافية في المنطقة. وزيادة أعداد الأرمن بتوطينهم في هذه المنطقة أسفرت عن بروز مزاعمهم الإقليمية على أراضي أذربيجان وسياستهم العدوانية ضدها ابتداء من أوائل القرن العشرين.

في سبيل تحقيق فكرة "أرمينيا الكبرى" المنصوص عليها في برنامج حزب "طاشناقسوتيون" أقدم القوميون الأرمن في أوائل القرن العشرين على طرد الأذربيجانيين طردا مخططا من ديارهم الأصلية وبالتالي تعريضهم للتصفية العرقية والإبادة الجماعية. ارتكب الأرمن خلال عامي ١٩٠٥-١٩٠٦ مجازر

ضد السكان الأذربيجانيين المسالمين وقتلهم بلا هوادة وأحرقوا ودمروا المدن والقرى في باكو وكنجه وقرباغ وإيروان وناختشافان وأوردوباد وشرور-درالياز وتقليس وزنكزور وقازاخ وغيرها من المناطق. دمّرت الوحدات المسلحة الأرمينية وخرّبت أكثر من ٢٠٠ منطقة سكنية أذربيجانية في أفضية شوشا وزنكزور وجبرائيل، وفي مقاطعتي إيروان وكنجه مما أدى الى تشريد وتهجير عشرات الآلاف من أبناء جلدتنا من ديارهم الأصلية (٥، ص.١٤). قتل الأرمن أكثر من ٢٠٠ ألف أذربيجاني (أطفال ونساء ومسنون) للقيام بالتطهير العرقي لإفساح الطريق أمام بناء "دولة أرمينيا" الموعودة لهم من قبل روسيا القيصرية في تلك الأراضي. واستأنف الأرمن المدعومون من قبل القيصرية إبادة الأذربيجانيين إبان سنوات الحرب العالمية الأولى.

قام حزب "طاشناقسوتيون" والمؤتمر الوطني الأرميني بتوسيع نشاطهما بعد احداث فبراير وأكتوبر عام ١٩١٧ في روسيا. في الوقت ذاته، فإن ستيبان شاوميان الذي عينه فلاديمير ايليتش لينين في ديسمبر عام ١٩١٧ مفضا مؤقنا فوق العادة في شؤون القوقاز بدأ ينظم ويشرف على القتل الجماعي للأذربيجانيين (٣، ص.٣٤). وقامت الوحدات المسلحة الارمنية بتدمير وحرق وهدم ١٩٧ قرية في مقاطعة إيروان و١٠٩ قرية في قضاء زنكزور و١٥٧ قرية في قرباغ، الى جانب تخريب ٦٠ منطقة سكنية في الأقاليم الأخرى خلال فترة من أوائل عام ١٩١٧ الى شهر مارس عام ١٩١٨.

في أوائل عام ١٩١٨ أي قبيل مجزرة مارس كان يقرب عدد المسلحين الارمن التابعين لشاوميان مباشرة من ٢٠ ألف شخص. وتحت حماية البلاشفة، كذلك لينين أصبح شاوميان قائدا لكامبونا باكو. في ٣٠ مارس لهذا العام استهدفت الوحدات المسلحة الارمنية البلشفية مدينة باكو بطلقات المدفعية المطلقة من السفن. وعقب ذلك باغت مسلحو حزب الطاشناق على بيوت الأذربيجانيين وقتلهم بلا هوادة. وفي ٣١ مارس والأيام الأولى لأبريل قتل الناس في مجازر جماعية. وأبيد آلاف الأذربيجانيين العزل المسالمين إلا بسبب انتمائهم القومية. خلال تلك الأيام اغتالت الوحدات الارمنية البلشفية المسلحة ١٢ ألف ساكن مسالم في باكو وحدها. وأثناء هذه الاحداث الدموية تم حرق الناس أحياء في عقر دورهم واغتيالهم بلا هوادة (٤، ص.١٧٦).

نتيجة هجوم الأرمن المسلح قتل بصورة وحشية خاصة أكثر من ١٦ ألف

انسان ودمرت ١٦٧ قرية في قضاء قوبا خلال الأشهر الخمسة الأولى لعام ١٩١٨، و ٣٥ من تلك القرى بادت لا توجد حاليا (١٤، ص.٤٧). ان الوقائع والأدلة التي اكتشفت حول مجازر الأذربيجانيين الجماعية من طرف الوحدات الارمينية الطاشناقية المسلحة في قضاء قوبا أثبتت مرة أخرى مؤخرا. حيث ان اكتشاف المقبرة الجماعية في مدينة قوبا عام ٢٠٠٧ دليل من الأدلة التي تثبت وحشية الأرمن. واتضح من خلال الدراسات في المقبرة ان السكان المحليين قُتلوا بصورة وحشية خاصة متعرضين لكل أساليب العنف أثناء هجوم الوحدات الارمينية المسلحة على قوبا عام ١٩١٨ ودفنوا في تلك المقبرة بشكل جماعي. ويجب الذكر هنا ان الوحدات العسكرية الارمينية تحت قيادة أمازاسب قامت بآبادة السكان اليهود في قوبا الى جانب السكان المسلمين الاثراك. وتبين نتيجة الدراسات والتحقيقات الجارية ان الأرمن قتلوا في قوبا حوالي ٣ آلاف يهودي خلال عامي ١٩١٨-١٩١٩ (١٩، ص.٢٦).

علاوة على ذلك، تم تدمير وحرقت مئات المناطق السكنية الأذربيجانية، بما فيها أكثر من ١٥٠ قرية في قراباغ واركتبت مجازر بشعة ضد الأذربيجانيين في شوشا. خلال شهري مارس وابريل لعام ١٩١٨ قتل حوالي ٥٠ ألف شخص بأساليب التعذيب الخاصة في باكو وأراضي أذربيجان الأخرى. واغتيل أكثر من ١٠ ألف أذربيجاني في قضاء زنكزور و ١٠٢٧٠ أذربيجاني في قضاء شاماخي، و ١٨٢٧٠ أذربيجاني الى سكان المدينة (٨، ص.٢٥).

خلال أعوام ١٩١٨-١٩٢٠ تعرض للقتل والتشريد ٥٦٥ ألف أذربيجاني من أصل ٥٧٥ ألف أذربيجاني قاطن حينذاك في أرض أرمينيا الحالية. ويكتب زاوين كوركوديان في كتابه المعنون "سكان أرمينيا السوفييتية في فترة ما بين سنوات ١٨٣١-١٩٣١" ان "الحكومة السوفييتية عام ١٩٢٠ ورثت من الطاشناق ١٠ ألف ونيف تركي (أذربيجاني) فقط من بين السكان. وبلغ عدد الأذربيجانيين هنا ٧٢٥٩٦ نسمة بعد عودة ٦٠ ألف لاجئ عام ١٩٢٢ ووصل عددهم الى ١٠٥٨٣٨ نسمة عام ١٩٣١" (١٥، ص. ٣٣). خلال الشهرين الأخيرين لعام ١٩١٩ تم تدمير وتخريب ٩٦ قرية في قضائي إتشميادزين وسورمالي لمقاطعة إيروان. وتم تدمير كل القرى بالكامل في قضاء إيروان. وقتل ١٣٢ ألف أذربيجاني في مقاطعة إيروان (١٤، ص. ٣٥).

بشكل عام، اغتيل عشرات الآلاف من الأذربيجانيين بأشع أساليب القتل، وتم

تشريد أكثر من مليون ساكن من أراضيهم الأصلية نتيجة استمرار الأرمن في ارتكابهم مجازر جماعية بلا هوادة في باكو وقوبا وشاماخى وكوردمير ولانكران وشوشا، في أرض مقاطعة إيروان، وزنكزور وناختشان وشارور وأوردوباد وقارس وغيرها من المناطق خلال فترة ما بين عامي ١٩١٨-١٩٢٠. وتم حرق المدارس والمساجد ومحو الآثار الثقافية التاريخية في الأراضي الأذربيجانية التاريخية إثر تعرضها لهذه الاعمال الهمجية. تم تأسيس لجنة التحقيقات فوق العادة بعد إنشاء جمهورية أذربيجان الشعبية في ٢٨ مايو عام ١٩١٨ وبدأ أعمال التحقيق والتحري في الجرائم المرتكبة من قبل الأرمن. بناء على قرار الحكومة أعلن ٣١ مارس لكل عام يوم العزاء الوطني (وتم الاحتفال بهذا اليوم عامي ١٩١٩ و ١٩٢٠). لكن سقوط جمهورية أذربيجان الشعبية لم تسمح بإنجاز هذا العمل (٥، ص. ٨). ان الوضع السياسي الجغرافي السائد في المنطقة في حين إنشاء جمهورية أذربيجان الشعبية سبب في تسليم مدينة إيروان الى الأرمن كمركز سياسي لهم في ٢٩ مايو عام ١٩١٨. فتم تأسيس جمهورية أرمينيا عام ١٩١٨ في الأراضي الأذربيجانية أي أرض إمارة إيروان السابقة.

ان تغيير التركيبة السكانية في الجزء الجبلي لقرباغ لصالح الأرمن نتيجة سياسة الاستيطان والتهجير التي كانت جزءا لا يتجزأ من السياسة الاستعمارية لروسيا القيصرية واستمرت على مدى القرن التاسع عشر أدى الى بروز مزاعمهم الإقليمية على أراضي أذربيجان وسياستهم العدوانية ضدها ابتداء من أوائل القرن العشرين. اما أكبر طموح الأرمن فكان احتلال قرباغ وزنكزور. وارسلت حكومة أرمينيا قوات مسلحة لتحقيق مخططاتها العدوانية. قامت الميليشيات المسلحة الأرمينية الطامحة على احتلال أراضي قرباغ بتدمير مئات المناطق السكنية وقتل آلاف السكان الأذربيجانيين مستخدمة أشنع أنواع القتل.

في يناير عام ١٩١٩ تقدمت حكومة أرمينيا الطاشناقية بمزاعم إقليمية على قرباغ الأذربيجانية. فأصبح هذا اول محاولة رسمية لضم الجزء الجبلي لقرباغ الى أرمينيا. للتسوية السلمية للقضية طرحت حكومة أذربيجان مرارا اقتراحات ذات الصلة. لكن موقف الطاشناق حال دون تحقيق هذه الاقتراحات. وحرصا على الدفاع عن وحدة أراضيها وحماية مواطنيها رفضت جمهورية

أذربيجان الشعبية رفضا قاطعا المزاعم الإقليمية التي تقدمت بها جمهورية أرمينيا عليها. وبدأت البرلمان الأذربيجاني اتخاذ تدابير عملية للحيلولة دون حركة الانفصالية بعد مناقشته قضية "قرباغ". لهذا الغرض قامت حكومة أذربيجان في ١٥ يناير عام ١٩١٩ أفضية شوشا وجبرائل وجوانشير وزنكزور من مقاطعة كنجه وانشأت مقاطعة قرباغ العامة المتكونة من تلك الأفضية بمركزها مدينة شوشا، وتم تعيين خسروف بيك سلطانوف حاكما عاما لها. وكلفت حكومة أذربيجان بمهمة استتباب الامن فيها وتشكيل حكومة محلية فيها (٨، ص. ٢٧).

نتيجة الجهود الجاهدة للحكومة الأذربيجانية تم التوقيع على معاهدة بين جمهوريتي أذربيجان وأرمينيا في ٢٣ نوفمبر عام ١٩١٩ وبوساطة مندوبية الولايات المتحدة الامريكية في تفليس (١٦، ص. ٤٦). وكانت المعاهدة الموقعة تنص على وجوب وقف الاشتباكات واللجوء الى المحادثات لمعالجة المسائل المتنازع عليها، بما فيها مسائل الحدود. بيد أن أرمينيا انتهكت انتهاكا صارخا لهذه المعاهدة فزجت جيوشها في احتلال أراضي أذربيجان وقتلت الأذربيجانيين في مجازر عامة مريعة. رغم كل ذلك، تم تصدي محاولات أرمينيا للاستيلاء على قرباغ بالطرق الدبلوماسية والعسكرية في حين وجود جمهورية أذربيجان الشعبية. لكن هذه المزاعم الإقليمية للطاشناق الذين كان لهم دور في سقوط الجمهورية الشعبية أيضا طرحت من جديد بعد إقامة النظام السوفييتي في أذربيجان.

تمكن الارمن من الحاق زنكزور وبعض الاراضي الأذربيجانية الاخرى بجمهورية ارمينيا الاشتراكية السوفييتية عام ١٩٢٠ مستغلين تطبيق النظام السوفييتي في جنوب القوقاز لتحقيق اهدافهم. وهذا ادى الى فصل ناختشفان برا عن باقي اراضي اذربيجان. في السنوات التالية قام الارمن بتوسيع نطاق سياستهم لتهجير الأذربيجانيين الاصليين القاطنين في زنكزور وغيرها من الاراضي الملحقة بارمينيا.

كدوام هذه السياسة، في ٧ يوليو عام ١٩٢٣ منح وضع حكم ذاتي للأرمن النازحين الى الجزء الجبلي لمنطقة قرباغ الأذربيجانية في القرن التاسع عشر (١٨، ص ١٥٢-١٥٣). تم تحقيق هذا القرار برعاية ومشاركة روسيا السوفييتية. والحال ان عدد الارمن القاطنين في الجمهوريات السوفييتية الاخرى كان أكثر من الارمن القاطنين في قرباغ. علاوة على ذلك، فإن أذربيجان لم

تطالب أبدا ارمينيا بانشاء كيان حكم ذاتي للاذربيجانيين القاطنين فيها رغم كثرة عددهم بالمقارنة مع الارمن في قراباغ. عند تأسيس إقليم قراباغ الجبلية ذي الحكم الذاتي انتهك بشكل سافر التقسيم الاداري السائد حتى عام ١٩٢٣. بموجب القرار الصادر انشئ الإقليم ذي الحكم الذاتي على اساس تقسيم اراضي اقضية جوانشير وقوبادلي وشوشا. بناء على "الميثاق" ضمت الى إقليم قراباغ الجبلية ذي الحكم الذاتي شوشا وخانكندي و١١٥ قرية من قضاء شوشا، و٥٢ قرية من قضاء جوانشير، و٣٠ قرية من قضاء قارياكين، وقالاداراسي من قضاء قوبادلي (١٨، ص ٢٦٨-٢٦٩).

في النتيجة انقسمت قراباغ الأرض غير المتجزأة من اذربيجان الى الجزء السهلي والجزء الجبلي واجبرت قيادة اذربيجان على منح وضع الحكم الذاتي للأرمن الذين تم توطينهم في الجزء الجبلي لقراباغ. في الوقت ذاته، تم تقديم هذا الحكم الذاتي بدون اعتبار موقف الاذربيجانيين القاطنين في قراباغ الجبلية منذ القدم ومع انتهاك حقوقهم بشكل سافر.

إن هذا الحادث لم يكن انتهاكا للتقسيم الاداري لاراضي اذربيجان فحسب بل أصبح أداة في يدي الأرمن عند مزاعمهم اللاحقة على اراضي بلدنا ايضا. ومنذ ذلك الحين برز على الساحة اصطلاح قراباغ الجبلية. كان المرسوم الصادر بشأن انشاء الحكم الذاتي ينص على اتخاذ مدينة خانكندي مركزا للإقليم. لكن اللجنة الحزبية لاقليم قراباغ الجبلية أصدرت في ١٨ سبتمبر عام ١٩٢٣ قرارا لتبديل اسم خانكندي بستياناكرت على شرف ستبيان شوميان (١٨، ص ١٨٧-١٨٨). فبدأت عملية تغيير أسماء الاماكن التاريخية لاذربيجان ومحافظات وقرى في قراباغ.

ان الطائفة الارمينية الساكنة في الجزء الجبلي لمنطقة قراباغ الاذربيجانية كانت تتمتع في العهد السوفييتي بالسلطة الذاتية في كل الشؤون السياسية والاقتصادية والاجتماعية والثقافية. رغم ذلك تقدمت ارمينيا حينذاك عدة مرات بمزاعمها الاقليمية بدون نيل منالها. بدلا من ذلك، تم تهجير حوالي ١٥٠ ألف من أبناء جلدتنا الى المحافظات السهلية في اذربيجان في إطار حملة تشريدهم الجماعي من اراضيهم الاصلية التاريخية لا سيما من إيروان والمحافظات المجاورة لها خلال فترة ما بين اعوام ١٩٤٨-١٩٥٣، بموجب القرار الصادر عن مجلس

الوزراء للاتحاد السوفييتي في ٢٣ ديسمبر عام ١٩٤٧ "بشأن تهجير المزارعين والسكان الأذربيجانيين الآخرين من جمهورية أرمينيا الاشتراكية السوفييتية الى منحدرات بين نهري كور وراز في جمهورية أذربيجان الاشتراكية السوفييتية" (٢١، ٢٢).

مزاعم أرمينيا الاقليمية وعدوانها العسكري على أذربيجان في اواخر القرن العشرين

في المنتصف الثاني لثمانينيات القرن العشرين تقدم الارمن من جديد بالمزاعم الاقليمية على قراباغ الجبلية الاذربيجانية مستغلين الوضع الناشئ من اجل تنفيذ فكرة "أرمينيا الكبرى"، ذلك بمساعدة حماتهم في الخارج القريب والبعيد. كانت تطرح المزاعم الاقليمية على اراضي قراباغ كل مرة من الخارج وبتبليغ وتحريض أرمينيا وضغطها. ولا شك في ان هذه المزاعم الاقليمية الارمنية على اراضي أذربيجان لم تكن عفوية، بل كانت قد أعدت مسبقا من قبل حماتهم في يريفان والغرب بشكل مخطط شامل وبدقة. تحت حماية السلطات المركزية في الفترة السوفييتية نفذت حملة دعائية مناوئة لأذربيجان مما ادى الى تكوين سمعة سلبية عنها لدى الرأي العام. وقام الأيديولوجيون الارمن ولمهومهم بالتزوير السافر للحقائق المتعلقة بتاريخ أذربيجان وتنميتها الاجتماعية الاقتصادية ونشروا أكاذيبهم على صعيد الاتحاد السوفييتي بأسره (٢٤، ص. ٩-١٦).

ان الساسة الارمن وحماتهم الذين كانوا يسعون الى تصعيد حدة التوتر الناشئ عند مستهل احداث عام ١٩٨٨ وتأليب الرأي العام على أذربيجان نظموا إضرابات ومظاهرات في خانكدي ويريغان وفقا لمخططاتهم التي اعدت مسبقا لإلحاق قراباغ الجبلية بأرمينيا تحت ذريعة التخلف الاقتصادي للإقليم، وبالتالي كانت المؤسسات تتوقف عن العمل. لكن الاحداث التالية أظهرت ان هذا الفكر المزيف الذي أطلقه الساسة الارمن وحماتهم في المركز حول التخلف الاجتماعي الاقتصادي لإقليم قراباغ الجبلية ذي الحكم الذاتي مجرد ذريعة. اما الهدف منها هو مطامع أرمينيا على اراضي أذربيجان.

في المنتصف الثاني لهذا العام تصاعد توتر الاوضاع حيث ادت الى العدوان المسلح على السكان الأذربيجانيين لإقليم قراباغ الجبلية ذي الحكم الذاتي. وشن

الارمن هجوما شاملا على كركيجهان وخوجالي في نهاية اغسطس ومطلع سبتمبر. في ١٨ سبتمبر طرد الارمن بالقوة حوالي ١٥ ألف اذربيجاني في خانكدي وأحرقوا بيوتهم (٨، ص. ٥٧).

انتهك السوفييت الأعلى لجمهورية ارمينيا الاشتراكية السوفيتية انتهاكا سافرا لسيادة اذربيجان بتبني قرار متناقض مع الدستور بشأن إلحاق إقليم قراباغ الجبلية ذي الحكم الذاتي الى جمهورية ارمينيا الاشتراكية السوفيتية في ١ ديسمبر عام ١٩٨٩. ونقلت تبعية مؤسسات الاقليم الى الوزارات والإدارات ذات الصلة في ارمينيا. نتيجة تقاعس القيادة السوفيتية وتأييدها للسافر احيانا حدث انفصال اقتصاد الاقليم ذي الحكم الذاتي ومؤسساته الاخرى من اذربيجان بالفعل والحاقتها بأرمينيا. وتم ضم كل اللجان الحزبية للمحافظات الى عداد الحزب الشيوعي لأرمينيا. ورفع في أرض الاقليم علم أرمينيا. ان الاخطاء الفادحة وغير المقبولة المرتكبة من قبل القيادة السوفيتية وسياستها المتحيزة الى الارمن ادت الى زيادة الوضع توترا في نهاية عام ١٩٩٠ واوائل عام ١٩٩١ وتوسع نطاق العدوان الارمني في إقليم قراباغ الجبلية ذي الحكم الذاتي ومناطق اذربيجان متأخمة مع أرمينيا.

ان الاحداث الارهابية التي تعرضت لها قطارات الركاب السائرة بين موسكو وباكوا، والسيارات الموجهة على الطريق بين تبيليسي وباكوا، تبيليسي وأغدام، أغدام وشوشا، أغدام وخوجالي حصدت أرواح مئات الاذربيجانيين. وسقط آلاف الاذربيجانيين ضحايا لسياسة العدوان الارمنية المدعومة من قبل السلطات الحاكمة في الاتحاد السوفيتي. ومن المؤسف ان عدم التصدي للانفصاليين الارمن في بداية الاحداث زاد الاوضاع تدهورا وتوترا. في النتيجة ارتكب الارمن في الاقليم الخارج عن سيطرة الحكومة الاذربيجانية جرائم أكثر دموية ضد الاذربيجانيين بمساعدة الوحدات المسلحة والآليات العسكرية المرسلة من ارمينيا، الأمر الذي أسفر عن اشتعال النزاع وتحوله الى حرب واسع النطاق.

ابتداء من عام ١٩٩١ ازدادت حدة التوتر في الجزء الجبلي لقراباغ. وكانت الحالة الاجتماعية السياسية فيها تنذر باقتراب المأساة الكبيرة. خلال شهري يونيو - ديسمبر لذلك العام قتل ١٢ شخصا وجرح ١٥ شخصا آخر نتيجة هجوم الوحدات المسلحة الارمنية على قرية قاراداغلي لخوجاوند وقرية

ميشالي لمحافظة عسكران (٨، ص ٨٧). وخلال شهري أغسطس – سبتمبر لذلك العام لقي ١٧ مواطنا مصرعهم وأصيب حوالي ٩٠ أذربيجانيا بجروح نتيجة استهداف الحافلات السائرة بين شوشا وجميلي، أعدام وخوجاوند، أعدام وقاراداغلي بطلقات نارية من قبل الميليشيات الارمينية المسلحة (٨، ص ٧٧-٧٨). في نهاية أكتوبر وخلال شهر نوفمبر عام ١٩٩١ أحرق الأرمن ودمروا ونهبوا أكثر من ٣٠ منطقة سكنية في الجزء الجبلي لقرباغ، بما فيها قرانا الاستراتيجية الأهمية أمثال توغ وإمارة قروند، سيرخاوند، ميشالي، جميلي، أومودلو، قاراداغلي، كركجهاان وغيرها.

بشكل عام، خلال فترة ما بين سنوات ١٩٨٨-١٩٩١ أي فترة من بداية الاحداث حتى انهيار الاتحاد السوفيتي انتهجت أرمنيا المدعومة من قبل السلطات المركزية للاتحاد السوفيتي السياسة العدوانية ضد أذربيجان. نتيجة لهذه السياسة قتل السكان المدنيين العزل، ودمّرت المناطق السكنية ونُهبت وأحرقت. ان الدولة المعتدية التي فرضت بالقوة على الأرمن القاطنين في إقليم قرباغ الجبلية فكرة ضرورة انفصالهم عن أذربيجان وانضمامهم الى أرمنيا أقدمت لتحقيق هذا الهدف على ارتكاب المجزرة والاعتداء على السكان الأذربيجانيين القاطنين في إقليم قرباغ الجبلية وتشريد ٥٠ ألف منهم. خلال هذه السنين حدثت في قرباغ الجبلية ٢٥٥٩ حالة من الاشتباكات و٣١٥ حالة من الغارات المسلحة، و١٣٨٨ حالة من إطلاق النار من قبل الأرمن، الامر الذي حصد أرواح ٥١٤ شخصا مع إصابة ١٣١٨ شخصا بجروح (٨، ص ٨٨-٨٩).

في الوقت ذاته، نتيجة التطهير العرقي في هذه الفترة تم تشريد ما يقارب من ٢٥٠ ألف أذربيجاني من ١٨٥ قرية أذربيجانية في أرمنيا. وتم تحقيق حملة "تطهير" أرمنيا من الأذربيجانيين. أثناءها اغتيل ٢١٦ أذربيجاني بصورة وحشية، وتعرض مئات النساء والأطفال والعجائز للتعذيب البدني ونُهبت ممتلكات عشرات آلاف العوائل (٣، ص ٦٨).

ابتداء من أوائل عام ١٩٩٢ سقطت المناطق السكنية الأخيرة المأهولة بالأذربيجانيين في قرباغ العليا في قبضة احتلال جيش أرمنيا. في ١٢ فبراير استولت وحدات القوات المسلحة لارمنيا على قريتي مالبيايلي وقوشجولار لشوشا. وسقط ١١٨ مواطنا (أطفال، نساء وعجائز) أسرى في يدي جيش الاحتلال اثناء الهجوم المسلح على قرية قاراداغلي لمحافظة خوجاوند في فترة

من ١٣ الى ١٧ فبراير، كذلك قُتل هناك ٣٣ اذربيجانيا من قبل الأرمن رميا بالرصاص ودُفِنوا مع الجرحى الآخرين جماعيا في بئر موجود هناك. كذلك اغتيل ٦٨ شخصا من الأسرى وتم تحرير ٥٠ أسيرا بصعوبة كبيرة. وتوفي ١٨ شخصا بعد وقت قليل من تحررهم بسبب جروح خطيرة أصابتهم في مدة احتجازهم. ان المعاملة الوحشية والهمجية مع الأسرى، حالات قطع رؤوسهم، ودفنهم أحياء، وخلع أسنانهم بالتعذيب، ومنعهم من الطعام والماء، قتلهم تحت التعذيب كل هذا أبشع جريمة ضد الإنسانية. وقتل ٤ افراد من كل أسرتين في قرية قاراداغلي، وفقد ٤٢ عائلة رؤوسها، وأصبح حوالي ١٤٠ طفلا أيتام. في هذه القرية التي تعرض سكانها للإبادة الجماعية على يدي الأرمن قتل بشكل عام ٩١ مواطنا أي واحد من كل عشر سكان للقرية (٨، ص. ٩٣).

في ليلة ٢٥-٢٦ فبراير عام ١٩٩٢ هاجمت وحدات القوات المسلحة لأرمينيا، المدعومة بـ ١٨٠ عسكري وآلية عسكرية مدرعة لفرقة المشاة الآلية برقم ٣٦٦ التي تركها الاتحاد السوفييتي السابق في خانكدي على مدينة خوجالي حيث دمروها تدميرا كاملا واحرقوها بمساعدة عدد كثير من المدرعات العسكرية، وقتل السكان بالأساليب الوحشية الخاصة (٢٦، ص ٨). وفق المعلومات الرسمية، قتل نتيجة هذه الإبادة الجماعية ٦١٣ شخصا من بينهم: ٦٣ طفلا، ١٠٦ امرأة، ٧٠ شخصا مسنا. قتل أفراد ٨ عوائل بالكامل. أصبح ٤٨٧ شخصا معوقين من بينهم ٧٦ طفلا. علاوة على ذلك، سقط ١٢٧٥ الأسرى. ومصير ١٥٠ شخصا غير معلوم حتى الآن (٢٣، ص. ٢٣٥).

شارك أثناء الهجوم على خوجالي عشرات الضباط والرقباء الأرمن الأصل في الكتيبة الثالثة التابعة لفرقة المشاة الآلية ٣٦٦. لطمس آثار مجزرة خوجالي تم نقل فرقة المشاة المرقومة برقم ٣٦٦ التابعة للاتحاد السوفييتي السابق الى مدينة وازياني الجورجية في ٢ مارس عام ١٩٩٢. وفي ١٠ مارس ألغيت تلك الفرقة وتم توزيع عساكر وآليات عسكرية كانت في حوزتها بين الوحدات العسكرية الأخرى (١٠، ص. ١٤٥).

انعقد في ٨ مايو عام ١٩٩٢ في طهران اجتماع ثلاثي بين رئيسي أذربيجان وأرمينيا، ذلك بمبادرة إيران. و في ذلك اليوم تم احتلال مدينة شوشا. واتضح فيما بعد ان الجانب الأرميني كان له هدف آخر في وقف إطلاق النار على طول الحدود بين أذربيجان وأرمينيا والجزء الجبلي لقرباباغ. وكانت ارمينيا تستغل هذا الاجتماع

لغرض إخفاء نواياها من المجتمع العالمي. ولا شك في ان رئاسة أرمينيا كانت على علم مسبقا بعملية الهجوم المخططة. لأن احتلال شوشا يتزامن مع وقت المحادثات الجارية مع رئاسة أرمينيا في طهران. وانقضت المعاهدة الموقعة قبل ان يحف حبرها. الى جانب ذلك، وقبيل هذا الهجوم نشر الأرمن، كما كان عليهم الحال، في المجتمع الدولي معلومات كاذبة مضللة حول الهجمات الشديدة من شوشا على خاتكندي.

بمساعدة أحدث الأسلحة والآليات العسكرية احتلت وحدات القوات المسلحة لارمينيا محافظة شوشا التي كانت تشكل مساحتها ٢٨٩ كيلومتر مربع وكان يبلغ عدد سكانها ٢٤ ألف نسمة في مدينة واحدة و ٣٠ قرية. واستشهد ١٩٥ شخصا اثناء التصدي للهجوم وجرح ١٦٥ شخصا وفقد ٥٨ شخصا (٨، ص ١٠٦). وأثبت هذا الحادث مرة اخرى ان حكومة ارمينيا التي تسعى الى الحاق الجزء الجبلي لقراباغ بها بالقوة من خلال انتهاكها السافر والمستمر لميثاق منظمة الامم المتحدة ومبادئ منظمة الأمن والتعاون الاوروبي تنتهج سياسة العدوان التي تتناقض وقواعد القانون الدولي. ان احتلال شوشا أدى دورا أساسيا في سقوط الاراضي الاذربيجانية الاخرى فيما بعد.

بعد احتلال مدينة شوشا مركز الموسيقى والثقافة الاذربيجانية القديمة، قطعت الوحدات العسكرية الارمينية الطريق الواصل بين شوشا-لاتشين (لاجين) واستهدفت مدينة لاتشين باطلاق قنابل المدفعية من اراضي جمهورية ارمينيا مباشرة. وكانت الوحدات العسكرية الارمينية تهدف الى تعزيز مواقعها في الاراضي الاذربيجانية المحتلة، وفتح ممر لربط الجزء الجبلي لقراباغ بجمهورية ارمينيا.

بعيد احتلال شوشا، استولى الارمن خلال مدة قصيرة اي في ١٨ مايو على مدينة لاتشين الاذربيجانية القديمة الواقعة بين الجمهوريتين. وبالتالي تم احتلال محافظة لاتشين مع مساحتها الاجمالية البالغة ١٨٣٥ كيلومتر مربع وسكانها البالغ عددهم الاجمالي ٧١ ألف نسمة و ١٢٠ قرية فيها (٨، ص. ١٠٨). ولا شك في ان الطائفة الارمينية لإقليم قراباغ الجبلية لجمهورية أذربيجان لم تكن قادرة على احتلال أراضي أذربيجان، ولو ارادت هذا، بدون الحصول على دعم كبير جدا من الخارج. هكذا تحت ذريعة "تقرير المصير" احتل بقوة السلاح ممر يربط إقليم قراباغ الجبلية الأذربيجانية بأرمينيا. ان احتلال لاتشين أظهر مدى

خروج الحرب خارج حدود قراباغ الجبلية ومدى نطاق مخططات أرمينيا العسكرية للاحتلال. وجلب الى قراباغ الجبلية عبر هذا الممر الذي سماه الأرمن بـ"ممر المساعدات الإنسانية" عدد كثير من الأسلحة والعتاد والذخائر والقوة العسكرية.

في النتيجة، احتلت القوات المسلحة لأرمينيا التي استطاعت انشاء دولة وحيدة القومية محافظات لاتشين وكالبار وأغدام وفضولي وجبرائيل وقوبادلي وزنكيلان الواقعة خارج حدود إقليم قراباغ الجبلية (٤.٤ ألف كيلومتر مربع) والتي مساحتها الاجمالية أكبر من مساحته ٤ مرات، مستفيدة من مساعدة الدول الحامية لها (٢٨، ص. ٤-٦). تعرضت كل هذه الأراضي للتطهير العرقي على يدي الأرمن. ان هذه العملية التي تسعى أرمينيا الى تقديمها كمحاولة تقرير مصير الطائفة الارمينية لقراباغ الجبلية (لكنها في الحقيقة عرضة لمطامع أرمينيا) أدت الى تشريد أكثر من مليون ساكن اذربيجاني من الأراضي المحتلة وتحولهم الى نازحين في أراضيهم.

لا تزال أكثر من ٢٠ في المائة من أراضي أذربيجان تحت احتلال القوات المسلحة لأرمينيا. نتيجة الاحتلال تم تدمير ونهب وحرق حوالي ٩٠٠ منطقة سكنية و٢٢ متحفا و٩ معارض رسم، ٩ قصور تاريخية، ٤٠ ألف قطعة أثرية نادرة من مقتنيات المتاحف، ٤٤ معبدا و٩ مساجد. علاوة على ذلك، تم محو ٤.٦ ملايين كتاب ومخطوطات تاريخية قيمة محتفظة في ٩٢٧ مكتبة (٨، ص. ١٤٧).

في الوقت ذاته، ارتكبت أرمينيا التي تنتهج سياسة الإرهاب والابادة الجماعية على مستوى الدولة، والنظام الانفصالي في الأراضي المحتلة ٣٧٣ حادثا إرهابيا في مختلف الاماكن بشكل عام (في حافلات الركاب، وقطارات الشحن والركاب، في ميترو أنفاق باكو، وسائل النقل الجوي، عبارة للركاب في البحر، المناطق السكنية، والمؤسسات المدنية والحكومية) مما أسفر عن مقتل ١٢٠٠ شخص مع إصابة ١٧٠٥ أشخاص بجروح (٦، ص. ١٥٨-١٥٩).

انتهجت أرمينيا هذه السياسة العدوانية، كما كان في كل الأزمنة، بارتكاب المجازر الجماعية. حيث ان العدوان العسكري لأرمينيا خلال فترة ما بين ١٩٨٨-١٩٩٣ أسفر عن مقتل أكثر من ٢٠ ألف أذربيجاني، وجرح ما يزيد

عن ١٠٠ ألف آخرين، وصيرورة ٥٠ ألف شخص معوقين بعد تعرضهم للإصابات. وفقد ٤٨٥٣ شخصا نتيجة النزاع وتم تحرير ١٣٥٧ شخصا منهم فيما بعد، ولا يزال ٧٨٣ شخصا أسرى في أرمينيا. حسب معلومات لجنة الصليب الدولي، قتل ٤٣٩ أسيرا (١٠، ص ١٥٧).

ان الإبادة الجماعية التي ارتكبتها الأرمن في خوجالي في نهاية القرن العشرين إحدى أبشع الجرائم ضد الإنسانية باسرها. ومأساة خوجالي لن تنساه ذاكرة التاريخ العالمي كمآسي خاتين وخيروسوما وناقاساكي وسونغمي ورواندا وسربيرينيتسا وهولوكوست. ودخلت تلك المآسي في تاريخ الحروب كالإبادة الجماعية للسكان المسالمين العزل وأثارت صدى واسعا في العالم برمته.

واكتشفت ماهية هذه المجزرة المريعة التي ارتكبت امام مشهد ومرأى كل العالم الا بعد عودة الزعيم القومي حيدر علييف الى سدة الحكم عام ١٩٩٣. وفي فبراير عام ١٩٩٤ أعطى المجلس الوطني لجمهورية أذربيجان تقييما سياسيا قانونيا لمجزرة خوجالي. علاوة على ذلك، أصدر الزعيم القومي حيدر علييف في ٢٦ مارس عام ١٩٩٨ مرسوما بشأن احياء ذكرى ضحايا الإبادة الجماعية التي ارتكبتها الأرمن ضد الأذربيجانيين الأعوام المختلفة وبموجبه أعلن ٣١ مارس يوم الإبادة الجماعية ضد الأذربيجانيين.

ان المرسوم الصادر عن الزعيم القومي في ١٨ ديسمبر عام ١٩٩٧ "بشأن التهجير الجماعي للأذربيجانيين من قبل أرمينيا من أراضيهم التاريخية في سني ١٩٤٨-١٩٥٣" يكسب أهمية كبيرة من حيث الدراسة الشاملة لتهجير الأذربيجانيين من ارض جمهورية أرمينيا الاشتراكية السوفيتية، وإعطاء تقييم قانوني سياسي لهذه الجريمة، وتقديم الحقائق المتعلقة بها الى الرأي العام العالمي. وهذان المرسومان مهمان من حيث فضح الإرهاب والتطرف القومي الارمنيين الى جانب دراسة الصفحات الدموية لتاريخنا أيضا.

بناء على القانون الدولي، فإن الإبادة الجماعية عمل ضد السلام والإنسانية وتعتبر أكبر جريمة. ان "اتفاقية منع ومعاقبة جريمة الإبادة الجماعية"، التي اعتمدها مجلس الامن التابع لمنظمة الأمم المتحدة بقراره برقم ٢٦٠ (III) الصادر بتاريخ ٩ ديسمبر عام ١٩٤٨ ودخلت حيز التنفيذ عام ١٩٥١ تحتوي على تعريف قانوني لجريمة الإبادة الجماعية. ان كل الاعمال التي توصف في

هذه الاتفاقية كجريمة الإبادة الجماعية ارتكبت ضد الأذربيجانيين خلال عدوان أرمينيا على أذربيجان.

وأحد الأدلة التي تثبت استمرار هذه السياسة المجرمة لأرمينيا هو ان الأذربيجانيين تعرضوا لعمليات الإبادة الجماعية والتطهير العرقي المرتكبة من قبل القوميين الأرمن ٤ مرات في مجرد القرن العشرين أي خلال عامي ١٩٠٥-١٩٠٦ و ١٩١٨-١٩٢٠ و ١٩٤٨-١٩٥٣ وفي النهاية ١٩٨٨-١٩٩٣. ومنذ ما يزيد عن ٢٠ عاما وتستمر السياسة العدوانية التي تنتهجها دولة الاحتلال هذه امام مشهد ومرأى الرأي العام العالمي. لذلك فاسترشادا بهذه الاتفاقية تملك جمهورية أذربيجان كل الادلة القانونية لرفع دعوى قضائية على جمهورية أرمينيا امام المحكمة الدولية لمنظمة الأمم المتحدة.

وتتخذ أرمينيا المعتدية موقفا غير بناء في المفاوضات الجارية لتسوية النزاع وتواصل سياستها العدوانية. من جهة أخرى فان تقاعس المنظمات الدولية أمثال منظمة الأمم المتحدة ومنظمة الامن والتعاون الأوروبي في تنفيذ القرارات والمقترحات الصادرة عنها كان يعرقل التوصل الى تقدم في عملية المفاوضات. الى جانب ذلك، فإن مجموعة منسك المنبثقة عن منظمة الامن والتعاون الأوروبي والدول التي ترأسها مجتمعة اتخذت مبدأ "ازدواجية المعايير" ولم تشعر بمسئوليتها عن العمل على التوصل الى تسوية عادلة للنزاع ولم تنوي الضغط على المعتدي .

علاوة على ذلك، ان عدم اتخاذ أي تدبير فعلي بحق أرمينيا المعتدية أخل بنفوذ منظمة الامن والتعاون الأوروبي وخبّب الآمال التي راهنت على مجموعة منسك المنبثقة عنها.

رغم ذلك، تحترم دولة أذربيجان اقتراحات بناء السلام من قبل منظمات دولية ولاسيما منظمة الامن والتعاون الأوروبي العاملة لحل النزاع بالطرق السلمية وتشارك بشكل منظم وعملي في عملها. وهذا دليل على ان أذربيجان قبل كل شيء تفضل التسوية السلمية للنزاع في المفاوضات الجارية للتسوية.

تتخذ أذربيجان موقفا واضحا في تسوية النزاع. أي يجب حل القضية الا في إطار وحدة أراضي أذربيجان وحدود بلدنا المتعارف عليها دوليا. ويعتمد هذا الموقف على قواعد القانون الدولي ومبادئه وميثاق منظمة الأمم المتحدة ووثيقة

هلسينكي الختامية، والوثائق الدولية العديدة المتبنية في مجال تسوية النزاع في الوقت ذاته، فإن الوثائق التي تبنتها كل المنظمات الدولية بشأن تسوية النزاع بالطرق السلمية تعني تعزيز موقف أذربيجان مرة أخرى وتأييد ضرورة معالجة القضية على أساس مبادئ القانون الدولي. كما ان القرارات الأربعة (رقم ٨٢٢ و ٨٥٣ و ٨٧٤ و ٨٨٤) الصادرة عن مجلس الأمن التابع لمنظمة الأمم المتحدة والقرارات الصادرة عن المجلس الأوروبي ومنظمة التعاون الإسلامي مهمة الى جانب كونها أساسا قانونيا للدفاع عن الموقف العادل لأذربيجان على المستوى الدولي. كذلك تدعم القرارات الصادرة عن البرلمان الأوروبي واجتماعات قمة الناتو في الأزمنة الأخيرة وحدة أراضي أذربيجان دعما قاطعا مع الإشارة الى ضرورة وقف الاحتلال.

لذلك ينبغي للدول الكبرى أن توقف المعتدي الخطير في العلاقات الدولية المعاصرة ان تخطو خطوات فعلية حاسمة بناء على الفصل السابع لميثاق منظمة الأمم المتحدة، وتجبر أرمينيا على إرادة المجتمع الدولي.

亚美尼亚对阿塞拜疆实施的种族清洗和大屠杀政策的各个阶段

亚美尼亚人迁入阿塞拜疆领土境内

近两个世纪以来，亚美尼亚民族主义者实施的有针对性的种族清洗、大屠杀和侵略政策使阿塞拜疆的这段历史时期充斥着惨案以和血腥事件。亚美尼亚民族沙文主义政策旨在将阿塞拜疆人驱逐出本就属于阿塞拜疆人的家园，并在其占领的土地上成立所谓的“大亚美尼亚”。

史实表明，从 19 世纪初起，大量的亚美尼亚居民就从伊朗和土耳其迁往具有重要战略意义的阿塞拜疆卡拉巴赫区。当时，沙俄试图占有该地区丰富的自然资源。18 世纪末至 19 世纪初，在与土耳其和伊朗的战争中，沙俄利用“亚美尼亚因素”作为政治工具。

19 世纪初，沙俄驻高加索区部队分队总指挥帕·德·茨茨安诺夫占领占贾之后，在 1805 年 5 月 22 日发布的第 19 号报告中指出，卡拉巴赫地理位置重要，是阿塞拜疆和伊朗的大门。因此，我们必须争取进一步加强对该地区的控制(11, 16 页)。沙俄的这一目的很快就实现了。1805 年 5 月 14 日，卡拉巴赫汗国伊布拉季姆汗与茨茨安诺夫签署了条约。卡拉巴赫汗国并入沙俄之后，为加强沙皇制度对该地区的控制，茨茨安诺夫立即开始推行将亚美尼亚人从南高加索迁往卡拉巴赫区的政策(2, 271-272 页)。

沙俄官员耶尔莫罗夫和莫季廖夫斯基编著的《卡拉巴赫省概述》一书是非常重要的文献，书中详细介绍了卡拉巴赫人口数量及民族构成。1823 年卡拉巴赫省共有 20095 户人家，其中，15729 户为阿塞拜疆人，4366 户

为亚美尼亚人。这表明，1823 年之前，该省亚美尼亚人口的增长主要是因为人口迁移，才达到了 4366 户（11，17 页）。

20 世纪 20 年代，尤其是俄罗斯占领南高加索之后，纳戈尔诺卡-拉巴赫地区的亚美尼亚人口数量激增。1804-1813 和 1826-1828 两次俄罗斯与伊朗的战争以及 1828-1829 年俄罗斯与土耳其战争期间及战争后期，亚美尼亚人开始从伊朗、土耳其和阿塞拜疆南部迁至南高加索地区，这其中就包括纳戈尔诺-卡拉巴赫。因此，该地区的亚美尼亚人口数量逐年增加。

尼·尼·沙夫罗夫公开曾谈及沙俄占领高加索以及为达成该目的将不同民族群体迁往高加索的事实。他写道：“我们的殖民活动开始于将非俄罗斯族迁往高加索。利用这些在故乡不受欢迎的人，我们在季弗里斯省和伊丽莎白波尔省（现占贾市）建立了殖民地。他们不仅获得了优质的耕地，而且在各方面都享受着优待。”

据官方材料记载，初期，124000 亚美尼亚人被迁往纳卡地区。之后，又有大量非官方迁入的亚美尼亚人。总之，1828-1830 年间，20 多万亚美尼亚人被迁至纳卡地区。沙夫罗夫写道：“1828-1830 年，战争结束之后，我们从伊朗和土耳其分别将 4 万多和 8 万 4 千多亚美尼亚人迁至之前没有亚美尼亚人居住的伊丽莎白波尔省、埃里温省、季弗里斯县、博尔察雷县、阿哈尔齐赫县和阿哈尔卡拉基县，并分配给他们最优质的官地。我们从穆斯林手里购买了总价两百多万卢布的良好田，用于封给迁入的亚美尼亚人，共分配给他们 200 俄亩官地。

这些亚美尼亚人定居在伊丽莎白波尔省山区和戈伊察湖湖畔。应该注意的是，除 124000 被官方迁至此处的亚美尼亚人外，还有一些非官方迁入的，二者加起来，当地的亚美尼亚人口数量超过了 20 万。”（27，63 页）

这一事实表明，所有被迁移的亚美尼亚人都是被安置在亚美尼亚人数量很少或者完全没有亚美尼亚人居住的区域。也就是说，在 19 世纪初之前，也可以说是在俄罗斯与伊朗签署《图尔克缅甸和约》之前，阿塞拜疆占贾省和埃里温省境内的亚美尼亚人口数量极少。

因此，在《图尔克缅甸和约》签署之后的两年内，亚美尼亚人在沙俄政府的庇护下得以在阿塞拜疆各地安家落户，包括纳卡地区在内。在接下来的几年里，沙俄对亚美尼亚人的庇护处处体现了这一点。

19 世纪末至 20 世纪初，继续推行将亚美尼亚人迁往南高加索的政策。1896 年至 1908 年，仅仅十三年时间，迁至南高加索地区的亚美尼亚人就有 40 万。尼·尼·沙夫罗夫写道：“谢利梅季耶夫御前大臣提供的关于居住在外高加索的亚美尼亚人的情况表明，1896 年，该地区亚美尼亚人总数是 90 万。到 1908 年，达到了 130 万。也就是说，短短的几年时间，增长了 40 万。目前居住在外高加索的 130 万亚美尼亚人中有 100 万不是原住民，而是我们迁移过来的。”（27，63 页）

总的来说，亚美尼亚人迁移到卡拉巴赫山区极大地改变了当地的人口状况。根据 1897 年人口普查的资料，卡拉巴赫的 54841 户人家中有 29350 户是阿塞拜疆人，18616 户是亚美尼亚人。而到 1917 年，因外来人口

增加，卡拉巴赫的亚美尼亚人数量剧增，占到人口总数的 46%，阿塞拜疆人只占 51%。

1917 年《高加索日历》汇编中写道，卡拉巴赫居住着 199000 阿塞拜疆人（占 58.3%）和 142000 亚美尼亚人（占 41.7%）。虽然亚美尼亚人是在沙俄政策庇护下人为分期、分批迁至卡拉巴赫区的，但从古到今，阿塞拜疆人作为这片土地上的原住民仍占大多数。

《高加索日历》汇编的统计数据表明，在如今的亚美尼亚境内，以前阿塞拜疆人的数量远远超过亚美尼亚人。例如，1886 年，占贾省（伊丽莎白波尔）赞戈祖尔县的 326 个村庄里有 154 个是阿塞拜疆村（45.7%），91 个是库尔德村（27.8%），81 个是亚美尼亚村（24.8%）。1889 年，赞戈祖尔县的阿塞拜疆人数量比亚美尼亚人多 1500。1897 年，赞戈祖尔县的人口总数为 142000，其中阿塞拜疆人为 71200，占 50.1%，而亚美尼亚人为 63600，占 44.8%（15，23 页）。1962 年，亚美尼亚中央统计局发布的统计简编显示，1831 年，埃里温市总人口为 18766，其中 15992 人是阿塞拜疆人。而 1866 年总人口为 27246，其中 23627 人是阿塞拜疆人，占人口总数的 85.2%（14，25 页）。

1932 年埃里温出版的由泽·科尔科江著作的《亚美尼亚苏维埃共和国 1831-1931 年的人口》一书中指出，埃里温省的埃里温县、埃奇米埃德金县、耶尼·巴亚基德县、亚历山大波尔县以及伊丽莎白波尔省（占贾）的赞戈祖尔县和哈萨克-迪利章县、季弗利斯省的罗利-皮姆贝克县的 2310 个居民点中有 2000 个是阿塞拜疆人居

民点。在总人口 10 万的埃里温市居住着 7 千阿塞拜疆人。不仅如此，掌权者也全部都是阿塞拜疆人(15, 22 页)。

1920 年之前，在埃里温省的所有县中，尤其是埃里温县，阿塞拜疆人都占多数。例如，一个县总人口为 99000，其中有 62600 (66%) 人是阿塞拜疆人，而亚美尼亚人仅有 36400 (34%) (15, 22 页)。

埃里温省埃奇米埃金县、耶尼·巴亚基德县和苏尔马利县的阿塞拜疆人数量占三个县人口总数的三分之一。1916 年 1 月 1 日的统计资料显示，在这些地区人口的民族构成中阿塞拜疆人占大多数：占埃里温县总人口的 74.2%，占赞戈祖尔县的 53.3%，而耶尼·巴亚基德县阿塞拜疆人数量为 50700，苏尔马利县有 45000 阿塞拜疆人。这些数字有力地证明了 19 世纪末-20 世纪初在当代亚美尼亚境内，阿塞拜疆人占大多数。

1885 年，亚美尼亚民族主义者在马赛成立了“亚美纳坎党”；1887 年，在日内瓦成立“戈内恰克党”；1890 年，在第比利斯成立了“达什纳克楚琼党”。随后，亚美尼亚人企图建立“大亚美尼亚”的计划进入了新的阶段。

20 世纪初亚美尼亚对阿塞拜疆人实施的民族清洗和大屠杀政策

19 世纪以来，迁移政策是沙俄不断推行殖民主义政策中不可缺少的一部分。这一政策导致该地区人口状况

发生了极大的变化。自 20 世纪初，该地区亚美尼亚人数量的人为增加助长了他们对阿塞拜疆领土的觊觎，并开始实施侵略政策。

20 世纪初，亚美尼亚民族主义达什纳克楚琼党为实施党纲提出的所谓“大亚美尼亚”构想，开始展开进一步活动。为了把阿塞拜疆人从故土上驱逐出去，亚美尼亚人开始对其实施种族清洗和大屠杀政策。1905-1906 年，亚美尼亚在巴库、占贾、卡拉巴赫、埃里温、纳希切万、奥尔杜巴德、沙鲁尔-达拉拉亚泽、季弗里斯、赞戈祖尔、哈萨克等地屠杀阿塞拜疆平民，焚烧抢掠阿塞拜疆城市和村庄。亚美尼亚武装部队对埃里温省和占贾省、舒沙县、赞戈祖尔县和杰布拉伊尔县等地的 200 个阿塞拜疆人居民点进行破坏，致使我国成千上万的同胞成为难民或被迫流失所(5, 14 页)。亚美尼亚人滥杀无辜，20 万阿塞拜疆人被杀害，包括儿童、妇女和老人。为建立沙俄许诺他们的“大亚美尼亚”，亚美尼亚在这些地区进行了种族清洗。第一次世界大战期间，亚美尼亚人在沙俄庇护下，继续屠杀阿塞拜疆人。

1917 年，俄罗斯“二月革命”和“十一月革命”之后，达什纳克楚琼党与亚美尼亚国民议会联合开展活动。与此同时，1917 年 12 月，弗·列宁任命高加索区事务临时紧急委员斯·绍乌缅为大规模屠杀阿塞拜疆人的组织者和领导者(3, 34 页)。

1918 年年初，即“三月大屠杀”前夕，直接服从于绍乌缅的亚美尼亚军人总数达 2 万。在包括列宁在内的布尔什维克的支持下，绍乌缅成为巴库公社社长。1918

年 3 月 30 日，亚美尼亚与布尔什维克联合部队在军舰上对巴库火力齐射。随后，达什纳克攻入阿塞拜疆人的住宅，进行了残忍地屠杀。从 3 月 31 日到 4 月初，屠杀规模越来越大。仅仅因为自己的民族属性，数千名阿塞拜疆平民被杀害。短短几天的时间里，亚美尼亚与布尔什维克联合部队在巴库残杀了 12000 名阿塞拜疆平民。他们或被活活烧死、或被以极端残忍的方式杀害，遭受了种种非人的虐待（4，176 页）。

1918 年 1 月至 5 月期间，亚美尼亚人的武装进攻致使库巴县 16000 名平民被杀害，167 个村庄被毁，其中 35 个村庄完全被毁，不复存在（14，47 页）。

近期亚美尼亚-达什纳克匪帮大规模屠杀库巴县阿塞拜疆人的真相再次被证实。2007 年在库巴市发现的群尸坑再次证实了亚美尼亚的侵略行为。

对群尸坑的调查表明，在 1918 年亚美尼亚武装部队攻击库巴期间，当地平民遭受了惨无人道的暴力和残杀。群尸坑内是当地被屠杀的平民遗骸。此外，在阿马扎斯普的指挥下，亚美尼亚武装部队还对库巴的突厥-穆斯林人和犹太人进行了屠杀。调查显示，1918-1919 年，亚美尼亚人在库巴共屠杀了 3000 多名犹太人（19，26 页）。

此外，亚美尼亚人破坏并烧毁了包括卡拉巴赫 150 个村庄在内的数百个阿塞拜疆人居民点。他们还舒沙的阿塞拜疆人实施了惨无人道的屠杀。1918 年 3、4 月份，亚美尼亚达什纳克极尽各种惨绝人寰的方式，在巴库及阿塞拜疆其他地区共残杀了 5 万人。其中，赞戈祖

尔县 1 万人、沙马哈县 10270 人被残忍杀害（8，25 页）。

1918-1920 年，在当代亚美尼亚领土境内居住的 375000 名阿塞拜疆人中，有 365000 名或被残杀或被驱逐出故土。泽·克尔克将所著的《亚美尼亚苏维埃 1831-1931 年的人口》一书证实了这一数字。书中写道：“达什纳克制造大屠杀后，1920 年，国内所剩突厥（阿塞拜疆）人数量仅为 1 万。1922 年，6 万阿塞拜疆难民重返故土之后，数量提高到了 72000，1931 年这个数字达到了 105838。”（15，33 页）1919 年最后两个月里，埃里温省埃奇米埃金县和苏尔马雷县的 96 个村庄被铲除，而埃里温县的所有村庄均被彻底消灭，13 万两千名阿塞拜疆人被杀（14，35 页）。

1918 年至 1920 年，亚美尼亚武装部队制造的惨绝人寰的大屠杀导致巴库、库巴、沙马哈、丘尔达米尔、连克兰、舒沙以及埃里温省、赞戈祖尔、纳希切万、沙鲁尔、奥尔杜巴德、卡尔斯等地区的数千名阿塞拜疆人被杀害，一百万多名平民被驱逐出故土。除滥杀无辜，亚美尼亚人还在阿塞拜疆的历史领土上烧毁了数所学校、清真寺，破坏了当地的物质文化遗产。

1918 年 5 月 28 日，阿塞拜疆民主共和国成立之后，成立了紧急调查委员会。该委员会开始调查亚美尼亚犯下的罪行。政府宣布每年的 3 月 31 日为哀悼日。然而由于阿塞拜疆民主共和国的瓦解，这方面的工作未能完成（5，8 页）。阿塞拜疆民主共和国建立期间形成的地缘政治局势致使 1918 年 5 月 29 日埃里温市成了亚美尼亚

的政治中心。如此一来，1918 年在前埃里温汗国——这片属于阿塞拜疆领土的境内建立了亚美尼亚共和国。

沙俄实施的迁移政策使得纳戈尔诺-卡拉巴赫地区的亚美尼亚人口数量不断增加。这一政策贯穿了整个 20 世纪。自 20 世纪初起，这也导致亚美尼亚人开始觊觎阿塞拜疆的领土，并提出了对阿塞拜疆实施侵略政策。亚美尼亚最大的野心是侵占卡拉巴赫和赞戈祖尔。为实施侵略计划，亚美尼亚政府向这两个地区引入军事力量。其结果是，在亚美尼亚武装部队试图侵占卡拉巴赫的过程中，数百个居民点被破坏，数千名阿塞拜疆平民被惨无人道地杀害。

1919 年 1 月，亚美尼亚达什纳克政府要求阿塞拜疆割让卡拉巴赫。这是他们试图吞并纳戈尔诺-卡拉巴赫地区的首次正式尝试。阿塞拜疆政府多次表态，希望和平解决该问题。但达什纳克坚持自己的立场：阻止该问题的和平解决。

阿塞拜疆民主共和国将领土完整以及保障公民安全作为最高义务，因此坚决反对亚美尼亚提出的领土要求。阿塞拜疆议会在讨论“卡拉巴赫问题”之后，决定采取具体措施以阻止亚美尼亚对我国的分裂活动。于是，1919 年 1 月 15 日，阿塞拜疆政府将舒沙县、杰布拉伊尔县、贾万希尔县及赞戈祖尔县从占贾省分离出来，并成立了由这些县组成的卡拉巴赫总督管辖省。卡拉巴赫总督管辖省中心为舒沙市，任命霍斯罗夫贝克·苏丹诺夫为总督。阿塞拜疆政府委任他保障卡拉巴赫地区的稳定，并管理当地政府（8，27 页）。

在阿塞拜疆政府的努力下，1919年11月23日，美国从中斡旋，阿塞拜疆共和国与亚美尼亚共和国在季弗里斯签署了和约（16，46页）。根据和约，双方必须停止冲突，并就解决边境等所有争端问题进行谈判。但是，亚美尼亚方蛮横地违反和约，并向阿塞拜疆境内派出武装部队，进行血腥大屠杀。尽管如此，在阿塞拜疆民主共和国存续期间，亚美尼亚企图通过外交或暴力手段夺取卡拉巴赫地区的尝试全部被粉碎。然而，在阿塞拜疆加入苏联之后，导致阿塞拜疆民主共和国瓦解的重要力量——达什纳克又开始觊觎阿塞拜疆的领土。

利用南高加索苏维埃化以达到自己的目的，1920年，亚美尼亚宣布赞戈祖尔等系列阿塞拜疆领土为亚美尼亚苏维埃共和国的领土。由此一来，纳希切万与阿塞拜疆隔绝，陆路交通被切断。随后，亚美尼亚进一步推行了将阿塞拜疆人驱逐出赞戈祖尔等其他并入亚美尼亚领土的本属于阿塞拜疆领土的政策。

1923年7月7日，19世纪被迁至阿塞拜疆卡拉巴赫山区的亚美尼亚人成立的地区获得了自治权（18，152-153页）。该决定是在苏维埃俄罗斯的庇护和参与下通过的。与此同时，前苏联其他共和国领土上居住的亚美尼亚人数量远远超过卡拉巴赫亚美尼亚人的数量。此外，虽然自古以来居住在亚美尼亚的阿塞拜疆人口数量超过了居住在卡拉巴赫的亚美尼亚人口数量，但阿塞拜疆从未要求在亚美尼亚境内成立民族自治国家。

与此同时，成立纳戈尔诺-卡拉巴赫自治区公然违反了1923年之前阿塞拜疆现行的行政区划原则。根据决

议，贾万希尔县、古巴德雷县以及舒沙县被分隔，纳戈尔诺-卡拉巴赫自治区成立。根据《条例》，舒沙、汉肯迪以及舒沙县的 115 个村庄、贾万希尔县的 52 个村庄、加利亚金县的 30 个村庄以及古巴德雷县的加拉德雷西村被纳入纳戈尔诺-卡拉巴赫自治区。（18，268-269 页）

其结果是，阿塞拜疆不可分割的一部分——卡拉巴赫被分成低地和山地两部分，而阿塞拜疆领导人被迫让居住在卡拉巴赫山地的亚美尼亚人在该地区成立自治区。而且，给予自治身份的决定完全没有考虑自古以来居住在纳戈尔诺-卡拉巴赫的阿塞拜疆人的意见，公然侵犯了他们的权利。

该事件不仅违反了阿塞拜疆的行政区划原则，还成为亚美尼亚继续觊觎我国领土的工具。从那以后，开始有了“纳戈尔诺-卡拉巴赫”的名称。虽然在关于成立纳戈尔诺-卡拉巴赫自治区的法令中指出，自治区中心为汉肯迪，但不久之后，也就是在 1923 年 9 月 18 日，根据纳戈尔诺-卡拉巴赫共产党区域委员会的决定，为纪念斯捷潘·绍米杨，汉肯迪改名为斯捷潘纳克特（18，187-188）。由此一来，亚美尼亚人开始在卡拉巴赫实施对阿塞拜疆历史地区、区域和村镇改名的政策。

苏联时期，居住在属于阿塞拜疆的纳戈尔诺卡拉巴赫地区的亚美尼亚社群拥有包括政治、经济、社会和文化等所有问题的自治权。然而，尽管再三要求，亚美尼亚并未达到目的。取而代之的是，根据苏维埃社会主义共和国部长会议，1947 年 12 月 23 日通过的《关于阿塞

拜疆集体农庄等人口从亚美尼亚苏维埃共和国迁至阿塞拜疆苏维埃共和国库拉-阿拉兹低地》的决议，1948-1953 实施了将包括埃里温以及周边地区的阿塞拜疆人驱逐出故土的政策，导致近 15 万我国同胞被迫迁至阿塞拜疆低地。

20 世纪末亚美尼亚对阿塞拜疆的领土觊觎和军事侵略

20 世纪 80 年代后半期，亚美尼亚人仰仗其邻国和其他庇护者，利用当时的复杂局势，企图实现“大亚美尼亚”的构想，再次觊觎阿塞拜疆的纳戈尔诺—卡拉巴赫地区。

每一次外界提起对卡拉巴赫的领土觊觎，都是受亚美尼亚方的鼓吹、教唆和压力。毋庸置疑，领土觊觎绝非偶然，而是亚美尼亚当局及其西方的庇护者早有预谋，并且有周密的计划。苏联时期，中央权力机关助纣为虐，使针对阿塞拜疆的负面宣传集团滋长，由此形成了错误的社会舆论。亚美尼亚思想家及其鼓吹者蛮横地对阿塞拜疆的历史和社会经济发展断章取义，并在整个苏联范围内扭曲宣传。

1988 年事件爆发之初，处心积虑的亚美尼亚政客和其在中央的庇护者试图使形势极端加剧，拉拢社会舆论，实施将纳戈尔诺—卡拉巴赫并入亚美尼亚的计划，以该地区经济发展落后为借口，在汉肯迪和埃里温爆发了长时间的罢工，企业停工，并组织大规模集会。然而，接下来的系列事件表明，亚美尼亚政客及其在中央

的庇护者提出来的纳戈尔诺—卡拉巴赫自治州落后只是借口，其主要目的是企图侵占阿塞拜疆的领土。

1988 年下半年，局势愈加恶化，纳戈尔诺—卡拉巴赫自治州的亚美尼亚人开始发动对阿塞拜疆的武装侵略。于是，8 月底和 9 月初，对基亚尔基贾汗和霍贾雷发动了大规模进攻。9 月 18 日，亚美尼亚人将近 1.5 万居住在汉肯迪的阿塞拜疆人驱逐出境，并烧毁了他们的家园。

野蛮侵犯阿塞拜疆主权之后，1989 年 12 月 1 日亚美尼亚最高苏维埃通过了不符合宪法的决议，将纳戈尔诺—卡拉巴赫自治共和国并入亚美尼亚。该地区的企业全权交由亚美尼亚相关部委机关管理。由于苏维埃中央领导的不作为和赤裸裸的庇护，纳戈尔诺—卡拉巴赫自治州的经济及其他领域从阿塞拜疆脱离出来而移交到亚美尼亚。所有地区党委被归入亚美尼亚共产党。纳戈尔诺—卡拉巴赫自治州境内升起亚美尼亚国旗。苏维埃中央领导所犯的严重、不可原谅的错误以及采取的亲亚政策导致 1990 年末至 1991 年初形势更加恶化，纳戈尔诺—卡拉巴赫自治州和阿塞拜疆与亚美尼亚交界的其他地区遭受到了来自亚美尼亚更大规模的侵略。

这些年，巴库—莫斯科客运列车以及第比利斯—巴库、第比利斯—阿格达姆、阿格达姆—舒沙、阿格达姆—霍贾雷等公路大巴发生的恐怖活动导致数百阿塞拜疆人死亡。数千阿塞拜疆人成为受前苏联当局庇护的亚美尼亚侵略政策的牺牲品。

遗憾的是，亚美尼亚分裂份子没有在事件之初就停

手，从而导致局势愈加恶化。最终，亚美尼亚武装部队和战车攻入脱离阿塞拜疆政府掌控的自治州境内，制造了更多的针对阿塞拜疆人的流血事件，从而导致冲突扩大，并演变成大规模战争。

自 1991 年起，卡拉巴赫纳戈尔诺部分的紧张局势越演越烈。社会政治局势已经预示着大灾难的临近。1991 年 6 月-12 月亚美尼亚武装部队对阿斯克朗区的加拉达戈雷村和梅舍利村发动了进攻，导致 12 人被杀害、15 人受伤（8，87 页）。同年 8 月份和 9 月份，阿塞拜疆武装部队对舒沙—贾米利、阿格达姆—霍贾温特和阿格达姆—加拉达戈雷公路线的大巴进行了扫射，导致 17 个人死亡、近 90 个阿塞拜疆人受伤（8，77-78 页）。1991 年 10 月底和 11 月，亚美尼亚人在卡拉巴赫纳戈尔诺部分的 30 多个居民点烧杀抢掠，其中包括具有战略意义的村庄，例如图戈、伊玛列特-格尔、希尔哈温特、梅舍利、贾米利、乌穆德鲁、加拉达戈雷、基亚尔基贾汗等。

1988 年—1991 年之间，即从事件爆发到苏联解体，亚美尼亚在苏维埃当局的庇护下公然实施侵略阿塞拜疆的政策，大量阿塞拜疆平民惨遭杀害，大批居民点遭受烧杀抢掠。侵略国人为地向居住在纳戈尔诺-卡拉巴赫区的亚美尼亚人灌输必须从阿塞拜疆脱离出来并入亚美尼亚的思想。为达到这一目的，制造了种族大屠杀，纳戈尔诺-卡拉巴赫地区的 5 万阿塞拜疆人被驱逐。这些年，亚美尼亚人制造的冲突、武装进攻、扫射记录在案的分别就有 2559 次、315 次和 1388 次，共造成 514 人

死亡、1318 人受伤（8，88-89 页）。

与此同时，这一时期在亚美尼亚的 185 个村庄进行了种族清洗，25 万阿塞拜疆人被暴力驱逐出家园。其结果是，亚美尼亚完成了对阿塞拜疆人的清洗。这一过程中，216 名阿塞拜疆人被杀，数千名老弱妇孺受伤致残，数以万计的家庭被洗劫一空（3，68 页）。

自 1992 年初，亚美尼亚军队蚕食着位于上卡拉巴赫的阿塞拜疆居民点。2 月 12 日，亚美尼亚武装部队强占了舒沙的玛雷别利村和古什丘拉尔村。13 日到 17 日，对霍贾温特区的加拉达戈雷村进行了武装进攻，118 人（包括儿童、妇女和老人）被俘。33 人被亚美尼亚人扫射，死伤者被埋在一个坑内。被俘的人中，68 人被残忍杀害，50 人艰难逃脱，18 个被释放的人也因伤离世。亚美尼亚人用诸如斩首、活埋、拔牙、不给水和食物等极端残忍的方式对待被俘人员，酷刑杀害是最灭绝人性的罪行。在加拉达戈雷村杀害了两个家庭的 4 个人，42 个家庭失去了主要劳动力，近 140 名儿童成为孤儿。亚美尼亚人在这座村庄制造了名副其实的大屠杀，杀害 91 人，占该村总人口的十分之一（8，93 页）。

1992 年 2 月 25 日夜间到 26 日凌晨，亚美尼亚武装部队在部署汉肯迪的前苏联部队第 366 摩托化步兵团的 180 位军事专家的协助和重型机械的加持下进攻了霍贾雷市，将其夷为平地。他们使用大量重型机械完全毁灭了霍贾雷市，对城市居民进行了惨绝人寰地屠杀。根据官方资料，大屠杀导致 613 人遇难，包括 63 名儿童、106 名妇女和 70 名老人；8 个家庭彻底被毁；487 人受

伤，包括 76 个儿童。此外，还有 1275 人被俘，其中 150 人下落不明（23，235 页）。

进攻霍贾雷的前苏联部队第 366 摩托化步兵团中有几十个亚美尼亚族的军官和准尉。为了掩盖霍贾雷大屠杀，1992 年 3 月 2 日，第 366 摩托化步兵团被转移到格鲁吉亚瓦季安尼市。3 月 10 日，该兵团被撤销，其成员均被分派到其他部队（10，145 页）。

1992 年 5 月 8 日，在伊朗的提议下，阿塞拜疆、亚美尼亚与伊朗三国总统在德黑兰举行了会晤。当天，舒沙市被侵占。随后发现，事实上，亚美尼亚方的目的是阿亚边境沿线停火，同时觊觎纳戈尔诺-卡拉巴赫地区。此次会晤被亚美尼亚用来向国际社会隐瞒自己的真正计划。毫无疑问，亚美尼亚领导人提前就知道了将要进行的进攻计划。因为侵占舒沙与亚美尼亚领导人在德黑兰进行谈判是同时发生的，而当时刚刚签署的和平协议还未生效。与此同时，亚美尼亚又向国际社会散播假消息，称阿塞拜疆方从舒沙和汉肯迪对亚美尼亚进行扫射。这是亚美尼亚的一贯作风。

如此一来，亚美尼亚使用现代化军械，占领了总面积为 289 平方公里、人口为 24000 的舒沙区。在这场战斗中，195 名阿塞拜疆人牺牲，165 人受伤，58 人下落不明（8，106 页）。该事件再次证明，亚美尼亚政府不断违反联合国章程以及欧安组织的原则，企图使用暴力将纳戈尔诺·卡拉巴赫并入亚美尼亚。侵略舒沙为占领阿塞拜疆其他领土起了关键作用。侵占阿塞拜疆古老的音乐和文化中心—舒沙市之后，亚美尼亚武装部队截断

了舒沙-拉钦公路，并开始直接从亚美尼亚共和国境内对拉钦市进行猛烈炮击。亚美尼亚武装部队的目的是在阿塞拜疆领土境内巩固自己的阵地，并将纳戈尔诺-卡拉巴赫并入亚美尼亚共和国。

侵占舒沙之后，5月18日，他们又占领了位于两国交界的阿塞拜疆古老城市——拉钦市。这样，总面积为1385平方公里、人口为71000人的拉钦市也被亚美尼亚武装部队占领了（8，108页）。毫无疑问，如无外界强大势力的援助，阿塞拜疆共和国纳戈尔诺-卡拉巴赫区的亚美尼亚社群无法侵略阿塞拜疆领土。如此一来，亚美尼亚武装力量以“自决权”为借口侵占了连接阿塞拜疆纳戈尔诺卡拉巴赫与亚美尼亚的走廊。亚美尼亚侵占拉钦表明，战争范围已远远超出了纳戈尔诺-卡拉巴赫地区的界限范围，再次证明，亚美尼亚预谋着巨大的侵略计划。通过这条被亚美尼亚人称为“人道主义走廊”的通道，他们向纳卡地区运送了大量的武器、弹药和军力。

总之，亚美尼亚武装部队在其他国家的庇护下，达到了成立单一民族国家的目的。他们侵占了纳卡地区之外的拉钦区、克尔巴贾尔区、阿格达姆区、菲祖利区、杰布拉伊尔区、古巴德雷区和赞戈兰区，总面积达4.4平方公里（28，4-6页）。上述所有地区都遭受了亚美尼亚实施的种族清洗。因此，纳卡地区亚美尼亚社群争取所谓的“自决权”的行为导致一百多万阿塞拜疆人被驱逐出故土，成为难民。

目前，阿塞拜疆领土的20%被亚美尼亚武装部队占领。亚美尼亚的侵略行为导致900个居民点、22家博物

馆以及 4 家画廊、9 座历史宫殿以及具有独特历史意义的 4 万件博物馆展品、44 座庙宇和 9 座清真寺被毁。此外，亚美尼亚人还毁坏了 927 家图书馆珍藏的 460 万册书籍和具有重要历史价值的手稿（8，147 页）。

与此同时，亚美尼亚还实施了国家恐怖主义和大屠杀政策，在被占领的领土上实施了 373 起恐怖袭击，导致 1200 人遇难、1705 人受伤（6，158-159 页）。

侵略政策一向伴随着大屠杀。从 1988 年到 1993 年，亚美尼亚武装侵略导致 2 万阿塞拜疆人遇难，10 万人受伤，5 万人受伤致残。冲突导致 4853 人下落不明，其中 1357 人已被释放，783 人被俘。十字国际委员会的信息显示，439 人在狱中被杀（10，157 页）。

20 世纪末亚美尼亚在霍贾雷市制造的种族大屠杀是反人类和反文明的最惨绝人寰的罪行之一。霍贾雷大屠杀与世界历史上的哈腾惨案、广岛和长崎原子弹爆炸、美莱村屠杀、卢旺达大屠杀、斯雷布雷尼察大屠杀以及纳粹大屠杀等并称人类历史上著名的惨案。上述事件也是世界战争历史上的平民大屠杀，在国际社会上引起了巨大反响。

1993 年，全民领袖盖达尔·阿利耶夫重新掌权之后，骇人听闻的霍贾雷悲惨大屠杀的本质才得以被揭露。1994 年 2 月，阿塞拜疆共和国国民议会正式作出了对霍贾雷大屠杀的政治法律评估。此外，1998 年 3 月 26 日，根据盖达尔·阿利耶夫签发的指令，3 月 31 日为阿塞拜疆大屠杀纪念日。

1997 年 12 月 18 日，全民领袖亲自签发了《关于

1948-1953 年亚美尼亚苏维埃共和国境内的阿塞拜疆人被大规模驱逐出境》的指令，这对全面研究阿塞拜疆人从亚美尼亚苏维埃共和国境内被驱逐以及作出政治法律鉴定，并向国际社会揭露亚美尼亚的罪行具有重要意义。这些指令对研究我国历史惨案以及揭露亚美尼亚沙文主义和恐怖主义的行为具有重要意义。

根据国际法，大屠杀是反和平、反人类的行为，是最严重的犯罪。因此，1948 年 12 月 9 日，联合国议会大会通过了第 260(III)号决议。1951 年生效的《关于防止及惩治危害种族罪公约》是定性危害种族罪行的主要法律。亚美尼亚对阿塞拜疆实施的侵略行为触犯了在该公约中被定性为危害种族罪的行为。

另外一个证明亚美尼亚侵略政策连续性的事实是，仅 20 世纪，阿塞拜疆人在 1905-1907 年、1918-1920 年、1948-1953 年以及 1988-1993 年共四次遭受了亚美尼亚民族主义者实施的大屠杀和种族清洗。

全世界目睹了 20 多年亚美尼亚作为侵略国实施的侵占政策。因此，阿塞拜疆共和国根据上述公约向联合国国际法庭起诉亚美尼亚共和国。

冲突调解谈判过程中，亚美尼亚坚持非建设性立场，继续实施侵略政策。另一方面，联合国和欧安组织等国际组织并未采取具体措施以实现通过的建议和决议，因而阻碍了谈判进程。同时，前段时间，欧安组织明斯克小组联合主席国家坚持“双重标准”立场，未承担公正调节冲突责任，也并没有给侵略国施加任何压

力。与此同时，明斯克小组没有对亚美尼亚的侵略行为采取任何措施。

虽然如此，阿塞拜疆仍然尊重各国际组织的和平提议，积极参与他们的工作，尤其是为和平调解冲突付出努力的欧安组织所做的工作。这也证明了阿塞拜疆坚持和平调解冲突的立场。

阿塞拜疆对于调解冲突的立场一贯是，该冲突必须在阿塞拜疆领土完整原则以及国际社会承认的边境框架内调解的。我国的立场基于国际法标准和原则、《联合国宪章》、赫尔辛基最终法案等国际组织就调解该冲突通过的相关文件。

与此同时，国际组织为和平调解冲突所通过的文件巩固了阿塞拜疆的立场，并再次重申了根据国际法原则调解问题的重要性。由此可见，联合国通过的四项决议（822, 853, 874, 884）以及欧安组织、欧洲委员会和伊斯兰合作组织的决议具有重要意义，是保障阿塞拜疆公正立场的法律依据。近来，欧洲议会和北约峰会中所通过的决议均表明了对阿塞拜疆领土完整的支持，并提出了停止侵占的要求。

因此，大国应向阻止对当代国际关系构成威胁的侵占者的行为，我们必须根据《联合国宪章》第七章，采取坚定的措施，强制使亚美尼亚服从国际社会的意愿。

İSTİFADƏ EDİLMİŞ ƏDƏBİYYAT, ARXIV MATERİALLARI VƏ İNTERNET RESURLARI

1. **Azərbaycan tarixi. Sənədlər və nəşrlər üzrə.**- Bakı, 1990.- 384 s.
2. **Azərbaycan tarixi üzrə qaynaqlar** /Tərtibçilər: S.Əliyarov, F.Mahmudov və b..- Bakı, 1989.- 328 s.
3. **Arzumanlı V., Mustafa N.** Tarixin qara səhifələri. Deportasiya. Soyqırım. Qaçqınlıq.- Bakı, 1998.- 280 s.
4. **Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti Ensiklopediyası: iki cild**də.- Bakı, 2004.- Cild I.- 440 s.
5. **Azərbaycanlıların soyqırımı haqqında** (8 dildə). Bakı, 1998.- 120 s.
6. **Erməni cinayətləri.**- Bakı, 2003.- Cild I.- 159 s.
7. **Erməni terroru = Armenian terror = Армянский террор.**- Bakı, 2007.- 168 s.
8. **Əhmədov E.** Ermənistanın Azərbaycana təcavüzü: təhlili xronika (1987-2011-ci illər).- Bakı, 2012.- 912 s.
9. **İsgəndərli A.** Azərbaycan həqiqətləri: 1917-1920.- Bakı, 2012.- 228 s.
10. **Hacıyev N.** Dağlıq Qarabağın tarixindən sənədlər.- Bakı, 2005.- 192 s.
11. **Xəlilov X.** Qarabağın elat dünyası.- Bakı, 1992.- 119 s.
12. **Mahmudov Y., Şükürov K.** Qarabağ. Real tarix, faktlar, sənədlər.- Bakı, 2005.- 380 s.
13. **Mehdiyev R.** Gorus – 2010: absurd teatrı mövsümü.- Bakı, 2010.- 96 s.

14. **Məmmədov X., Məmmədov N.** Türkiyədə və Azərbaycanca erməni millətçilərinin cinayətləri.- Bakı, 2006.- 215 s.
15. **Məmmədov İ., Əsədov S.** Ermənistan azərbaycanlıları və onların acı taleyi (qısa tarixi öçerk).- Bakı, 1992.- 72 s.
16. **Nəcəfov B.** Azərbaycan Demokratik Respublikası (daxili və xarici siyasət).- Bakı, 1992.- 77 s.
17. **Грибоедов А.** Записка о переселении армян из Персии в наши области //История Азербайджана по документам и публикациям.- Баку, 1990.- с. 56-59.
18. **К истории образования Нагорно-Карабахской Автономной области Азербайджанской ССР. 1918-1925:** Документы и материалы.- Баку, 1989.- 334 с.
19. **Мустафаев Р.** Марши смерти. Преступления армянства против еврейского народа.- Москва, 2008.- 69 с.
20. **Помпеев Ю.** Кровавый омут Карабаха.- Баку, 1992.- 208 с.
21. Постановление Совета Министров СССР № 4083 от 23 декабря 1947 года “О переселении колхозников и другого азербайджанского населения из Армянской ССР в Кура-Араксинскую низменность Азербайджанской ССР”. Архив ЦСИ МИД АР.
22. Постановление Совета Министров СССР № 754 от 10 марта 1948 года “О мероприятиях по переселению колхозников и другого азербайджанского населения из Армянской ССР в Кура-Араксинскую низменность Азербайджанской ССР”. Архив ЦСИ МИД АР.
23. **Преступления армянских террористических и бандитских формирований против человечества (XIX-XXI вв.).**- Баку, 2002.- 395 с.

24. **События вокруг НКАО в кривом зеркале фальсификаторов (Сборник материалов).**- Баку, 1989.- 92 с.
25. **Ходжалы. Хроника геноцида.**- Баку, 1993.- 144 с.
26. **Трагедия виновников который невозможно оправдать /Доклад Московского правозащитного центра Мемориал о массовых нарушениях прав человека, связанных с занятием населенного пункта Ходжалы в ночь с 25 на 26 февраля 1992 г. вооруженными формированиями.**- Баку, 1992.- 16 с.
27. **Шавров Н.** Новая угроза русскому делу в Закавказье: Предстоящая распродажа в Мугани иностранцам.- Баку, 1990.- 156 с.
28. **Aggression of the Republic of Armenia against the Republic of Azerbaijan.**- Baku, 1994.- 28 p.
29. **Brief information of the history of Garabagh.** Heydar Aliyev Foundation presents. The series of “The true facts about Garabagh”.- Baku, 2005.- 12 p.
30. **Consequences of Armenian aggression against Azerbaijan.** Heydar Aliyev Foundation presents. The series of “The true facts about Garabagh”.- Baku, 2005.- 12 p.
31. **The beginning of the Garabagh conflict.** Heydar Aliyev Foundation presents. The series of “The true facts about Garabagh”.- Baku, 2005.- 12 p.
32. **The Khojaly Genocide.** Heydar Aliyev Foundation presents. The series of “The true facts about Garabagh”.- Baku, 2005.- 12 p.
33. **Rau J.** The Nagorno Karabakh conflict between Armenia and Azerbaijan. A brief Historical Outline.- Berlin, 2008.- 96 p.

- 34. UN General Assembly Resolution A/RES/3/260. “Prevention and Punishment of the Crime of Genocide”. 9 December 1948 - [http://www.un-documents.net / a3r260.htm](http://www.un-documents.net/a3r260.htm).**

İnternet resursları

35. <http://president.az>
36. <http://meclis.gov.az>
37. <http://mfa.gov.az>
38. <http://heydar-aliyev-foundation.org>
39. <http://aliyev-heritage.org>
40. <http://preslib.az>
41. <http://khojaly.preslib.az>
42. <http://azertag.com>
43. <http://anl.az>
44. <http://anl.az/xocali>
45. <http://refugees-idps-comittee.gov.az>
46. <http://azerbaijan.az>
47. <http://justiceforkhojaly.com>
48. <http://31mart.wordpress.com>
49. <http://iravan.com>
50. <http://virtualkarabakh.az>

TÖVSIYƏ OLUNAN ƏDƏBİYYAT VƏ İNTERNET RESURLARI

51. **Abdullayev Ə.** Ermənistanın Azərbaycana qarşı hərbi təcavüzü və Heydər Əliyevin sülh strategiyası.- Bakı, 1999.- 156 s.
52. **Abdullayev Ə.** Ermənistanın Azərbaycana qarşı təcavüzkarlıq siyasəti (XIX əsrin axırı - XX əsr).- Bakı, 1998.- 324 s.
53. **Abışov V.** Azərbaycanlıların soyqırımı (1917-1918-ci illər).- Bakı, 2007.- 163 s.
54. **Azərbaycan xalqına qarşı 1918-ci il mart soyqırımı: sənədlər toplusu:** 3 cilddə.- Bakı, 2009.- Cild I: “26 Bakı komissarları”nın əsl tarixi.- 776 s.
55. **Azərbaycan xalqına qarşı 1918-ci il mart soyqırımı: sənədlər toplusu:** 3 cilddə.- Bakı, 2011.- Cild II, Kitab 1: Gəncə quberniyasında soyqırımı. 1918-1920-ci illər.- 460 s.
56. **Azərbaycan xalqına qarşı 1918-ci il mart soyqırımı: sənədlər toplusu:** 3 cilddə.- Bakı, 2011.- Cild II, Kitab 2: İrəvan quberniyasında soyqırımı. 1918-1920-ci illər.- 456 s.
57. **Azərbaycan xalqına qarşı 1918-ci il mart soyqırımı: sənədlər toplusu:** 3 cilddə.- Bakı, 2010.- Cild III: Xatirələr.- 448 s.
58. **Azərbaycan Respublikası 1991-2001.-** Bakı, 2001.- 280 s.
59. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin “1948-1953-cü illərdə azərbaycanlıların Ermənistan SSR ərazisindəki

- tarixi-etnik torpaqlarından kütləvi surətdə deportasiyası haqqında” Fərmanı, 18 dekabr 1997-ci il //“Azərbaycan” qəz.- 1997.- 19 dekabr.
60. **Azərbaycan tarixi atlası** /prof. Y.M.Mahmudovun rəhbərliyi və redaktəsi ilə.- Bakı, 2011.- 55 s.
61. **Azərbaycanlıların soyqırımı: tarixin qanlı salnaməsi** /Kitabın ideya rəhbəri: akademik R.Mehdiyev; redaktor: professor Ə.Həsənov; buraxılışa məsul: B.Sadiqov.- Bakı, 2012.- Cild I.- 448 s.
62. **Azərbaycanlıların soyqırımı: tarixin qanlı salnaməsi** /Kitabın ideya rəhbəri: akademik R.Mehdiyev; redaktor: professor Ə.Həsənov; buraxılışa məsul: B.Sadiqov.- Bakı, 2012.- Cild II.- 424 s.
63. **Azərbaycanlıların Ermənistan SSR-dən deportasiyası: 1948-1953-cü illər: sənədlər toplusu** /Депортация Азербайджанцев из Армянской ССР: 1948-1953 гг.: сборник документов /Azərbaycan Respublikasının Milli Arxiv İdarəsi; məsul red. A. Ə. Paşayev.- Bakı, 2013,784 s.
64. Azərbaycanlıların soyqırımı haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı, 26 mart 1998-ci il. - “Azərbaycan” qəz., 27 mart 1998-ci il.
65. **Boran Əziz.** Xocalı soyqırımı: səbəbləri, həyata keçirilmə üsulları və nəticələri.- Bakı, 2008.- 224 s.
66. **Erməni terrorizmi və cinayətləri: Azərbaycanda, Türkiyədə və dünyada (hadisə və faktların xronikası).**- Bakı, 1994.- 184 s.
67. **Erməni terroru = Armenian terror = Армянский террор.**- Bakı, 2007.- 168 s.

68. **Ermənistan azərbaycanlılarının tarixi coğrafiyası.**- Bakı, 1995.- 464 s.
69. **Əhmədov E.** Ermənistanın Azərbaycana təcavüzü.- Bakı, 2015.- Kitab I: Sənədlər və materiallar.- 324 s.
70. **Əhmədov E.** Ermənistanın Azərbaycana təcavüzü.- Bakı, 2013.- Kitab II: Etnik təmizləmə, soyqırım, terror, işğal.- 408 s.
71. **Əhmədov E.** Ermənistanın Azərbaycana təcavüzü.- Bakı, 2013.- Kitab III: Beynəlxalq təşkilatların və böyük dövlətlərin siyasəti.- 368 s.
72. **Həsənov Ə.M.** Azərbaycanlılara qarşı etnik təmizləmə və soyqırımı siyasətinin mərhələləri (Azərbaycan, ingilis və rus dillərində).- Bakı, 2016.- 80 s.
73. **Xocalı - XX əsrin soyqırımı = Khojaly - Genocide of the 20th Century = Ходжалы - геноцид XX века = Chodschali - Völkermord des XX. Jahrhunderts = Khodjaly - Génocide du XXe siècle** /layihənin rəhb.: Ə.Həsənov, A.Aslanov.- Bakı: Şərq-Qərb, 2012.- 131 s.- Azərbaycan, ingilis, alman, fransız və ərəb dillərində.
74. **Xocalı soyqırımı - 1992** (sənədlərdə, faktlarda və mətbuatda).- Bakı, 2006, 192 s.
75. **İrəvan xanlığı. Rusiya işğalı və ermənilərin Şimali Azərbaycan torpaqlarına köçürülməsi.**- Bakı, 2010.- 618 s.
76. **İsgəndərov A.** 1918-ci il mart qırğınının tarixşünaslığı.- Bakı, 1997.- 183 s.
77. **Qarabağ həqiqətləri = Karabakh Realities = Истины Карабаха.**- Bakı, 2011.- 367 s.
78. **Qasımlı M.** Heydər Əliyev - istiqlala gedən yol (1969-1987-ci illər).- Bakı, 2006.- 608 s.

79. **Qasımlı M.** “Erməni məsələsi”ndən ”erməni soyqırımı”na: gerçək tarix axtarışında (1724-1920).- Bakı, 2014.- 464 s.
80. **Mahmudov Y, Şükürov K.** Azərbaycan: beynəlxalq münasibətlər və diplomatiya tarixi. 1639-1828: Dörd cilddə.- Bakı, 2009.- Cild I.- 512 s.
81. **Mehdiyev R.Ə.** Azərbaycanlılara qarşı soyqırımı gerçəklikləri (Azərbaycan, rus və ingilis dillərində).- Bakı, 2010.- 204 s.
82. **Mehdiyev R.Ə.** İkili standartların dünya nizamı və müasir Azərbaycan.- Bakı, 2015.- 224 s.
83. **Məmmədov N.** Dağlıq Qarabağ gerçəklikləri: soyqırımı, terror, deportasiya, işğal: XX yüzillik.- Bakı: Təhsil, 2009.- 272 s.
84. **Nəvvab M.M.** 1905-1906-cı illərdə erməni-müsəlman davası.- Bakı, 1993.- 128 s.
85. **Ordubadi M.** Qanlı illər. 1905-1906-cı illərdə Qafqazda baş verən erməni-müsəlman davasının tarixi.- Bakı, 1991.- 144 s.
86. **Paşayev A.** Açılmamış səhifələrin izi ilə.- Bakı, 2001.- 536 s.
87. **Sultanov Z.** Qarabağın qara günləri.- Bakı, 1992, 152 s.
88. **Şükürov K.** Türkmənçay – 1828: Tarixi xronika (İxtisarla).- Bakı, 2006.- 188 s.
89. **Vandalizm: tarixi adlara qarşı soyqırımı** /AMEA A.A.Bakıxanov adına Tarix İnstitutu; tərt. N.Mustafa; elmi red. E.Məhərrəmov.- Bakı, 2006.- 92 s.
90. **Veliçko V.** Rus işi və tayfalararası məsələlər /Tərc. V.Quliyev.- Bakı, 1995.- 192 s.

91. **Vəlişov N. (Tapdıqoğlu).** Ermənistanın Azərbaycana təcavüzünün nəticələri.- Bakı, 2015.- 864 s.
92. **Onk N.** Azərbaycan Karabağ tarixi.- İstanbul, 1997.- 235 s.
93. **Mustafa Nazim.** İrevan şəhri. Türk-islam varlığı nasıl yok edildi.- Ankara: Berikan Yayın evi, 2015.- 269 s.
94. **Paşayev A.** Ermenilerin Azərbaycan Halkına Karşı Toprak İddiaları, Soykırımı ve Tehcirleri: XIX.-XX. yüzyıl.- Bakı, 2011.- 138 s.
95. **Sariahmetoğlu N.** Karabağ.- İstanbul, 2011.- 336 s.
96. **Taşkıran J.** Geçmişten günümüze Karabağ meselesi.- Ankara: Genelkurmay Basım evi, 1995.- 195 s.
97. **Алиев И.** Нагорный Карабах: История. Факты. События.- Баку, 1989.- 104 с.
98. **Асадов С.** Философия реваншизма или армянская кровожадность.- Баку, 2001.- 216 с.
99. **Асадов С., Мамедов И.** Терроризм, причина и следствие.- Баку, 2001.- 248 с.
100. **Величко В.** Кавказ. Русское дело и межплеменные вопросы (извлечения) //История Азербайджана по документам и публикациям.- Баку, 1990.- с. 62-74.
101. **Гаибов И., Шарифов А.** Армянский терроризм: [Фотоальбом].- Баку, 1991.- 48 с.
102. **Гарабах: Кюрекчайский договор - 200** /НАНА, Институт им. А.А.Бакиханова.- Баку, 2005.- 168 с.
103. **Гасанов А.М.** Основные этапы политики этнической чистки и геноцида против азербайджанцев /Али Гасанов //Geostrategiya: aylıq ictimai-siyasi, elmi populyar jurnal.- 2015.- № 2 (26), mart-aprel.- S.3-11.

104. **Глинка С.** Описание переселения армян азербайджанских в пределы России.- Баку, 1990.- 144 с.
105. **Деятельность армянских террористических организаций против Азербайджана /Фонд Гейдара Алиева: фото.- (Карабахские реалии).- Баку, 2006.- 12 с.**
106. **Крюгер Х.** Нагорно-Карабахский конфликт. Правовой анализ /Перевод с английского издания.- Баку, 2012.- 228 с.
107. **Кузнецов О.** История транснационального армянского терроризма в XX столетии (историко-криминологическое исследование).- Баку, 2015.- 412 с.
108. **Кузнецов О.** Правда о “мифах” Карабахского конфликта.- Москва, 2013.- 216 с.
109. **Мамедов И., Мусаев Т.** Армяно-азербайджанский конфликт: история, право и посредничество.- Тула, 2006.- 192 с.
110. **Мамедова Х.** Ходжалы: шехиды и шахиды: армянский терроризм как составная часть международного терроризма.- Баку, 2005.- 248 с.
111. **Мехтиев Р.Э.** Горис – 2010: сезон театра абсурда.- Тбилиси, 2010.- 104 с.
112. **Мехтиев Р.Э.** Нагорный Карабах: история, прочитанная по источникам.- Москва, 2014.- 280 с.
113. **Мехтиев Р.Э.** Реалии геноцида азербайджанцев.- Баку, 2000.- 203 с.
114. **Пашаев А.** Геноцид, депортации и территориальные претензии армян к Азербайджанскому народу: XIX- XX вв.- Баку, 2013, 152 с.

115. **Помпеев Ю.** Карабахский дневник.- Москва, 2010.- 416 с.: ил.
116. Постановление Верховного Совета Армянской ССР “О воссоединении Армянской ССР и Нагорного Карабаха”, 1 декабря 1989 года //Коммунист.- 1989.- 2 декабря.
117. Постановление ЦК КПСС и Совета Министров СССР о мерах по ускорению социально-экономического развития Нагорно-Карабахской Автономной Области Азерб. ССР в 1988-1995 г.г. от 24 марта 1988 г. //Бакинский рабочий.- 1988.- 29 марта.
118. **Рустамова-Тогиди С.** Куба. Апрель - май 1918 г.: Мусульманские погромы в документах.- Баку, 2010.- 552 с.
119. **Рустамова-Тогиди С.** Март 1918 г. Баку: Азербайджанские погромы в документах.- Баку, 2009.- 864 с.
120. **Самедзаде З.** Нагорный Карабах: Неизвестная правда.- Баку, 1995.- 83 с.
121. Указ Президиума Верховного Совета СССР о введении особой формы управления в Нагорно-Карабахской автономной области Азербайджанской ССР //Правда.- 1989.- 15 января.
122. **Файгл Э.** Правда о терроре: армянский терроризм - истоки и причины.- Баку, 2000.- 176 с.
123. **Халилов К.** Из этнической истории Карабаха //История Азербайджана по документам и публикациям.- Баку, 1990.- с. 37-42.
124. **Ходжалинский геноцид** /Фонд Гейдара Алиева: фото (Карабахские реалии).- Баку, 2006.- 12 с.

125. **Церцвадзе Ф.** Забытый геноцид.- Нью-Йорк, 2005.- 132 с.
126. **Церцвадзе Ф.** Армения и Нагорный Карабах. Формирование мифов /переведен на русский язык.- Нью-Йорк, 2005.- 25 с.
127. **Чавчавадзе И.** Армянские учёные и вопиющие камни /Пер. с груз. Н.И.Алексеев-Месхиев.- Баку, 1990.- 124 с.
128. **Чаладзе Т.** Сострадание.- Баку, 1995.- 232 с.
129. **Чаладзе Т.** Карабах: война в лицах: фотохроника.- Баку, 1993.- Ч.1: Октябрь 1992 - апрель 1993.- 88 с.
130. **Compilation of the UN documents on the Armenia-Azerbaijan Nagorny Karabakh conflict** //Сборник документов ООН по Армяно-Азербайджанскому, Нагорно Карабахскому конфликту /Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Azerbaijan.- Baku, 367 p.
131. **Hasanov A.M.** Armenian policy of ethnic cleansing and genocide against the Azerbaijanis in the 20 century //Политика двойных стандартов в разрешении территориальных конфликтов. Материалы Международной научно-практической конференции (Кишинэу, Республика Молдава, 25 февраля 2016 г.).- Кишинэу, 2016.- С.13-24.
132. **Hasanov A.M.** Stages of ethnic cleansing and genocide against the Azerbaijanis //Law and Politology: International scientific journal.- Moldova, Chisinau, 2015.- № 31, September.- P.37-44.
133. **Feigl E.** Armenian mythomania.- Salzburg, 2007.- 169 p.
134. **Tsertsvadze F.** The forgotten genocide /trans. N.A.Ohotin.- New York, 2005.- 128 p.

- 135. War against Azerbaijan: Targeting Cultural Heritage** /Ministry of Foreign Affairs, Republic of Azerbaijan, Heydar Aliyev Foundation; comp. K.Imranly.- Baku, 2007.- 280 p.
- 136. Weems Samuel A.** Armenia: Secrets of a “Christian” Terrorist.- State St. John Press, w. y.- 75 p.

İnternet resursları

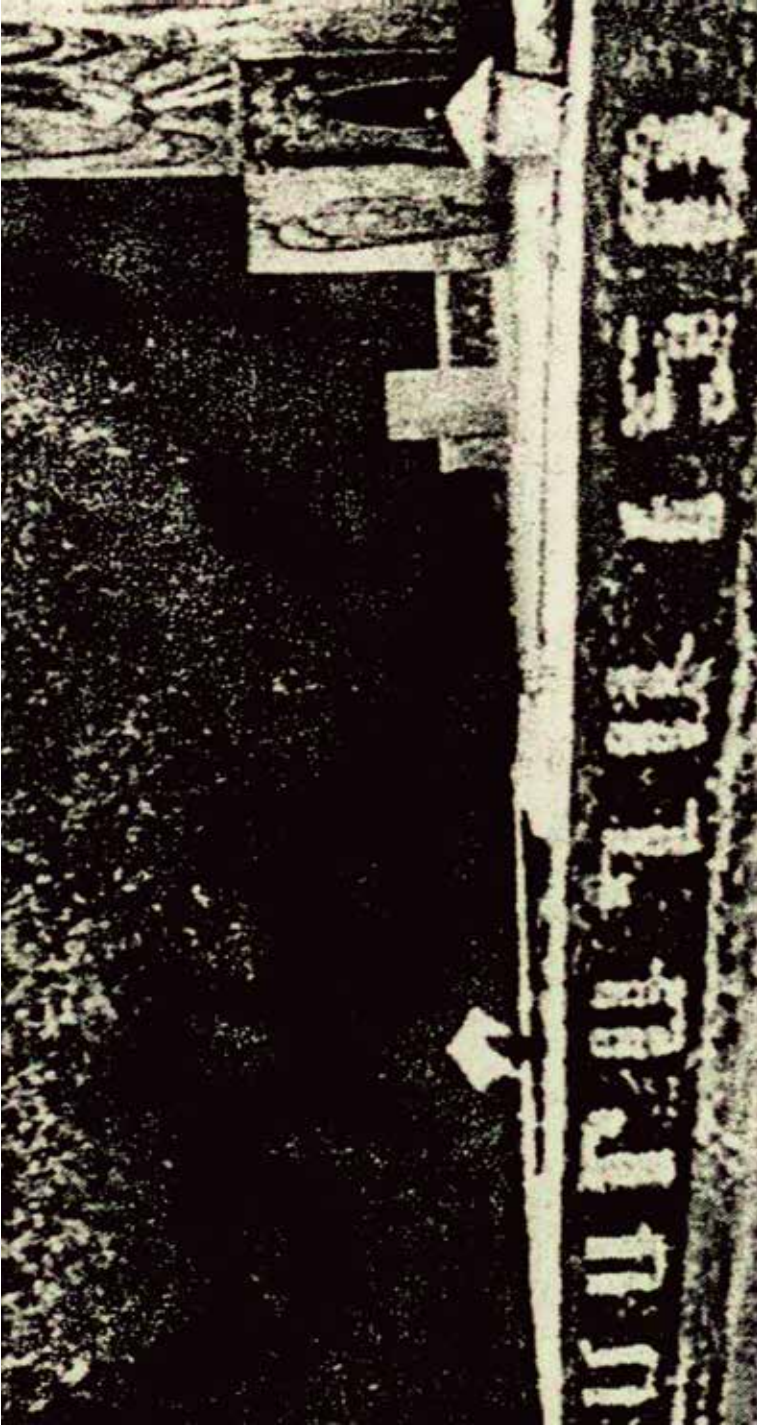
- 137.** [http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/822\(1993\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/822(1993))
- 138.** [http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/853\(1993\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/853(1993))
- 139.** [http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/874\(1993\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/874(1993))
- 140.** [http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/884\(1993\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/884(1993))
- 141.** [http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/822\(1993\)&referer=/english/&Lang=R](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/822(1993)&referer=/english/&Lang=R)
- 142.** [http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/853\(1993\)&referer=/english/&Lang=R](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/853(1993)&referer=/english/&Lang=R)
- 143.** [http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/874\(1993\)&referer=/english/&Lang=R](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/874(1993)&referer=/english/&Lang=R)
- 144.** [http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/884\(1993\)&referer=/english/&Lang=R](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/884(1993)&referer=/english/&Lang=R)
- 145.** [http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/822\(1993\)&referer=/english/&Lang=F](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/822(1993)&referer=/english/&Lang=F)
- 146.** [http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/853\(1993\)&referer=/english/&Lang=F](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/853(1993)&referer=/english/&Lang=F)

147. [http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/874\(1993\)&referer=/english/&Lang=F](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/874(1993)&referer=/english/&Lang=F)
148. [http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/884\(1993\)&referer=/english/&Lang=F](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/884(1993)&referer=/english/&Lang=F)
149. [http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/822\(1993\)&referer=/english/&Lang=A](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/822(1993)&referer=/english/&Lang=A)
150. [http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/853\(1993\)&referer=/english/&Lang=A](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/853(1993)&referer=/english/&Lang=A)
151. [http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/874\(1993\)&referer=/english/&Lang=A](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/874(1993)&referer=/english/&Lang=A)
152. [http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/884\(1993\)&referer=/english/&Lang=A](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/884(1993)&referer=/english/&Lang=A)
153. [http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/822\(1993\)&referer=/english/&Lang=C](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/822(1993)&referer=/english/&Lang=C)
154. [http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/853\(1993\)&referer=/english/&Lang=C](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/853(1993)&referer=/english/&Lang=C)
155. [http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/874\(1993\)&referer=/english/&Lang=C](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/874(1993)&referer=/english/&Lang=C)
156. [http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/884\(1993\)&referer=/english/&Lang=C](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/884(1993)&referer=/english/&Lang=C)
157. <http://www.un-documents.net/a3r260.htm>
158. [http://www.un.org/Docs/asp/ws.asp?m=A/RES/260%20\(III\)](http://www.un.org/Docs/asp/ws.asp?m=A/RES/260%20(III))

**Documents and maps about
Azerbaijan's history**

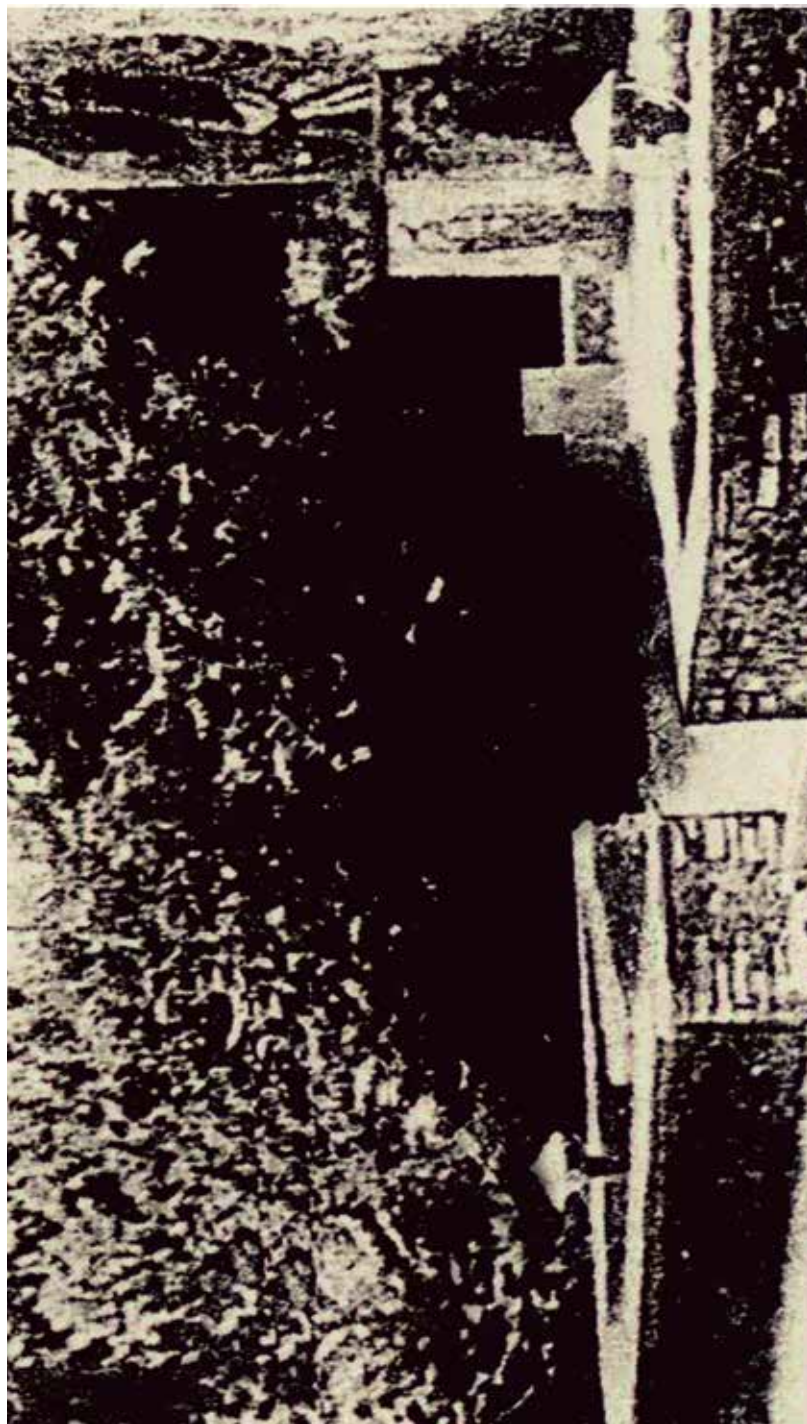

The resettlement of Armenians from Iran to Azerbaijani lands (Erivan, Karabakh) (Russian artist V.Maskov's photo). 1828.

The monument erected in Nagorno-Karabakh by Armenians on the occasion of the 150th anniversary of their resettlement from Iran to Azerbaijani lands in 1828 (on the monument “Maragha-150” was written in Armenian). Aghdara, 1978.

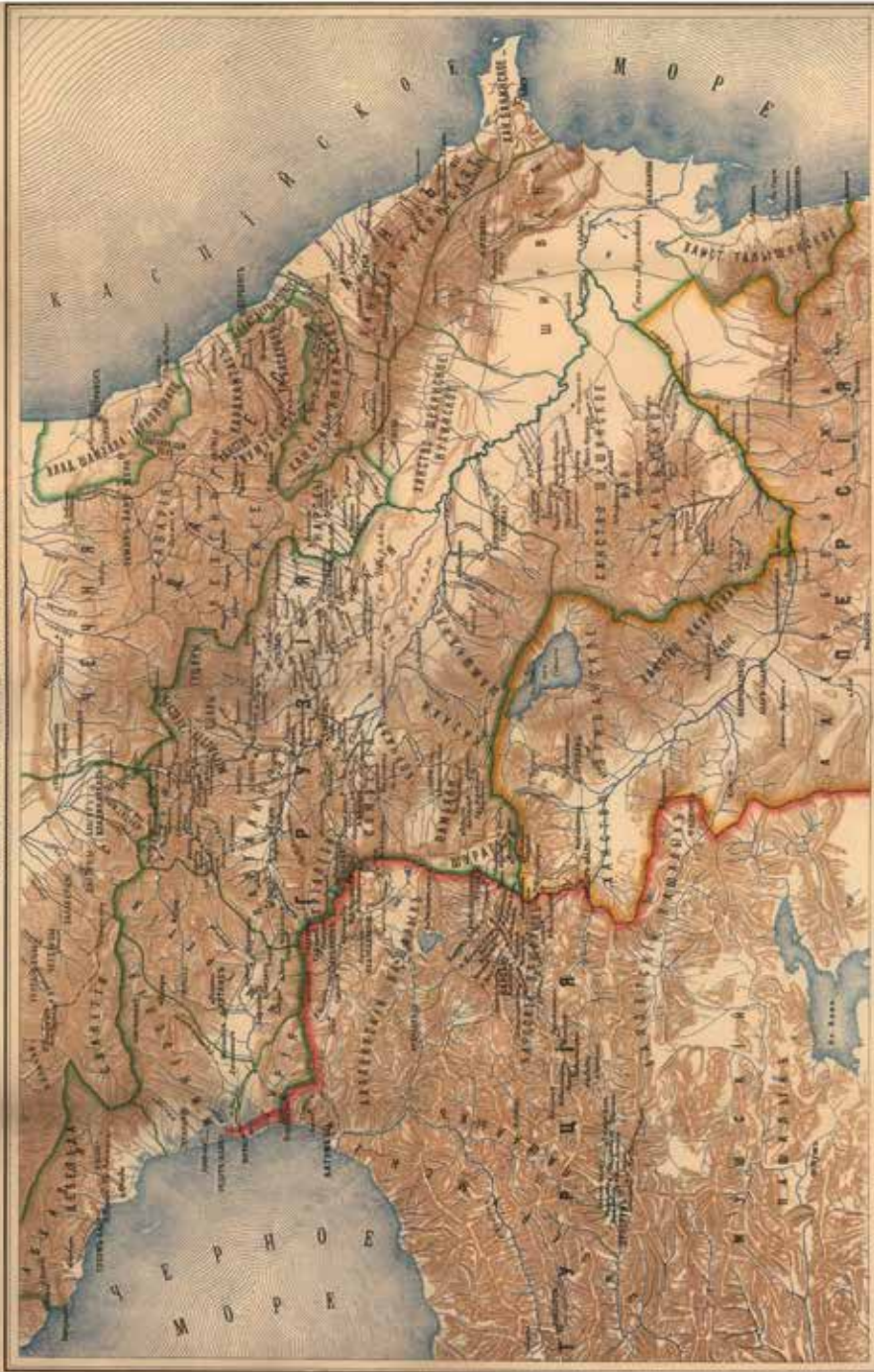

The subsequent view of the monument after the removal by the Armenian nationalists indicating the history of the resettlement of Armenians (“Maraga – 150”), Aghdara, 1988

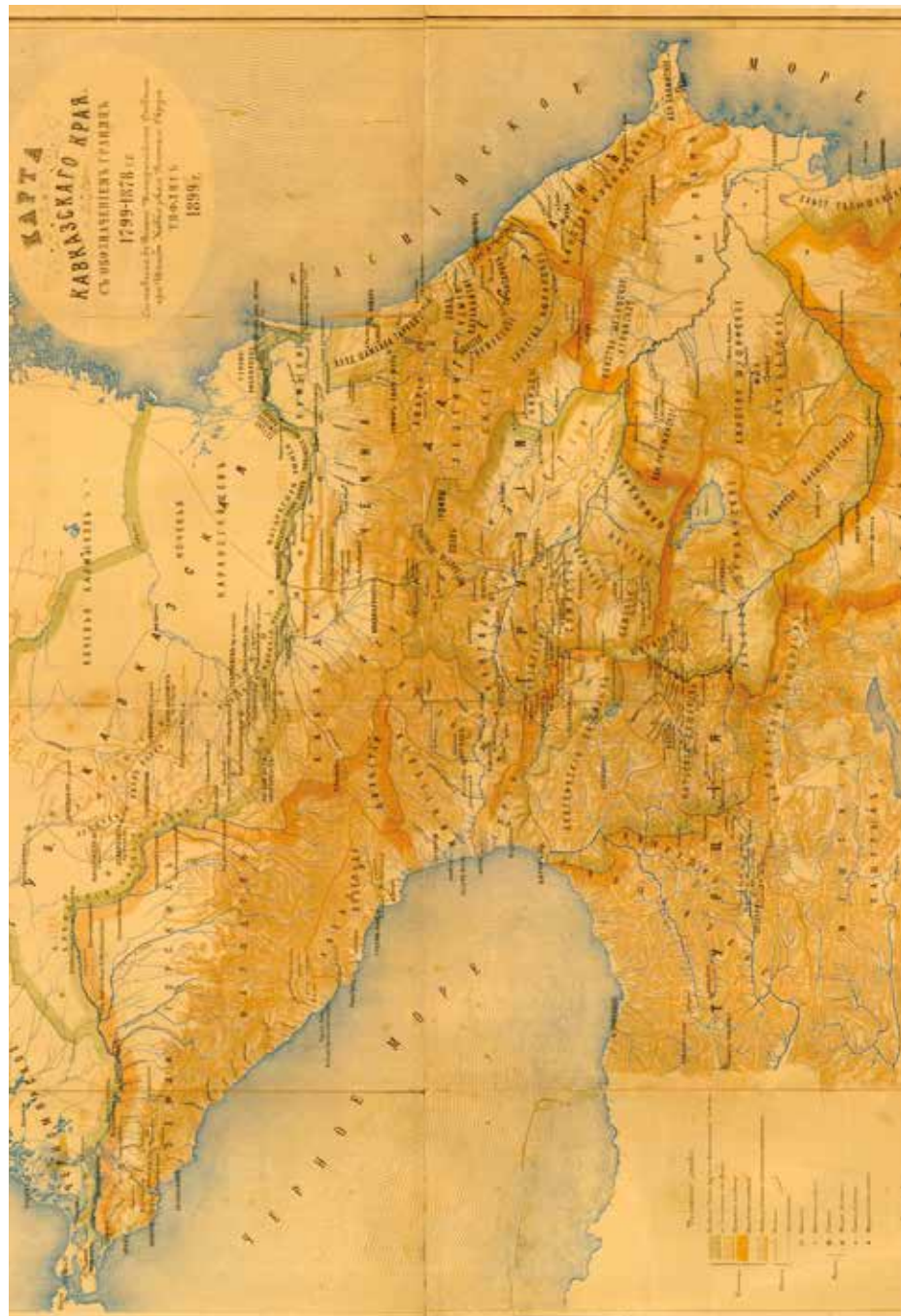

КАВКАЗ

ВОЕННАЯ АБСТРАКЦИЯ ЗАКАВКАЗСКОГО КРАЯ СЪ СЪ 1809 ПО 1817 ГОДА
СЪ ПЛАНЪМЪ И РЕШЕНІЕМЪ ДѢЛЪ И ВЪРАТЪ ИССЛЕД. МЪРЪ.

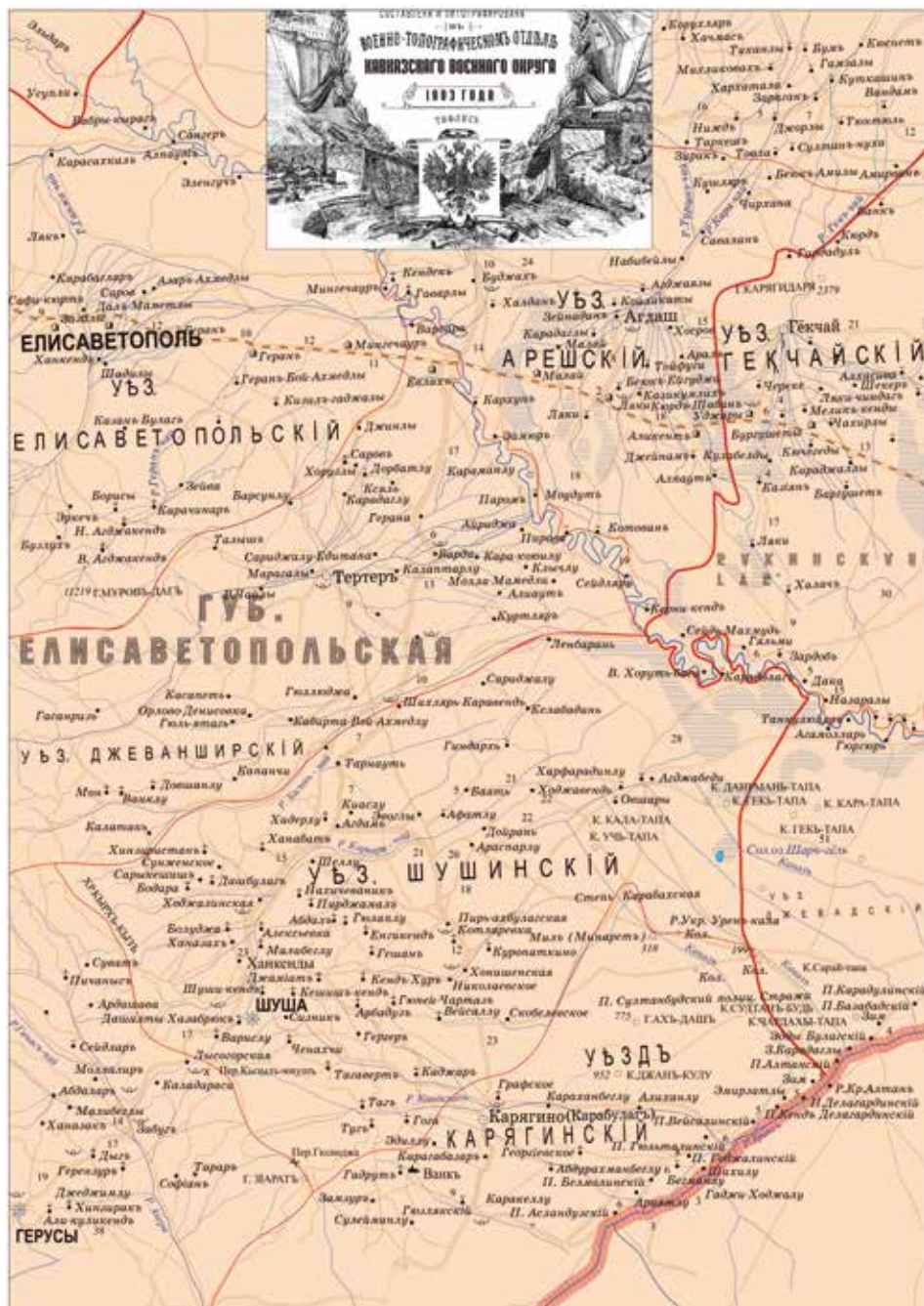

The map reflecting 1809-1817 years of the South Caucasus. It was compiled in the period of Tsarist Russia.

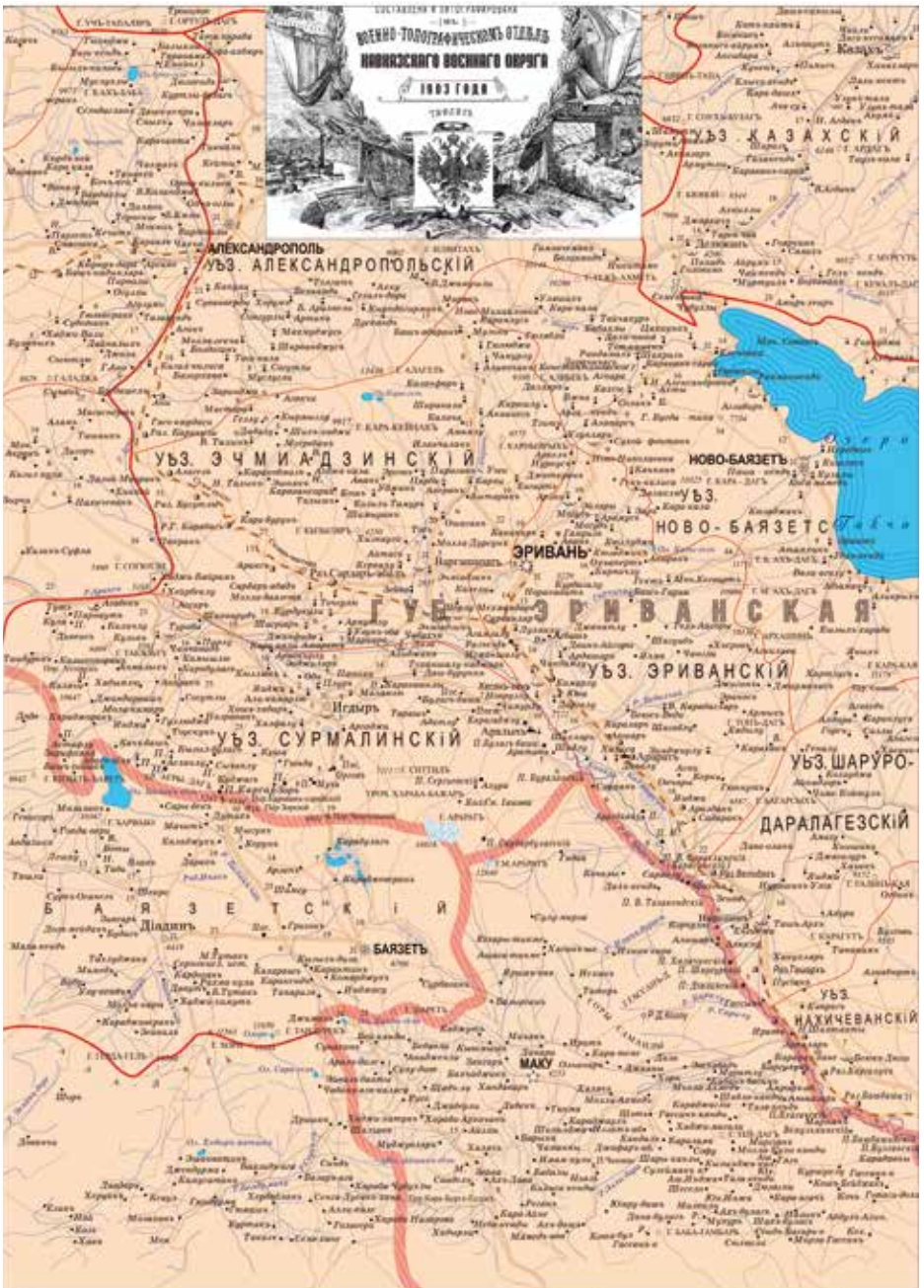

The map which was issued by the Department of Military History under the Caucasus Military District Headquarters. Tbilisi, 1899.

The map which was issued by the Military and Topography Department of the Caucasian Military District. Tbilisi, 1903.

The map which was issued by the Military and Topography Department of the Caucasian Military District. Tbilisi, 1903.

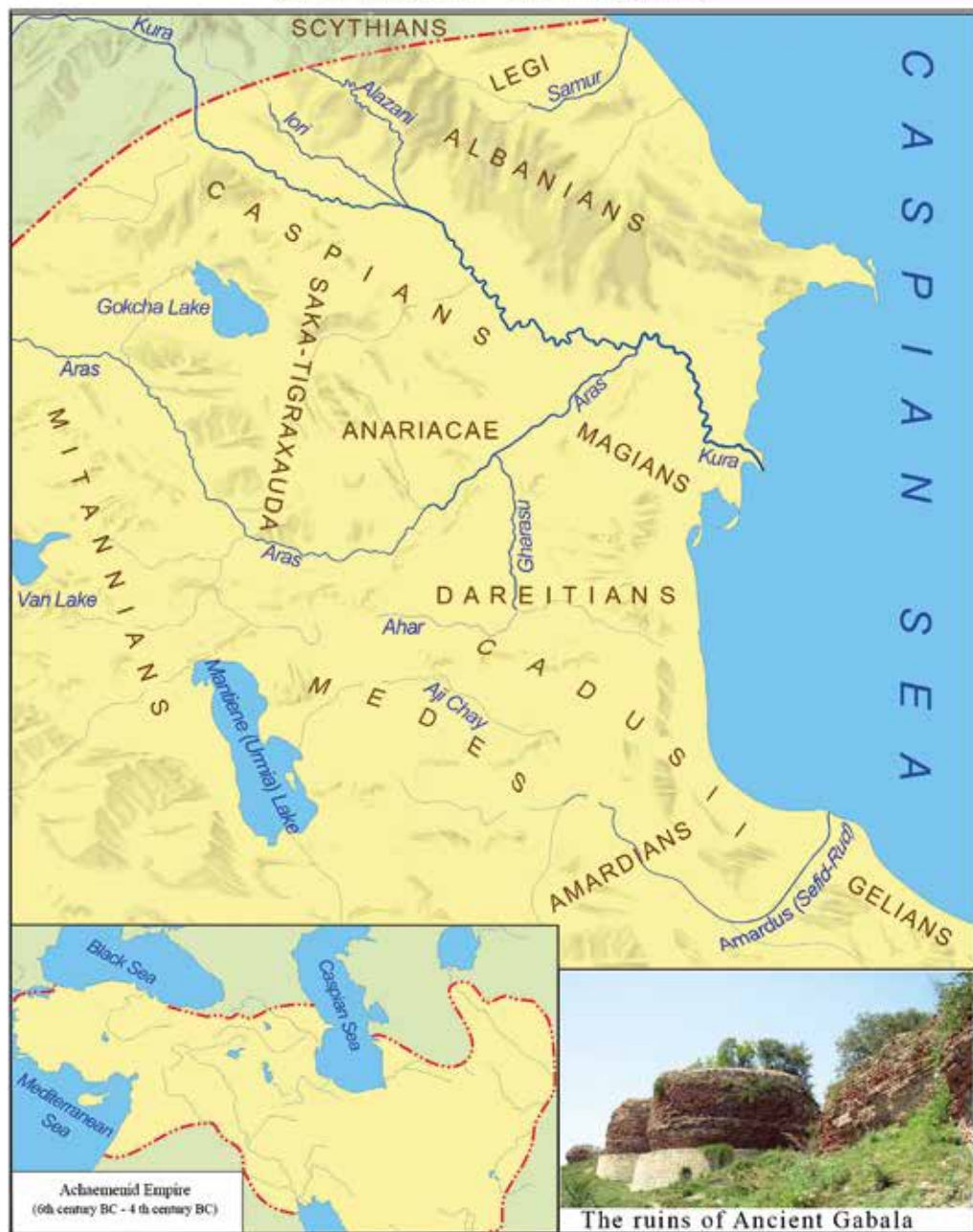
The map which was issued by the Military and Topography Department of the Caucasian Military District. Tbilisi, 1903.

A fragment of the map issued in Paris in 1917. An original map is kept at the library of Leiden University, the Netherlands.

AZERBAIJAN (6th century BC - 4th century BC)

AZERBAIJAN
(4th century BC - 3rd century BC)

AZERBAIJAN
(4th century - 7th century)

AZERBAIJAN IN CALIPHATE PERIOD (2nd half of 7th century - 1st half of 9th century)

AZERBAIJAN (2nd half of 9th century - 10th century)

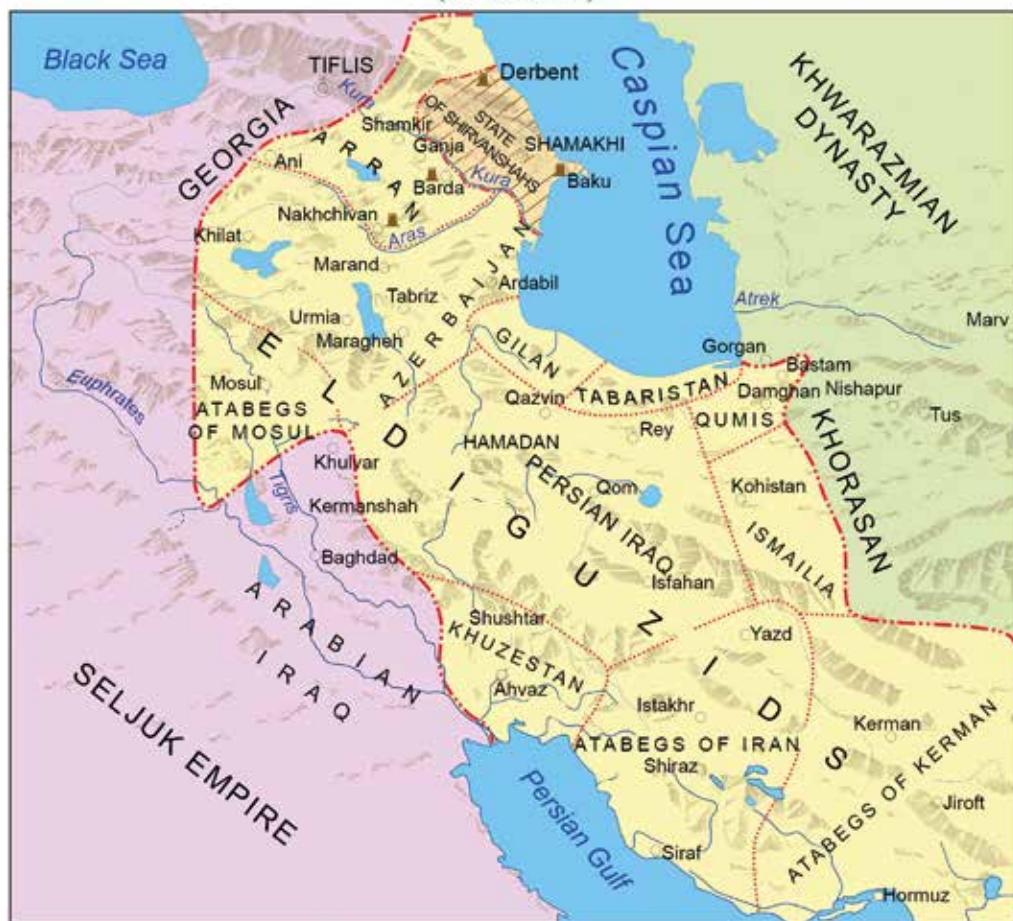

AZERBAIJAN

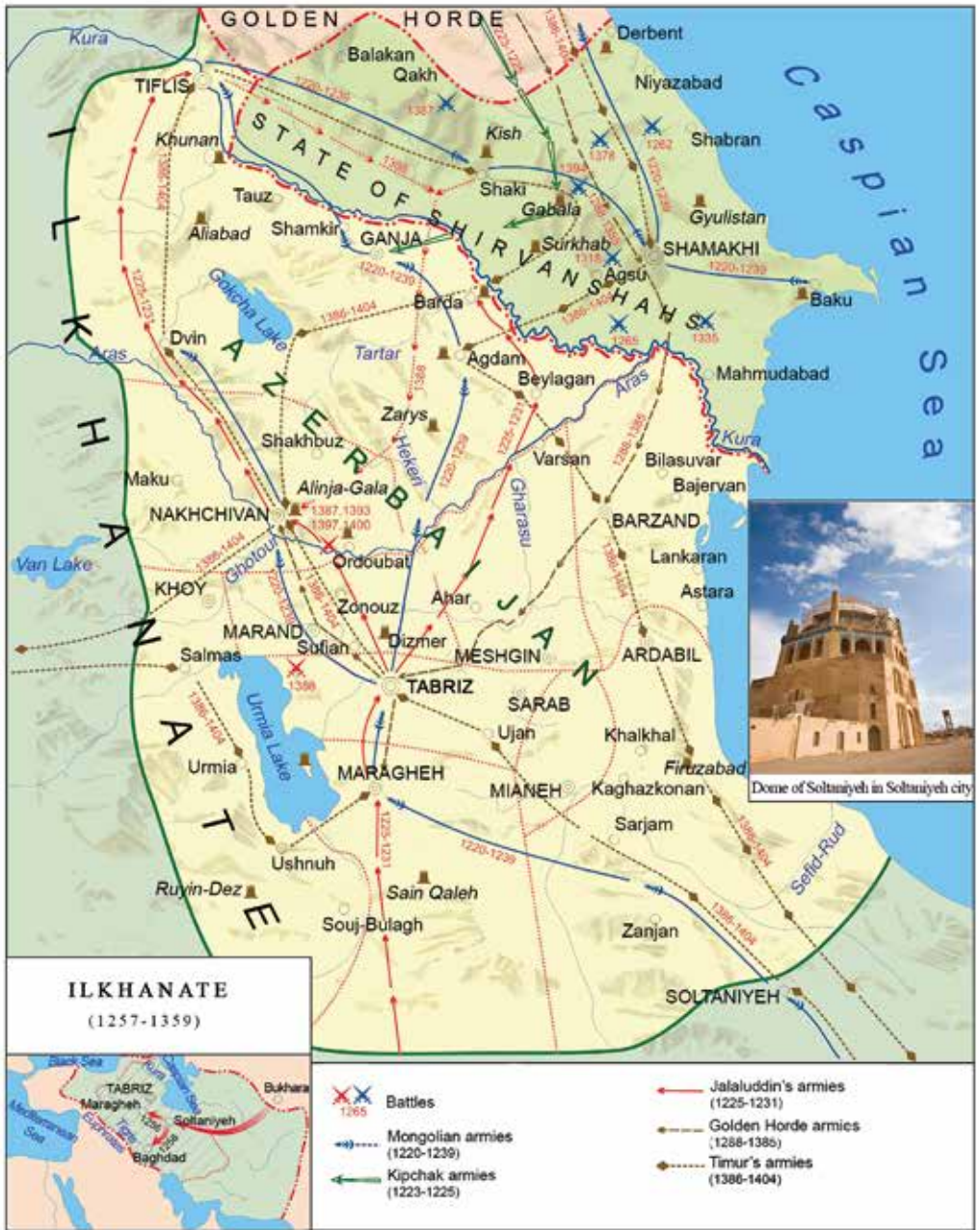
(end of 10th century - 1st half of 11th century)

ATABEGS OF AZERBAIJAN (ELDIGUZIDS) (1136-1225)

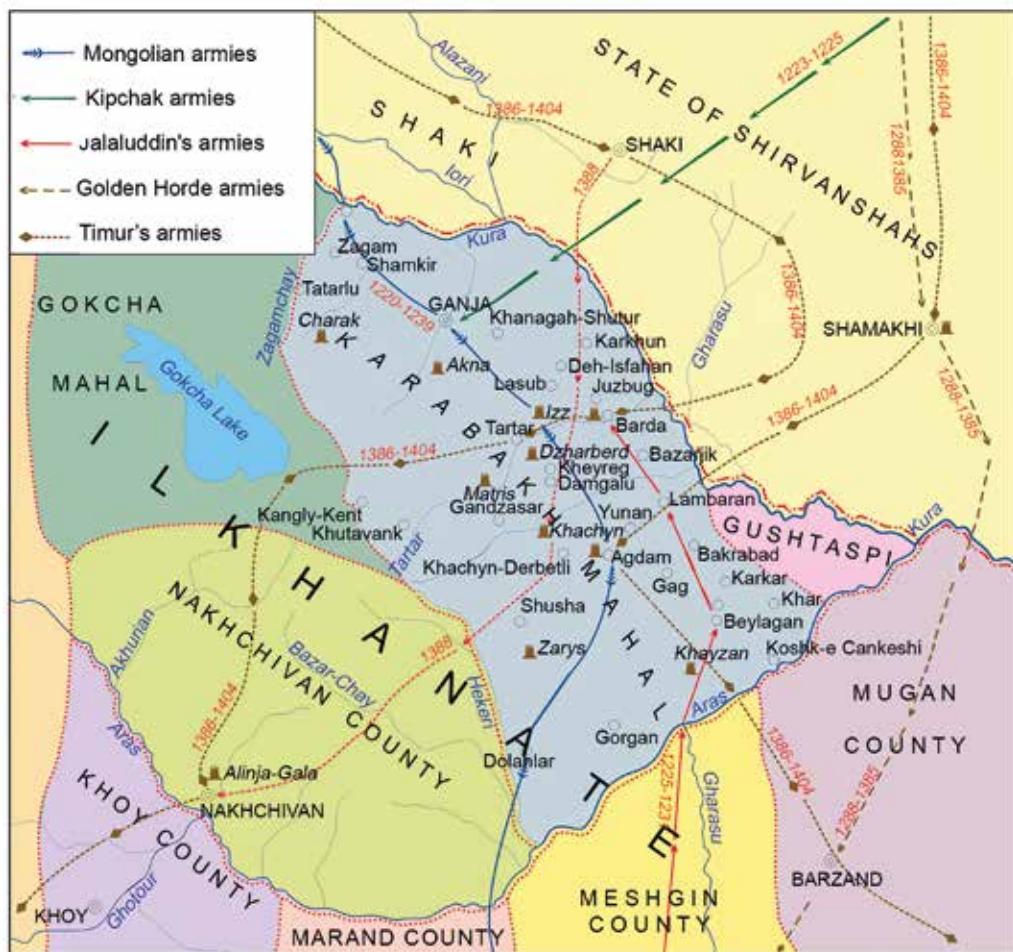

AZERBAIJAN (13th - 14th centuries)

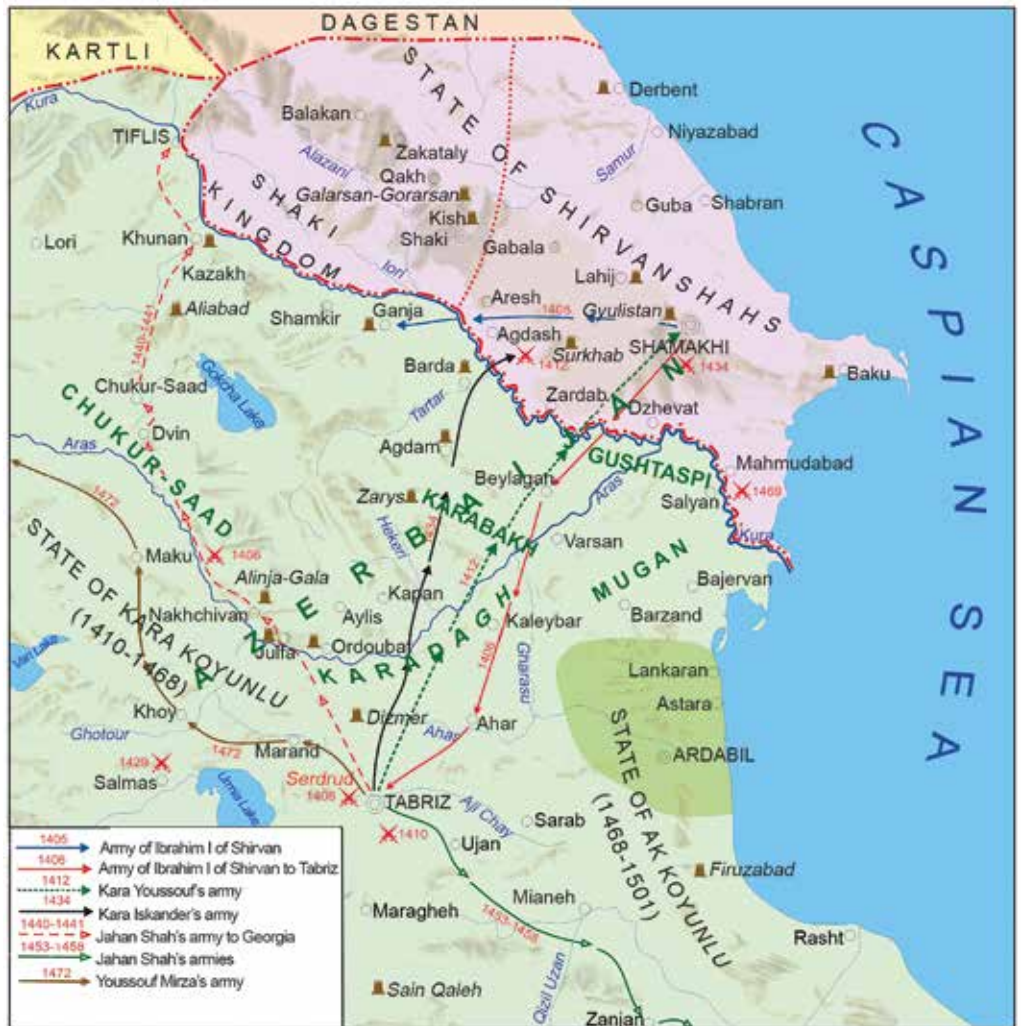

KARABAKH (13th - 14th centuries)

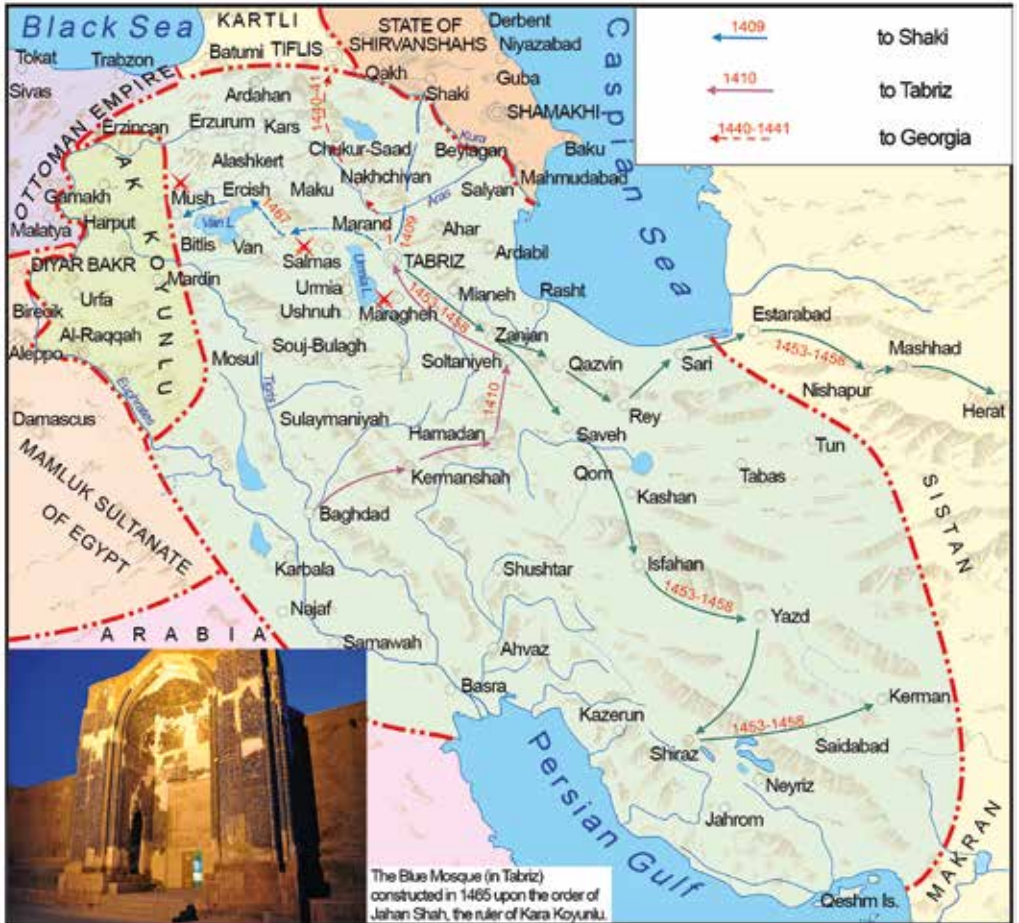

AZERBAIJAN (15th century)

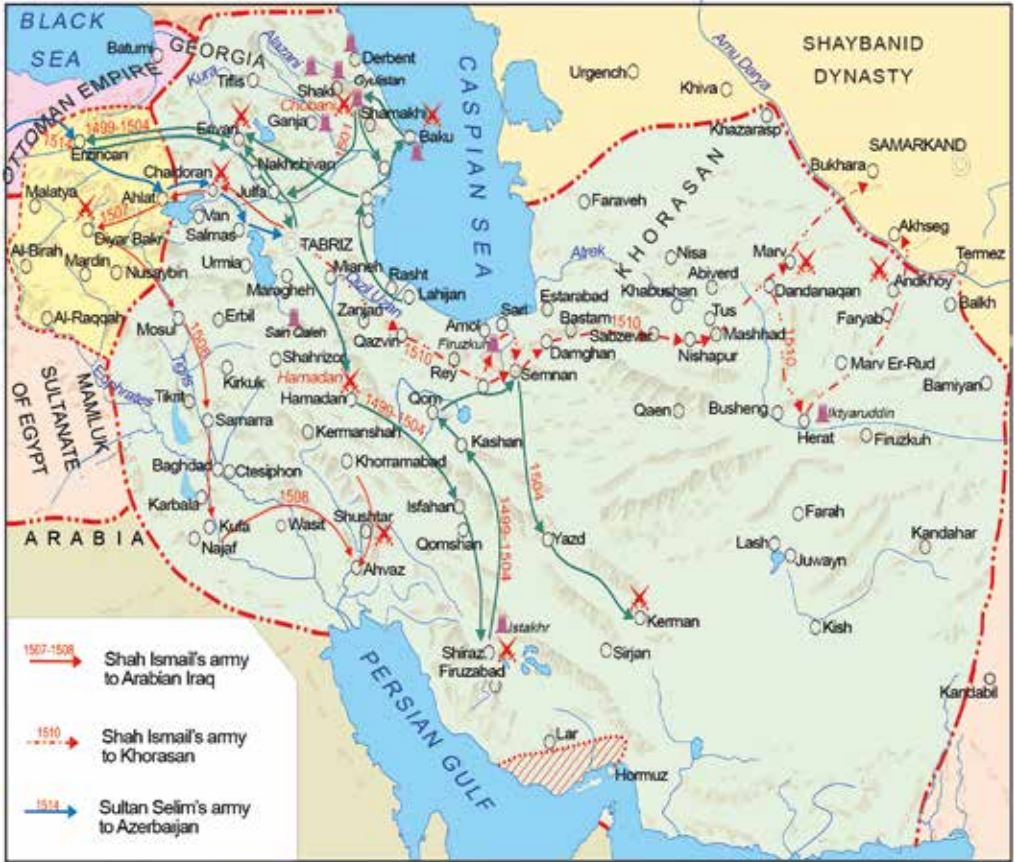
STATE OF KARA KOYUNLU (1410-1468)

STATE OF AK KOYUNLU (1468-1501)

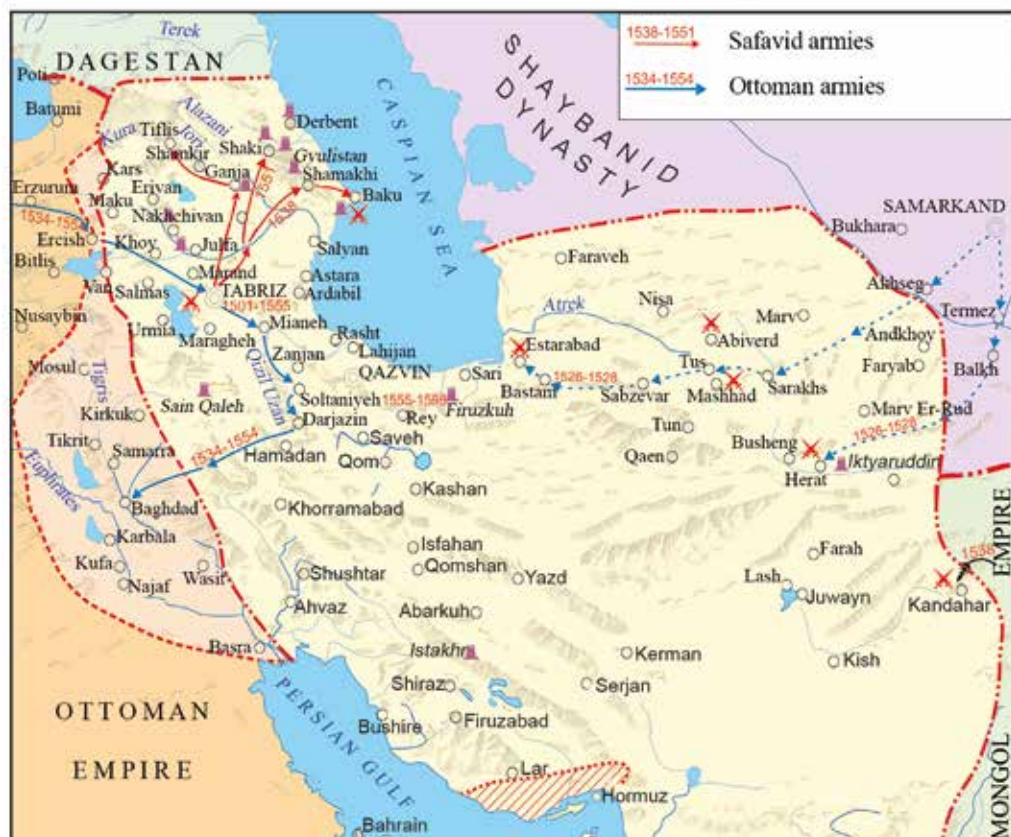

SAFAVID DYNASTY (SHAH ISMAIL ERA, 1501-1524)

SAFAVID DYNASTY (SHAH TAHMASP ERA, 1524-1576)

SAFAVID DYNASTY (MOHAMMAD KHODABANDA ERA, 1578-1587)

AZERBAIJAN (17th century)

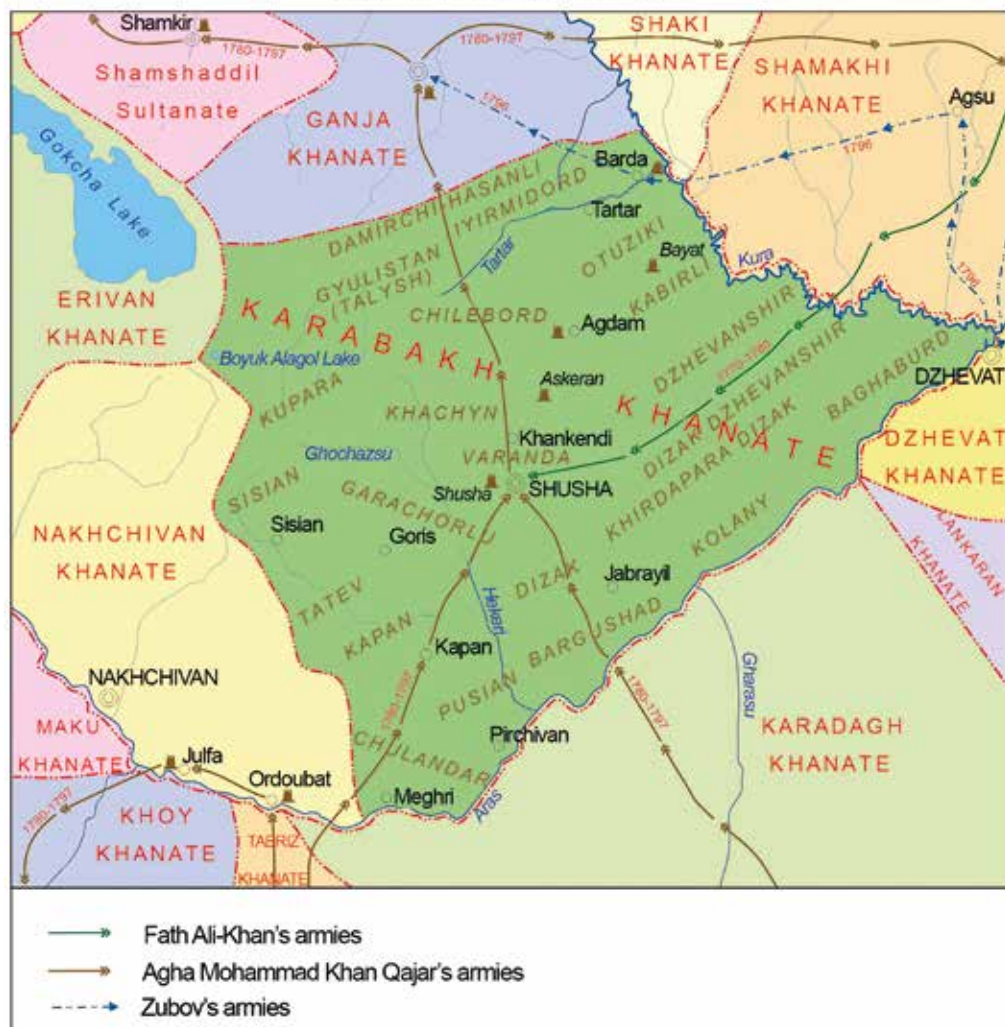
- Capital city
- Castles
- Settlements
- Borders of Safavid Dynasty
- Borders of Beylarbeylik
- Trade routes

AZERBAIJANI KHANATES (2nd half of 18th century)

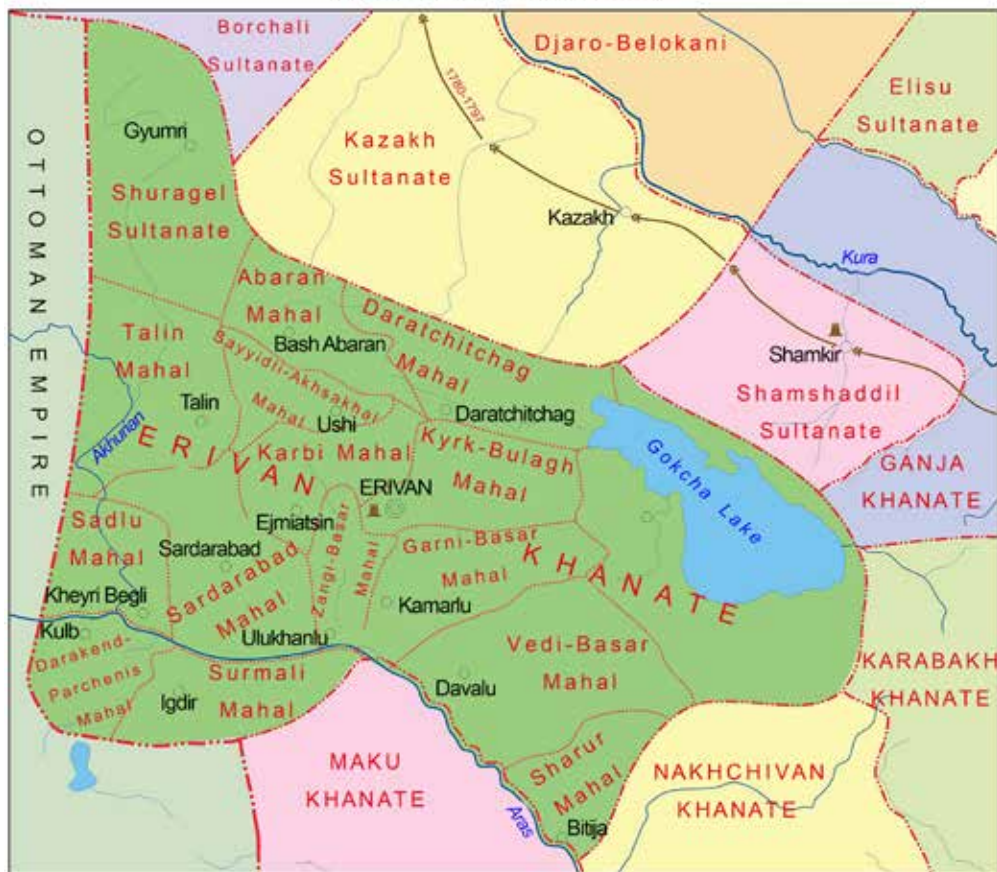

KARABAKH KHANATE (2nd half of 18th century)

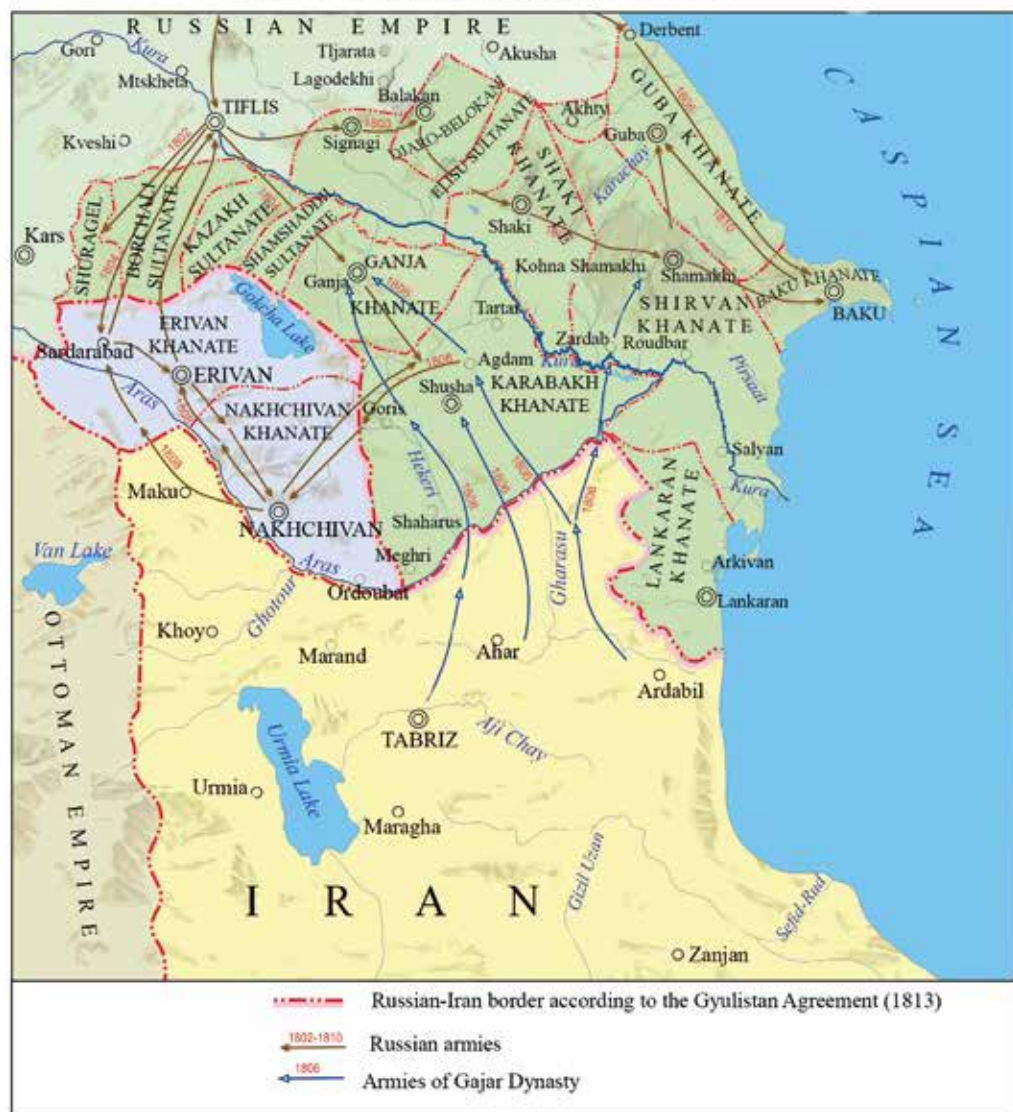

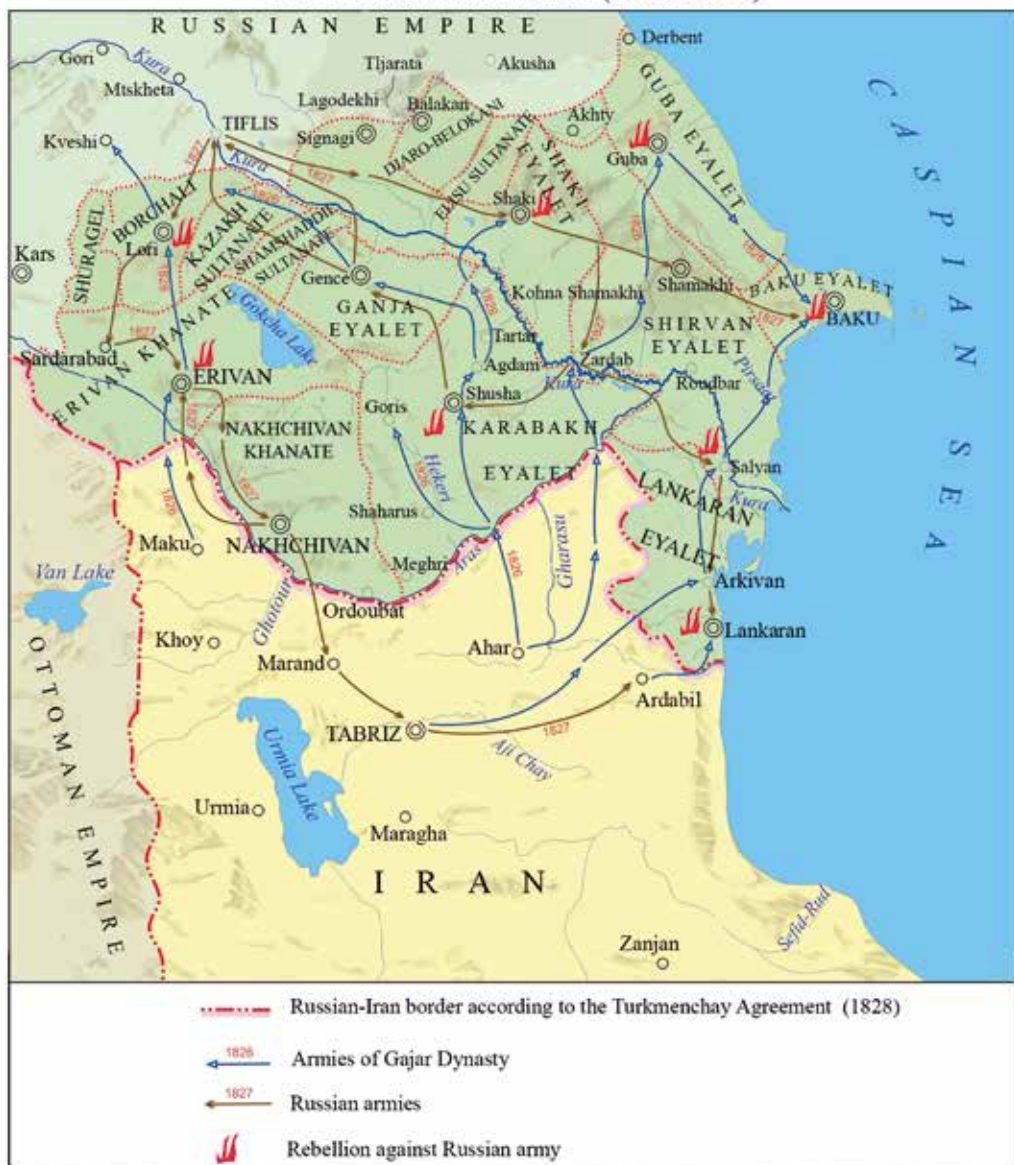
ERIVAN KHANATE (2nd half of 18th century)

BEGINNING OF OCCUPATION OF NORTH AZERBAIJAN BY RUSSIAN EMPIRE (1804-1813)

END OF OCCUPATION OF NORTH AZERBAIJAN BY RUSSIAN EMPIRE (1826-1828)

**ADMINISTRATIVE-REGIONAL DIVISION
OF NORTH AZERBAIJAN
(2nd half of 19th century - beginnings of 20th century)**

ELIZAVETPOL GOVERNORATE (2nd half of 19th century - beginnings 20th century)

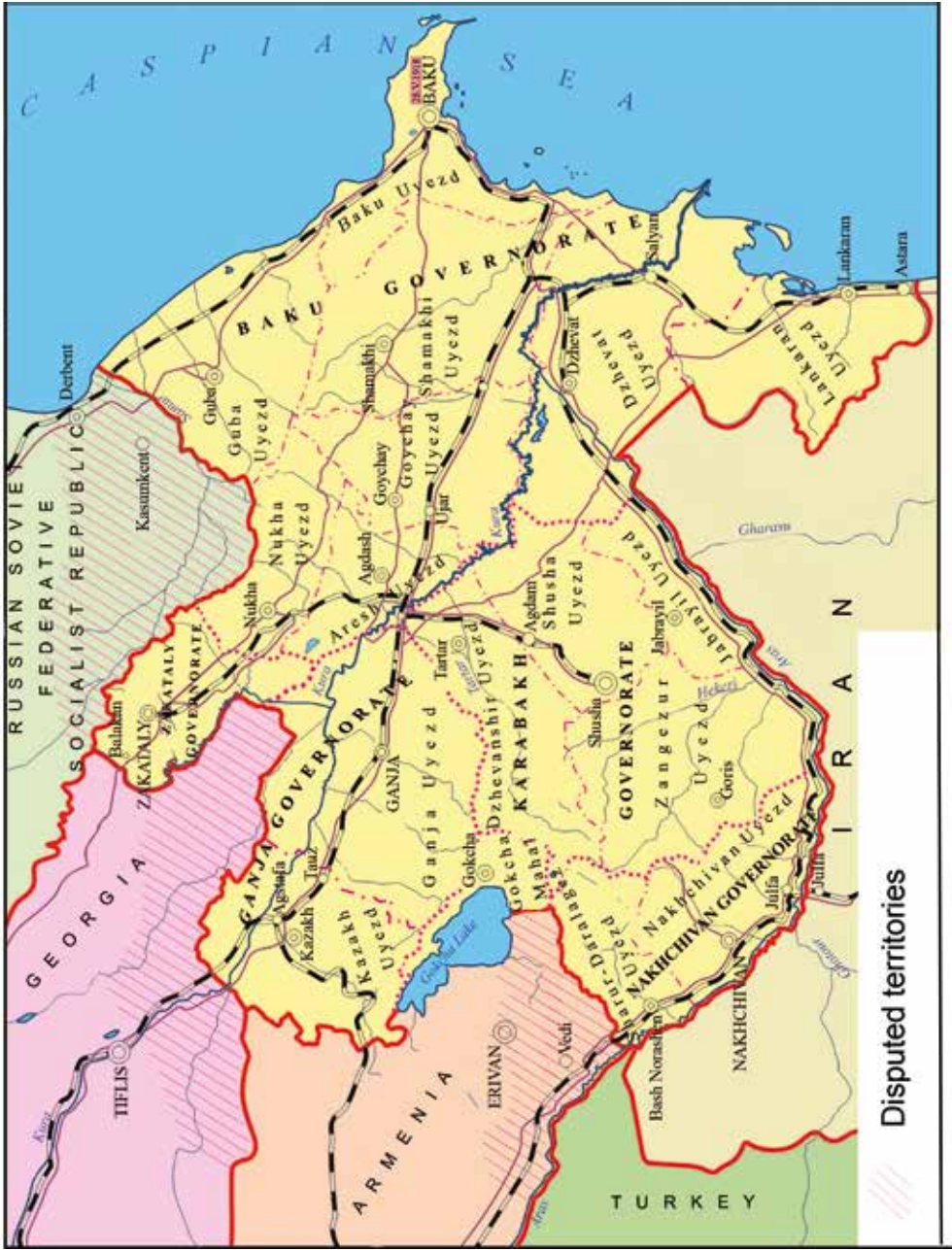

ERIVAN GOVERNORATE (2nd half of 19th century - beginnings 20th century)

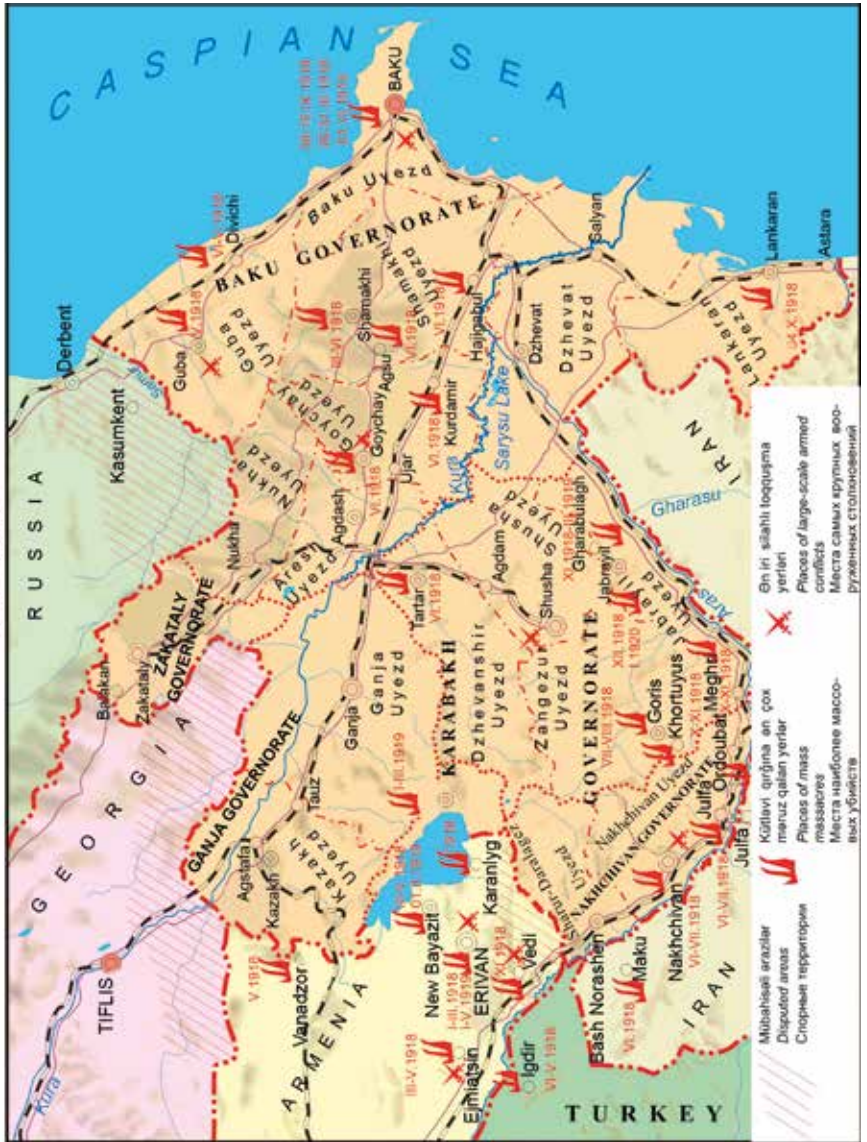

AZERBAIJAN DEMOCRATIC REPUBLIC (1918-1920)

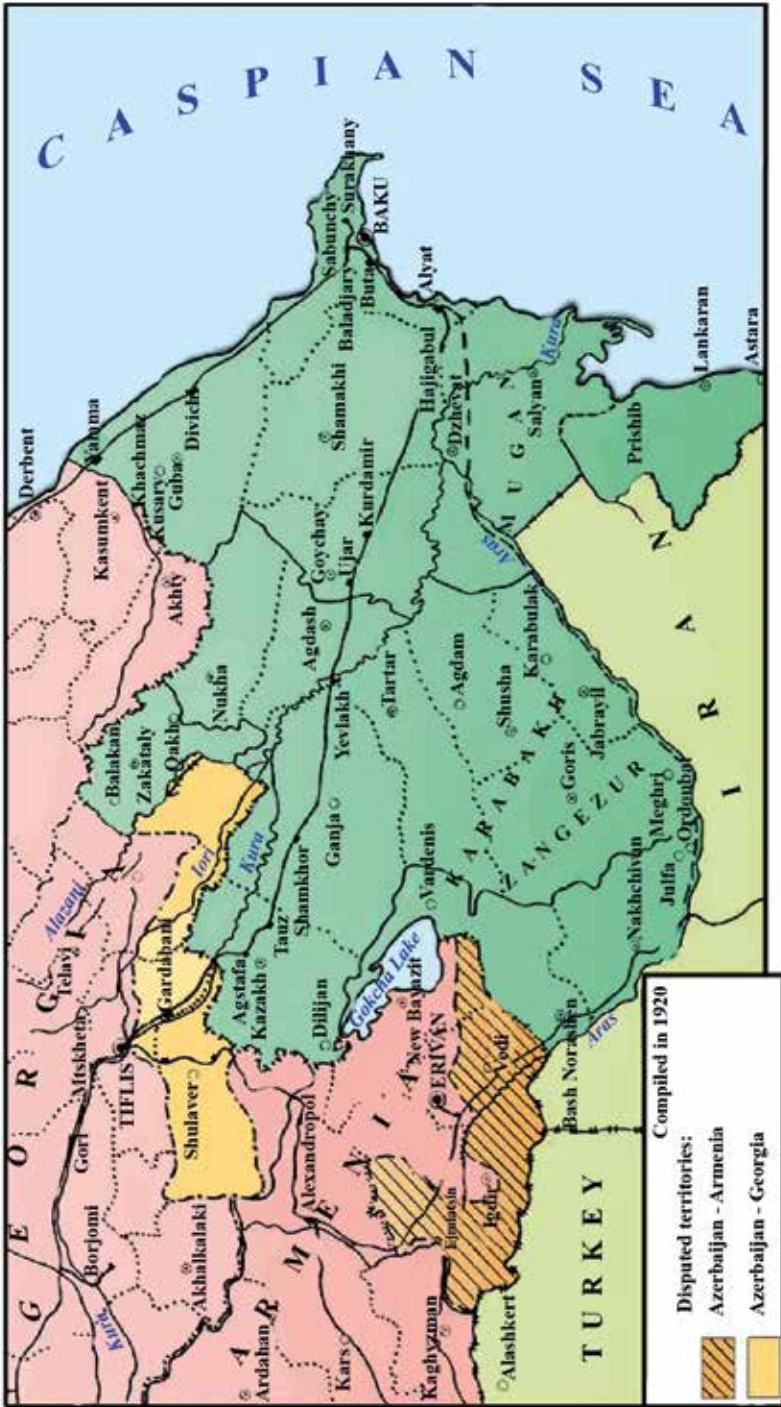

ARMENIAN GENOCIDE AGAINST THE AZERBAIJANI PEOPLE (1918-1920)

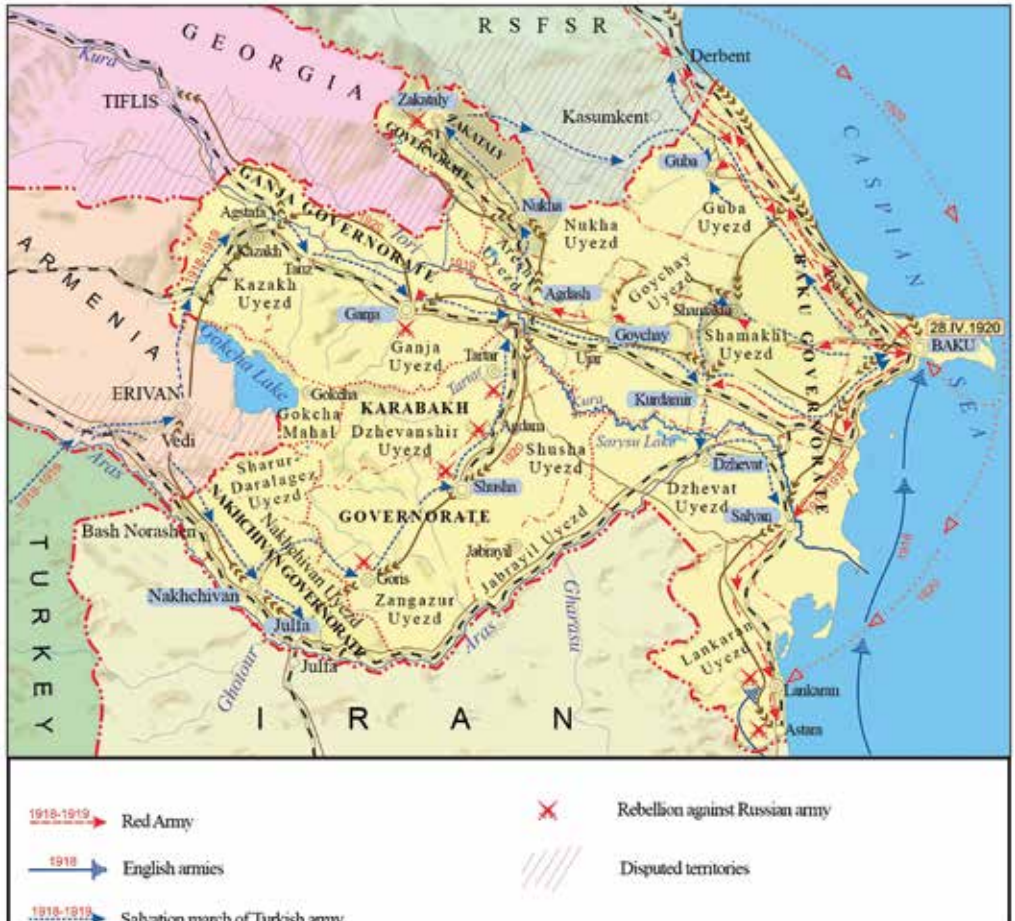

REPUBLIC OF AZERBAIJAN (1920)

FOREIGN MILITARY INTERVENTION AGAINST AZERBAIJAN THE ESTABLISHMENT OF AZERBAIJAN SSR

AZERBAIJAN SSR (1920-1922)

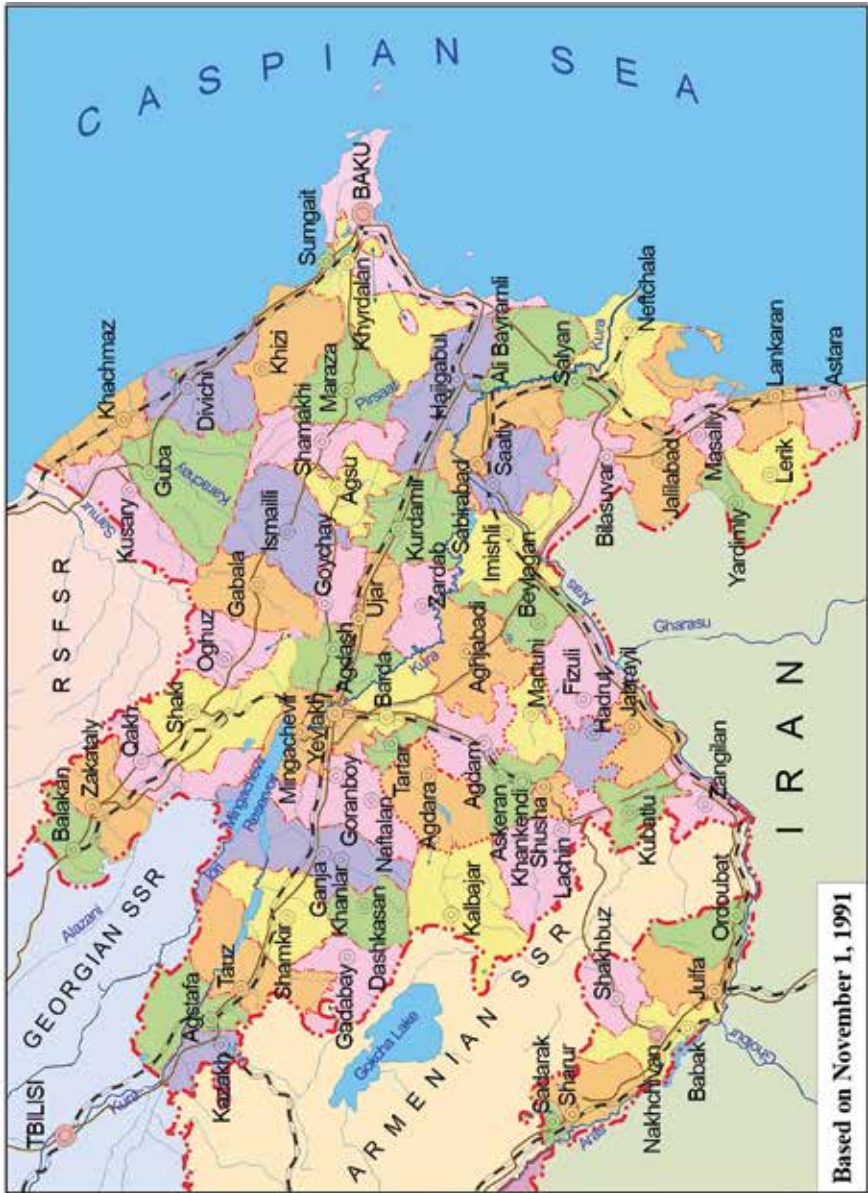
 Azerbaijani territories united to Georgian SSR and Armenian SSR

AZERBAIJAN SOVIET SOCIALIST REPUBLIC (1923-1929)

AZERBAIJAN SSR (1930-1991)

REPUBLIC OF AZERBAIJAN: POLITICAL-ADMINISTRATIVE MAP

**The adopted documents by the Soviet
government in 1947-1948
on deportation of Azerbaijanis living
historically in the Republic of Armenia
from their native land**

товарищу СТАЛИНУ И.В.

Обменявшись мнениями по некоторым вопросам, возникшим в результате хозяйственных изменений, происшедших в Азербайджанской и Армянской Республиках за последние годы, обращаемся к Вам со следующим предложением:

Выход новых земель из под орошения при осуществлении Мингечаурской системы и нехватка рабочих рук в существующих колхозах хлопковых районах, а также задача поднятия урожайности хлопка, выдвигает вопрос необходимости увеличения населения в этих районах Азербайджанской ССР.

Реальным решением этого вопроса могло бы быть переселение в эти районы азербайджанского населения, проживающего в Армении, в количестве 130 тысяч человек.

Переселение азербайджанского населения из Армении в Азербайджан облегчило бы многим условия приема и устройства армян, возвращающихся на родину из зарубежных стран.

Освобождаемые в результате переселения азербайджанского населения земли и жилища могли бы быть использованы для расселения прибывающих в Армению крестьян из числа зарубежных армян.

Исходя из этих соображений, просим Вашей санкции:

1) На переселение азербайджанского населения, проживающего в Армянской ССР, в малонаселенные хлопковые районы Азербайджанской ССР и использование освобождаемых земель и жилищ для приема и устройства армян, возвращающихся в Армянскую ССР из зарубежных стран.

2) Разрешение Советам Министров Азербайджанской ССР и Армянской ССР создать совместную комиссию для разработки

условий и порядка переселения, а также руководства осуществлением переселения.

3) Взятие на Союзный бюджет расходов, связанных с этими мероприятиями.

СЕКРЕТАРЬ ЦК КП(б)
АЗЕРБАЙДЖАНА
(Багиров М.Д.)

СЕКРЕТАРЬ ЦК КП(б)
АРМЕНИИ
(Арутюнов Г.А.)

■ декабря 1947 г.

Mənbə: Azərbaycan Respublikası Prezidentinin İşlər İdarəsinin
Siyasi Sənədlər Arxivi: fond 1, siyahı 33, iş 227, vərəq 1, 2.

С О В Е Т М И Н И С Т Р О В С С С Р

П О С Т А Н О В Л Е Н И Е № 4083

от 23 декабря 1947г.

Москва, Кремль.

О переселении колхозников и другого азербайджанского населения из Армянской ССР в Кура-Араксинскую низменность Азербайджанской ССР

Совет Министров Союза ССР П О С Т А Н О В Л Я Е Т:

1. Переселить в 1948-1950 гг., на добровольных началах в Кура-Араксинскую низменность Азербайджанской ССР 100 тыс. колхозников и другое азербайджанское население из Армянской ССР, из них: 10 тыс. человек - в 1948 году, 40 тыс. чел. - в 1949 году и 50 тыс. человек - в 1950 году.

2. Обязать Совет Министров Азербайджанской ССР и Совет Министров Армянской ССР:

а) организовать среди колхозников и другого азербайджанского населения разъяснение условий и льгот, предоставляемых государством переселенцам в Кура-Араксинскую низменность Азербайджанской ССР;

б) обеспечить полную расчет колхозов с колхозниками-переселенцами не позднее чем за 10 дней до их въезда по выработанным ими трудовым в размерах, предусмотренных производственными планами колхозов;

в) обеспечить перевозку переселенцам всего имеющегося у них в личном пользовании имущества, скота и птицы.

3. Обязать руководителей министерств и ведомств, учреждений и предприятий освободить от работы лиц, переселящихся из Армянской ССР в Кура-Араксинскую низменность Азербайджанской ССР.

4. Установить для переселяемого азербайджанского населения в Кура-Араксинскую низменность Азербайджанской ССР следующие льготы:

а) предоставить переселяемым за счет государства бесплатный проезд, провоз скота и имущества в количестве до 2 тонн на каждую семью;

б) распространить на колхозников, переселяющихся в районы Кура-Араксинской низменности Азербайджанской ССР, Постановление ЦИК и Совнаркома СССР от 17 ноября 1937г. № 115/2043 "О льготах по сельскохозяйственному переселению", за исключением льгот по обязательным поставкам молока;

в) выдавать семьям переселенцев при выезде безвозвратные денежные пособия в размере 1000 рублей на главу семьи и 300 рублей на каждого члена семьи;

г) продать за наличный расчет в местах вселения семьям, переселенным в Кура-Араксинскую низменность Азербайджанской ССР, продовольственное зерно в размере 1,5 центнера на главу семьи и 0,5 центнера - на члена семьи.

5. Разрешить азербайджанскому населению, переселяющемуся из Армянской ССР в Кура-Араксинскую низменность Азербайджанской ССР, сдать в местах выхода заготовительным организациям под обменные квитанции продукты сельского хозяйства (зерно, картофель), а также скот, запрещенный к вывозу по карантинным условиям, с правом получения в местах вселения того же количества продуктов и скота.

6. Обязать Сельхозбанк:

а) выдавать нуждающимся переселенцам в Кура-Араксинскую низменность Азербайджанской ССР кредит на строительство жилых домов и надворных построек в размере до

20 тыс. рублей на одно хозяйство с погашением указанного кредита в течение 10 лет, начиная с третьего года после получения кредита;

б) выдавать нуждающимся переселенцам на приобретение скота долгосрочные ссуды в размере 3 тыс. рублей на семью, сроком до 5 лет с погашением, начиная с третьего года, после получения ссуды.

7. Обязать Министерство путей сообщения:

а) обеспечить перевозку в Азербайджанскую ССР специальными сформированными эшелонами в оборудованных и продезинфицированных вагонах азербайджанского населения, их имущества и скота по заявкам Совета Министров Армянской ССР;

б) производить подачу вагонов Управлением дороги в соответствии с графиком, утвержденным Министерством путей сообщения, Советом Министров Азербайджанской ССР и Советом Министров Армянской ССР, без взимания оплаты за вагоны в местах выхода переселенцев. Денежные расчеты за перевозку азербайджанского населения производить в централизованном порядке по счетам, представляемым Управлением железных дорог.

8. Обязать Министерство здравоохранения СССР обеспечить в местах выхода медицинский осмотр всех переселенцев, а также медицинско-санитарное обслуживание их в пути следования.

Выделить для сопровождения эшелонов медицинский персонал и необходимые медикаменты.

9. Обязать Министерство финансов СССР предусмотреть

в бюджете Азербайджанской ССР на 1948 год средства, необходимые для обеспечения переселения Азербайджанского населения из Армянской ССР в Азербайджанскую ССР.

10. Обязать Совет Министров Армянской ССР и Совет Министров Азербайджанской ССР во исполнение настоящего постановления в месячный срок совместно разработать конкретные мероприятия по обеспечению переселения и устройству в Кура-Араксинской низменности Азербайджанской ССР населения, переселяемого из Армянской ССР, и доложить о них Совету Министров СССР.

11. Разрешить Совету Министров Армянской ССР освобождаемые азербайджанским населением постройки и жилые дома в связи с переселением их в Кура-Араксинскую низменность Азербайджанской ССР использовать для расселения зарубежных армян, прибывающих в Армянскую ССР.

Председатель
Совета Министров Союза ССР И. Сталин.

Управляющий делами
Совета Министров СССР Я. Чадаев

Верно:

Mənbə: Azərbaycan Respublikası Prezidentinin İşlər İdarəsinin Siyasi Sənədlər Arxivi: fond 1, siyahı 222, iş 48, vərəq 14-17.

С О В Е Т М И Н И С Т Р О В С С С Р

П О С Т А Н О В Л Е Н И Е № 754

от 10 марта 1948 г. Москва, Кремль

О мероприятиях по переселении колхозников и другого азербайджанского населения из Армянской ССР в Кура-Араксинскую низменность Азербайджанской ССР.

В дополнение к Постановлению Совета Министров СССР от 23 декабря 1947 г. № 4083 " О переселении колхозников и другого азербайджанского населения из Армянской ССР в Кура-Араксинскую низменность Азербайджанской ССР" Совет Министров Союза ССР ПОСТАНОВЛЯЕТ:

1. Разрешить колхозам, полностью переселяющимся в Кура-Араксинскую низменность из Армянской ССР, перевезти с собой все имеющиеся у них средства производства (сельхозмашины, инвентарь, живое и механическое тягло, поголовье всех видов скота и птицы, пчелосемьи, транспортные средства и другое имущество, а также натуральные и другие фонды) за исключением побочных предприятий (мельницы, крупорушки, электростанции) и других производственных культурно-бытовых построек.

2. Установить, что колхозы Армянской ССР, из которых переселяются колхозники в Кура-Араксинскую низменность Азербайджанской ССР, передают колхозам, в состав которых входят переселяющиеся колхозники, принадлежащее на их долю движимое имущество (сельхозмашины, инвентарь, живое и механическое тягло, поголовье всех видов скота и птицы, пчелосемьи, транспортные средства, натуральные и другие фонды) в момент переселения, а стоимость принадлежащего на их долю недвижимого имущества (многолетние насаждения, мельницы

электростанция и другие хозяйственные и бытовые постройки) перечисляется колхозам в местах вселения, в сроки, установленные Советом Министров Азербайджанской ССР и Советом Министров Армянской ССР.

3. Обязать Совет Министров Азербайджанской ССР и Совет Министров Армянской ССР установить в месячный срок порядок расчетов с колхозами, колхозниками и другим азербайджанским населением, переселяющимся из Армянской ССР в Куре-Араксинскую низменность Азербайджанской ССР, за оставленное ими недвижимое имущество в Армянской ССР,

4. Обязать Совет Министров Армянской ССР и Совет Министров Азербайджанской ССР оказывать помощь переселенцам-колхозникам, а также рабочим и служащим, переселяющимся из Армянской ССР в Куре-Араксинскую низменность Азербайджанской ССР, в провозе принадлежащих им понов в местах выхода.

5. Признать целесообразным реорганизацию Отдела по хозяйственному устройству эвакуантов и переселению колхозных хозяйств при Совете Министров Азербайджанской ССР в Переселенческое Управление при Совете Министров Азербайджанской ССР.

6. Возложить на Управление по освоению орошаемых земель в Куре-Араксинской низменности оказание технической помощи и помощи в обеспечении строительными материалами переселенческим колхозам и переселяющимся колхозникам, а также строительство покосных предприятий, необходимых для благоустройства указанных переселенцев.

7. Разрешить Совету Министров Азербайджанской ССР и Министерству сельского хозяйства СССР организовать на базе конторы "Азпереселенстрой" трест "Азпереселенстрой" с подчинен-

нием его Управлению по освоению орошаемых земель в Кура-Араксинской низменности, а также организовать при указанном тресте строительные-монтажные конторы в пунктах: Сельяны, Алибаба, ромлы, Сабрабад и Чухкино.

8. Разрешить Совету Министров Азербайджанской ССР:

а) организовать представительство в Армянской ССР (г. Ереван) на период переселения колхозников и другого азербайджанского населения из Армянской ССР в Кура-Араксинскую низменность Азербайджанской ССР;

б) израсходовать в 1948 году на проведение подготовительных работ, связанных с переселением Азербайджанского населения из Армянской ССР в Кура-Араксинскую низменность Азербайджанской ССР (проектирование, строительство подсобных предприятий, организация лесопрохозов, приобретение материалов, строительного оборудования и транспортных средств) II млн. рублей, за счет ассигнований, предусмотренных на нецентрализованные (внешние) капитальные работы по республике на 1948 год ;

в) провести в 1948 году организованный набор 700 человек из числа сельского населения республики на работы по лесозаготовкам в Молотовской области и на работы, проводимые Управлением по освоению орошаемых земель в Кура-Араксинской низменности Азербайджанской ССР.

9. Разрешить Управлению по освоению орошаемых земель в Кура-Араксинской низменности Азербайджанской ССР:

а) производить в 1948 году работы по строительству сооружений, зданий и подсобных предприятий, а также проводить подготовительные мероприятия к дальнейшему развертыванию переселенческого строительства по сметно-финансовым расчетам, согласованным с Сельхозбанком;

о) увеличить в 1948-1960 гг. производственную мощность леспромпхоза в Молотовской области по 100 тыс. кубометров целовой древесины в год.

Министерству лесного хозяйства СССР соответственно закрепить за Управлением по освоению орошаемых земель в Кура-Араксинской низменности Азербайджанской ССР лесосырцевую базу в лесах третьей группы Молотовской области.

10. Обязать Госнеб СССР, Министерство автомобильной и тракторной промышленности, Министерство машиностроения и приборостроения, Министерство электропромышленности, министерство мясной и молочной промышленности СССР, Министерство промышленности строительных материалов СССР, Министерство химической промышленности, Министерство пищевой промышленности СССР поставить в 1948 году Совету Министров Азербайджанской ССР для Управления по освоению орошаемых земель Кура-Араксинской низменности оборудование и материалы в количествах согласно Приложениям.

11. Обязать Центросоюз по согласованию с Советом Министров Азербайджанской ССР завезти в Азербайджанскую ССР строительные материалы и автомашины для проехки колхозов и колхозникам, переселяющимся из Армянской ССР в Кура-Араксинскую низменность Азербайджанской ССР.

12. Обязать Министерство путей сообщения вывезти в 1948 году Управлению по освоению орошаемых земель в Кура-Араксинской низменности Азербайджанской ССР на станциях: Ленкорань, Сальяны, Сарацалляр, Светлы, Карынзы-Кенд, Дайкенд, Папанин, Османлы-Новые, Дашбурун, Удкар и Массалы Азербайджанской железной дороги участки протяженностью 600 метров каждый, в пределах полосы отчуждения, топ перевалочные и рельсовые склады с прокладкой тупиков к отгрузочно-погрузочным площадкам.

Проведение указанных работ возложить на Управление по освоению орошаемых земель в Куре-Арексинской низменности Азербайджанской ССР.

13. Разрешить Министерству сельского хозяйства СССР выделить в 1948 году Совету Министров Азербайджанской ССР для проеки лесозаготовительным организациям Азербайджанской ССР 50 лошадей из числа выбранных из конных заводов.

14. Поручить Государственной штатной комиссии при Совете Министров СССР рассмотреть и утвердить в месячный срок штатные расписания организуемых Череселенческого управления при Совете Министров Азербайджанской ССР, треста "Азербаселенстрой" и его строительно-монтажных контор, а также представительства Совете Министров Азербайджанской ССР в г. Ереване Армянской ССР.

Препседатель
Совета Министров Союза ССР

И. Сталин

Управляющий делами
Совета Министров СССР

Я. Чапаев

В е р н о :

Mənbə: Azərbaycan Respublikası Prezidentinin İşlər İdarəsinin Siyasi Sənədlər Arxivi: fond 1, siyahı 222, iş 48, vərəq 21-25.

Э Н М Э Х Ф И
СТРОГО СЕКРЕТНО

УМУМ ИТТИФАГ КОММУНИСТ (БОЛШЕВИКЛЭР) ПАРТИЯСИ
ВСЕСОЮЗНАЯ КОММУНИСТИЧЕСКАЯ ПАРТИЯ (БОЛШЕВИКОВ)

Азәрбайжан К(б)П Мәркизи Комитети
Центральный Комитет КП(б) Азербайджана

№ БЦ-640/1

19 марта 1948 г.

Азәрб. К(б)П МК Бүросу ичласыны 1948 ил тарихли №-ли протоколундан чыхарып
Выписка из протокола № 640 заседания Бюро ЦК КП(б) Азербайджана от 19.Ш 1948 г.

Постановление Совета Министров СССР от 10.Ш-1948 года
№ 0 мероприятиях по переселению колхозников и другого
азербайджанского населения из Армянской ССР в Куря -
Аранскую низменность Азербайджанской ССР.

1. Поручить зам. председателя Совета Министров Азербайджанской ССР т. Азизбекову в двенадцатидневный срок разработать и внести на утверждение Совета Министров Азерб. ССР конкретные практические мероприятия по реализации постановлений Совета Министров СССР от 23.ХП-1947г. и 10.Ш-1948г. о переселении.

2. Обязать т. т. Гасанова Г. и Абдуллаева в двенадцатидневный срок подготовить и представить мероприятия по организации политико-массовой и разъяснительной работы как среди азербайджанцев, переселяемых из Армянской ССР, так и среди населения тех колхозов и районов Азербайджанской ССР, куда они будут заселены.

3. Считать целесообразным поездку в Армянскую ССР т. т. Кулиева Т. и Соидова Г. для согласования с руководящими товарищами Армянской ССР сроков и порядка переселения.

4. В соответствии с постановлением Совета Министров СССР от 10.Ш-1948г., утвердить:

в/ начальником переселенческого управления при Совете Министров Азербайджанской ССР т. Джафарова М., освободив его

/см. на обороте/

от обязанностей зам. Министра сельского хозяйства Азерб. ССР;
6/ Уполномоченным Совета Министров Азерб. ССР в Армянской
ССР + Т. Мамедова Мурсала Наджаф огли.

СЕКРЕТАРЬ ЦК КП/6/
АЗЕРБАЙДЖАНА

Handwritten signature

/М. Д. БАГИРОВ/

Mənbə: Azərbaycan Respublikası Prezidentinin İşlər İdarəsinin Siyasi Sənədlər Arxivi: fond 1, siyahı 222, iş 48, vərəq 19, 19 arxa.

Совет Министров СССР
постановление № 4083 от 23 декабря 1947 года.

Москва, Кремль

О переселении колхозников и другого азербайджанского населения из Армянской ССР в Кура-Араксинскую низменность Азербайджанской ССР

Совет Министров Союза ССР постановляет:

1. Переселить в 1948-1950 годах на добровольных началах в Кура-Араксинскую низменность Азербайджанской ССР 100 тысяч колхозников и другое азербайджанское население из Армянской ССР, из них: 10 тысяч человек - в 1948 году, 40 тысяч человек - в 1949 году и 50 тысяч человек - в 1950 году.

2. Обязать Совет Министров Азербайджанской ССР и Совет Министров Армянской ССР: а) организовать среди колхозников и другого азербайджанского населения разъяснение условий и льгот, предоставляемых государством переселенцам в Кура-Араксинскую низменность Азербайджанской ССР; б) обеспечить полный расчет колхозов с колхозниками - переселенцами не позднее чем за 10 дней до их выезда по выработанным ими трудовым дням в размерах, предусмотренных производственными планами колхозов; в) обеспечить перевозку переселенцам всего имеющегося у них в личном пользовании имущества, скота и птицы.

3. Обязать руководителей министерств и ведомств, учреждений и предприятий освободить от работы лиц, переселяющихся из Армянской ССР в Кура-Араксинскую низменность Азербайджанской ССР.

4. Установить для переселяемого азербайджанского населения в Кура-Араксинскую низменность Азербайджанской ССР следующие льготы: а) предоставить переселяемым за счет государства бесплатный проезд, провоз скота и имущества в количестве до 2 тонн на каждую семью; б) распростра-

нить на колхозников, переселяющихся в районы Кура-Араксинской низменности Азербайджанской ССР, Постановление ЦИК и Совнаркома СССР от 17 ноября 1937 года N: 115/2043 «О льготах по сельскохозяйственному переселению», за исключением льгот по обязательным поставкам молока; в) выдавать семьям переселенцев при выезде безвозвратные денежные пособия в размере 1.000 рублей на главу семьи и 300 рублей на каждого члена семьи; г) продать за наличный расчет в местах вселения семьям, переселенным в Кура-Араксинскую низменность Азербайджанской ССР, продовольственное зерно в размере 1,5 центнера на главу семьи и 0,5 центнера - на члена семьи.

5. Разрешить азербайджанскому населению, переселяющемуся из Армянской ССР в Кура-Араксинскую низменность Азербайджанской ССР, сдать в местах выхода заготовительным организациям под обменные квитанции продукты сельского хозяйства (зерно, картофель), а также скот, запрещенный к вывозу по карантинным условиям, с правом получения в местах вселения того же количества продуктов и скота.

6. Обязать Сельхозбанк: а) выдавать нуждающимся переселенцам в Кура-Араксинскую низменность Азербайджанской ССР кредит на строительство жилых домов и надворных построек в размере до 20 тысяч рублей на одно хозяйство с погашением указанного кредита в течение 10 лет, начиная с третьего года после получения кредита; б) выдавать нуждающимся переселенцам на приобретение скота долгосрочные ссуды в размере 3 тысяч рублей на семью, сроком до 5 лет с погашением, начиная с третьего года после получения ссуды.

7. Обязать Министерство путей сообщения: а) обеспечить перевозку в Азербайджанскую ССР специально сформированными эшелонами в оборудованных и продезинфицированных вагонах азербайджанского населения, их имущества и скота по заявкам Совета Министров Армянской ССР; б) производить подачу вагонов Управлением дороги в соответствии с графиком, утвержденным Министерством путей сообщения, Сове-

том Министров Азербайджанской ССР и Советом Министров Армянской ССР, без взимания оплаты за вагоны в местах выхода переселенцев. Денежные расчеты за перевозку азербайджанского населения производить в централизованном порядке по счетам, представляемым Управлением железных дорог.

8. Обязать Министерство здравоохранения СССР обеспечить в местах выхода медицинский осмотр всех переселенцев, а также медицинско-санитарное обслуживание их в пути следования. Выделить для сопровождения эшелонов персонал и необходимые медикаменты.

9. Обязать Министерство финансов СССР предусмотреть в бюджете Азербайджанской ССР на 1948 год средства, необходимые для обеспечения переселения азербайджанского населения из Армянской ССР в Азербайджанскую ССР.

10. Обязать Совет Министров Армянской ССР и Совет Министров Азербайджанской ССР во исполнение настоящего Постановления в месячный срок совместно разработать конкретные мероприятия по обеспечению переселения и устройства в Кура-Араксинской низменности Азербайджанской ССР населения, переселяемого из Армянской ССР, и доложить о них Совету Министров СССР.

11. Разрешить Совету Министров Армянской ССР освобождаемые азербайджанским населением постройки и жилые дома в связи с переселением их в Кура-Араксинскую низменность Азербайджанской ССР использовать для расселения зарубежных армян, прибывающих в Армянскую ССР.

Председатель Совета Министров Союза ССР

И. Сталин

Управляющий Делами Совета Министров СССР

Я. Чадаев

**Совет Министров СССР постановление N: 754
от 10 марта 1948 г.**

Москва, Кремль

**О мероприятиях по переселению колхозников и другого
азербайджанского населения из Армянской ССР в Кура-
Араксинскую низменность Азербайджанской ССР**

**В дополнение к Постановлению Совета Министров от
23 декабря 1947 г. N: 4083 «О переселении колхозников
и другого азербайджанского населения из Армянской
ССР в Кура-Араксинскую низменность Азербайджанской
ССР» Совет Министров Союза ССР ПОСТАНОВЛЯЕТ:**

1. Разрешить колхозам, полностью переселяющимся в Кура-Араксинскую низменность из Армянской ССР, перевезти с собой все имеющиеся у них средства производства (сельхозмашины, инвентарь, живое и механическое тягло, поголовье всех видов скота и птицы, пчелосемьи, транспортные средства и другое имущество, а также натуральные и другие фонды) за исключением подсобных предприятий (мельницы, крупорушки, электростанции) и других производственных культурно-бытовых построек.

2. Установить, что колхозы Армянской ССР, из которых переселяются колхозники в Кура-Араксинскую низменность Азербайджанской ССР, передают колхозам, в состав которых входят переселяющиеся колхозники, принадлежащее на их долю движимое имущество (сельхозмашины, инвентарь, живое и механическое тягло, поголовье всех видов скота и птицы, пчелосемьи, транспортные средства, натуральные и другие фонды) процента переселения, а стоимость принадлежащего на их долю движимого имущества (многолетние насаждения, мельницы, электростанции и другие хозяйственные и бытовые постройки) передаются колхозам в местах вселения

в сроки, установленные Советом Министров Азербайджанской ССР и Советом Министров Армянской ССР.

3. Обязать Совет Министров Азербайджанской ССР и Совет Министров Армянской ССР установить в месячный срок порядок расчетов с колхозами, колхозниками и другим азербайджанским населением, переселяющимся из Армянской ССР в Кура-Араксинскую низменность Азербайджанской ССР, за оставленное ими недвижимое имущество в Армянской ССР.

4. Обязать Совет Министров Армянской ССР и Совет Министров Азербайджанской ССР оказывать помощь переселенцам-колхозникам, а рабочим и служащим, переселяющимся из Армянской ССР в Кура-Араксинскую низменность Азербайджанской ССР, в продаже принадлежащих домов в местах выхода.

5. Признать целесообразным реорганизацию Отдела по хозяйственному устройству эвакуанселения и переселению колхозных хозяйств в Совете Министров Азербайджанской ССР в Переселенческое управление Совета Министров Азербайджанской ССР.

6. Возложить на Управление по освоению орошаемых земель в Кура-Араксинской низменности оказание технической помощи и помощи в обеспечении строительными материалами переселенческим колхозам, переселяющимся колхозникам, а также строительство подсобных предприятий, необходимых для благоустройства указанных переселенцев.

7. Разрешить Совету Министров Азербайджанской ССР и Министерству сельского хозяйства СССР организовать на базе конторы «Азпереселенстрой» трест «Азпереселенстрой» с подчинением его Управлению по освоению орошаемых земель в Кура-Араксинской низменности, а также организовать при указанном тресте строительные-монтажные конторы в пунктах: Сальяны, Алибайрамлы, Сабирабад и Пушкино.

8. Разрешить Совету Министров Азербайджанской ССР:
а) организовать представительство в Армянской ССР (город

Ереван) на период переселения колхозников и другого азербайджанского населения из Армянской ССР в Кура-Араксинскую низменность Азербайджанской ССР; б) израсходовать в 1948 году на проведение подготовительных работ, связанных с переселением азербайджанского населения из Армянской ССР в Кура-Араксинскую низменность Азербайджанской ССР, (проектирование, строительство подсобных предприятий, организацию леспромхозов, приобретение материалов, строительного оборудования, транспортных средств) 11 миллионов рублей, за счет ассигнований, предусмотренных на нецентрализованные (внелимитные) капитальные расходы по республике на 1948 год; в) провести в 1948 году организованный набор 700 человек из числа сельского населения республики на работы по лесозаготовкам в Молотовской области и на работы, проводимые Управлением по освоению орошаемых земель в Кура-Араксинской низменности Азербайджанской ССР.

9. Разрешить Управлению по освоению орошаемых земель в Кура-Араксинской низменности Азербайджанской ССР: а) производить в 1948 году работы по строительству сооружений, зданий и подсобных предприятий, а также проводить подготовительные мероприятия к дальнейшему развертыванию переселенческого строительства по сметно-финансовым расчетам, согласованным с Сельхозком; б) увеличить в 1948-1950 годах производственную мощность леспромхоза в Молотовской области.

10. Обязать Госнаб СССР, Министерство автомобильной и тракторной промышленности, Министерство машиностроения и приборостроения, Министерство электропромышленности, Министерство мясной и молочной промышленности ССР, Министерство промышленности строительных материалов СССР, министерство химической промышленности, Министерство пищевой промышленности СССР поставить в 1948 году Совету Министров Азербайджанской ССР для Управления по освоению орошаемых земель в Кура-Араксин-

ской низменности оборудование и материалы в количествах согласно Приложению.

11. Обязать Центросоюз по согласованию с Советом Министров Азербайджанской ССР завести в Азербайджанскую ССР строительные материалы и автомашины для продажи колхозам и колхозникам, переселяющимся из Армянской ССР в Кура-Араксинскую низменность Азербайджанской ССР.

12. Обязать Министерство путей сообщения выделить в 1948 году Управлению по освоению орошаемых земель в Кура-Араксинской низменности Азербайджанской ССР на станциях: Ленкорань, Сальяны, Сараджаляр, Саатлы, Кырмынзы-Кенд, Дайкенд, Папанин, Османлы-Новые, Машбурун, Уджары и Масаллы Азербайджанской железной дороги участки протяженностью 600 метров каждый, в пределах полосы отчуждения, под перевалочные и рельсовые склады с прокладкой тупиков к отгрузочно-погрузочным площадкам. Проведение указанных работ возложить на Управление по освоению орошаемых земель в Кура-Араксинской низменности Азербайджанской ССР.

13. Разрешить Министерству сельского хозяйства СССР выделить в 1948 году Совету Министров Азербайджанской ССР для продажи лесозаготовительным организациям Азербайджанской ССР 50 лошадей из числа выбракованных из конных заводов.

14. Поручить Государственной штатной комиссии при Совете Министров СССР рассмотреть и утвердить в месячный срок штатные расписания организуемых Переселенческого управления при Совете Министров Азербайджанской ССР, треста «Азпереселенстрой» и его строительно-монтажных контор, а также представительства Совета Министров Азербайджанской ССР в городе Ереване Армянской ССР.

Председатель Совета Министров Союза ССР   И. Сталин
Управляющий Делами Совета Министров СССР   Я. Чадаев

**Kolxozçuların və digər azərbaycanlı əhalinin
Ermənistan SSR-dən Azərbaycan SSR-in
Kür-Araz ovalığına köçürülməsi haqqında
SSRİ Nazirlər Sovetinin qərarı**

№ 4083

23 dekabr 1947-ci il. Moskva, Kreml

SSRİ Nazirlər Soveti qərara alır:

1. 1948-1950-ci illərdə Ermənistan SSR-dən Azərbaycan SSR-in Kür-Araz ovalığına könüllülük əsasında 100 min kolxozçu və digər azərbaycanlı əhalisi, onlardan: 10 min nəfər 1948-ci ildə, 40 min nəfər 1949-cu ildə və 50 min nəfər 1950-ci ildə köçürülsün.

2. Azərbaycan SSR Nazirlər Sovetinə və Ermənistan SSR Nazirlər Sovetinə bir vəzifə olaraq tapşırılsın:

a) kolxozçular və digər azərbaycanlı əhalisi arasında Azərbaycan SSR-in Kür-Araz ovalığına köçürülənlərə dövlət tərəfindən təqdim edilən şəraitin və güzəştlərin izah edilməsini təşkil etsinlər;

b) köçürülən kolxozçularla onların getməsinə 10 gün qalmışdan gec olmayaraq işlənmiş əmək günləri üzrə kolxozların istehsal planlarında nəzərdə tutulmuş miqdarda tam hesablaşmanı təmin etsinlər;

c) köçürülənlərin şəxsi istifadəsində olan bütün əmlakın, mal-qaranın və quşların daşınmasını təmin etsinlər.

3. Nazirliklərin və idarələrin, təsisatların və müəssisələrin rəhbərlərinə bir vəzifə olaraq tapşırılsın ki, Ermənistan SSR-dən Azərbaycan SSR-in Kür-Araz ovalığına köçürülən şəxsləri işdən azad etsinlər.

4. Azərbaycan SSR-in Kür-Araz ovalığına köçürülən azərbaycanlı əhali üçün aşağıdakı imtiyazlar müəyyən edilsin:

a) köçürülmələrə dövlət hesabına ödənişsiz gediş, hər ailəyə 2 tona qədər miqdarda mal-qara və əmlak aparılması imkanı verilsin;

b) Azərbaycan SSR-in Kür-Araz ovalığına köçürülən kolxozçulara SSRİ MİK və Xalq Komissarlığı Sovetinin 17 noyabr 1937-ci il tarixli 115/2043 sayılı: «Kənd təsərrüfatı köçürülməsi üzrə

güzəştlər haqqında» qərarı, məcburi süd tədarükü üzrə güzəştlər istisna olmaqla, aid edilsin;

c) köçürülən ailələr gedərkən ailə başçısına 1000 manat və hər ailə üzvünə 300 manat miqdarında qaytarılmayan pul müavinəti verilsin;

d) Azərbaycan SSR-in Kür-Araz ovalığına köçürülmüş ailələrə məskunlaşma yerlərində nağd hesabla ailə başçısına 1,5 sentner və hər ailə üzvünə 0,5 sentner ərzaq taxılı satılsın.

5. Ermənistan SSR-dən Azərbaycan SSR-in Kür-Araz ovalığına köçürülən azərbaycanlı əhaliyə çıxdıqları yerlərdə tədarük təşkilatlarına dəyişmə qəbzləri ilə kənd təsərrüfatı məhsullarını (taxıl, kartof), habelə karantin şərtlərinə görə aparılması qadağan olunan mal-qaranı məskunlaşdırıldıqları yerlərdə həmin miqdarda məhsul və mal-qara alınması hüquqi ilə təhvil verməyə icazə verilsin.

6. Kənd Təsərrüfatı Bankına tapşırılsın:

a) Azərbaycan SSRİ-in Kür-Araz ovalığına köçürülənlərin ehtiyacı olanlarına yaşayış evləri və həyətyanı binalar tikilməsi üçün alındıqdan üç il sonra başlayaraq 10 il müddətində qaytarılmaqla bir təsərrüfata 20 min manata qədər məbləğdə kredit versin;

b) ehtiyacı olan köçürülənlərə mal-qara almaq üçün hər ailəyə 3 min manat məbləğində 5 il müddətinə, alındıqdan üç il sonra ödəməyə başlamaqla uzunmüddətli borclar versin.

7. Yollar Nazirliyinə tapşırılsın:

a) Ermənistan SSR Nazirlər Sovetinin sifarişləri üzrə azərbaycanlı əhalinin, onların əmlakının və mal - qarasının Azərbaycan SSR-ə təchiz olunmuş və dezinfeksiya edilmiş vaqonlarda xüsusi tərtib edilmiş eşelonlarla daşınmasını təmin etsin;

b) köçürülənlərin çıxdıqları yerlərdə Yollar Nazirliyinin, Azərbaycan SSR Nazirlər Sovetinin və Ermənistan SSR Nazirlər Sovetinin təsdiq etdikləri qrafikə uyğun olaraq vaqonlar üçün ödəniş alınmadan yol idarəsi tərəfindən vaqonların verilməsini həyata keçirsin. Azərbaycanlı əhalinin daşınmasına görə pul hesablaşmaları dəmir yolu idarəsinin təqdim etdiyi hesablar üzrə aparılsın.

8. SSRİ Səhiyyə Nazirliyinə tapşırılsın ki, bütün köçürülənlərin çıxış yerlərində tibbi baxışdan keçirilməsini, habelə onların

getdikləri yolda tibbi-sanitariya xidmətini təmin etsin. Eşelonların müşayiət edilməsi üçün şəxsi heyət və lazımi dərmanlar ayırsın.

9. SSRİ Maliyyə Nazirliyinə tapşırılsın ki, azərbaycanlı əhəlinin Ermənistan SSR-dən Azərbaycan SSR-ə köçürülməsinin təmin edilməsi üçün Azərbaycan SSR-in 1948-ci il üçün büdcəsində zəruri xərcləri nəzərdə tutsun.

10. Ermənistan SSR Nazirlər Sovetinə və Azərbaycan SSR Nazirlər Sovetinə tapşırılsın ki, bu Qərarı icra etmək məqsədilə bir ay müddətində Ermənistan SSR-dən köçürülən əhəlinin köçürülməsi və Azərbaycan SSR - in Kür-Araz ovalığında yerləşdirilməsinin təmin edilməsi üzrə konkret tədbirlər işləyib hazırlasın və onlar barədə SSRİ Nazirlər Sovetinə məlumat versin.

11. Ermənistan SSR Nazirlər Sovetinə azərbaycanlı əhəlinin Azərbaycan SSR-in Kür-Araz ovalığına köçürülməsi ilə əlaqədar olaraq onların azad olunmuş tikililərindən və yaşayış evlərindən Ermənistan SSR-ə gələn xarici ölkələrin ermənilərinin yerləşdirilməsi üçün istifadə etməsinə icazə verilsin.

SSRİ Nazirlər Sovetinin sədri
SSRİ Nazirlər Sovetinin İşlər müdiri

İ. Stalin
A. Çadaye

**Kolxozçuların və digər azərbaycanlı əhalinin
Ermənistan SSR-dən Azərbaycan SSR-in
Kür-Araz ovalığına köçürülməsi ilə
əlaqədar tədbirlər haqqında
SSRİ Nazirlər Sovetinin qərarı**

№ 754

10 mart 1948-ci il. Moskva, Kreml

SSRİ Nazirlər Sovetinin «Kolxozçuların və digər azərbaycanlı əhalinin Ermənistan SSR-dən Azərbaycan SSR-in Kür-Araz ovalığına köçürülməsi haqqında» 23 dekabr 1947-ci il tarixli 4083 sayılı Qərarına əlavə olaraq SSRİ Nazirlər Soveti qərara alır:

1. Ermənistan SSR-dən Azərbaycan SSR-in Kür-Araz ovalığına tamamilə köçürülmüş kolxozlara onlarda olan bütün istehsal vasitələrini (kənd təsərrüfatı maşınlarını, inventarı, canlı və mexaniki qoşqu vasitələrini, bütün növlərdən olan qaramalı və quşları, arı ailələrini, nəqliyyat vasitələrini və digər əmlakı, habelə natural və digər fonrları) yardımçı müəssisələr (dəyirmanlar, dınglər, elektrik stansiyaları) və digər istehsalat, mədəni-məişət tikililəri istisna olmaqla, özləri ilə aparmağa icazə verilsin.

2. Müəyyən edilsin ki, Azərbaycan SSR-in Kür-Araz ovalığına kolxozçuları köçürülən Ermənistan SSR-in kolxozları köçürülən kolxozçuların payına düşən daşınan əmlakı (kənd təsərrüfatı maşınlarını, inventarı, canlı və mexaniki qoşqu vasitələrini bütün növlərdən olan qaramalı və quşları, arı ailələrini, nəqliyyat vasitələrini, natural və digər fonrları) köçürülmə faizində onların tərkibinə daxil olduqları kolxozlara verirlər, onların payına düşən daşınmaz əmlakın (çoxillik bitkilərin, dəyirmanların, elektrik stansiyalarının və digər təsərrüfat və məişət tikililərinin) dəyəri isə Azərbaycan SSR Nazirlər Soveti və Ermənistan SSR Nazirlər Soveti tərəfindən müəyyən edilmiş müddətlərdə məskunlaşma yerlərindəki kolxozlara verilir.

3. Azərbaycan SSR Nazirlər Sovetinə və Ermənistan SSR Nazirlər Sovetinə tapşırılsın ki, Ermənistan SSR-dən Azərbaycan

SSR-in Kür-Araz ovalığına köçürülən kolxozlarla, kolxozçularla və digər azərbaycanlı əhali ilə onların Ermənistan SSR-də saxladıkları əmlaka görə hesablaşmaların qaydasını bir ay müddətində müəyyən etsinlər.

4. Ermənistan SSR Nazirlər Sovetinə və Azərbaycan SSR Nazirlər Sovetinə tapşırılsın ki, köçürülən kolxozçulara, həmçinin Azərbaycan SSR-in Kür-Araz ovalığına köçürülən fəhlələrə və qulluqçulara çıxma yerlərində onlara məxsus evlərin satılmasında kömək etsinlər.

5. Azərbaycan SSR Nazirlər Sovetinin köçürülən əhalinin təsərrüfat quruluşu və kolxoz təsərrüfatlarını köçürülməsi şöbəsinin Azərbaycan SSR Nazirlər Sovetinin köçürülmə idarəsinə çevrilməsi məqsədəuyğun hesab edilsin.

6. Kür-Araz Ovalığında Susuvarılan Torpaqların Mənimə-nilməsi İdarəsinə köçürülən kolxozlara, köçürülən kolxozçulara texniki yardım və inşaat materialları ilə təmin edilməkdə yardım edilməsi, habelə göstərilən köçürülmələrin abad məskunlaşması üçün zəruri olan yardımçı müəssisələrin tikilməsi həvalə edilsin.

7. Azərbaycan SSR Nazirlər Sovetinə və SSRİ Kənd Təsərrüfatı Nazirliyinə «Azərköçürmətikinti» kontorunun bazasında «Azərköçürmətikinti» tresti, onun Kür-Araz Ovalığında Susuvarılan Torpaqların Mənimə-nilməsi İdarəsinə tabe etməklə, təşkil edilməsinə, habelə göstərilən trestdə Salyan, Əlibayramlı, Sabirabad və Puşkin məntəqələrində tikinti-quraşdırma kontorları təşkil edilməsinə icazə verilsin.

8. Azərbaycan SSR Nazirlər Sovetinə:

a) kolxozçuların və digər azərbaycanlı əhalinin Ermənistan SSR-dən Azərbaycan SSR-in Kür-Araz ovalığına köçürülməsi dövrü üçün Ermənistan SSR-də (Yerevan şəhərində) nümayəndəlik təşkil etməyə;

b) azərbaycanlı əhalinin Ermənistan SSR-dən Azərbaycan SSR-in Kür-Araz ovalığına köçürülməsi ilə əlaqədar hazırlıq işlərinin aparılmasına (layihələşdirməyə, yardımçı müəssisələrin tikilməsinə, meşə-sənaye təsərrüfatlarının təşkilinə, materiallar, tikinti avadanlığı, nəqliyyat vasitələri alınmasına) respublika üzrə

mərkəzləşdirilməmiş (limitdən kənar) əsaslı xərclərə 1948-ci il üçün nəzərdə tutulmuş məbləğ hesabına 1948-ci ildə 11 milyon manat xərcləməyə;

c) Molotov vilayətində meşə materialları tədarükü üzrə işlər üçün və Azərbaycan SSR-in Kür-Araz Ovalığında Susuvarılan Torpaqların Mənimsənilməsi İdarəsinə apardığı işlər üçün respublikanın kənd əhalisi arasından 1948-ci ildə 700 nəfər təşkil edilmiş toplama aparmağa icazə verilsin.

9. Azərbaycan SSR Kür-Araz ovalığında suvarılan torpaqların mənimsənilməsi idarəsinə:

a) 1948-ci ildə qurğular, binalar və yardımçı müəssisələr tikilməsi üzrə işlər aparmağa, həmçinin kənd təsərrüfatı komitəsi ilə razılaşdırılmış maliyyə hesablamaları üzrə köçürülmə tikintisinin gələcək genişləndirilməsinə hazırlıq tədbirləri görməyə:

b) 1948-1950-ci illərdə Molotov vilayətində meşə-sənaye təsərrüfatının istehsal gücünü artırmağa icazə verilsin.

10. SSRİ Dövlət Təchizat Komitəsinə, Avtomobil və Traktor Sənayesi Nazirliyinə, Maşınqayırma və Cihazqayırma Nazirliyinə, Elektrik Sənayesi Nazirliyinə, SSRİ Ət və Süd Sənayesi Nazirliyinə, SSRİ Tikinti Materialları Sənayesi Nazirliyinə, Kimya Sənayesi Nazirliyinə, SSRİ Yeyinti Sənayesi Nazirliyinə tapşırılsın ki, 1948-ci ildə Azərbaycan SSR Nazirlər Sovetinə Kür-Araz ovalığında suvarılan torpaqların mənimsənilməsi idarəsi üçün Əlavəyə uyğun miqdarlarda avadanlıq və materiallar göndərsin.

11. Mərkəzi Kooperativlər İttifaqına tapşırılsın ki, Ermənistan SSR-dən Azərbaycan SSR-in Kür-Araz ovalığına köçürülən kolxozlara və kolxozçulara satmaq üçün Azərbaycan SSR Nazirlər Soveti ilə razılaşdırmaqla inşaat materialları və avtomaşınlar gətirsin.

12. Yollar Nazirliyinə tapşırılsın ki, 1948-ci ildə Azərbaycan SSR Kür-Araz ovalığına suvarılan torpaqların mənimsənilməsi idarəsinə Azərbaycan Dəmir Yolunun Lənkəran, Salyan, Sarıcalar, Saatlı, Qırmızıkənd, Dayıkənd, Papanin, Yeni Osmanlı, Daşburun, Ucar və Masallı stansiyalarında dəmir yolunun ixtiyarında olan sahə hüdudlarında göndərmə-yükləmə meydançalarına dalanlar

çəkilməklə boşaltma-yükləmə və rels anbarları üçün hər birinin uzunluğu 600 metr olan sahələr ayırsın. Göstərilən işlərin aparılması Azərbaycan SSR Kür - Araz ovalığında suvarılan torpaqların mənimsənilməsi idarəsinə həvalə edilsin.

13. SSRİ Kənd Təsərrüfatı Nazirliyinə 1948-ci ildə Azərbaycan SSR Nazirlər Sovetinə Azərbaycan SSR-in meşə materialları tədarükü təşkilatlarına satmaq üçün atçılıq zavodlarından çıxdaş edilmiş 50 at ayırmağa icazə verilsin.

14. SSRİ Nazirlər Soveti yanında Dövlət Ştat Komissiyasına tapşırılsın ki, Azərbaycan SSR Nazirlər Soveti yanında təşkil edilən Köçürülmə İdarəsinin, «Azərköçürmətikinti» Trestinin və onun tikinti-quraşdırma kontorlarının, habelə Azərbaycan SSR Nazirlər Sovetinin Ermənistan SSR-in Yerevan şəhərində nümayəndəliyinin ştat cədvəllərini bir ay müddətində nəzərdən keçirsin və təsdiq etsin.

SSR İttifaqı Nazirlər Sovetinin sədri
SSRİ Nazirlər Sovetinin İşlər müdiri

İ. Stalin
Y. Çadaye

**The results of aggression of Armenia
against Azerbaijan**

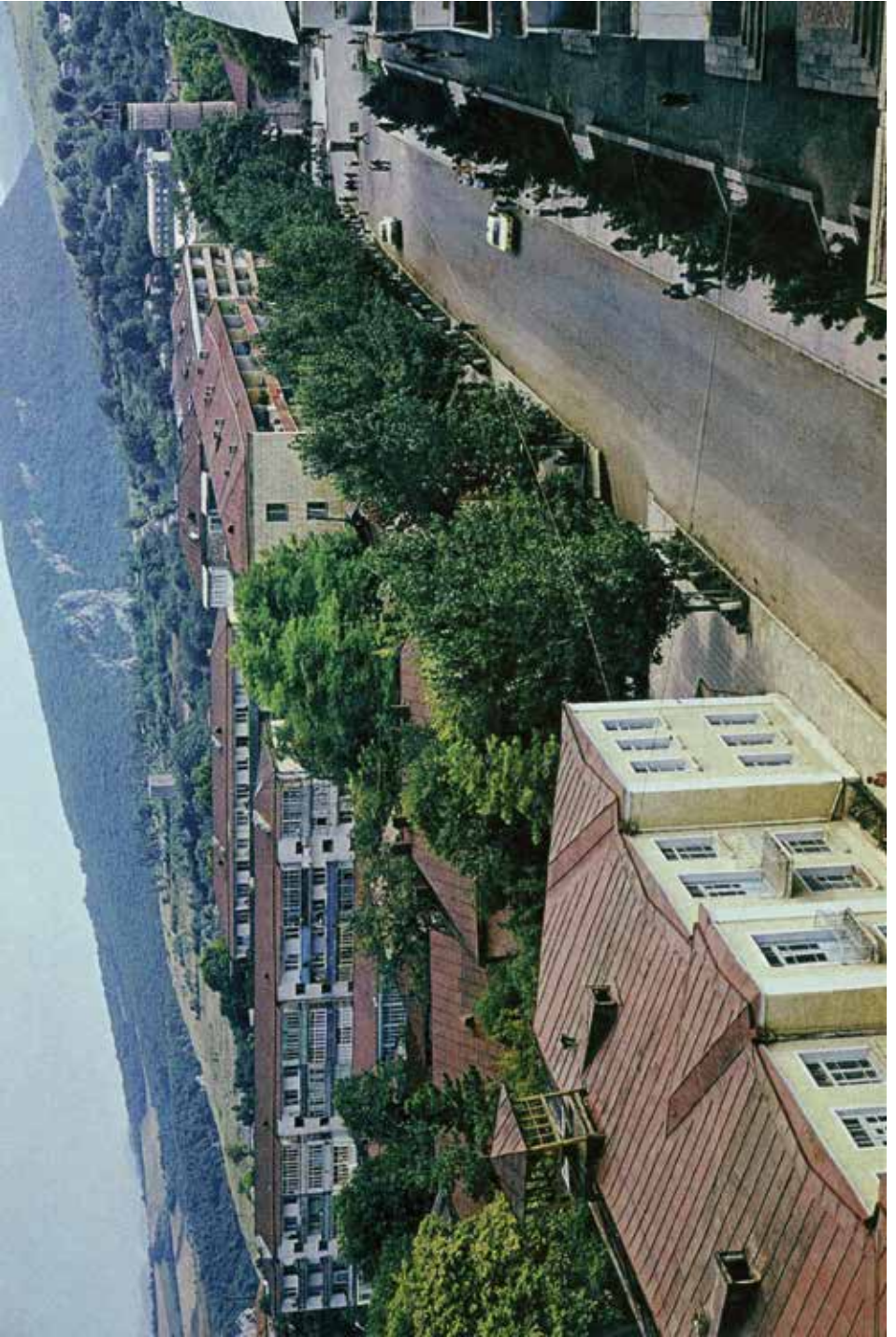
AZERBAIJANI TERRITORIES OCCUPIED BY ARMENIA

Shusha before occupation

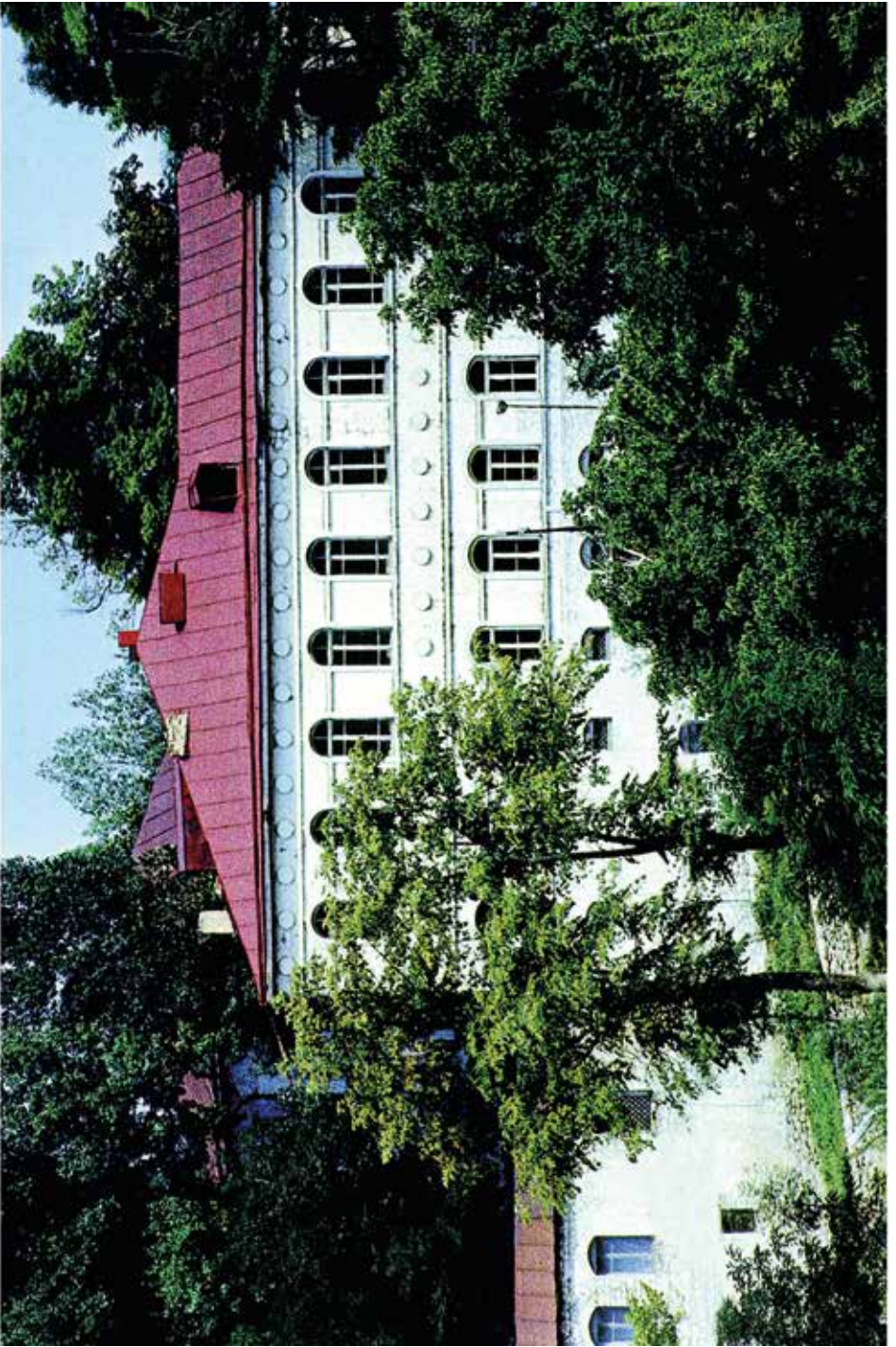

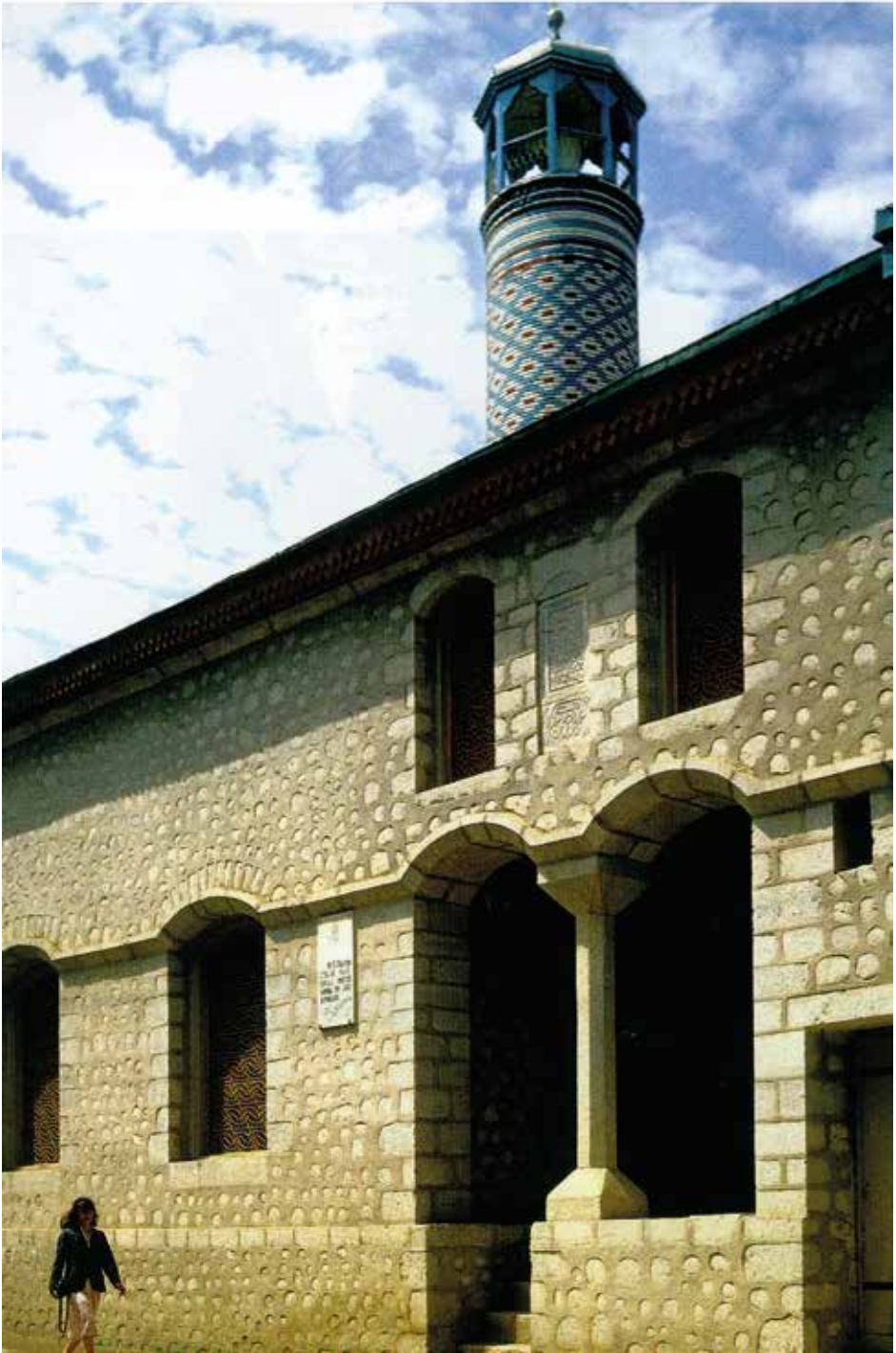

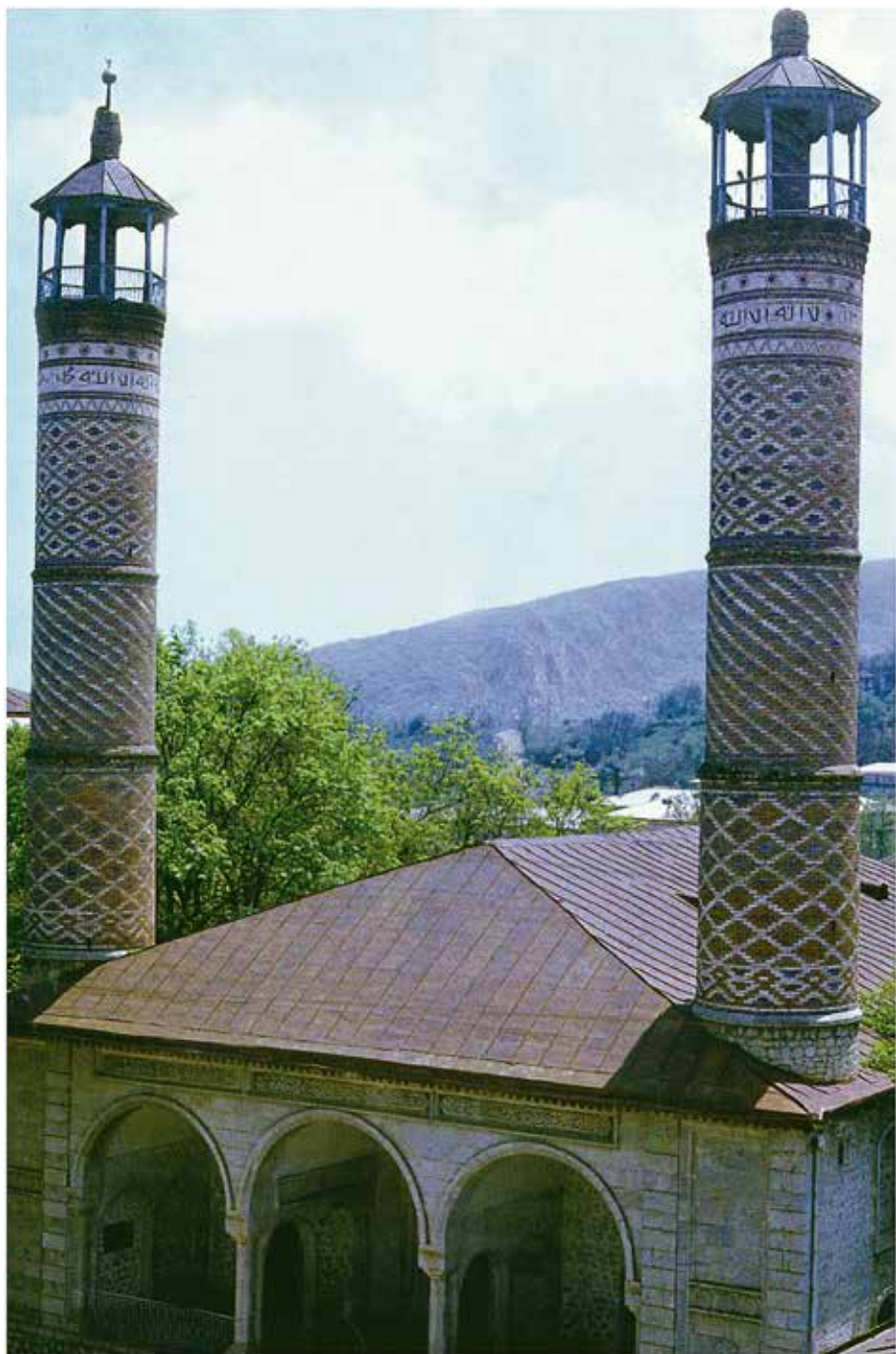

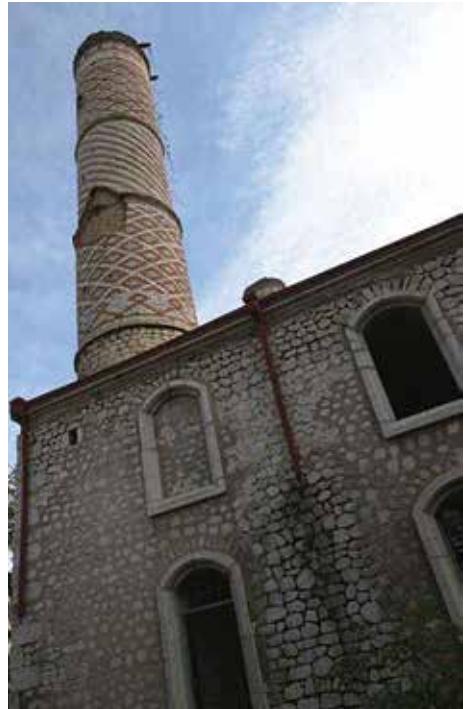
Govhar Ağa Mosque (before occupation)

Shusha after occupation

Govhar Ağa Mosque (after occupation)

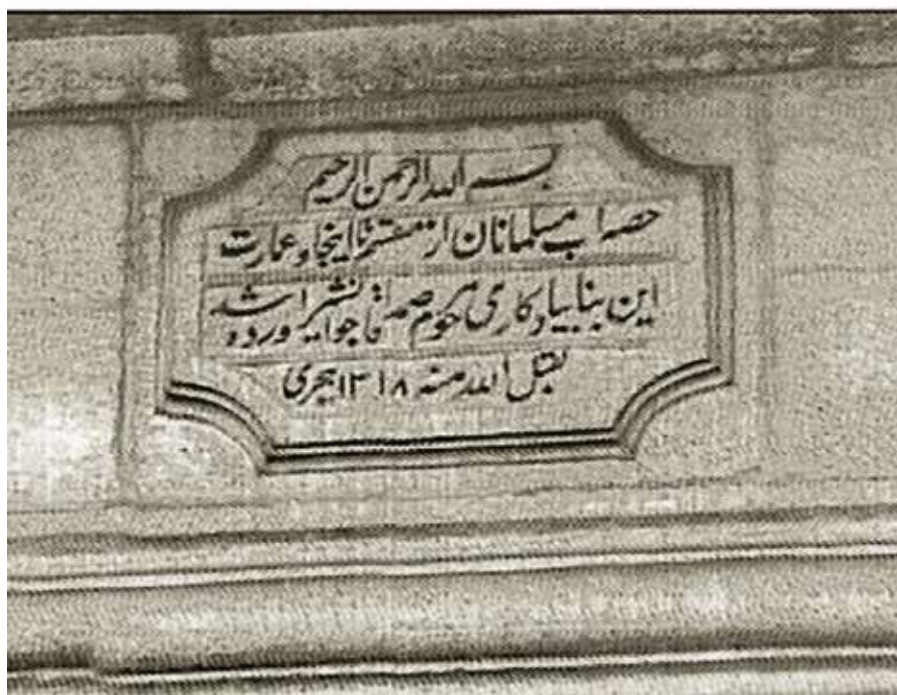
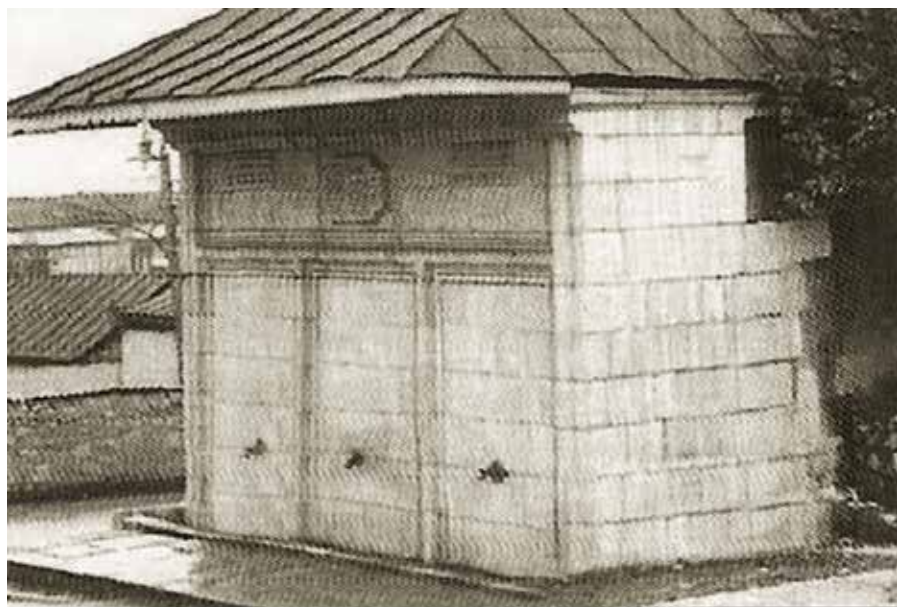

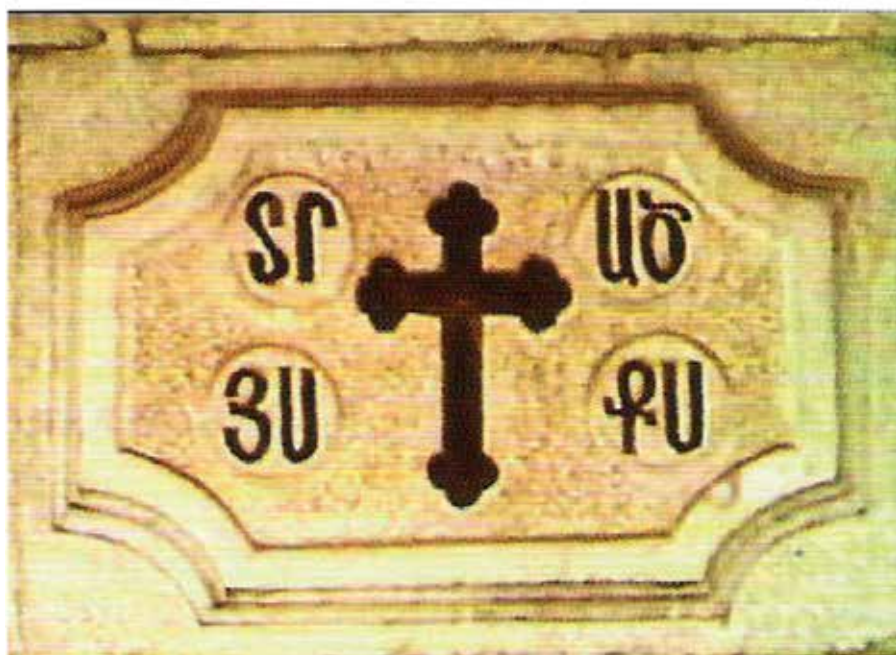
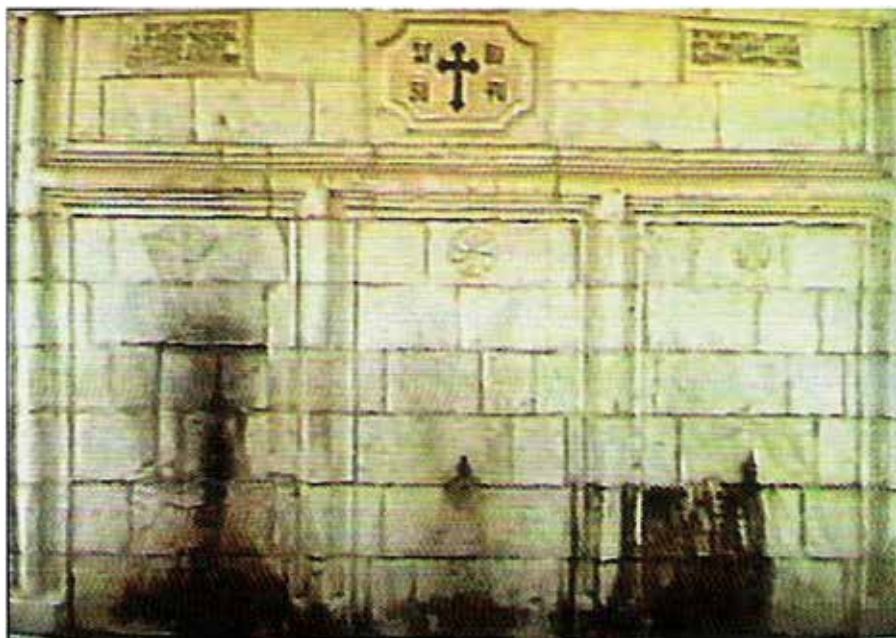
**Monuments which were
fired on by Armenian
armed forces during the
occupation of the city of
Shusha (Great Azerbaijani
composer, founder of opera
Uzeyir bay Hajibayli,
outstanding poetess,
Princess of Karabakh
Khurshidbanu Natavan,
founder of vocal art Bulbul)**

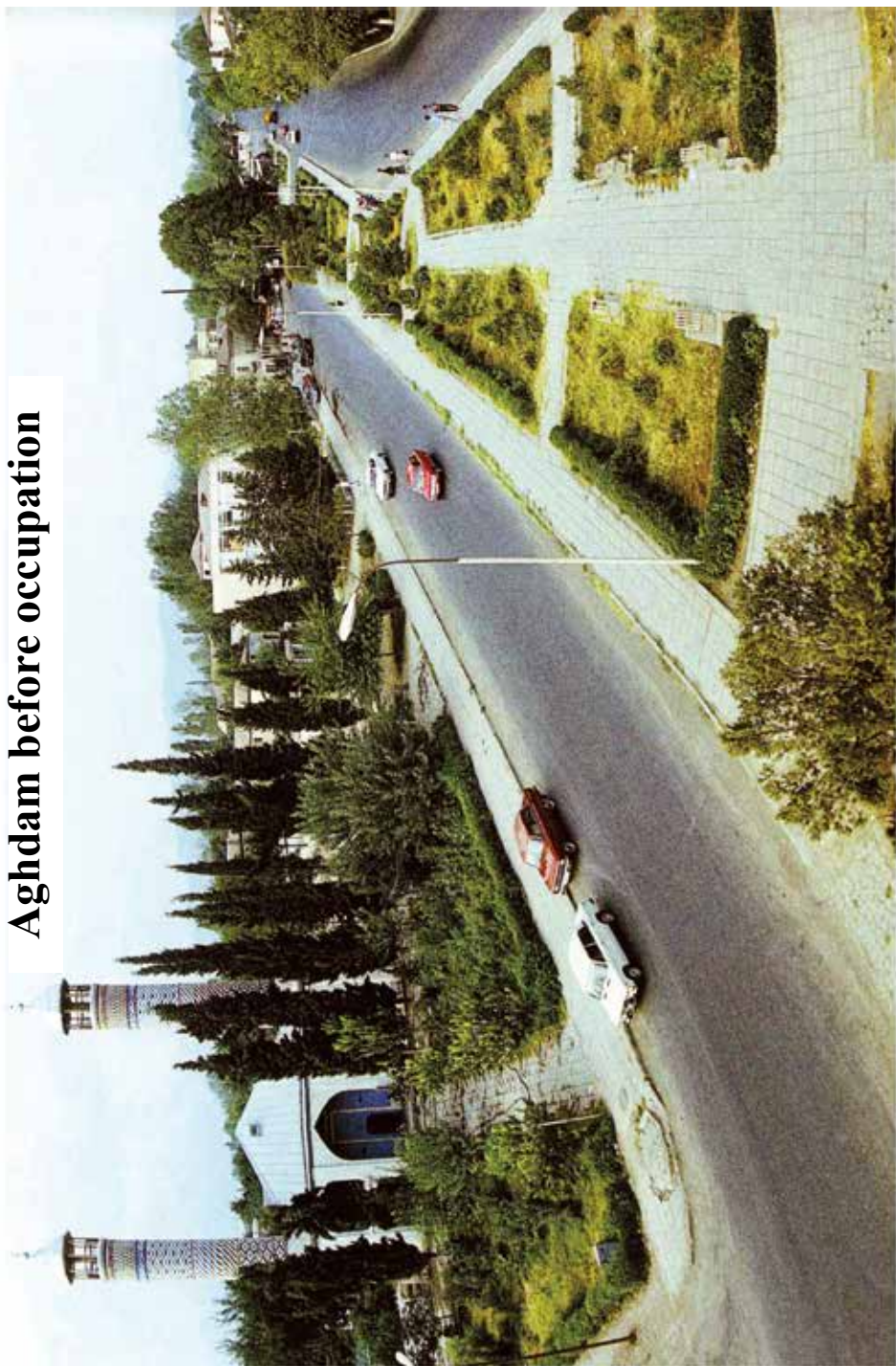
Shusha. Spring of Mamay bey (before occupation)

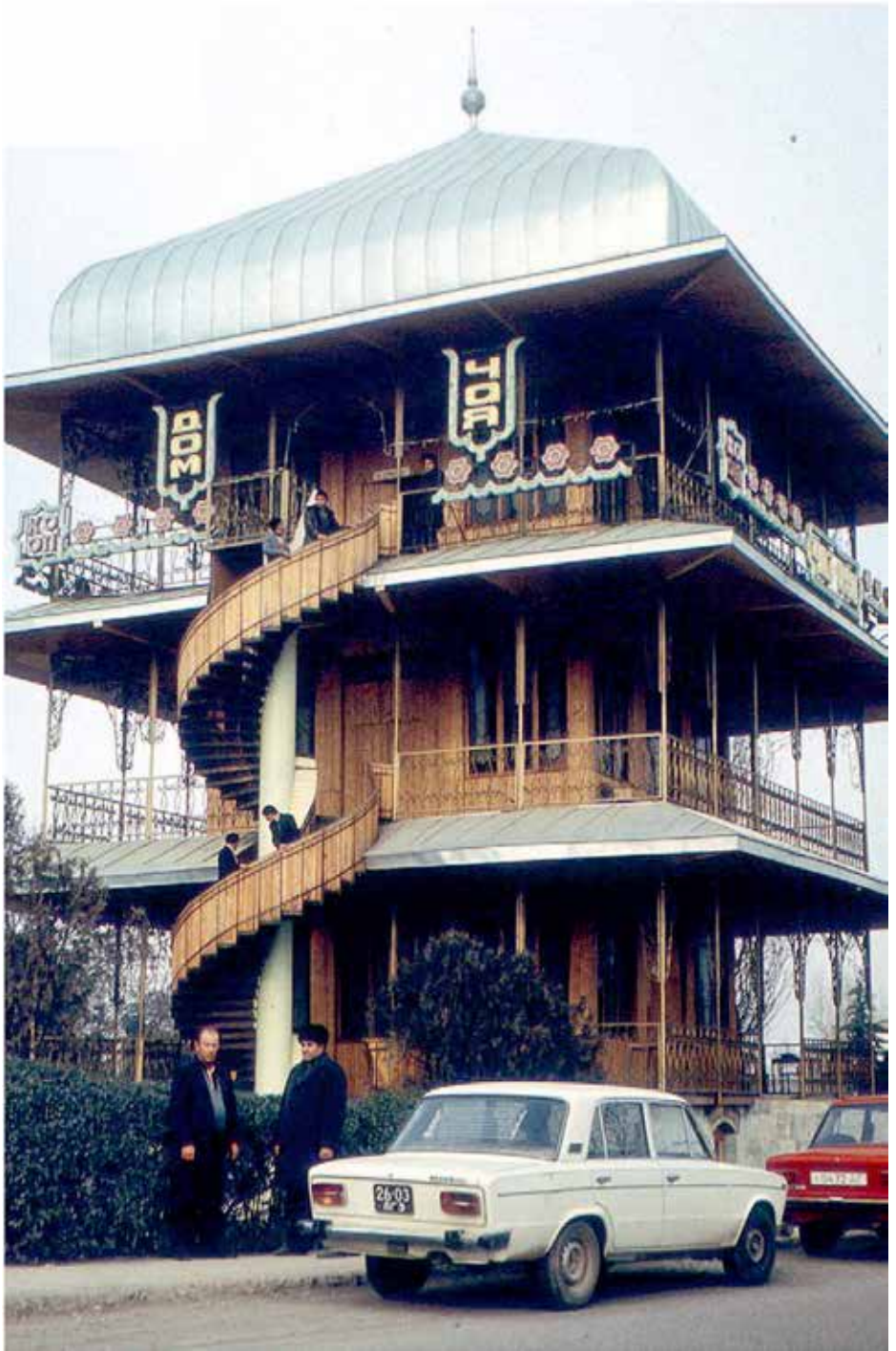
Shusha. Spring of Mamay bey (after occupation)

Aghdam before occupation

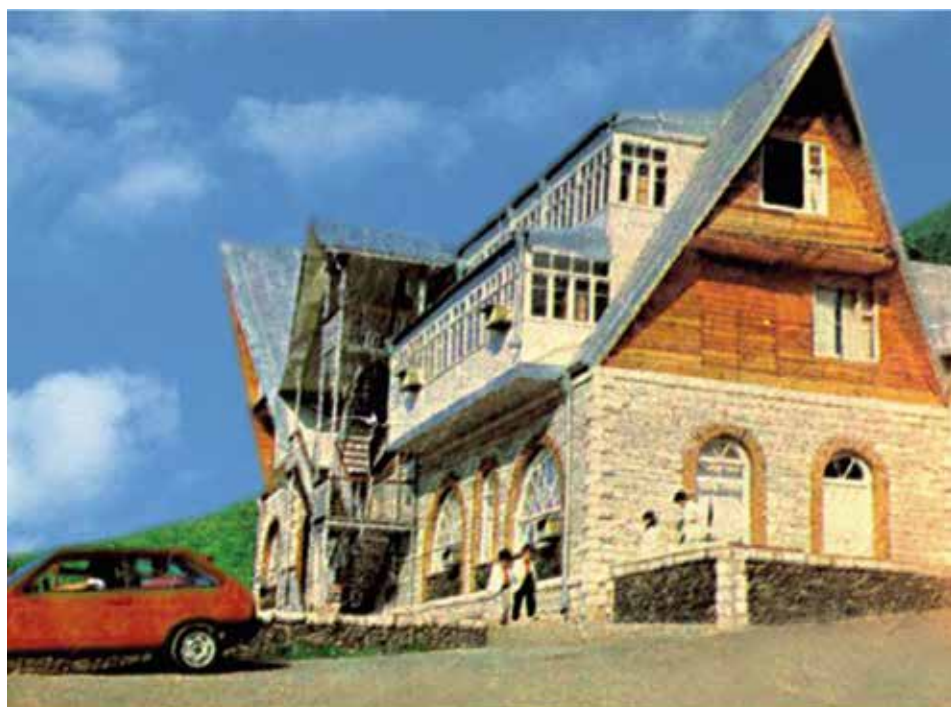

Aghdam. Mosque (before occupation)

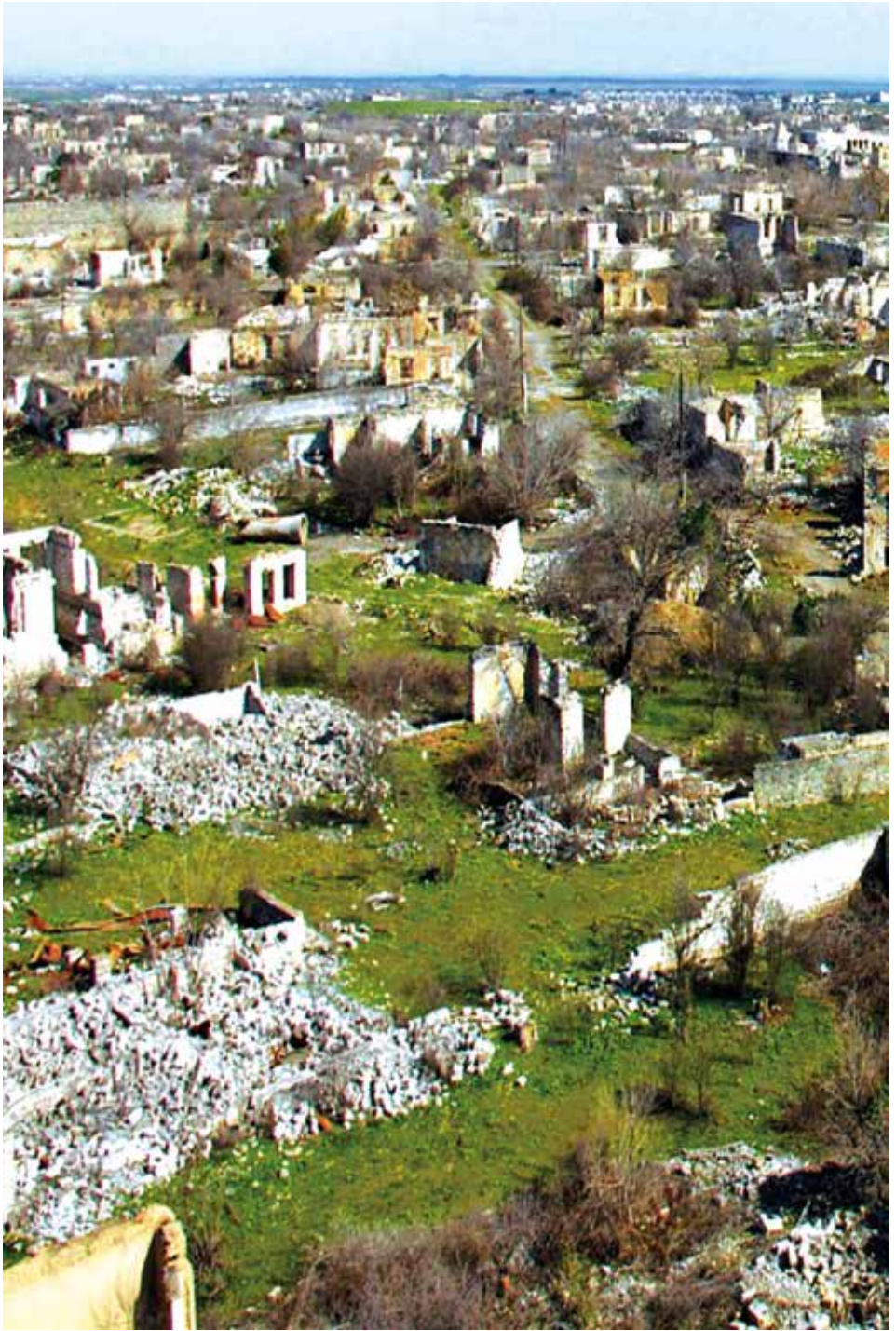
Aghdam after occupation

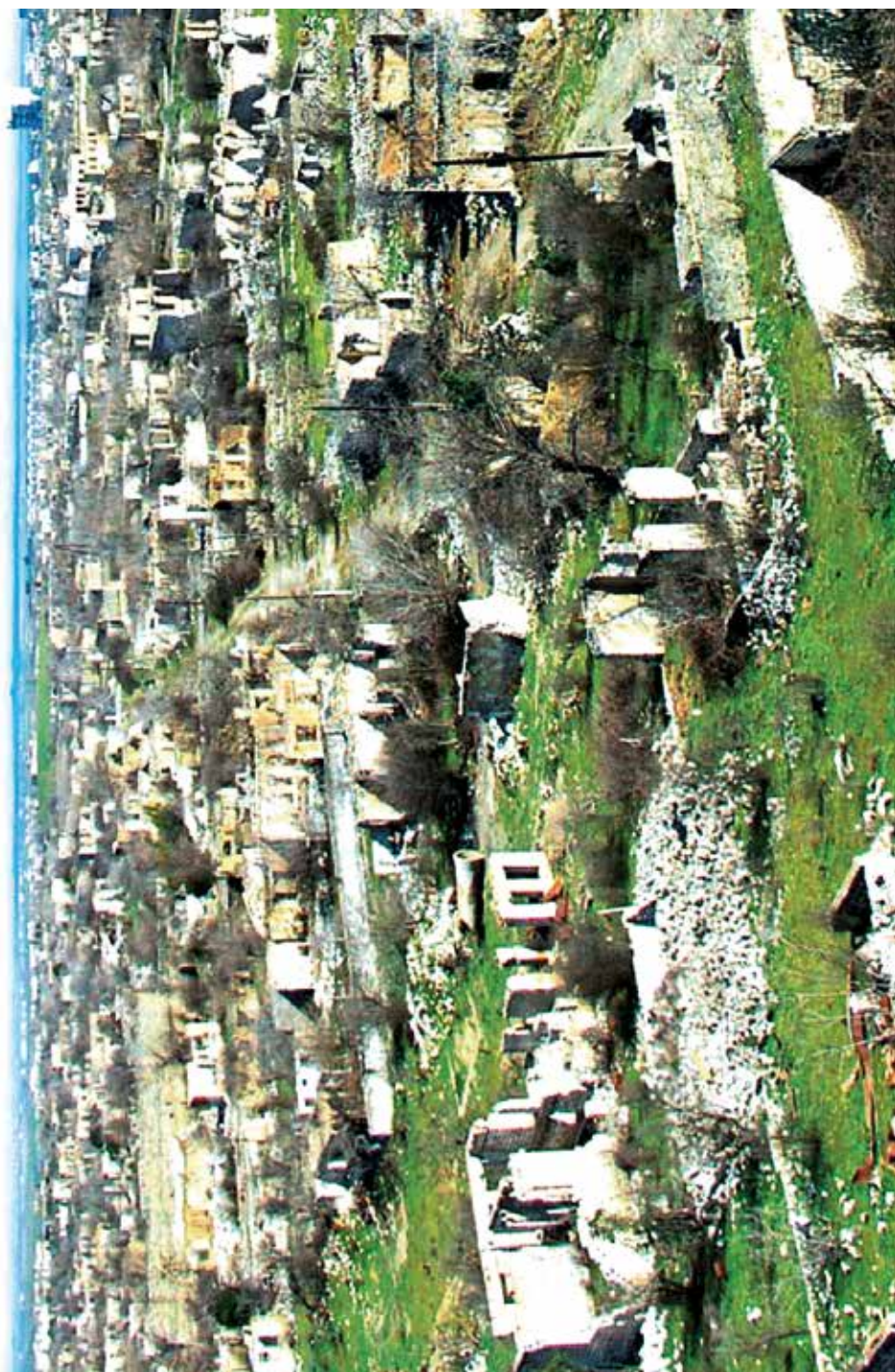
Aghdam. Mosque (after occupation)

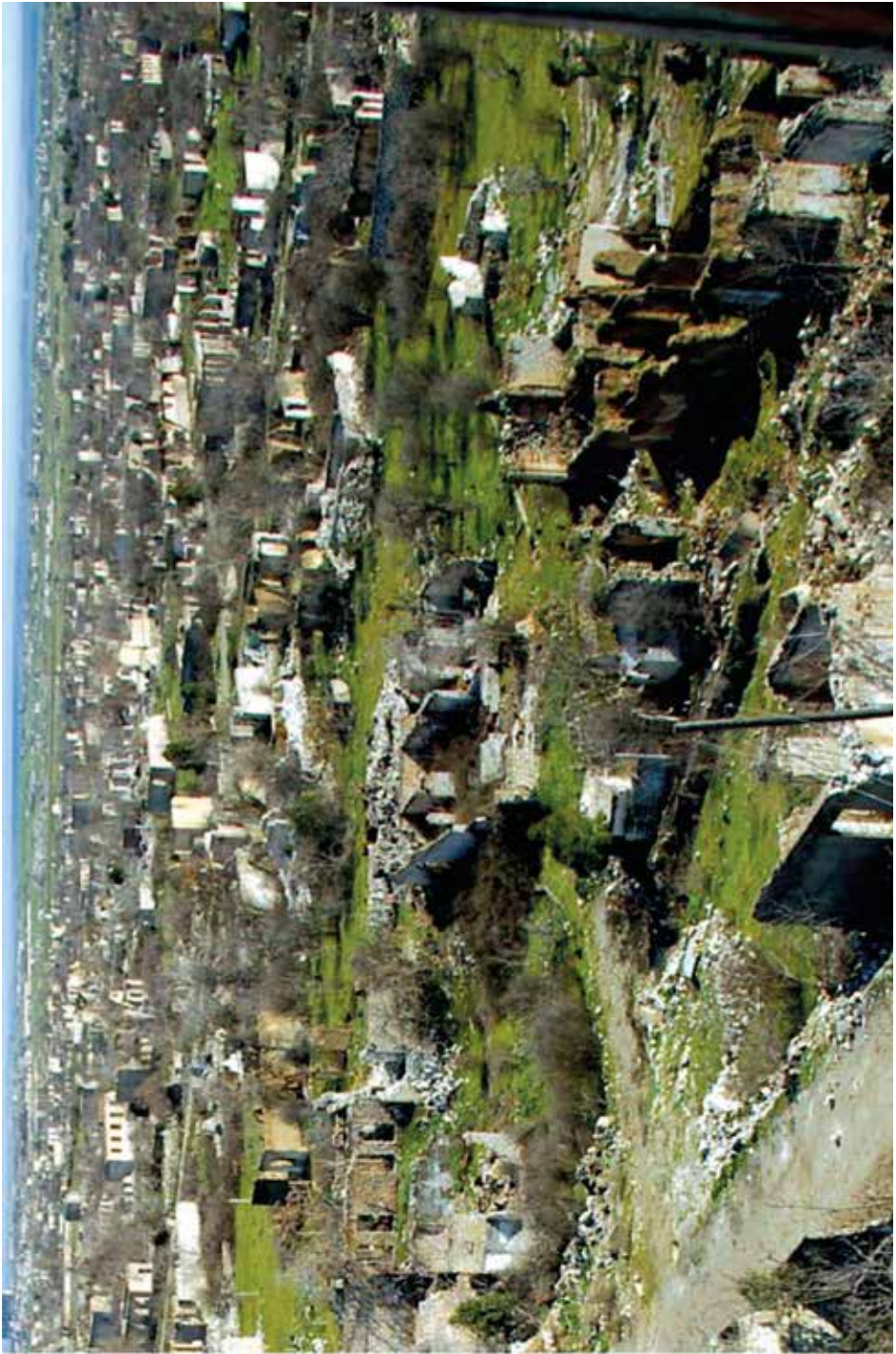

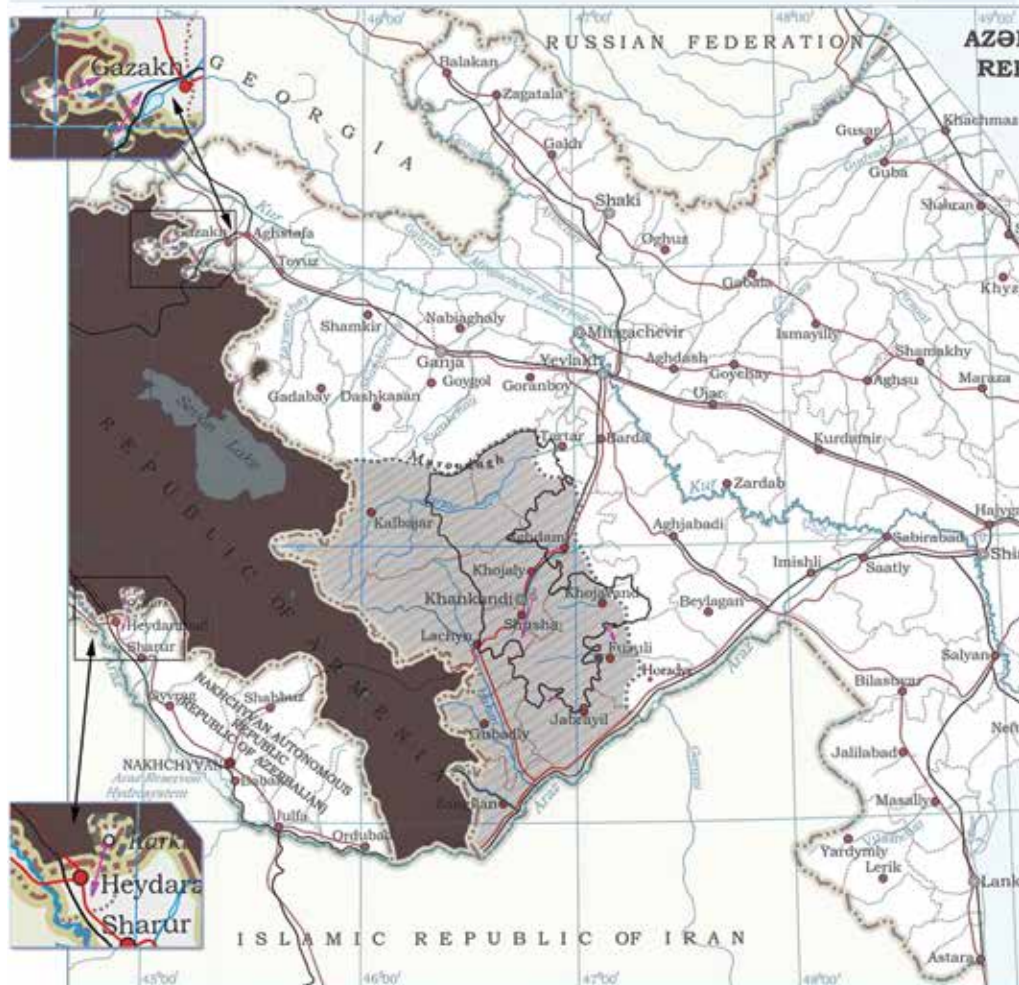

RESULTS OF ARMENIAN

Refugees and IDPs

Refugees from Armenia	350 000
IDPs from the occupied territories	814 762
TOTAL:	1 164 762

Armenians who were illegally resettled in the occupied territories (1993-2011)*

Nagorno Karabakh (Upper Karabakh)	8 500
Lachin	13 000
Kalbajar	700
Zangilan	520
Jabrayil	280
Total	23 000

*Since the exact number of the Armenians, who were resettled in the occupied territories from Armenia, Syria and other countries, remains unknown, the figures are not featured in these statistics.

Armenian Armed Forces in the occupied territories (2016)

Tanks	379
ACV	480
Artillery	570
Personnel	45 409

DESTRUCTION and DAMAGE

Settlements	900
Houses	150 000
Public buildings	7 000
Schools	693
Kindergardens	855
Healthcare facilities	695
Libraries	927
Temples	144
Mosques	62
Historical places	9
Historical monuments and museums	473
Museum exhibits	40 000
Natural monuments	215
Protected natural areas	70 388.6 ha

AGGRESSION The occupied territories of the Republic of Azerbaijan

REPUBLİKASI
PUBLIC OF AZERBAIJAN

Former Nagorno Karabakh
Autonomous Oblast - NKAO(1923-1991)

Territory: 4.388 sq. km

	date of occup.	area (in sq.km)	popul. at the time of occup.	current popul. (2017)
Khojaly	26.02.1992	970	11567	15800
Shusha	08.05.1992	289	24900	33198
Khojavand	02.10.1992	1458	9011	12283

*after administrative-territorial changes of 1992

THE OCCUPIED TERRITORIES OF THE REPUBLIC OF AZERBAIJAN OUTSIDE FORMER NKAO

	date of occup.	area (in sq.km)	popul. at the time of occup.	current popul. (2017)
Lachin	18.05.1992	1835	60000	75147
Kalbajar	02.04.1993	1936	55000	89780
Aghdam	23.07.1993	1094	165600	194834
Fizuly	23.08.1993	1386	95940	127558
Jabrayil	23.08.1993	1050	52604	77840
Gubadly	31.08.1993	802	30323	39619
Zangilan	29.10.1993	707	32600	43406

GAZAKH district*

Baghanis Ayrym	24.03.1990
Kheyrymly	08.03.1992
Ashaghy Askipara	12.03.1992
Barkhudarly**	27.04.1992
Sofulu**	27.04.1992
Gyzylhajyly	11.06.1992
Yukhary Askipara**	14.06.1992

*the population of the occupied territories of Gazakh dist. was purely Azerbaijanis.

**enclave villages.

Motorways	2 670 km
Railways	210 km
Bridges	160
Water pipelines	2 300 km
Gas pipelines	2 000 km
Electricity lines	15 000 km
Forests	261 000 ha
Relict lakes	7
Sowing area	1 000 000 ha
Irrigation systems	1 200 km
Industrial and agricultural enterprises	6 000
Reservoir of water	631 million m ³
Communication lines	2 561 km
Mineral deposits	163

SADARAK district, NAKHCHIVAN AR

	date of occup.	population (1989)	ethnic comp. (1989)
Karki enc.village	15.01.1990	333	100% aze

Victims of aggression

(approximately)

died:	20.000
wounded:	100.000
disabled:	50.000
missing:	6.000

**Adopted documents of the UN Security
Council on Armenia-Azerbaijan,
Nagorno Karabakh conflict**

BMT Təhlükəsizlik Şurasının 3505-ci iclası
822 sayılı QƏTNAMƏ
(30 aprel 1993-cü il)

Təhlükəsizlik Şurası Dağlıq Qarabağ münaqişəsi barədə Təhlükəsizlik Şurası sədrinin 1993-cü il yanvarın 29-da (S/25199) və aprelin 6-da (S/25539) verdiyi bəyanatlara istinad edərək,

Baş Katibin 1993-cü il aprelin 14-dəki məruzəsini (S/26600) nəzərə alaraq,

Ermənistan Respublikası ilə Azərbaycan Respublikası arasında münasibətlərin pisləşməsi ilə əlaqədar ciddi narahatlıq izhar edərək, silahlı hərbi əməliyyatların güclənməsi, qismən də Azərbaycan Respublikasının Kəlbəcər rayonuna yerli erməni qüvvələrinin son təcavüzünü narahatlıqla qeyd edərək,

eləcə də vəziyyətin bölgədəki əmin-amanlığı və təhlükəsizliyi qorxu altına aldığından narahat olaraq,

çoxlu sayda mülki şəxsin yerdəyişməsi və bölgədə, o cümlədən Kəlbəcər rayonunda yaranmış fəvqəladə durumla bağlı ciddi narahatlıq ifadə edərək, bölgədəki bütün dövlətlərin suverenliyinə və ərazi bütövlüyünə hörməti bir daha təsdiq edərək, eləcə də beynəlxalq sərhədlərin toxunulmazlığını və ərazi əldə etmək üçün qüvvə tətbiq etməyin yolverilməzliyini bir daha təsdiqləyərək, ATƏM çərçivəsində həyata keçirilən sülh prosesini dəstəklədiyini bildirərək və silahlı hərbi əməliyyatların güclənməsinin bu proses üçün dağıdıcı nəticələr verə biləcəyindən dərin narahatlıq keçirərək:

1. Atəşin biryolluq dayandırılması məqsədilə bütün hərbi əməliyyatların və düşmənçilik hərəkətlərinin dərhal dayandırılmasını, eləcə də bütün işğalçı qüvvələrin Kəlbəcər rayonundan və Azərbaycanın son vaxtlar işğal edilmiş başqa rayonlarından dərhal çıxarılmasını tələb edir;

2. Bu işdə maraqlı olan tərəfləri münaqişəni ATƏM-in Minsk Qrupunun sülh prosesi çərçivəsində həll etmək məqsədilə dərhal danışıqları bərpa etməyə və problemin dinc yolla həllini çətinləşdirə biləcək hər cür fəaliyyətdən imtina etməyə ısrarla dəvət edir;

3. Bölgədə, o cümlədən münaqişənin əhatə etdiyi bütün ra

yonlarda mülki əhalinin iztirablarını yüngülləşdirmək üçün humanitar yardım göstərilməsi sahəsində beynəlxalq fəaliyyətin maneəsiz həyata keçirilməsini təmin etməyə çağırır və bir daha təsdiq edir ki, bütün tərəflər beynəlxalq humanitar hüququn prinsiplərinə və normalarına əməl etməyə borcludurlar;

4. Baş Katibdən xahiş edir ki, ATƏM-in indiki sədri ilə, habelə ATƏM-in Minsk Qrupunun sədri ilə məsləhətləşmə keçirib bölgədəki, o cümlədən Azərbaycanın Kəlbəcər rayonundakı vəziyyətə qiymət versin və Şuraya yeni məruzə təqdim etsin;

5. Qərara alır ki, bu məsələ ilə fəal məşğul olunmasını davam etdirdsin.

BMT Təhlükəsizlik Şurasının 3259-cu iclası
853 sayılı QƏTNAMƏ
(29 iyul 1993-cü il)

Təhlükəsizlik Şurası

1993-cü il 30 aprel tarixli öz 822 (1993) sayılı qətnaməsini təsdiq edərək,

Avropada Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq məsələlərinə dair Müşavirənin (ATƏM) Minsk Qrupunun sədri tərəfindən 1993-cü il iyulun 27-də (S/26184) baxılmış məruzəni nəzərdən keçirərək,

Ermənistan Respublikası ilə Azərbaycan Respublikası arasında münasibətlərin pisləşməsi və onların arasındakı gərginliklə əlaqədar olaraq ciddi narahatlıq keçirdiyini ifadə edərək,

əlaqədar tərəflərin onun 822 (1993) sayılı qətnaməsinin həyata keçirilməsi sahəsində təxirəsalınmaz tədbirlər cədvəlini qəbul etməsini alqışlayaraq,

hərbi əməliyyatların güclənməsini, o cümlədən Azərbaycan Respublikasında Ağdam rayonunun işğal olunmasını təşvişlə qeyd edərək,

bu vəziyyətin bölgədə sülh və təhlükəsizlik üçün qorxu törətməsindən narahat olaraq,

Azərbaycan Respublikasında çox böyük miqdarda mülki şəxslərin didərgin düşməsi və bölgədəki fəvqəladə humanitar vəziyyətlə əlaqədar yenə də ciddi narahatlıq keçirdiyini ifadə edərək:

1. Azərbaycan Respublikasının Ağdam rayonunun və bu yaxınlarda zəbt olunmuş bütün digər rayonlarının işğalını pisləyir;

2. Bölgədə gələcəkdəki bütün düşmənçilik hərəkətlərini, o cümlədən mülki şəxslərə hücumları və yaşayış rayonlarının bombalanmasını və top atəşlərinə tutulmasını pisləyir;

3. Bütün hərbi əməliyyatların təxirə salınmadan dayandırılmasını və münaqişədə iştirak edən işğal qüvvələrinin Azərbaycan Respublikasının Ağdam rayonundan və bu yaxınlarda işğal olunmuş bütün digər rayonlardan dərhal, tamamilə və qeyd-şərtsiz çıxarılmasını tələb edir;

4. Əlaqədar tərəfləri atəşin dayandırılması haqqında razılığa gəlməyə və bu razılaşmalara əməl etməyə çağırır;

5. Bölgədə iqtisadi, nəqliyyat və energetika əlaqələrini bərpa etməyə dair özünün əvvəlki çağırışlarını yuxarıdakı 3 və 4-cü bəndlər baxımından bir daha təsdiq edir;

6. Münaqişənin dincliklə aradan qaldırılmasına nail olmaq sahəsində ATƏM-in Minsk Qrupunun davam etdirdiyi səyləri, o cümlədən 822 (1993) sayılı qətnamənin həyata keçirilməsi sahəsində səyləri bəyənir və hərbi əməliyyatların gücləndirilməsinin bu səylər üçün fəlakətli nəticələr verə biləcəyi ilə əlaqədar ciddi narahatlıq keçirdiyini ifadə edir;

7. ATƏM-in müşahidə üzrə nümayəndə heyətinin, həmçinin onun yerləşdirilməsi cədvəlinin hazırlanması sahəsində tədbirləri, habelə bölgədə ATƏM-in nümayəndələrinin olmasının təmin edilməsinə dair təkliflərə ATƏM çərçivəsində baxılmasını alqışlayır;

8. Əlaqədar tərəfləri münaqişənin dincliklə aradan qaldırılmasına maneçilik törədən hər hansı hərəkətlərdən çəkinməyə və vəziyyətin qəti şəkildə nizama salınmasına nail olmaq məqsədilə danışıqları ATƏM-in Minsk Qrupu çərçivəsində, habelə əlaqədar tərəflər arasında birbaşa görüşlər vasitəsilə davam etdirməyə təkidlə çağırır;

9. Ermənistan Respublikasının hökumətini Azərbaycan Respublikasının Dağlıq Qarabağ bölgəsi ermənilərinin 822 (1993) sayılı qətnamənin müddəalarına əməl etməsi və ATƏM-in Minsk Qrupunun təkliflərini həmin tərəfin qəbul etməsi məqsədilə öz təsiri göstərməyi davam etdirməyə təkidlə çağırır;

10. Dövlətləri münaqişənin güclənməsinə və ya ərazinin işğalının davam etdirilməsinə gətirib çıxara biləcək hər hansı silah və ləvazimat göndərməkdən çəkinməyə təkidlə çağırır;

11. Mülki əhalinin artmış iztirablarını yüngülləşdirmək üçün bölgədə, xüsusən münaqişənin əhatə etdiyi bütün rayonlarda humanitar yardım göstərilməsi sahəsində beynəlxalq fəaliyyətin maneəsiz həyata keçirilməsinin təmin etməyə yenidən çağırır və bir daha təsdiq edir ki, bütün tərəflər beynəlxalq humanitar hüququn prinsiplərinə və normalarına əməl etməyə borcludurlar;

12. Baş Katibdən və müvafiq beynəlxalq idarələrdən xahiş edir ki, zərər çəkmiş mülki əhaliyə təcili humanitar yardım göstərsin və didərgin düşmüş şəxslərə öz evlərinə qayıtmağa kömək etsinlər;

13. Baş Katibdən xahiş edir ki, ATƏM-in indiki sədri ilə məsləhətləşərək yaranmış vəziyyət haqqında Şuraya məruzələr təqdim olunmasını davam etdirdsin;

14. Bu məsələ ilə fəal məşğul olmağı davam etdirməyi qərara alır.

BMT Təhlükəsizlik Şurasının 3292-ci iclası
874 sayılı QƏTNAMƏ
(14 oktyabr 1993-cü il)

Təhlükəsizlik Şurası

Özünün 1993-cü il 30 aprel tarixli 822 sayılı və 1993-cü il 29 iyul tarixli 853 sayılı qətnamələrini təsdiq edərək və Şuranın sədrinin Şura adından 1993-cü il avqustun 18-də oxunmuş bəyanatına (S/26326) istinad edərək,

Avropada Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq məsələlərinə dair Müşavirənin (ATƏM) Dağlıq Qarabağa dair Minsk Konfransı sədrinin Təhlükəsizlik Şurası sədrinin adına göndərilmiş məktubunu (S/26522) nəzərdən keçirərək,

Azərbaycan Respublikasının Dağlıq Qarabağ bölgəsində və onun ətrafında münaqişənin davam etməsinin və Ermənistan Respublikası ilə Azərbaycan Respublikası arasındakı münasibətlərdəki gərginliyin bölgədə sülh və təhlükəsizlik üçün qorxu yarada biləcəyindən ciddi narahat olduğunu bildirərək,

1993-cü il oktyabrın 8-də Moskvada yüksək səviyyədə keçirilmiş görüşləri qeyd edərək və bu görüşlərin vəziyyətin yaxşılaşmasına və münaqişənin sülh yolu ilə aradan qaldırılmasına kömək edəcəyinə ümid bəsləyərək,

Azərbaycan Respublikasının və regiondakı bütün başqa dövlətlərin suverenliyini və ərazi bütövlüyünü bir daha təsdiq edərək,

habelə, beynəlxalq sərhədlərin toxunulmazlığını və ərazi əldə etmək üçün qüvvə tətbiq olunmasının yolverilməzliyini bir daha təsdiq edərək,

münaqişənin adamlara gətirdiyi müsibətlərdən ciddi narahat olduğunu bir daha bildirərək və o cümlədən Azərbaycan Respublikasında böyük sayda mülki şəxslərin köçkün vəziyyətə düşməsi ilə əlaqədar özünün ciddi narahatlığını ifadə edərək:

1. Əlaqədar tərəfləri ATƏM-in Minsk Qrupuna dəstək olaraq Rusiya Federasiyası hökumətinin köməyi ilə birbaşa əlaqələr nəticəsində müəyyən olunmuş atəşkəsi səmərəli və daimi etməyə çağırır;

2. ATƏM çərçivəsində həyata keçirilən sülh prosesini, habelə ATƏM-in Minsk Qrupunun daimi səylərini tamamilə dəstəklədiyini bir daha bəyan edir;

3. 1993-cü il sentyabrın 28-də ATƏM-in Minsk Qrupunun müşavirəsində hazırlanmış və qrupun sədri tərəfindən əlaqədar tərəflərə təqdim olunmuş və həmin qrupun digər doqquz üzvünün hərtərəfli dəstəklədiyi “Təhlükəsizlik Şurasının 822 (1993) və 853 (1993) sayılı qətnamələrinin həyata keçirilməsinə dair təxirəsalınmaz tədbirlərin yeniləşdirilmiş cədvəli”ni alqışlayır və tərəflərin buna diqqət yetirməsini tövsiyə edir və tərəfləri həmin cədvəli qəbul etməyə çağırır;

4. Əmin olduğunu bildirir ki, münaqişədən doğan və “yeniləşdirilmiş cədvəl”də bilavasitə nəzərdən keçirilməyən bütün başqa həll edilməmiş məsələləri ATƏM-in Minsk prosesi baxımından tezliklə sülh danışıqları çərçivəsində həll etmək lazımdır;

5. Qüvvələrin bu yaxınlarda işğal edilmiş ərazilərdən çıxarılması, kommunikasiya və nəqliyyat üçün olan bütün maneələrin aradan qaldırılması da daxil olmaqla, ATƏM-in Minsk Qrupunun “Yeniləşdirilmiş cədvəl”də nəzərdə tutulmuş qarşılıqlı və təxirəsalınmaz tədbirləri dərhal həyata keçirməyə çağırır;

6. Habelə cədvəldə nəzərdə tutulduğu kimi, münaqişənin danışıqlar yolu ilə aradan qaldırılmasına nail olmaq məqsədilə ATƏM Nazirlər Şurasının 1992-ci il 24 mart tarixli mandatına uyğun olaraq ATƏM-in Minsk Konfransını tezliklə keçirməyə çağırır;

7. Baş Katibdən ATƏM-in Minsk Konfransında iştirak etmək üçün nümayəndə göndərmək təklifinə müsbət yanaşmağı və konfransın açılışından sonra danışıqların mətləbdən kənara çıxmaması üçün mümkün olan hər cür kömək göstərməyi xahiş edir;

8. ATƏM-in müşahidə üçün yaratdığı missiyanı dəstəkləyir;

9. Bütün tərəfləri beynəlxalq humanitar hüququ hər hansı şəkildə pozmaqdan çəkinməyə çağırır və münaqişənin toxunduğu bütün rayonlarda humanitar yardım göstərilməsinə dair beynəlxalq fəaliyyətin maneəsiz həyata keçirilməsini təmin etmək barədə 822 (1993) və 853 (1993) sayılı qətnamələrdəki çağırışını bir daha təkrar edir;

10. Regiondakı bütün dövlətləri münaqişənin genişlənməsi

nə, bölgədə sülh və təhlükəsizliyin pozulmasına səbəb ola biləcək hər hansı düşmənçilik hərəkətlərindən, işə hər hansı şəkildə qarışmaqdan və ya hərbi müdaxilədən çəkinməyə təkidlə çağırır;

11. Baş Katibdən və müvafiq beynəlxalq idarələrdən xahiş edir ki, zərər çəkmiş mülki əhaliyə fəvqəladə humanitar yardım göstərsinlər, qaçqınlara və köçkün şəxslərə öz evlərinə ləyaqətlə və təhlükəsizlik şəraitində qayıtmağa kömək etsinlər;

12. Habelə Baş Katibdən ATƏM-in indiki sədrindən və ATƏM-in Minsk Konfransının sədrindən xahiş edir ki, Minsk prosesinin gedişi haqqında və yerlərdə vəziyyətin bütün cəhətlərinə dair, habelə bununla əlaqədar ATƏM ilə Birləşmiş Millətlər Təşkilatı arasında indiki və gələcəkdəki əməkdaşlıq haqqında Şuraya məruzələr təqdim olunmasını davam etdirdinlər;

13. Bu məsələ ilə fəal məşğul olmağı davam etdirməyi qərara alır.

BMT Təhlükəsizlik Şurasının 3313-cü iclası
884 sayılı QƏTNAMƏ
(12 noyabr 1993-cü il)

Təhlükəsizlik Şurası

Özünün 30 aprel 1993-cü il tarixli 822 sayılı (1993), 29 iyul 1993-cü il tarixli 853 sayılı (1993) və 14 oktyabr 1993-cü il tarixli 874 sayılı (1993) qətnamələrini təsdiq edərək,

Azərbaycan Respublikasının Dağlıq Qarabağ regionunda və onun ətrafında münaqişənin davam etməsinin və Ermənistan Respublikası ilə Azərbaycan Respublikası arasında münasibətlərin gərgin olaraq qalmasının regionda sülhü və təhlükəsizliyi təhdid edəcəyinə görə ciddi narahatlıq ifadə edərək,

atəşkəsin pozulması nəticəsində hərbi əməliyyatların eskalasiyasının və bu pozuntulara cavab olaraq həddindən artıq güc tətbiq edilməsini, o cümlədən Azərbaycan Respublikasının Zəngilan rayonunun və Horadiz şəhərinin işğalını təşvişlə qeyd edərək,

Azərbaycan Respublikasını və regiondakı bütün digər dövlətlərin suverenliyini və ərazi bütövlüyünü təsdiq edərək,

həmçinin beynəlxalq sərhədlərin pozulmazlığını və ərazi əldə etmək üçün güc tətbiq edilməsinin yolverilməzliyini bir daha təsdiq edərək,

böyük sayda mülki şəxsin ən sonuncu yerdəyişmə hadisəsinə və Zəngilan rayonunda, Horadiz şəhərində və Azərbaycanın cənub sərhədində fəvqəladə humanitar şəraitin yaranmasına görə ciddi narahatlıq ifadə edərək

1. Tərəflərin qəbul etdiyi atəşkəsin bu yaxında hərbi əməliyyatların yenidən başlanmasına səbəb olmuş pozulmasını, o cümlədən Zəngilan rayonunun və Horadiz şəhərinin işğalını, dinc sakinlərə hücumları və Azərbaycan Respublikası ərazilərinin atəşə tutulmasını məhkum edir;

2. Azərbaycan Respublikasının Dağlıq Qarabağ regionunda ermənilər tərəfindən 822 (1993), 853 (1993) və 874 (1993) sayılı qətnamələrə riayət edilməsinə nail olmaq və hərbi kompaniyaya cəlb olunmuş qüvvələrin onu davam etdirmək üçün vəsaitlə təchiz

olunmasını təmin etməmək məqsədi ilə Ermənistan dövlətini öz təsirindən istifadə etməyə çağırır:

3. ATƏM-in Minsk Qrupunun 9 üzvünün 4 noyabr 1993-cü il tarixli (S/26718) bəyanatını məmnunluqla qeyd edir, orada əks olunmuş atəşin dayandırılması barədə birtərəfli bəyannamələrə aid təklifləri yüksək qiymətləndirir;

4. ATƏM-in Minsk Qrupunun 2-8 noyabr 1993-cü il tarixli Vyana müşavirəsində edilmiş müraciətlər də nəzərə alınmaqla Təhlükəsizlik Şurasının 822 (1993) və 853 (1993), (S/26522, əlavə) sayılı qətnamələrinin yerinə yetirilməsi üzrə “Təxirəsalınmaz tədbirlərin yeniləşdirilmiş cədvəli”nə əsasən hərbi əməliyyatların və düşmənçilik aktlarının dərhal və ləngidilmədən dayandırılmasını, işğalçı qüvvələrin Zəngilan rayonundan və Horadiz şəhərindən birtərəfli surətdə çıxarılmasını və Azərbaycan Respublikasının bu yaxında işğal olunmuş rayonlarından qəsbkar qüvvələrinin çıxarılmasını maraqlı tərəflərdən tələb edir;

5. Ən təkidli surətdə maraqlı tərəfləri ATƏM-in Minsk Qrupuna dəstək olaraq Rusiya Federasiyası hökumətinin yardımçılığı ilə qurulmuş birbaşa əlaqələrin nəticəsində əldə olunmuş atəşkəsin təcili bərpa olunmasına, onun səmərəli və daimi olmasına, münafişənin danışıqlar yolu ilə ATƏM-in Minsk prosesi və ATƏM-in Minsk Qrupunun 1993-cü il 2-8 noyabrında Vyanada keçirilmiş müşavirəsində “Yeniləşdirilmiş cədvəl»nə edilən düzəlişlər kontekstində nizamlanmasının imkanlarını axtarmağı davam etdirməyə çağırır;

6. Yenidən təkidlə regionun bütün dövlətlərini münafişənin böyüməsinə, regionda sülhü və təhlükəsizliyi poza biləcək hər hansı bir düşmənçilik aktından, hər hansı bir müdaxilədən çəkinməyə çağırır;

7. Baş Katibdən və müvafiq beynəlxalq təsisatlardan zərər çəkmiş mülki əhaliyə, o cümlədən Zəngilan rayonunun və Horadiz şəhərinin və Azərbaycanın cənub sərhədlərinin əhəlisinə təcili humanitar yardım göstərilməsini, qaçqınlara və məcburi köçkünlərə öz evlərinə ləyaqətlə və təhlükəyə məruz qalmadan qayıtmasına kömək etməyi xahiş edir;

8. Yenidən Baş Katibə, ATƏM-in fəaliyyətdə olan sədrinə

və ATƏM-in Minsk Konfransının sədrinə müraciət edərək gələcəkdə Minsk prosesinin gedişatı barədə və yerdə vəziyyətin bütün aspektləri, xüsusilə Şuranın müvafiq qətnamələrinin həyata keçirilməsi, ATƏM və BMT arasında bu münasibətlərdə indiki və gələcək əməkdaşlıq barədə məlumat vermələrini xahiş edir;

9. Bu məqsədlə fəal məşğul olmağı davam etdirməyi qərara alır.

Security Council

Distr.
GENERAL

S/RES/822 (1993)
30 April 1993

RESOLUTION 822 (1993)

Adopted by the Security Council at its 3205th meeting,
on 30 April 1993

The Security Council,

Recalling the statements of the President of the Security Council of 29 January 1993 (S/25199) and of 6 April 1993 (S/25539) concerning the Nagorny-Karabakh conflict,

Taking note of the report of the Secretary-General dated 14 April 1993 (S/25600),

Expressing its serious concern at the deterioration of the relations between the Republic of Armenia and the Republic of Azerbaijan,

Noting with alarm the escalation in armed hostilities and, in particular, the latest invasion of the Kelbadjar district of the Republic of Azerbaijan by local Armenian forces,

Concerned that this situation endangers peace and security in the region,

Expressing grave concern at the displacement of a large number of civilians and the humanitarian emergency in the region, in particular in the Kelbadjar district,

Reaffirming the respect for sovereignty and territorial integrity of all States in the region,

Reaffirming also the inviolability of international borders and the inadmissibility of the use of force for the acquisition of territory,

Expressing its support for the peace process being pursued within the framework of the Conference on Security and Cooperation in Europe and deeply concerned at the disruptive effect that the escalation in armed hostilities can have on that process,

1. Demands the immediate cessation of all hostilities and hostile acts with a view to establishing a durable cease-fire, as well as immediate

93-24771 (E)

/...

withdrawal of all occupying forces from the Kelbadjar district and other recently occupied areas of Azerbaijan;

2. Urges the parties concerned immediately to resume negotiations for the resolution of the conflict within the framework of the peace process of the Minsk Group of the Conference on Security and Cooperation in Europe and refrain from any action that will obstruct a peaceful solution of the problem;

3. Calls for unimpeded access for international humanitarian relief efforts in the region, in particular in all areas affected by the conflict in order to alleviate the suffering of the civilian population and reaffirms that all parties are bound to comply with the principles and rules of international humanitarian law;

4. Requests the Secretary-General, in consultation with the Chairman-in-Office of the Conference on Security and Cooperation in Europe as well as the Chairman of the Minsk Group of the Conference to assess the situation in the region, in particular in the Kelbadjar district of Azerbaijan, and to submit a further report to the Council;

5. Decides to remain actively seized of the matter.

Security Council

Distr.
GENERAL

S/RES/853 (1993)
29 July 1993

RESOLUTION 853 (1993)

Adopted by the Security Council at its 3259th meeting,
on 29 July 1993

The Security Council,

Reaffirming its resolution 822 (1993) of 30 April 1993,

Having considered the report issued on 27 July 1993 by the Chairman of the Minsk Group of the Conference on Security and Cooperation in Europe (CSCE) (S/26184),

Expressing its serious concern at the deterioration of relations between the Republic of Armenia and the Azerbaijani Republic and at the tensions between them,

Welcoming acceptance by the parties concerned of the timetable of urgent steps to implement its resolution 822 (1993),

Noting with alarm the escalation in armed hostilities and, in particular, the seizure of the district of Agdam in the Azerbaijani Republic,

Concerned that this situation continues to endanger peace and security in the region,

Expressing once again its grave concern at the displacement of large numbers of civilians in the Azerbaijani Republic and at the serious humanitarian emergency in the region,

Reaffirming the sovereignty and territorial integrity of the Azerbaijani Republic and of all other States in the region,

Reaffirming also the inviolability of international borders and the inadmissibility of the use of force for the acquisition of territory,

1. Condemns the seizure of the district of Agdam and of all other recently occupied areas of the Azerbaijani Republic;
2. Further condemns all hostile actions in the region, in particular attacks on civilians and bombardments of inhabited areas;

93-42834 (E) 290793

290793

/...

3. Demands the immediate cessation of all hostilities and the immediate, complete and unconditional withdrawal of the occupying forces involved from the district of Agdam and all other recently occupied areas of the Azerbaijani Republic;

4. Calls on the parties concerned to reach and maintain durable cease-fire arrangements;

5. Reiterates in the context of paragraphs 3 and 4 above its earlier calls for the restoration of economic, transport and energy links in the region;

6. Endorses the continuing efforts by the Minsk Group of the CSCE to achieve a peaceful solution to the conflict, including efforts to implement resolution 822 (1993), and expresses its grave concern at the disruptive effect that the escalation of armed hostilities has had on these efforts;

7. Welcomes the preparations for a CSCE monitor mission with a timetable for its deployment, as well as consideration within the CSCE of the proposal for a CSCE presence in the region;

8. Urges the parties concerned to refrain from any action that will obstruct a peaceful solution to the conflict, and to pursue negotiations within the Minsk Group of the CSCE, as well as through direct contacts between them, towards a final settlement;

9. Urges the Government of the Republic of Armenia to continue to exert its influence to achieve compliance by the Armenians of the Nagorny-Karabakh region of the Azerbaijani Republic with its resolution 822 (1993) and the present resolution, and the acceptance by this party of the proposals of the Minsk Group of the CSCE;

10. Urges States to refrain from the supply of any weapons and munitions which might lead to an intensification of the conflict or the continued occupation of territory;

11. Calls once again for unimpeded access for international humanitarian relief efforts in the region, in particular in all areas affected by the conflict, in order to alleviate the increased suffering of the civilian population and reaffirms that all parties are bound to comply with the principles and rules of international humanitarian law;

12. Requests the Secretary-General and relevant international agencies to provide urgent humanitarian assistance to the affected civilian population and to assist displaced persons to return to their homes;

13. Requests the Secretary-General, in consultation with the Chairman-in-Office of the CSCE as well as the Chairman of the Minsk Group, to continue to report to the Council on the situation;

14. Decides to remain actively seized of the matter.

Security Council

Distr.
GENERAL

S/RES/874 (1993)
14 October 1993

RESOLUTION 874 (1993)

Adopted by the Security Council at its 3292nd meeting,
on 14 October 1993

The Security Council,

Reaffirming its resolutions 822 (1993) of 30 April 1993 and 853 (1993) of 29 July 1993, and recalling the statement read by the President of the Council, on behalf of the Council, on 18 August 1993 (S/26326),

Having considered the letter dated 1 October 1993 from the Chairman of the Conference on Security and Cooperation in Europe (CSCE) Minsk Conference on Nagorny Karabakh addressed to the President of the Security Council (S/26522),

Expressing its serious concern that a continuation of the conflict in and around the Nagorny Karabakh region of the Azerbaijani Republic, and of the tensions between the Republic of Armenia and the Azerbaijani Republic, would endanger peace and security in the region,

Taking note of the high-level meetings which took place in Moscow on 8 October 1993 and expressing the hope that they will contribute to the improvement of the situation and the peaceful settlement of the conflict,

Reaffirming the sovereignty and territorial integrity of the Azerbaijani Republic and of all other States in the region,

Reaffirming also the inviolability of international borders and the inadmissibility of the use of force for the acquisition of territory,

Expressing once again its grave concern at the human suffering the conflict has caused and at the serious humanitarian emergency in the region and expressing in particular its grave concern at the displacement of large numbers of civilians in the Azerbaijani Republic,

1. Calls upon the parties concerned to make effective and permanent the cease-fire established as a result of the direct contacts undertaken with the assistance of the Government of the Russian Federation in support of the CSCE Minsk Group;

93-55741 (E)

/...

2. Reiterates again its full support for the peace process being pursued within the framework of the CSCE, and for the tireless efforts of the CSCE Minsk Group;

3. Welcomes and commends to the parties the "Adjusted timetable of urgent steps to implement Security Council resolutions 822 (1993) and 853 (1993)" set out on 28 September 1993 at the meeting of the CSCE Minsk Group and submitted to the parties concerned by the Chairman of the Group with the full support of nine other members of the Group, and calls on the parties to accept it;

4. Expresses the conviction that all other pending questions arising from the conflict and not directly addressed in the "Adjusted timetable" should be settled expeditiously through peaceful negotiations in the context of the CSCE Minsk process;

5. Calls for the immediate implementation of the reciprocal and urgent steps provided for in the CSCE Minsk Group's "Adjusted timetable", including the withdrawal of forces from recently occupied territories and the removal of all obstacles to communications and transportation;

6. Calls also for an early convening of the CSCE Minsk Conference for the purpose of arriving at a negotiated settlement to the conflict as provided for in the timetable, in conformity with the 24 March 1992 mandate of the CSCE Council of Ministers;

7. Requests the Secretary-General to respond favourably to an invitation to send a representative to attend the CSCE Minsk Conference and to provide all possible assistance for the substantive negotiations that will follow the opening of the Conference;

8. Supports the monitoring mission developed by the CSCE;

9. Calls on all parties to refrain from all violations of international humanitarian law and renews its call in resolutions 822 (1993) and 853 (1993) for unimpeded access for international humanitarian relief efforts in all areas affected by the conflict;

10. Urges all States in the region to refrain from any hostile acts and from any interference or intervention which would lead to the widening of the conflict and undermine peace and security in the region;

11. Requests the Secretary-General and relevant international agencies to provide urgent humanitarian assistance to the affected civilian population and to assist refugees and displaced persons to return to their homes in security and dignity;

12. Requests also the Secretary-General, the Chairman-in-Office of the CSCE and the Chairman of the CSCE Minsk Conference to continue to report to the Council on the progress of the Minsk process and on all aspects of the situation on the ground, and on present and future cooperation between the CSCE and the United Nations in this regard;

13. Decides to remain actively seized of the matter.

Security Council

Distr.
GENERAL

S/RES/884 (1993)
12 November 1993

RESOLUTION 884 (1993)

Adopted by the Security Council at its 3313th meeting,
on 12 November 1993

The Security Council,

Reaffirming its resolutions 822 (1993) of 30 April 1993, 853 (1993) of 29 July 1993 and 874 (1993) of 14 October 1993,

Reaffirming its full support for the peace process being pursued within the framework of the Conference on Security and Cooperation in Europe (CSCE), and for the tireless efforts of the CSCE Minsk Group,

Taking note of the letter dated 9 November 1993 from the Chairman-in-Office of the Minsk Conference on Nagorny Karabakh addressed to the President of the Security Council and its enclosures (S/26718, annex),

Expressing its serious concern that a continuation of the conflict in and around the Nagorny Karabakh region of the Azerbaijani Republic, and of the tensions between the Republic of Armenia and the Azerbaijani Republic, would endanger peace and security in the region,

Noting with alarm the escalation in armed hostilities as consequence of the violations of the cease-fire and excesses in the use of force in response to those violations, in particular the occupation of the Zangelan district and the city of Goradiz in the Azerbaijani Republic,

Reaffirming the sovereignty and territorial integrity of the Azerbaijani Republic and of all other States in the region,

Reaffirming also the inviolability of international borders and the inadmissibility of the use of force for the acquisition of territory,

Expressing grave concern at the latest displacement of a large number of civilians and the humanitarian emergency in the Zangelan district and the city of Goradiz and on Azerbaijan's southern frontier,

1. Condemns the recent violations of the cease-fire established between the parties, which resulted in a resumption of hostilities, and particularly condemns the occupation of the Zangelan district and the city of Goradiz,

93-63120 (E)

/...

attacks on civilians and bombardments of the territory of the Azerbaijani Republic;

2. Calls upon the Government of Armenia to use its influence to achieve compliance by the Armenians of the Nagorny Karabakh region of the Azerbaijani Republic with resolutions 822 (1993), 853 (1993) and 874 (1993), and to ensure that the forces involved are not provided with the means to extend their military campaign further;

3. Welcomes the Declaration of 4 November 1993 of the nine members of the CSCE Minsk Group (S/26718) and commends the proposals contained therein for unilateral cease-fire declarations;

4. Demands from the parties concerned the immediate cessation of armed hostilities and hostile acts, the unilateral withdrawal of occupying forces from the Zangelan district and the city of Goradiz, and the withdrawal of occupying forces from other recently occupied areas of the Azerbaijani Republic in accordance with the "Adjusted timetable of urgent steps to implement Security Council resolutions 822 (1993) and 853 (1993)" (S/26522, appendix) as amended by the CSCE Minsk Group meeting in Vienna of 2 to 8 November 1993;

5. Strongly urges the parties concerned to resume promptly and to make effective and permanent the cease-fire established as a result of the direct contacts undertaken with the assistance of the Government of the Russian Federation in support of the CSCE Minsk Group, and to continue to seek a negotiated settlement of the conflict within the context of the CSCE Minsk process and the "Adjusted timetable" as amended by the CSCE Minsk Group meeting in Vienna of 2 to 8 November 1993;

6. Urges again all States in the region to refrain from any hostile acts and from any interference or intervention, which would lead to the widening of the conflict and undermine peace and security in the region;

7. Requests the Secretary-General and relevant international agencies to provide urgent humanitarian assistance to the affected civilian population, including that in the Zangelan district and the city of Goradiz and on Azerbaijan's southern frontier, and to assist refugees and displaced persons to return to their homes in security and dignity;

8. Reiterates its request that the Secretary-General, the Chairman-in-Office of the CSCE and the Chairman of the CSCE Minsk Conference continue to report to the Council on the progress of the Minsk process and on all aspects of the situation on the ground, in particular on the implementation of its relevant resolutions, and on present and future cooperation between the CSCE and the United Nations in this regard;

9. Decides to remain actively seized of the matter.

Совет Безопасности

Distr.
GENERAL

S/RES/822 (1993)
30 April 1993

РЕЗОЛЮЦИЯ 822 (1993).

принятая Советом Безопасности на его 3205-м заседании
30 апреля 1993 года

Совет Безопасности,

ссылаясь на заявления, сделанные Председателем Совета Безопасности 29 января 1993 года (S/25199) и 6 апреля 1993 года (S/25539), о нагорнокарабахском конфликте,

принимая к сведению доклад Генерального секретаря от 14 апреля 1993 года (S/25600),

выражая серьезную обеспокоенность в связи с ухудшением отношений между Республикой Армения и Азербайджанской Республикой,

с беспокойством отмечая эскалацию вооруженных военных действий, и в частности последнее вторжение местных армянских сил в Кельбаджарский район Азербайджанской Республики,

будучи обеспокоен тем, что эта ситуация угрожает миру и безопасности в регионе,

выражая серьезную обеспокоенность в связи с перемещением большого числа гражданских лиц и чрезвычайной гуманитарной ситуацией в регионе, в частности в Кельбаджарском районе,

вновь подтверждая уважение суверенитета и территориальной целостности всех государств в регионе,

вновь подтверждая также нерушимость международных границ и недопустимость применения силы для приобретения территории,

93-24773.R

заявляя о своей поддержке мирного процесса, осуществляемого в рамках Совещания по безопасности и сотрудничеству в Европе, и будучи глубоко обеспокоен разрушительными последствиями, которые может иметь для этого процесса эскалация вооруженных военных действий,

1. требует немедленного прекращения всех военных действий и враждебных актов в целях установления прочного прекращения огня, а также немедленного вывода всех оккупирующих сил из Кельбаджарского района и других недавно оккупированных районов Азербайджана;

2. настоятельно призывает заинтересованные стороны немедленно возобновить переговоры в целях разрешения конфликта в рамках мирного процесса Минской группы Совещания по безопасности и сотрудничеству в Европе и воздерживаться от любых действий, которые затруднят мирное решение проблемы;

3. призывает обеспечить беспрепятственное осуществление международной деятельности по оказанию гуманитарной помощи в регионе, в частности во всех районах, затронутых конфликтом, с тем чтобы облегчить страдания гражданского населения, и вновь подтверждает, что все стороны обязаны соблюдать принципы и нормы международного гуманитарного права;

4. просит Генерального секретаря в консультации с действующим Председателем Совещания по безопасности и сотрудничеству в Европе, а также Председателем Минской группы Совещания провести оценку ситуации в регионе, в частности в Кельбаджарском районе Азербайджана, и представить Совету дальнейший доклад;

5. постановляет продолжать активно заниматься этим вопросом.

Совет Безопасности

Distr.
GENERAL

S/RES/853 (1993)
29 July 1993

РЕЗОЛЮЦИЯ 853 (1993),

принятая Советом Безопасности на его 3259-м заседании
29 июля 1993 года

Совет Безопасности,

подтверждая свою резолюцию 822 (1993) от 30 апреля 1993 года,

рассмотрев доклад Председателя Минской группы Совещания по безопасности и сотрудничеству в Европе (СБСЕ) от 27 июля 1993 года (S/26184),

выражая серьезную обеспокоенность в связи с ухудшением отношений между Республикой Арменией и Азербайджанской Республикой и напряженностью между ними,

приветствуя принятие заинтересованными сторонами плана неотложных мер по осуществлению его резолюции 822 (1993),

с тревогой отмечая эскалацию военных действий и, в частности, захват Агдамского района в Азербайджанской Республике,

будучи обеспокоен тем, что такое положение продолжает угрожать миру и безопасности в регионе,

выражая вновь серьезную обеспокоенность в связи с перемещением большого числа гражданских лиц в Азербайджанской Республике и чрезвычайной гуманитарной ситуацией в регионе,

вновь подтверждая суверенитет и территориальную целостность Азербайджанской Республики и всех других государств в регионе,

вновь подтверждая также нерушимость международных границ и недопустимость применения силы для приобретения территории,

93-42836.R 290793 290793

290793

1. осуждает захват Агдамского района и всех других недавно оккупированных районов Азербайджанской Республики;
2. осуждает далее все враждебные действия в регионе, в частности нападения на гражданских лиц и бомбардировки и артиллерийские обстрелы населенных районов;
3. требует незамедлительного прекращения всех военных действий и немедленного, полного и безоговорочного вывода участвующих в конфликте оккупационных сил из Агдамского района и всех других недавно оккупированных районов Азербайджанской Республики;
4. призывает заинтересованные стороны достичь прочных договоренностей о прекращении огня и соблюдать их;
5. вновь подтверждает в контексте пунктов 3 и 4 выше свои предыдущие призывы восстановить экономические, транспортные и энергетические связи в регионе;
6. одобряет продолжающиеся усилия Минской группы СБСЕ по обеспечению мирного разрешения конфликта, включая усилия по осуществлению резолюции 822 (1993), и выражает серьезную обеспокоенность в связи с губительными последствиями для этих усилий эскалации военных действий;
7. приветствует меры по подготовке миссии СБСЕ по наблюдению, включая график ее развертывания, а также рассмотрение в рамках СБСЕ предложения об обеспечении присутствия СБСЕ в регионе;
8. настоятельно призывает заинтересованные стороны воздерживаться от любых действий, препятствующих мирному разрешению конфликта, и продолжать переговоры в рамках Минской группы СБСЕ, а также посредством прямых контактов между ними в целях достижения окончательного урегулирования;
9. настоятельно призывает правительство Республики Армения продолжать оказывать свое влияние в целях обеспечения соблюдения армянами нагорно-карабахского региона Азербайджанской Республики положений резолюции 822 (1993) и настоящей резолюции и принятия этой стороной предложений Минской группы СБСЕ;
10. настоятельно призывает государства воздерживаться от поставок любого оружия и военного имущества, которые могли бы привести к эскалации конфликта или продолжению оккупации территории;
11. вновь призывает обеспечить беспрепятственное осуществление международной деятельности по оказанию гуманитарной помощи в регионе, в частности во всех районах, затронутых конфликтом, с тем чтобы облегчить возросшие страдания гражданского населения, и вновь подтверждает, что все стороны обязаны соблюдать принципы и нормы международного гуманитарного права;
12. просит Генерального секретаря и соответствующие международные учреждения предоставить срочную гуманитарную помощь пострадавшему гражданскому населению и помочь перемещенным лицам вернуться в свои дома;

Совет Безопасности

Distr.
GENERAL

S/RES/874 (1993)
14 October 1993

РЕЗОЛЮЦИЯ 874 (1993),

принятая Советом Безопасности на его 3292-м заседании
14 октября 1993 года

Совет Безопасности.

подтверждая свои резолюции 822 (1993) от 30 апреля 1993 года и 853 (1993) от 29 июля 1993 года и ссылаясь на заявление, зачитанное Председателем Совета от имени Совета 18 августа 1993 года (S/26326),

рассмотрев письмо Председателя Минской конференции Совещания по безопасности и сотрудничеству в Европе (СБСЕ) по Нагорному Карабаху на имя Председателя Совета Безопасности (S/26522),

выражая свою серьезную озабоченность тем, что продолжение конфликта в нагорнокарабахском регионе Азербайджанской Республики и вокруг него и напряженность в отношениях между Республикой Арменией и Азербайджанской Республикой создали бы угрозу миру и безопасности в регионе,

отмечая встречи на высоком уровне, прошедшие в Москве 8 октября 1993 года, и выражая надежду на то, что они будут способствовать улучшению ситуации и мирному урегулированию конфликта,

вновь подтверждая суверенитет и территориальную целостность Азербайджанской Республики и всех других государств в регионе,

вновь подтверждая также нерушимость международных границ и недопустимость применения силы для приобретения территории,

вновь выражая свою серьезную обеспокоенность в связи со страданиями людей, вызванными конфликтом, и чрезвычайной гуманитарной ситуацией в регионе и выражая, в частности, свою серьезную обеспокоенность в связи с перемещением большого числа гражданских лиц в Азербайджанской Республике,

1. призывает заинтересованные стороны сделать эффективным и постоянным прекращение огня, установленное в результате прямых контактов, предпринимаемых при содействии правительства Российской Федерации в поддержку Минской группы СБСЕ;

93-55743.R

2. вновь заявляет о своей полной поддержке мирного процесса, осуществляемого в рамках СБСЕ, а также неустанных усилий Минской группы СБСЕ;
3. приветствует и рекомендует вниманию сторон "Обновленный график неотложных мер по осуществлению резолюций 822 (1993) и 853 (1993) Совета Безопасности", подготовленный 28 сентября 1993 года на совещании Минской группы СБСЕ и представленный заинтересованным сторонам Председателем Группы при всесторонней поддержке девяти других членов этой группы, и призывает стороны принять его;
4. выражает убежденность в том, что все другие нерешенные вопросы, вытекающие из конфликта и не рассмотренные непосредственно в "Обновленном графике", следует быстро решить в рамках мирных переговоров в контексте минского процесса СБСЕ;
5. призывает к незамедлительному осуществлению взаимных и неотложных мер, предусматриваемых в "Обновленном графике" Минской группы СБСЕ, включая вывод сил с недавно оккупированных территорий и устранение всех препятствий для коммуникаций и транспорта;
6. призывает также к скорому созыву Минской конференции СБСЕ в целях достижения урегулирования конфликта путем переговоров, как предусматривается в графике, в соответствии с мандатом Совета министров СБСЕ от 24 марта 1992 года;
7. просит Генерального секретаря положительно откликнуться на предложение направить представителя для участия в Минской конференции СБСЕ и оказать всю возможную помощь для проведения переговоров по существу вопроса после открытия Конференции;
8. поддерживает сформированную СБСЕ миссию по наблюдению;
9. призывает все стороны воздерживаться от всех нарушений международного гуманитарного права и возобновляет свой призыв, содержащийся в резолюциях 822 (1993) и 853 (1993), обеспечить беспрепятственное осуществление международной деятельности по оказанию гуманитарной помощи во всех районах, затронутых конфликтом;
10. настоятельно призывает все государства в регионе воздерживаться от любых враждебных актов и от любого вмешательства или вторжения, которые привели бы к разрастанию конфликта и подорвали бы мир и безопасность в регионе;
11. просит Генерального секретаря и соответствующие международные учреждения предоставить чрезвычайную гуманитарную помощь пострадавшему гражданскому населению и помочь беженцам и перемещенным лицам вернуться в свои дома с достоинством и в условиях безопасности;
12. просит также Генерального секретаря, действующего Председателя СБСЕ и Председателя Минской конференции СБСЕ продолжать представлять Совету доклады о ходе минского процесса и по всем аспектам ситуации на месте, а также о нынешнем и будущем сотрудничестве между СБСЕ и Организацией Объединенных Наций в этой связи;
13. постановляет продолжать активно заниматься этим вопросом.

Совет Безопасности

Distr.
GENERAL

S/RES/884 (1993)
12 November 1993

РЕЗОЛЮЦИЯ 884 (1993),

принятая Советом Безопасности на своем 3313-м заседании
12 ноября 1993 года

Совет Безопасности,

подтверждая свои резолюции 822 (1993) от 30 апреля 1993 года, 853 (1993) от 29 июля 1993 года и 874 (1993) от 14 октября 1993 года,

подтверждая свою полную поддержку мирного процесса, осуществляемого в рамках Совещания по безопасности и сотрудничеству в Европе, и неустанных усилий Минской группы СБСЕ,

принимая к сведению письмо действующего Председателя Минской конференции по Нагорному Карабаху от 9 ноября 1993 года на имя Председателя Совета Безопасности и добавления к нему (S/26718, приложение),

выражая серьезную обеспокоенность тем, что продолжение конфликта в нагорно-карабахском регионе Азербайджанской Республики и вокруг него и сохранение напряженности в отношениях между Республикой Арменией и Азербайджанской Республикой явились бы угрозой миру и безопасности в регионе,

с тревогой отмечая эскалацию военных действий вследствие нарушений прекращения огня и чрезмерного применения силы в ответ на эти нарушения, в частности оккупацию Зангеланского района и города Горадиза в Азербайджанской Республике,

подтверждая суверенитет и территориальную целостность Азербайджанской Республики и всех других государств в регионе,

подтверждая также нерушимость международных границ и недопустимость применения силы для приобретения территории,

выражая серьезную обеспокоенность по поводу самого последнего случая перемещения большого числа гражданских лиц и возникновения чрезвычайной гуманитарной ситуации в Зангеланском районе и в городе Горадизе и на южной границе Азербайджана,

1. осуждает недавние нарушения установленного сторонами прекращения огня, которые повлекли за собой возобновление военных действий, и в частности осуждает оккупацию Зангеланского района и города Горадиза, нападения на мирных жителей и обстрел территории Азербайджанской Республики;

2. призывает правительство Армении использовать свое влияние с целью достичь соблюдения армянами нагорно-карабахского региона Азербайджанской Республики резолюций 822 (1993), 853 (1993) и 874 (1993) и обеспечить, чтобы вовлеченным силам не предоставлялись средства для продолжения их военной кампании;

3. с удовлетворением отмечает Заявление девяти членов Минской группы СБСЕ от 4 ноября 1993 года (S/26718) и высоко оценивает содержащиеся в нем предложения в отношении односторонних заявлений о прекращении огня;

4. требует от заинтересованных сторон немедленного прекращения военных действий и враждебных актов, одностороннего вывода оккупирующих сил из Зангеланского района и города Горадиза и вывода оккупирующих сил из других оккупированных недавно районов Азербайджанской Республики в соответствии с "Обновленным графиком неотложных мер по осуществлению резолюций 822 (1993) и 853 (1993) Совета Безопасности" (S/26522, добавление) с внесенными в него поправками на совещании Минской группы СБСЕ, состоявшемся в Вене 2-8 ноября 1993 года;

5. самым настоятельным образом призывает заинтересованные стороны срочно возобновить соблюдение прекращения огня, установленного в результате прямых контактов, предпринимаемых при содействии правительства Российской Федерации в поддержку Минской группы СБСЕ, и сделать его эффективным и постоянным; и продолжать поиск возможностей урегулирования конфликта путем переговоров в контексте Минского процесса СБСЕ и "Обновленного графика" с внесенными в него поправками на совещании Минской группы СБСЕ, состоявшемся в Вене 2-8 ноября 1993 года;

6. вновь настоятельно призывает все государства в регионе воздерживаться от любых враждебных актов и от любого вмешательства, которые привели бы к разрастанию конфликта и подорвали бы мир и безопасность в регионе;

7. просит Генерального секретаря и соответствующие международные учреждения предоставить срочную гуманитарную помощь пострадавшему гражданскому населению, включая население в Зангеланском районе и в городе Горадизе и на южной границе Азербайджана, и помочь беженцам и перемещенным лицам вернуться в свои дома с достоинством и не подвергаясь опасности;

8. вновь обращается с просьбой к Генеральному секретарю, действующему Председателю СБСЕ и Председателю Минской конференции СБСЕ и впредь сообщать Совету о ходе Минского процесса и обо всех аспектах положения на месте, в частности об осуществлении его соответствующих резолюций, и о нынешнем и будущем сотрудничестве между СБСЕ и Организацией Объединенных Наций в этом отношении;

9. постановляет продолжать активно заниматься этим вопросом.

Conseil de sécurité Distr.
GENERALS/RES/822 (1993)
30 Avril 1993

Résolution 822 (1993)**Adoptée par le Conseil de sécurité à sa 3205e séance,
le 30 avril 1993***Le Conseil de sécurité,**Rappelant* les déclarations du Président du Conseil de sécurité en date du 29 janvier 1993 (S/25199) et du 6 avril 1993 (S/25539), concernant le conflit du Haut-Karabakh,*Prenant note* du rapport du Secrétaire général en date du 14 avril 1993 (S/25600),*Exprimant sa vive préoccupation* face à la détérioration des relations entre la République d'Arménie et la République azerbaïdjanaise,*Notant avec une très grande inquiétude* l'intensification des affrontements armés, et en particulier l'invasion la plus récente du district de Kelbadjar, en République azerbaïdjanaise, par des forces arméniennes locales,*Préoccupé* par le fait que cette situation met en danger la paix et la sécurité dans la région,*Se déclarant gravement préoccupé* par le déplacement d'un très grand nombre de civils, ainsi que par la situation humanitaire d'urgence dans la région, et en particulier dans le district de Kelbadjar,*Réaffirmant* que la souveraineté et l'intégrité territoriales de tous les États de la région doivent être respectées,*Réaffirmant également* l'inviolabilité des frontières internationales et l'inadmissibilité de l'emploi de la force aux fins d'acquisition de territoire,*Exprimant* son appui au processus de paix en cours dans le cadre de la Conférence sur la sécurité et la coopération en Europe et profondément préoccupé par l'effet dommageable que l'intensification des affrontements armés peut avoir sur ce processus,

1. *Exige* la cessation immédiate de toutes les hostilités et de tous les actes d'hostilité afin que puisse s'instaurer un cessez-le-feu durable, ainsi que le retrait

---

* Nouveau tirage pour raisons techniques.

01-52682* (F) 040901 040901
0152682

immédiat de toutes les forces occupant le district de Kelbadjar et les autres régions de l'Azerbaïdjan récemment occupées;

2. *Prie instamment* les parties concernées de reprendre immédiatement les négociations en vue du règlement du conflit dans le cadre du processus de paix du Groupe de Minsk de la Conférence sur la sécurité et la coopération en Europe et de s'abstenir de toute action qui empêcherait de résoudre le problème par des moyens pacifiques;

3. *Demande* que soit assuré le libre accès des secours humanitaires internationaux dans la région, en particulier dans toutes les zones touchées par le conflit, afin que puissent être allégées les souffrances de la population civile, et réaffirme que toutes les parties sont tenues de se conformer aux principes et aux règles du droit international humanitaire;

4. *Prie* le Secrétaire général, agissant en consultation avec le Président en exercice de la Conférence sur la sécurité et la coopération en Europe et le Président du Groupe de Minsk de la Conférence, d'évaluer la situation dans la région, en particulier dans le district azerbaïdjanais de Kelbadjar, et de lui présenter un nouveau rapport;

5. *Décide* de demeurer activement saisi de la question.

Conseil de sécurité

Distr.
GENERALE

S/RES/853 (1993)
29 juillet 1993

RESOLUTION 853 (1993)

Adoptée par le Conseil de sécurité à sa 3259e séance,
le 29 juillet 1993

Le Conseil de sécurité,

Réaffirmant sa résolution 822 (1993) du 30 avril 1993,

Ayant examiné le rapport publié le 27 juillet 1993 par le Président du Groupe de Minsk de la Conférence sur la sécurité et la coopération en Europe (CSCE) (S/26184),

Exprimant la vive préoccupation que lui inspirent la détérioration des relations entre la République d'Arménie et la République azerbaïdjanaise ainsi que les tensions entre elles,

Se félicitant que les parties concernées aient accepté le calendrier de mesures urgentes visant à appliquer sa résolution 822 (1993),

Notant avec inquiétude l'escalade des hostilités armées et, en particulier, la prise du district d'Agdam dans la République azerbaïdjanaise,

Préoccupé par le fait que cette situation continue de mettre en danger la paix et la sécurité dans la région,

Se déclarant une fois encore gravement préoccupé par le déplacement d'un très grand nombre de civils dans la République azerbaïdjanaise et par la gravité de la situation humanitaire d'urgence dans la région,

Réaffirmant la souveraineté et l'intégrité territoriale de la République azerbaïdjanaise et de tous les autres Etats de la région,

Réaffirmant également l'inviolabilité des frontières internationales et l'inadmissibilité de l'emploi de la force aux fins d'acquisition de territoire,

1. Condamne la prise du district d'Agdam et de toutes les autres zones récemment occupées de la République azerbaïdjanaise;
2. Condamne en outre toutes les actions hostiles dans la région, en particulier les attaques dirigées contre la population civile et les bombardements des zones habitées;

93-42835 (F) 290793 290793

290793

/...

3. Exige qu'il soit mis fin immédiatement à toutes les hostilités et que les forces d'occupation en cause se retirent immédiatement, complètement et inconditionnellement du district d'Agdam et de toutes les autres zones récemment occupées de la République azerbaïdjanaise;

4. Demande aux parties concernées de conclure et de maintenir en vigueur des accords de cessez-le-feu durables;

5. Réitère dans le contexte des paragraphes 3 et 4 ci-dessus les appels qu'il a lancés précédemment afin que soient rétablies les liaisons économiques, de transport et d'énergie dans la région;

6. Approuve la poursuite des efforts déployés par le Groupe de Minsk de la CSCE afin de parvenir à une solution pacifique du conflit, y compris les efforts entrepris pour appliquer la résolution 822 (1993), et se déclare gravement préoccupé par l'effet perturbateur que la recrudescence des hostilités armées a eu sur ces efforts;

7. Se félicite des préparatifs d'une mission d'observation de la CSCE assortis d'un calendrier concernant son déploiement, ainsi que de l'examen au sein de la CSCE de la proposition visant à établir une présence de la CSCE dans la région;

8. Prie instamment les parties concernées de s'abstenir de toute action qui ferait obstacle à une solution du conflit par des moyens pacifiques, et de poursuivre les négociations dans le cadre du Groupe de Minsk de la CSCE, ainsi que par des contacts directs entre elles, en vue d'un règlement définitif;

9. Prie instamment le Gouvernement de la République d'Arménie de continuer d'exercer son influence afin d'amener les Arméniens de la région du Haut-Karabakh de la République azerbaïdjanaise à appliquer la résolution 822 (1993) du Conseil ainsi que la présente résolution, et à accepter les propositions du Groupe de Minsk de la CSCE;

10. Prie instamment les Etats de s'abstenir de fournir toutes armes et munitions qui pourraient conduire à une intensification du conflit ou à la poursuite de l'occupation de territoires;

11. Demande une fois encore que soit assuré le libre accès des secours humanitaires internationaux dans la région, en particulier dans toutes les zones touchées par le conflit, afin que puissent être allégées les souffrances accrues de la population civile, et réaffirme que toutes les parties sont tenues de se conformer aux principes et aux règles du droit international humanitaire;

12. Prie le Secrétaire général et les organismes internationaux compétents de fournir d'urgence une aide humanitaire à la population civile touchée et d'aider les personnes déplacées à retourner dans leurs foyers;

13. Prie le Secrétaire général, agissant en consultation avec le Président en exercice de la CSCE ainsi qu'avec le Président du Groupe de Minsk, de continuer à lui rendre compte de la situation;

14. Décide de demeurer activement saisi de la question.

Conseil de sécurité

Distr.
GENERALE

S/RES/874 (1993)
14 octobre 1993

RESOLUTION 874 (1993)

Adoptée par le Conseil de sécurité à sa 3292e séance
le 14 octobre 1993

Le Conseil de sécurité,

Réaffirmant ses résolutions 822 (1993) du 30 avril 1993 et 853 (1993) du 29 juillet 1993, et rappelant la déclaration dont le Président a donné lecture le 18 août 1993 au nom du Conseil (S/26326),

Ayant examiné la lettre datée du 1er octobre 1993, adressée au Président du Conseil de sécurité par le Président de la Conférence de Minsk sur le Haut-Karabakh de la Conférence sur la sécurité et la coopération en Europe (CSCE) (S/26522),

Se déclarant gravement préoccupé de ce que la poursuite du conflit dans la région du Haut-Karabakh de la République azerbaïdjanaise et aux alentours, ainsi que les tensions entre la République d'Arménie et la République azerbaïdjanaise pourraient mettre en danger la paix et la sécurité dans la région,

Prenant note des réunions de haut niveau qui ont eu lieu à Moscou le 8 octobre 1993 et exprimant l'espoir qu'elles contribueront à l'amélioration de la situation et au règlement pacifique du conflit,

Réaffirmant la souveraineté et l'intégrité territoriale de la République azerbaïdjanaise et de tous les autres Etats de la région,

Réaffirmant aussi l'inviolabilité des frontières internationales et l'inadmissibilité de l'emploi de la force aux fins d'acquisition de territoire,

Se déclarant une fois encore gravement préoccupé par les souffrances que le conflit a causées à la population et par la gravité de la situation humanitaire d'urgence dans la région, et exprimant en particulier son vif souci devant le déplacement d'un très grand nombre de civils dans la République azerbaïdjanaise,

1. Demande aux parties concernées de rendre effectif et permanent le cessez-le-feu instauré comme suite aux contacts directs établis avec le concours du Gouvernement de la Fédération de Russie à l'appui du Groupe de Minsk de la CSCE;

2. Réaffirme à nouveau son appui sans réserve au processus de paix en cours dans le cadre de la CSCE ainsi qu'aux efforts inlassables que déploie le Groupe de Minsk de la CSCE;

3. Accueille avec satisfaction et recommande aux parties le "Calendrier modifié de mesures urgentes visant à appliquer les résolutions 822 (1993) et 853 (1993) du Conseil de sécurité" qui a été établi le 28 septembre 1993 à la réunion du Groupe de Minsk de la CSCE et présenté aux parties concernées par le Président du Groupe, avec le plein appui des neuf autres membres du Groupe, et engage les parties à l'accepter;

4. Se déclare convaincu que toutes les autres questions en suspens soulevées par le conflit et non directement visées par le "Calendrier modifié" devraient être réglées sans tarder au moyen de négociations pacifiques dans le cadre du processus de Minsk de la CSCE;

5. Demande que soient immédiatement appliquées les mesures réciproques et urgentes que prévoit le "Calendrier modifié" du Groupe de Minsk de la CSCE, y compris le retrait des forces des territoires récemment occupés et la suppression de tous les obstacles aux communications et aux transports;

6. Demande également la convocation à une date rapprochée de la Conférence de Minsk de la CSCE afin qu'un règlement négocié du conflit puisse être réalisé, comme le prévoit le Calendrier, en conformité avec le mandat donné le 24 mars 1992 par le Conseil des ministres de la CSCE;

7. Prie le Secrétaire général de répondre favorablement à l'invitation d'envoyer un représentant assister à la Conférence de Minsk de la CSCE et de fournir toute l'assistance possible lors des négociations de fond qui suivront l'ouverture de la Conférence;

8. Exprime son soutien à la mission d'observation mise en place par la CSCE;

9. Demande à toutes les parties de s'abstenir de toute violation du droit international humanitaire, et demande de nouveau, comme il l'a fait dans les résolutions 822 (1993) et 853 (1993), que soit assuré le libre accès des secours humanitaires internationaux dans toutes les zones touchées par le conflit;

10. Prie instamment tous les Etats de la région de s'abstenir de tout acte d'hostilité et de toute ingérence ou intervention qui auraient pour effet d'élargir le conflit et de porter atteinte à la paix et à la sécurité dans la région;

11. Prie le Secrétaire général et les organismes internationaux compétents de fournir d'urgence une aide humanitaire à la population civile touchée et d'aider les réfugiés et les personnes déplacées à regagner leurs foyers dans la sécurité et la dignité;

12. Prie également le Secrétaire général, le Président en exercice de la CSCE et le Président de la Conférence de Minsk de la CSCE de continuer à lui

/...

Conseil de sécurité

Distr.
GENERALE

S/RES/884 (1993)
12 novembre 1993

RESOLUTION 884 (1993)

Adoptée par le Conseil de sécurité à sa 3313e séance,
le 12 novembre 1993

Le Conseil de sécurité,

Réaffirmant ses résolutions 822 (1993) du 30 avril 1993, 853 (1993) du 29 juillet 1993 et 874 (1993) du 14 octobre 1993,

Réaffirmant son appui sans réserve au processus de paix poursuivi dans le cadre de la Conférence sur la sécurité et la coopération en Europe (CSCE) et aux efforts inlassables du Groupe de Minsk de la CSCE,

Prenant note de la lettre datée du 9 novembre 1993, adressée au Président du Conseil de sécurité par le Président en exercice de la Conférence de Minsk sur le Haut-Karabakh et ses pièces jointes (S/26718, annexe),

Exprimant sa grave préoccupation de ce que la poursuite du conflit dans la région du Haut-Karabakh de la République azerbaïdjanaise et aux alentours, ainsi que des tensions entre la République d'Arménie et la République azerbaïdjanaise, pourrait mettre en danger la paix et la sécurité dans la région,

Notant avec inquiétude l'escalade des hostilités armées, conséquence des violations du cessez-le-feu et de l'usage excessif de la force en réaction à ces violations, en particulier l'occupation du district de Zanguelan et de la ville de Goradiz dans la République azerbaïdjanaise,

Réaffirmant la souveraineté et l'intégrité territoriale de la République azerbaïdjanaise et de tous les autres Etats de la région,

Réaffirmant également l'inviolabilité des frontières internationales et l'inadmissibilité de l'emploi de la force pour l'acquisition de territoire,

Se déclarant vivement préoccupé par le récent déplacement d'un très grand nombre de civils dans le district de Zanguelan et la ville de Goradiz ainsi qu'à la frontière méridionale de l'Azerbaïdjan, et par la situation humanitaire d'urgence qui existe dans ces régions,

1. Condamne les récentes violations du cessez-le-feu établi entre les parties, qui ont entraîné une reprise des hostilités, et condamne en particulier l'occupation du district de Zanguelan et de la ville de Goradiz, les attaques contre les civils et les bombardements du territoire de la République azerbaïdjanaise;

2. Demande au Gouvernement arménien d'utiliser de son influence pour amener les Arméniens de la région du Haut-Karabakh de la République azerbaïdjanaise à appliquer les résolutions 822 (1993), 853 (1993) et 874 (1993), et de veiller à ce que les forces impliquées ne reçoivent pas les moyens d'étendre leur campagne militaire;

3. Accueille avec satisfaction la Déclaration du 4 novembre 1993 des neuf membres du Groupe de Minsk de la CSCE (S/26718) et approuve les propositions qui y figurent concernant des déclarations unilatérales de cessez-le-feu;

4. Exige des parties concernées qu'elles cessent immédiatement les hostilités armées et les actes d'hostilité, que les forces d'occupation soient retirées unilatéralement du district de Zanguelan et de la ville de Goradiz et que les forces d'occupation soient retirées des autres zones récemment occupées de la République azerbaïdjanaise, conformément au "calendrier modifié" de mesures urgentes en vue d'appliquer les résolutions 822 (1993) et 853 (1993) du Conseil de sécurité (S/26522, appendice), tel qu'il a été modifié lors de la réunion du Groupe de Minsk de la CSCE tenue à Vienne du 2 au 8 novembre 1993;

5. Prie instamment les parties concernées de remettre promptement en vigueur de manière effective et permanente le cessez-le-feu intervenu à la suite des contacts directs pris avec le concours du Gouvernement de la Fédération de Russie pour appuyer le Groupe de Minsk de la CSCE, et de continuer à rechercher un règlement négocié du conflit dans le cadre du processus de Minsk de la CSCE et du "calendrier modifié", tel qu'il a été modifié lors de la réunion du Groupe de Minsk de la CSCE tenue à Vienne du 2 au 8 novembre 1993;

6. Prie instamment, de nouveau, tous les Etats de la région de s'abstenir de tout acte d'hostilité et de toute ingérence ou intervention qui auraient pour effet d'élargir le conflit et de porter atteinte à la paix et à la sécurité dans la région;

7. Prie le Secrétaire général et les organismes internationaux compétents de fournir d'urgence une aide humanitaire à la population civile touchée, notamment dans le district de Zanguelan et la ville de Goradiz ainsi qu'à la frontière méridionale de l'Azerbaïdjan, et d'aider les réfugiés et les personnes déplacées à regagner leurs foyers dans la sécurité et la dignité;

8. Réitère sa demande tendant à ce que le Secrétaire général, le Président en exercice de la CSCE et le Président de la Conférence de Minsk de la CSCE continuent de lui rendre compte de l'évolution du processus de Minsk et de tous les aspects de la situation sur le terrain, en particulier de l'application de ses résolutions pertinentes, ainsi que de la coopération future entre la CSCE et l'ONU à cet égard;

9. Décide de demeurer activement saisi de la question.

Distr.
GENERAL

S/RES/822 (1993)
30 April 1993

مجلس الأمن

القرار ٨٢٢ (١٩٩٣)

الذي اتخذته مجلس الأمن في جلسته ٣٢٠٥ المعقودة
يوم ٣٠ نيسان/أبريل ١٩٩٣

إن مجلس الأمن

إذ يشير إلى البياحين اللذين أدلى بهما رئيس مجلس الأمن في ٢٩ كانون الثاني/يناير ١٩٩٣ (S/25199) و ٦ نيسان/أبريل ١٩٩٣ (S/25539) بشأن النزاع المتعلق بناغورني - كاراباخ،

وإذ يحيط علما بتقرير الأمين العام المؤرخ ١٤ نيسان/أبريل ١٩٩٣ (S/25600)،

وإذ يعرب عن بالغ قلقه لتدهور العلاقات بين جمهورية أرمينيا وجمهورية أذربيجان،

وإذ يلاحظ مع الجزع تصعيد الاشتباكات المسلحة، وخاصة الغزو الأخير لمنطقة كيليدجار بجمهورية أذربيجان من جانب القوات الأرمينية المحلية،

وإذ يساوره القلق لأن هذه الحالة تعرض السلم والأمن في المنطقة للخطر،

وإذ يعرب عن شديد قلقه لتشريد عدد كبير من المدنيين ولحالة الطوارئ الانسانية في المنطقة، وخاصة في منطقة كيليدجار،

وإذ يؤكد من جديد احترام سيادة جميع الدول في المنطقة وسلامتها الاقليمية،

وإذ يؤكد من جديد أيضا حرمة الحدود الدولية وعدم جواز استعمال القوة للاستيلاء على الأراضي،

وإذ يعرب عن تأييده لعملية السلم المتوخاة حاليا في إطار مؤتمر الأمن والتعاون في أوروبا، وإذ يقلقه بالغ القلق ما يمكن أن يخلفه تصعيد الاشتباكات المسلحة من أثر معطل على تلك العملية،

- ١ - يطلب بوقف جميع الاشتباكات والأعمال القتالية فورا بغية إقرار وقف دائم لإطلاق النار، وبانسحاب جميع قوات الاحتلال فورا من منطقة كيلبدجار وغيرها من المناطق الأذربيجانية التي جرى احتلالها مؤخرا؛
- ٢ - يحث الأطراف المعنية على استئناف المفاوضات فورا من أجل حل النزاع في إطار عملية السلم التي تقوم بها مجموعة مينسك المنبثقة عن مؤتمر الأمن والتعاون في أوروبا، والامتناع عن أي عمل من شأنه أن يعيق حل المشكلة بالوسائل السلمية؛
- ٣ - يدعو إلى إتاحة وصول أنشطة الإغاثة الانسانية الدولية دون عائق إلى المنطقة، وبصفة خاصة إلى جميع المناطق المتأثرة بالنزاع، من أجل التخفيف من معاناة السكان المدنيين، ويؤكد من جديد أن جميع الأطراف ملزمة بالامتثال لمبادئ القانون الانساني الدولي وقواعده؛
- ٤ - يطلب إلى الأمين العام القيام، بالتشاور مع الرئيس الحالي لمؤتمر الأمن والتعاون في أوروبا، ومع رئيس مجموعة مينسك المنبثقة عن المؤتمر، بتقييم الحالة في المنطقة، وبصفة خاصة في منطقة كيلبدجار بأذربيجان، وتقديم تقرير آخر إلى المجلس؛
- ٥ - يقرر إبقاء المسألة قيد النظر الفعلي.

Distr.
GENERAL

S/RES/853 (1993)
29 July 1993

مجلس الأمن

القرار ٨٥٣ (١٩٩٣)

الذي اتخذه مجلس الأمن في جلسته ٣٢٥٩
المعقودة في ٢٩ تموز/يوليه ١٩٩٣

إن مجلس الأمن.

إذ يؤكد من جديد قراره ٨٢٢ (١٩٩٣) المؤرخ ٣٠ نيسان/أبريل ١٩٩٣.

وقد نظر في التقرير الصادر في ٢٧ تموز/يوليه ١٩٩٣ عن رئيس فريق مينسك المنبثق عن مؤتمر الأمن والتعاون في أوروبا (S/26184).

وإذ يعرب عن قلقه البالغ إزاء تدهور العلاقات بين جمهورية أرمينيا والجمهورية الأذربيجانية وإزاء التوتر القائم بينهما.

وإذ يرحب بقبول الأطراف المعنية للجدول الزمني للخطوات العاجلة لتنفيذ قراره ٨٢٢ (١٩٩٣).

وإذ يحيط علما بجزع بتصعيد الأعمال العدائية المسلحة، وخاصة الاستيلاء على منطقة أغدام في الجمهورية الأذربيجانية.

وإذ يشعر بالقلق لأن هذه الحالة لا تزال تعرض للخطر السلم والأمن بالمنطقة.

وإذ يعرب من جديد عن قلقه البالغ إزاء تشريد أعداد كبيرة من المدنيين في الجمهورية الأذربيجانية وإزاء خطورة حالة الطوارئ الانسانية في المنطقة.

وإذ يؤكد من جديد سيادة الجمهورية الأذربيجانية وسائر دول المنطقة ووحدة أراضيها.

وإذ يؤكد من جديد أيضا حرمة الحدود الدولية وعدم جواز استعمال القوة لحياسة الأراضي.

...

290793

290793 290793 93-42832

- ١ - يدين الاستيلاء على منطقة أعدام وعلى جميع المناطق الأخرى التي احتلت مؤخرا في الجمهورية الأذربيجانية:
- ٢ - يدين كذلك جميع الأعمال العدائية الجارية في المنطقة، وخاصة شن الهجمات على المدنيين وقصف المناطق المأهولة:
- ٣ - يطالب بالوقف الفوري لجميع الأعمال العدائية وانسحاب قوات الاحتلال المعنية انسحابا فوريا وكاملا وغير مشروط من منطقة أعدام ومن جميع المناطق الأخرى التي احتلت مؤخرا في الجمهورية الأذربيجانية:
- ٤ - يدعو الأطراف المعنية إلى التوصل إلى ترتيبات دائمة لوقف إطلاق النار مع الإبقاء عليها:
- ٥ - يؤكد من جديد في سياق الفقرتين ٣ و ٤ أعلاه نداهاته السابقة من أجل إعادة الروابط الاقتصادية والروابط المتعلقة بالنقل والطاقة في المنطقة إلى ما كانت عليه:
- ٦ - يؤيد الجهود المتواصلة التي يبذلها فريق مينسك التابع لمؤتمر الأمن والتعاون في أوروبا من أجل التوصل إلى حل سلمي للنزاع، بما في ذلك الجهود الرامية إلى تنفيذ القرار ٨٢٢ (١٩٩٣) ويعرب عن بالغ قلقه إزاء الأثر المدمر الناجم بالنسبة لهذه الجهود عن تصعيد الأعمال العدائية المسلحة:
- ٧ - يرحب بالأعمال التحضيرية المتعلقة بإيجاد بعثة مراقبة تابعة لمؤتمر الأمن والتعاون في أوروبا مع وضع جدول زمني لوزعها، فضلا عن النظر في إطار مؤتمر الأمن والتعاون في أوروبا في اقتراح إنشاء وجود لمؤتمر الأمن والتعاون في أوروبا في المنطقة:
- ٨ - يحث الأطراف المعنية على الامتناع عن أي إجراء من شأنه إعاقة التوصل إلى حل سلمي للنزاع، وعلى مواصلة المفاوضات في إطار فريق مينسك التابع لمؤتمر الأمن والتعاون في أوروبا، وكذلك عن طريق إجراء اتصالات مباشرة بينها، من أجل التوصل إلى تسوية نهائية:
- ٩ - يحث حكومة جمهورية أرمينيا على مواصلة استخدام نودها لتحقيق امتثال الأرمينيين في منطقة ناغورنو - كاراباخ بالجمهورية الأذربيجانية بقراره ٨٢٢ (١٩٩٣) وبهذا القرار، وقبول ذلك الطرف لمقترحات فريق مينسك التابع لمؤتمر الأمن والتعاون في أوروبا:
- ١٠ - يحث الدول على الامتناع عن تقديم أي أسلحة أو ذخائر يمكن أن تفضي إلى تكثيف النزاع أو مواصلة احتلال الاقليم:

١١ - يدعو مرة أخرى إلى إتاحة وصول جهود الاغاثة الانسانية الدولية دون عوائق الى المنطقة، ولا سيما الى جميع المناطق المتضررة من النزاع، لتخفيف المعاناة المتزايدة للسكان المدنيين ويؤكد من جديد على أن جميع الأطراف ملزمة بالامتثال لمبادئ وقواعد القانون الانساني الدولي:

١٢ - يطلب إلى الأمين العام والوكالات الدولية ذات الصلة تقديم المساعدة الانسانية العاجلة إلى السكان المدنيين المتضررين ومساعدة الأشخاص المشردين على العودة إلى ديارهم:

١٣ - يطلب إلى الأمين العام أن يواصل، بالتشاور مع الرئيس الحالي لمؤتمر الأمن والتعاون في أوروبا وكذلك مع رئيس فريق مينسك، تقديم التقارير إلى المجلس عن الحالة:

١٤ - يقرر إبقاء المسألة قيد نظره النشط.

- - - - -

القرار ٨٧٤ (١٩٩٣)

الذي اتخذه مجلس الأمن في جلسته ٣٢٩٢،
المعقودة في ١٤ تشرين الأول/أكتوبر ١٩٩٣

إن مجلس الأمن.

إذ يؤكد من جديد قراره ٨٢٢ (١٩٩٣) المؤرخ ٣٠ نيسان/أبريل ١٩٩٢ و ٨٥٢ (١٩٩٣) المؤرخ ٢٩ تموز/يوليه ١٩٩٣، وإذ يشير إلى البيان الذي تلاه رئيس المجلس بالنيابة عن المجلس في ١٨ آب/أغسطس ١٩٩٣ (S/26326).

وقد نظر في الرسالة المؤرخة ١ تشرين الأول/أكتوبر ١٩٩٣ الواردة من رئيس مؤتمر الأمن والتعاون في أوروبا، مؤتمر مينسك بشأن ناغورني - كاراباخ، والموجهة إلى رئيس مجلس الأمن (S/26522).

وإذ يعرب عن بالغ القلق من أن يؤدي استمرار النزاع في منطقة ناغورني - كاراباخ وما حولها بجمهورية أذربيجان واستمرار التوترات بين جمهورية أرمينيا وجمهورية أذربيجان إلى تعريض سلم المنطقة وأمنها للخطر.

وإذ يحيط علماً بالاجتماعات الرفيعة المستوى التي عقدت في موسكو في ٨ تشرين الأول/أكتوبر ١٩٩٣، وإذ يعرب عن الأمل في أن تسهم هذه الاجتماعات في تحسين الحالة وفي تسوية النزاع بالطرق السلمية.

وإذ يعيد تأكيد السيادة والسلامة الإقليمية لجمهورية أذربيجان ولجميع الدول الأخرى في المنطقة.

وإذ يعيد أيضاً تأكيد حرمة الحدود الدولية وعدم جواز اكتساب الأراضي عن طريق استخدام القوة.

وإذ يعرب مرة أخرى عن قلقه البالغ للمعاناة البشرية التي تسبب فيها النزاع وحالة الطوارئ الإنسانية الخطيرة في المنطقة، وإذ يعرب بوجه خاص عن بالغ قلقه إزاء تشريد أعداد كبيرة من المدنيين في جمهورية أذربيجان.

...

93-55739

- ١ - يطلب من الأطراف المعنية إضفاء التعالية والدوام على وقف إطلاق النار الذي تم إقراره نتيجة للاتصالات المباشرة التي جرى الاضطلاع بها بمساعدة من حكومة الاتحاد الروسي دعما لفريق مينسك التابع لمؤتمر الأمن والتعاون في أوروبا؛
- ٢ - يعيد مرة أخرى تأكيد دعمه التام لعملية السلم التي يجري الاضطلاع بها في إطار مؤتمر الأمن والتعاون في أوروبا وللجهود التي يبذلها دون كلل فريق مينسك التابع للمؤتمر؛
- ٣ - يرحب بـ "الجدول الزمني المعدل للخطوات العاجلة لتنفيذ قراري مجلس الأمن ٨٢٢ (١٩٩٢) و ٨٥٣ (١٩٩٢)" الذي تم وضعه في ٢٨ أيلول/سبتمبر ١٩٩٢ في اجتماع فريق مينسك التابع لمؤتمر الأمن والتعاون في أوروبا والذي قدمه رئيس الفريق الى الأطراف المعنية بتأييد كامل من جانب تسعة بلدان أخرى بالفريق، ويوصي به للأطراف ويطلب منها قبوله؛
- ٤ - يعرب عن اقتناعه بأنه ينبغي العمل من خلال المفاوضات السلمية على تسوية جميع المسائل الأخرى المتعلقة الناشئة عن النزاع، التي لم يتم التطرق إليها بصفة مباشرة في "الجدول الزمني المعدل"، وذلك في سياق عملية مينسك المندرجة في إطار مؤتمر الأمن والتعاون في أوروبا؛
- ٥ - يدعو الى التنفيذ الفوري للخطوات المتبادلة والعاجلة المنصوص عليها في الجدول الزمني المعدل لفريق مينسك التابع لمؤتمر الأمن والتعاون في أوروبا، بما في ذلك انسحاب القوات من الأراضي احتلت مؤخرا وإزالة جميع العقبات التي تعترض الاتصالات والنقل؛
- ٦ - يدعو أيضا الى القيام في وقت مبكر بعقد مؤتمر مينسك في إطار مؤتمر الأمن والتعاون في أوروبا بفرض التوصل، عن طريق التفاوض، الى تسوية للنزاع على النحو المنصوص عليه في الجدول الزمني، تمشيا مع الولاية التي أذن بها مجلس وزراء مؤتمر الأمن والتعاون في أوروبا في ٢٤ آذار/مارس ١٩٩٢؛
- ٧ - يطلب الى الأمين العام أن يستجيب للدعوة بأن يوفد ممثلا لحضور مؤتمر مينسك التابع لمؤتمر الأمن والتعاون في أوروبا وأن يقدم كل مساعدة ممكنة من أجل المفاوضات الموضوعية التي ستعقب افتتاح المؤتمر؛
- ٨ - يؤيد بعثة الرصد التي أنشأها مؤتمر الأمن والتعاون في أوروبا؛
- ٩ - يطلب من جميع الأطراف الامتناع عن أي انتهاكات للقانون الانساني الدولي ويجدد دعوته الواردة في القرارين ٨٢٢ (١٩٩٢) و ٨٥٣ (١٩٩٢) الى تيسير وصول جهود الإغاثة الانسانية الدولية دون عائق الى جميع المناطق المتأثرة بالنزاع؛

١٠ - يحث جميع الدول في المنطقة على الامتناع عن أي أعمال عدائية وعن أي تدخل بجميع أشكاله مما قد يؤدي إلى توسيع نطاق النزاع وتقويض السلم والأمن في المنطقة:

١١ - يطلب إلى الأمين العام والوكالات الدولية ذات الصلة تقديم المساعدة الإنسانية العاجلة إلى السكان المدنيين المتضررين ومساعدة اللاجئين والمشردين في العودة إلى ديارهم في أمن وكرامة:

١٢ - يطلب أيضا إلى الأمين العام، والرئيس الحالي لمؤتمر الأمن والتعاون في أوروبا ورئيس مؤتمر مينسك التابع لمؤتمر الأمن والتعاون في أوروبا، مواصلة تقديم تقارير إلى المجلس بشأن التقدم المحرز في عملية مينسك وجميع جوانب الحالة في الميدان وعن التعاون الحالي والمقبل بين مؤتمر الأمن والتعاون في أوروبا والأمم المتحدة في هذا الصدد:

١٣ - يقرر أن يبقي المسألة قيد نظره الفعال.

Distr.
GENERAL

S/RES/884 (1993)
12 November 1993

مجلس الأمن

ومساعدة اللاجئين والمشردين في العودة الى ديارهم في أمن وكرامة:

١٢- يطلب الى الأمين العام، الرئيس الحالي لمؤتمر الأمن والتعاون في أوروبا ورئيس مؤتمر مينسك، مواصلة تقديم تقارير الى المجلس بشأن التقدم المحرز في عملية مينسك وجميع جوانب الحالة في الميدان وعن التعاون الحالي والمقبل بين مؤتمر الأمن والتعاون في أوروبا والأمم المتحدة في هذا الصدد:

١٣- يقرر أن يبقى المسألة قيد نظره النشط.

اتخذ بالإجماع في الجلسة ٢٢٩٢

مقرر

في الجلسة ٢٢١٣، المعقودة في ١٢ تشرين الثاني/نوفمبر ١٩٩٢، قرر المجلس أن يناقش البند المعنون:

"الحالة المتعلقة بناغورني كاراباخ"

"رسالة مؤرخة ٢٦ تشرين الأول/أكتوبر ١٩٩٢ وموجهة إلى رئيس مجلس الأمن من القائم بالأعمال بالنيابة للبعثة الدائمة لأذربيجان لدى الأمم المتحدة (S/26647)"

"رسالة مؤرخة ٢٧ تشرين الأول/أكتوبر ١٩٩٢ وموجهة إلى رئيس مجلس الأمن من الممثل الدائم لتركيا لدى الأمم المتحدة (S/26650)"

"رسالة مؤرخة ٢٨ تشرين الأول/أكتوبر ١٩٩٢ وموجهة إلى رئيس مجلس الأمن من نائب الممثل الدائم لجمهورية إيران الإسلامية لدى الأمم المتحدة (S/26662)"

القرار ٨٨٤ (١٩٩٣)

المؤرخ ١٢ تشرين الثاني/نوفمبر ١٩٩٢

إن مجلس الأمن،

إذ يؤكد من جديد قراراته ٨٢٢ (١٩٩٣) المؤرخ ٢٠ نيسان/أبريل ١٩٩٢، و٨٥٢ (١٩٩٣) المؤرخ

٤- يهرب عن الاقتناع بأنه ينبغي العمل من خلال المفاوضات السلمية على تسوية جميع المسائل الأخرى المتعلقة الناشئة عن النزاع، التي لم يتم التطرق إليها بصنفة مباشرة في "الجدول الزمني المعدل"، وذلك في سياق عملية مينسك:

٥- يدعو الى التنفيذ الثوري للخطوات المتبادلة والمعالجة المنصوص عليها في "الجدول الزمني المعدل" لمجموعة مينسك، بما في ذلك انسحاب القوات من الأراضي التي احتلت مؤخرا وإزالة جميع العقبات التي تعترض الاتصالات والنقل:

٦- يدعو أيضا الى القيام في وقت مبكر بعقد مؤتمر مينسك بغرض التوصل، عن طريق التفاوض، الى تسوية للنزاع على النحو المنصوص عليه في "الجدول الزمني المعدل"، تمشيا مع الولاية التي أذن بها مجلس وزراء مؤتمر الأمن والتعاون في أوروبا في ٢٤ آذار/مارس ١٩٩٢:

٧- يطلب الى الأمين العام أن يستجيب للدعوة بأن يوفد ممثلا لحضور مؤتمر مينسك وأن يقدم كل مساعدة ممكنة من أجل المفاوضات الموضوعية التي ستعقب افتتاح المؤتمر:

٨- يؤيد بعثة الرصد التي أنشأها مؤتمر الأمن والتعاون في أوروبا:

٩- يدعو جميع الأطراف إلى الامتناع عن أي انتهاكات للقانون الانساني الدولي، ويحدد دعوته الواردة في القرارين ٨٧٢ (١٩٩٣) و ٨٥٢ (١٩٩٣) الى تيسير وصول جهود الإغاثة الانسانية الدولية دون عائق الى جميع المناطق المتأثرة بالنزاع:

١٠- يحث جميع الدول في المنطقة على الامتناع عن أي أعمال عنادية وعن أي تدخل بجميع أشكاله مما قد يؤدي الى توسيع نطاق النزاع وتقويض السلم والأمن في المنطقة:

١١- يطلب الى الأمين العام والوكالات الدولية ذات الصلة تقديم المساعدة الانسانية المعجلة الى السكان المدنيين المتضررين

٢٩ تموز/يوليه ١٩٩٢، و٨٧٤ (١٩٩٢) المؤرخ ١٤ تشرين الأول/أكتوبر ١٩٩٢.

٢- يطلب إلى حكومة أرمينيا أن تستخدم نهوضها لتحقيس امتثال الأرمينيين في منطقة ناغورني كاراباخ في أذربيجان للقرارات ٨٧٢ (١٩٩٢) و٨٥٣ (١٩٩٢) و٨٧٤ (١٩٩٢)، ولضمان عدم تزويد القوات المشتركة في القتال بالوسائل التي تمكنها من مواصلة توسيع نطاق حملتها العسكرية؛

وإذ يعيد تأكيد تأييده التام لعملية السلم التي يجري الاضطلاع بها في إطار مؤتمر الأمان والتعاون في أوروبا، وللجهود التي لا تعرف الكلل التي تبذلها مجموعة مينسك المنبثقة عن المؤتمر.

٣- يرحب بالاعلان المؤرخ ٤ تشرين الثاني/نوفمبر ١٩٩٢ الصادر عن الأعضاء التسعة في مجموعة مينسك المنبثقة عن مؤتمر الأمان والتعاون في أوروبا^{٥٥}، ويشيد بالمقترحات الواردة في الإعلان فيما يتعلق باصدار إعلانات انفرادية لوقف إطلاق النار؛

وإذ يحيط علما بالرسالة المؤرخة ٩ تشرين الثاني/نوفمبر ١٩٩٢ الموجهة إلى رئيس مجلس الأمن من الرئيس الحالي لمؤتمر الأمان والتعاون في أوروبا، مؤتمر مينسك بشأن ناغورني كاراباخ، وبمرفقاتها^{٥٦}،

٤- يطالب الأطراف المعنية بالوقف النوري للأعمال القتالية المسلحة والأعمال العدائية، وبالإسحاب من جانب واحد للقوات المحتلة من منطقة زفنان ومدينة غوراديز، وانسحاب القوات المحتلة من المناطق الأخرى التي جرى احتلالها مؤخرا في أذربيجان، وفقا "للجدول الزمني المعدل للخطوات العاجلة لتنفيذ قراري مجلس الأمن ٨٧٢ (١٩٩٢) و٨٥٣ (١٩٩٢)"^{٥٧} بالصيغة التي عدلتها بها مجموعة مينسك في اجتماعها المعقود في فيينا في الفترة من ٢ إلى ٨ تشرين الثاني/نوفمبر ١٩٩٢؛

وإذ يعرب عن قلقه الشديد إزاء ما يحمله استمرار النزاع في منطقة ناغورني كاراباخ وما حولها في الجمهورية الأذربيجانية، والتوتر بين جمهورية أرمينيا والجمهورية الأذربيجانية، من تهديد للسلم والأمن في المنطقة.

وإذ يلاحظ بجزع تصاعد الأعمال القتالية المسلحة نتيجة لانتهاكات وقف إطلاق النار والإفراط في استعمال القوة ردا على تلك الانتهاكات، ولا سيما احتلال منطقة زفنان ومدينة غوراديز في أذربيجان.

٥- يحث بقوة الأطراف المعنية على أن تستأنف فورا القيام، على نحو فعال ودائم، بتنفيذ وقف إطلاق النار الذي جرى التوصل إليه نتيجة للاتصالات المباشرة المضطلع بها بمساعدة حكومة الاتحاد الروسي دعما لمجموعة مينسك، وعلى مواصلة السعي نحو تسوية النزاع عن طريق التفاوض في إطار عملية مينسك و "الجدول الزمني المعدل" بالصيغة التي عدلتها بها مجموعة مينسك في اجتماعها المعقود في الفترة من ٢ إلى ٨ تشرين الثاني/نوفمبر ١٩٩٢؛

وإذ يعيد تأكيد سيادة وسلامة أراضي أذربيجان وجميع الدول الأخرى في المنطقة.

وإذ يعيد أيضا تأكيد حرمة الحدود الدولية وعدم جواز اكتساب الأراضي عن طريق استخدام القوة.

وإذ يعرب عن بالغ القلق إزاء تشريد أعداد كبيرة من المدنيين، وأحوال الطوارئ الإنسانية التي حدثت مؤخرا في منطقة زفنان ومدينة غوراديز وعلى منطقة الحدود الجنوبية لأذربيجان.

٦- يحث مرة أخرى جميع الدول في المنطقة على الامتناع عن أية أعمال قتالية وعن أي تدخل بجميع أشكاله من شأنه أن يؤدي إلى توسيع نطاق النزاع وتقويض دعائم السلم والأمن في المنطقة؛

١- يدين الانتهاكات الأخيرة لوقف إطلاق النار الذي جرى التوصل إليه بين الطرفين، والتي نجم عنها استئناف القتال، ويدين بصفتها خاصة احتلال منطقة زفنان ومدينة غوراديز، والهجمات التي شنت على المدنيين، وعمليات قصف أراضي الجمهورية الأذربيجانية؛

٧- يطلب إلى الأمين العام والوكالات الدولية المعنية تقديم مساعدات إنسانية عاجلة للسكان المدنيين المتضررين، بمن فيهم سكان منطقة

(٤) المرجع نفسه، ملحق خيسان/أبريل وأهار/مايو وحزيران/يوليه ١٩٩٢.

(٥) S/25539.

(٦) الوثائق الرسمية لمجلس الأمن، السنة الثامنة والأربعون، ملحق خيسان/أبريل وأهار/مايو وحزيران/يوليه ١٩٩٢، الوثيقة S/25600.

(٧) المرجع نفسه، ملحق تموز/يوليه وآب/أغسطس وأيلول/سبتمبر ١٩٩٢.

(٨) المرجع نفسه، الوثيقة S/26184.

(٩) S/26326.

(١٠) الوثائق الرسمية لمجلس الأمن، السنة الثامنة والأربعون، ملحق تشرين الأول/أكتوبر وتشرين الثاني/نوفمبر وكانون الأول/ديسمبر ١٩٩٢، الوثيقة S/26522.

(١١) المرجع نفسه، الوثيقة S/26522/المرفق.

(١٢) المرجع نفسه، ملحق تشرين الأول/أكتوبر وتشرين الثاني/نوفمبر وكانون الأول/ديسمبر ١٩٩٢.

(١٣) المرجع نفسه، الوثيقة S/26718.

زفلان ومدينة غوراديز وعلى الحدود الجنوبية لأذربيجان، ومساعدة اللاجئين والمشردين على العودة إلى ديارهم في أمن وكرامة؛

٨ - يكرر طلبه إلى الأمين العام، وإلى الرئيس الحالي لمؤتمر الأمن والتعاون في أوروبا، ورئيس مؤتمر مينسك، بمواصلة تقديم تقارير إلى المجلس عن التقدم المحرز في عملية مينسك، وعن جميع جوانب الحالة في الميدان، ولاسيما عن تنفيذ قراراته ذات الصلة، وعن التعاون الحالي والمقبل بين مؤتمر الأمن والتعاون في أوروبا والأمم المتحدة في هذا الصدد؛

٩ - يقرر أن يبقي المسألة قيد نظره النشط.

اتخذ بالإجماع في الجلسة ٢٣١٢

الحواشي

(١) S/25199.

(٢) اتخذ المجلس أيضا قرارات أو مقررات بشأن هذه المسألة في عام ١٩٩٢.

(٣) انظر: الوثائق الرسمية لمجلس الأمن، السنة الثامنة والأربعون، ملحق كانون الثاني/يناير وشباط/فبراير وآذار/مارس ١٩٩٢.

安全理事会

Distr.
GENERAL

S/RES/822 (1993)
30 April 1993

第822(1993)号决议

1993年4月30日

安全理事会第3205次会议通过

安全理事会，

回顾安全理事会主席关于纳戈尔内卡拉巴赫冲突的1993年1月29日声明(S/25199)和1993年4月6日声明(S/25539)，

注意到秘书长1993年4月14日的报告(S/25600)，

表示严重关切亚美尼亚共和国和阿塞拜疆共和国关系的恶化，

震惊地注意到武装敌对行动的升级，特别是亚美尼亚地方部队最近入侵阿塞拜疆共和国克尔巴贾尔地区的事件，

又关切这一局势危害到该区域的和平与安全，

表示严重关切该区域特别是克尔巴贾尔地区的大量平民流离失所和人道主义紧急情况，

重申尊重该区域所有国家的主权和领土完整，

又重申国际疆界不可侵犯，不容许使用武力夺取领土，

表示支持在欧洲安全和合作会议框架内推动的和平进程，并深为关切武装敌对行动的升级对此一进程可能产生破坏性影响，

1. 要求立即停止一切敌对行动和敌对行为，以期建立持久的停火，以及将所有占领部队撤离克尔巴贾尔地区和最近被占领的其他阿塞拜疆地区；

93-24770

2. 敦促有关各方立刻在欧洲安全和合作会议明斯克集团和平进程的框架内恢复谈判,以解决这个冲突,而不采取任何足以妨碍和平解决问题的行动;

3. 吁请让国际人道主义救济工作顺利无阻地进入该区域,特别是所有受冲突影响的地区,以便减轻平民的苦难,并重申所有各方均有义务遵守国际人道主义法的原则和规则;

4. 请秘书长同欧洲安全和合作会议当值主席和欧安会明斯克集团主席协商,评价该区域特别是阿塞拜疆克尔巴贾尔地区的局势,并向安理会提出进一步的报告;

5. 决定继续积极处理此案。

- - - - -

安全理事会

Distr.
GENERAL

S/RES/853(1993)
29 July 1993

第853(1993)号决议

1993年7月29日

安全理事会第3259次会议通过

安全理事会，

重申其1993年4月30日第822(1993)号决议，

审议了欧洲安全和合作会议(欧安会)明斯克集团主席1993年7月27日发表的报告(S/26184)，

表示严重关切亚美尼亚共和国和阿塞拜疆共和国的关系恶化，它们之间的局势紧张，

欢迎有关各方接受了采取紧急步骤实施第822(1993)号决议的时间表，

震惊地注意到武装敌对行动的升级，尤其是阿塞拜疆共和国境内的阿格达姆地区被夺，

担心这种局势继续危害该区域的和平与安全，

再次表示严重关切阿塞拜疆共和国大量平民流离失所，而且该地区的人道主义情况紧急而严重，

重申阿塞拜疆共和国及该区域所有其他国家的主权和领土完整，

又重申国际疆界不可侵犯，不容许使用武力夺取领土，

1. 谴责夺取阿格达姆地区和所有其他最近被占领的阿塞拜疆共和国地区；

93-42833 290793 290793

290793

2. 又谴责该地区的一切敌对行动,特别是攻击平民和轰炸居民区;
3. 要求立即停止一切敌对行动,并将参与行动的占领部队立即、全面、无条件地撤出阿格达姆地区和所有其他最近被占领的阿塞拜疆共和国地区;
4. 吁请有关各方达成并维持持久的停火安排;
5. 在上面第3和第4段的情况下,重申以前关于恢复该区域的经济、运输和能源联系的呼吁;
6. 赞成欧安会明斯克集团继续努力谋求冲突的和平解决,包括努力执行第822(1993)号决议,并表示严重关切武装敌对行为的升级对这些努力所产生的破坏性影响;
7. 欢迎筹备一个订有部署时间表的欧安会观测团,以及在欧安会范围内审议在该区域设立欧安会机构的提议;
8. 敦促有关各方不采取任何妨碍和平解决冲突的行动,并在欧安会明斯克集团范围内进行谈判,以及通过双方的直接接触,谋求最后解决;
9. 敦促亚美尼亚共和国政府继续施加影响,促使阿塞拜疆共和国纳戈尔内卡拉巴赫地区的亚美尼亚人遵守安理会第822(1993)号决议及本决议,并促使这一方接受欧安会明斯克集团的建议;
10. 敦促各国不供应任何可能使冲突加剧或使领土被继续占领的武器弹药;
11. 再次呼吁允许在该区域、特别是在受冲突影响的所有地区顺利无阻地进行国际人道主义救济工作,以便减轻平民日益增加的痛苦,并重申所有各方均应严格遵守国际人道主义法的原则和规则;
12. 请秘书长和有关的国际机构向受影响的平民提供紧急的人道主义援助,并协助流离失所的人回返家园;
13. 请秘书长同欧安会当值主席以及明斯克集团主席协商,继续向安理会报告局势的发展;
14. 决定继续积极处理此案。

- - - - -

安全理事会

Distr.
GENERAL

S/RES/874 (1993)
14 October 1993

第874(1993)号决议

1993年10月14日

安全理事会第3292次会议通过

安全理事会，

重申其1993年4月30日第822(1993)和1993年7月29日第853(1993)号决议，并回顾1993年8月18日安理会主席代表安理会宣读的声明(S/26326)，

审议了1993年10月1日欧洲安全和合作会议(欧安会)关于纳戈尔内卡拉巴赫问题的明斯克会议的主席给安全理事会主席的信(S/26522)，

表示严重关切阿塞拜疆共和国的纳戈尔内卡拉巴赫地区及附近继续不停的冲突和亚美尼亚共和国与阿塞拜疆共和国之间的紧张局势将危及该区域的和平与安全，

注意到1993年10月8日在莫斯科举行的一系列高级别会议，并表示希望这些会议能有助于改善局势并和平解决冲突，

重申阿塞拜疆共和国和该区域所有其他国家的主权和领土完整，

还重申国际边界的不可侵犯性，也不容许以武力夺取领土，

再次表示严重关切冲突给人民造成的痛苦和该区域严重的人道主义紧急情况，特别是严重关切阿塞拜疆共和国境内大批平民流离失所，

93-55740

1. 呼吁有关各方使俄罗斯联邦政府为支持欧安会明斯克小组而协助进行直接接触后所建立的停火切实生效并长期维持；
2. 再次重申全力支持在欧安会框架内正在开展的和平进程以及欧安会明斯克小组的不懈努力；
3. 欣见和向各方推荐1993年9月28日欧安会明斯克小组会议拟订、经小组主席在小组其他九个成员充分支持下提交给有关各方的“执行安全理事会第822(1993)号和第853(1993)号决议的紧急步骤订正时间表”，并呼吁各方予以接受；
4. 表示深信冲突引起而在“订正时间”表中未直接处理的其他未解决问题应在欧安会明斯克进程范围内经由和平谈判尽速取得解决；
5. 要求立即执行欧安会明斯克小组“订正时间表”内规定的相互紧急步骤，包括部队撤离最近占领的地区以及撤除通讯与交通方面的一切障碍；
6. 还要求按照1992年3月24日欧安会部长理事会会的授权，按照时间表的规定，早日召开欧安会明斯克会议，以期谈判解决冲突；
7. 请秘书长接受邀请，派一名代表参加欧安会明斯克会议，并为会议开幕后进行的实质性谈判提供一切可能的协助；
8. 支持欧安会设计的监测团；
9. 呼吁所有各方不要作出任何违反国际人道主义法的行为，并重申其第822(1993)号和第853(1993)号决议中的呼吁，使国际人道主义援助工作顺利无阻地进入冲突影响的所有地区；
10. 敦促该区域的所有国家不要作出任何敌对行为，也不进行干预或干涉，这样将导致扩大冲突并破坏该区域的和平与安全；
11. 请秘书长和有关国际机构向受害平民提供紧急的人道主义援助，并协助难民和流离失所者安全体面地返回家园；
12. 还请秘书长、欧安会当值主席和欧安会明斯克会议主席继续向安理会报告明斯克进程的进展情况和实地的各方面情况，以及目前与今后欧安会和联合国在此

第884(1993)号决议

1993年11月12日安全理事会第3313次会议通过

安全理事会，

重申其1993年4月30日第822(1993)号、1993年7月29日第853(1993)号和1993年10月14日第874(1993)号决议，

重申全力支持目前在欧洲安全与合作会议框架内进行的和平进程和欧安会明斯克小组的不懈努力，

注意到1993年11月9日关于纳戈尔内卡拉巴赫问题的明斯克会议当值主席给安全理事会主席的信及其附件(S/26718,附件)，

表示严重关切阿塞拜疆共和国纳戈尔内卡拉巴赫地区及附近的冲突继续不断，以及亚美尼亚共和国和阿塞拜疆共和国之间的紧张局势继续存在，将危及该区域的和平与安全，

震惊地注意到违反停火事件和过分使用武力对付此种违反事件，特别是占领阿塞拜疆共和国赞格兰地区和戈拉迪兹城，使武装敌对行动升级，

重申阿塞拜疆共和国和该区域所有其他国家的主权和领土完整，

又重申国际疆界不容侵犯，并且不能容许使用武力夺取领土，

表示严重关切赞格兰地区和戈拉迪兹城以及阿塞拜疆南部边境最近大量平民流离失所和这些地区的紧急人道主义情况，

1. 谴责最近违反双方所达成停火的事件，造成重起战事，尤其谴责占领赞格兰

地区和戈拉迪兹城,攻击平民及炮轰阿塞拜疆共和国领土;

2. 要求亚美尼亚政府运用其影响力,使阿塞拜疆共和国纳戈尔内卡拉巴赫地区的亚美尼亚族人遵守第822(1993)、853(1993)和874(1993)号决议,并确保不让有关部队获得进一步扩大其军事行动的手段;

3. 欢迎1993年11月4日欧安会明斯克小组成员的声明(S/26718)并赞扬其中关于单方面宣布停火的建议;

4. 要求有关各方立即停止武装战斗和敌对行动,单方面将占领部队全部撤出赞格兰地区和戈拉迪兹城,并按照欧安会明斯克小组1993年11月2日至8日在维也纳举行会议所修正的“执行安全理事会第822(1993)和853(1993)号决议的紧急步骤的调整时间表”(S/26522,附录),将占领部队撤出阿塞拜疆共和国其他最近被占领地区;

5. 强烈敦促有关各方迅速恢复通过俄罗斯联邦政府支持欧安会明斯克小组所协助进行的直接接触而达成的停火,并使停火长期有效,并在欧安会明斯克进程和欧安会明斯克小组1993年11月2日至8日在维也纳举行会议所修正的“调整时间表”的范围内,继续设法通过谈判解决冲突;

6. 再度敦促该区域所有国家不要采取任何敌对行为,也不要进行任何可能导致扩大冲突和破坏该区域和平与安全的干涉或干预;

7. 请秘书长和有关国际机构向受害平民、包括赞格兰地区和戈拉迪兹城以及阿塞拜疆南部边境的受害平民提供紧急人道主义援助,并协助难民和流离失所的人安全和体面地返回家园;

8. 重申请秘书长、欧安会当值主席和欧安会明斯克会议主席继续向安理会报告明斯克进程的进展和当地局势的所有方面情况,特别是其有关决议的执行情况,以及欧安会和联合国目前和今后在此方面的合作情况;

9. 决定继续积极处理此案。

- - - - -

Mündəricat

Müəllifdən.....	3
Azərbaycanlılara qarşı etnik təmizləmə və soyqırımı siyasətinin mərhələləri	5
Ermənilərin Azərbaycan torpaqlarına köçürülməsi	6
XX əsrin əvvəllərində ermənilərin azərbaycanlılara qarşı etnik təmizləmə və soyqırımı siyasəti	11
XX əsrin sonlarında Ermənistanın Azərbaycana qarşı ərazi iddiaları və hərbi təcavüzü	19
Azərbaycanlılara qarşı etnik arındırma və soyqırımı politikasının aşamaları	32
Ermenilerin Azerbaycan Topraklarına Göç Etilirilmesi	33
20. Yüzyıl Başlarında Ermenilerin Azerbaycanlılara Karşı Etnik Arındırma ve Soyqırımı Siyaseti	39
20. Yüzyıl Sonlarında Ermenistan'ın Azerbaycan'a Karşı Toprak İddiaları ve Askerî Saldırganlığı.....	47
Этапы политики этнической чистки и геноцида против Азербайджанцев	60
Переселение армян на азербайджанские земли	61
Политика этнической чистки и геноцида армян против азербайджанцев в начале XX века	67
Территориальные притязания и военная агрессия Армении против Азербайджана в конце XX века	76
Stages of ethnic cleansing and genocide against the Azerbaijanis	90

Resettlement of the Armenians to Azerbaijani lands.....	91
Armenian policy of ethnic cleansing and genocide against the Azerbaijanis in the early 20 th century	96
Territorial claims and military aggression of Armenia against Azerbaijan in the late 20th century.....	105
Les étapes de la politique d'épuration ethnique et génocidaire contre les Azerbaïdjanais	117
Le transfert des Arméniens sur les terres azerbaïdjanaises.....	118
La politique d'épuration ethnique et génocidaire des Arméniens contre les Azerbaïdjanais au début du XXe siècle.....	124
Les revendications territoriales et l'agression militaire de l'Arménie contre l'Azerbaïdjan à la fin du XXe siècle	133
Etappen der ethnischen Säuberungs-und Genozidpolitik gegen Aserbaidshaner	147
Ansiedlung von Armeniern in aserbaidshanischen Gebieten.....	148
Ethnischen Säuberungs-und Genozid-Politik gegen Aserbaidshaner zu Beginn des 20. Jahrhunderts.....	154
Gebietsansprüche und militärische Aggression Armeniens an Aserbaidshan Ende des 20. Jahrhunderts.....	164
مراحل سياسة التطهير العرقي والابادة الجماعية ضد الازربيجانيين.....	178
توطین الارمن في اراضي اذربيجان.....	179
السياسة الأرمنية الهادفة الى الإبادة الجماعية والتطهير العرقي ضد الازربيجانيين.....	183
مزاعم أرمينيا الاقليمية وعدوانها العسكري على اذربيجان في اواخر القرن العشرين.....	189

亚美尼亚对阿塞拜疆实施的种族清洗和大屠杀政策的各个阶段	198
亚美尼亚人迁入阿塞拜疆领土境内	199
20 世纪初亚美尼亚对阿塞拜疆人实施的民族清洗和大屠杀政策	203
20 世纪末亚美尼亚对阿塞拜疆的领土觊觎和军事侵略	210
İstifadə edilmiş ədəbiyyat, arxiv materialları və internet resursları	219
Tövsiyə olunan ədəbiyyat və internet resursları	223
Documents and maps about Azerbaijan's history	233
The adopted documents by the Soviet government in 1947-1948 on deportation of Azerbaijanis living historically in the Republic of Armenia from their native land	275
The results of aggression of Armenia against Azerbaijan	303
Adopted documents of the UN Security Council on Armenia-Azerbaijan, Nagorno Karabakh conflict	338

Qeyd üçün

**Kitabın mətnini Azərbaycan dilindən xarici dillərə
Azərbaycan Dövlət İnformasiya
Agentliyinin (AZƏRTAC) əməkdaşları tərcümə etmişlər:**

Nazim Xidirov (rus)

Nadir İsmayılov (ingilis)

Fərəməz Bağırov (fransız)

Səlahət Yusifov (alman)

Şıxəli Əliyev (ərəb)

Elçin Qədirov (Çin)

Türk dilinə tərcümə edən Azad Ağaoğudur.

ƏLİ HƏSƏNOV
Azərbaycanlılara qarşı etnik təmizləmə və soyqırımı
siyasətinin mərhələləri

ALİ HASANOV
Azerbaycanlılara qarşı etnik arındırma ve soyqırımı
politikasının aşamaları

АЛИ ГАСАНОВ
Этапы политики этнической чистки и геноцида
против Азербайджанцев

ALI HASANOV
Stages of ethnic cleansing and genocide
against the Azerbaijanis

ALI HASSANOV
Les étapes de la politique d'épuration ethnique et
génocidaire contre les Azerbaïdjanais

ALI HASANOV
Etappen der ethnischen säuberungs-und genozid-politik
gegen Aserbaidshaner

علي حسنوف
مراحل سياسة التطهير العرقي والابادة الجماعية ضد الانربيجانيين

阿里·哈桑诺夫
亚美尼亚对阿塞拜疆实施的种族清洗和大屠杀政策的各个阶段

Mətbənin direktoru: Elman Qasimov
Dizayner: Mətanət Əliyızı

Çapa imzalanmışdır: 02.02.2017
Formatı 60x90 1/16. Həcmi 25 ç.v.
Sifariş № 04. Tiraj 2000

«Zərdabi LTD» MMC
Nəşriyyat Poliqrafiya müəssisəsi
 iş (012) 514-73-73,
mob. (050; 055; 070) 344 76 01
e-poçtu: zerdabi_em@mail.ru